

MILAN KUNDERA

POKŠTAS

MILAN KUNDERA

POKŠTAS

ROMANAS

Iš čekų kalbos vertė
Almis Grybauskas

VILNIUS

UDK 885.0-3
Ku-183

Milan KUNDERA
ŽERT

ISBN 9986-16-279-3

PIRMA DALIS

Liudvikas

Ir štai po daugelio metų staiga vėl atsiradau namie. Stovėjau pagrindinėj aikštėj (kuria nesuskaitomą daugybę kartų ėjau būdamas vaikas, berniukas, paskui jaunuolis) ir nejutau jokio susijaudinimo. Priešingai, pagalvojau, kad ši plokščia aikštė, virš kurios stogų kyla rotušės bokštas (primenantis senovišką šalmą užsivožusį kareivį), panaši į didelį kareivinių kiemą ir kad kariška šio pietų Moravijos miesto, kažkada atlaikiusio vengrų ir turkų antpuolius, praeitis įspaudė jo veide neišnaikinamos atgrasos ženklą.

Daugelį metų manęs niekas netraukė į gimtinę, tariausi tapęs jai abejingas, ir tai atrodė visiškai natūralu: juk jau penkiolika metų negyvenu čia, išliko gal pora draugų ar pažįstamų (ir su tais mielai prasilenkčiau), motina palaidota svetimame laidojimo rūsy, kurio neprižiūriu. Apgaudinėjau save: tai, ką pavadinau abejingumu, iš tikrųjų buvo neapykanta; jos priežasčių neįstengiau apčiuopti, nes mano gimtinėje būta ir gero, ir blogo, kaip ir visuose kituose miestuose, tačiau vyravo neapykanta ir pajutau ją kaip tik rengdamasis šiai kelionei. Tai, dėl ko važiavau čia, galėjau lygiai gerai įvykdyti ir Prahoje, tačiau staiga mane ėmė nesuvaldomai traukti pasitaikiusi galimybė atlikti tai gimtajam mieste, o kadangi tiks-

las buvo žemas ir ciniškas, tad su pajuoka atkrito visi įtarinėjimai, esą grįžtu sugraudintas prarasto laiko sentimentų.

Dar kartą dygiai nužvelgiau atgrasią aikštę, paskui atsukau jai nugarą ir nuėjau gatve į viešbutį, kur buvau užsisakęs nakvynę. Budėtojas padavė raktą su medine kriauše ir pasakė: „Trečias aukštas". Kambario vaizdas nebuvo patrauklus: prie sienos – lova, vidury – nedidelis stalas su vienintele kėde, šalia lovos – prabangus raudonmedžio staliukas su veidrodžiu, prie durų – mažytė dėmėta praustuvo kriauklė. Padėjau portfelį ant stalo ir atidariau langą, atsivėrė vaizdas į kiemą ir namus, atsukusius viešbučiui plikas ir purvinas nugaras. Uždariau langą, užtraukiau užuolaidas ir nuėjau prie praustuvo. Vienas čiaupas buvo raudonas, kitas mėlynas, bet iš abiejų tekėjo šaltas vanduo. Žvilgtelėjau į stalą; tas dar iš bėdos tiktų: butelis ir dvi stiklinės ant jo išsitektų; blogiau, kad prie stalo galėjo prisėsti tik vienas žmogus, nes kambaryje nebuvo daugiau kėdžių. Pristūmiau stalą prie lovos ir pamėginau atsisėsti, tačiau lova buvo per žema, o staliukas per aukštas; be to, lova po manimi taip įdubo, kad iškart tapo aišku, jog ji ne tik neskirta sėdėti, bet ir lovos paskirtį sunkiai gali atlikti. Įsirėmiau kumščiais ir atsiguliau, atsargiai iškėlęs apautas kojas, kad neišpurvinčiau (visiškai švarios) patalynės. Lova įdubo po manim, tysojau joje tarsi hamake arba siaurame karste, negalėjau nė įsivaizduoti, kad kas nors dar galėtų atsigult čia šalia manęs.

Atsisėdau ant kėdės ir susimąsčiau, žiūrėdamas į peršviečiamas užuolaidas. Tuo metu koridoriuje pasigirdo žingsniai ir balsai: tai buvo du žmonės – vyras ir moteris. Jie kalbėjosi, ir girdėjau kiekvieną jų žodį. Kalbėjo apie kažkokį Petrą, pabėgusį iš namų, ir kažkokią tetą Klarą, kuri esanti kvaiša ir lepinanti berniuką. Paskui pasigirdo rakinama spyna, prasivėrė durys ir balsai suskambėjo greta, už sienos. Girdėjau

moters atodūsius (taip, girdėjau kiekvieną atsidusimą!) ir vyro pažadus šį kartą kaip reikiant pasikalbėti su Klara.

Atsistojau apsisprendęs, dar nusiploviau praustuvėje rankas, nusišluosčiau rankšluosčiu ir išėjau iš viešbučio net nežinodamas, kur suksiu. Viena buvo aišku: jeigu nenoriu visos kelionės (gan tolimos ir varginančios) sėkmės sugadinti dėl viešbučio kambario nepatogumų, turiu, nors ir labai nenorom, kreiptis pagalbos į kurį nors čionykštį pažįstamą. Greitai perleidau mintyse jaunystėje pažinotus veidus, tačiau visus greitai atmečiau vien todėl, kad prašomos paslaugos intymumas įpareigotų permąstyti ilgus nesimatymo metus, o tam neturėjau nė menkiausio noro. Paskui prisiminiau, jog tikriausiai čia gyvena atsikėlėlis, kuriam anuomet padėjau susirasti vietą ir kuris, kiek jį pažįstu, apsidžiaugs gavęs progą man atsilyginti. Jis buvo keistuolis, vienu metu baugščiai doras ir tuo pačiu keistai nepastovus ir neramus; kiek žinau, prieš keletą metų žmona su juo išsiskyrė, nes jis gyveno bet kur, tik ne su ja ir jų sūnumi. Būgtelėjau, ar jis nebus vėl vedęs, nes tai trukdytų jam išpildyti mano prašymą, ir greitai leidausi į ligoninę.

Čionykštė ligoninė – tai statinių ir paviljonų, išmėtytų didžiuliuose soduose, kompleksas; įėjau į neišvaizdžią būdelę prie vartų ir paprašiau budėtojo sujungti mane su virusologijos kabinetu; jis pastūmėjo man telefono aparatą ir tarė: „Nulis du“. Tad susukau nulį du ir sužinojau, jog daktaras Kostka prieš keletą sekundžių išėjo ir jau turėtų būti netoli vartų. Atsisėdau ant suolelio pavartėje, kad neprasilenktume, paganiau akis į ligonius, apsisiautusius mėlynai ir baltai dryžuotais ligoninės chalatais, ir tada pamačiau jį: ėjo užsigalvojęs, aukštas, liesas, simpatiškai neišvaizdus – taip, tai buvo jis. Pakilau nuo suolo ir žengiau tiesiai į jį, tarsi norėdamas atsitrenkti; žvilgtelėjo įskaudintas, tačiau greit pažino mane

ir išskėtė rankas. Man jo nuostaba pasirodė kone laiminga, o nuoširdumas, su kuriuo pasveikino atvykus, pradžiugino.

Paaiškinau atvažiavęs mažiau nei prieš valandą vienu nereikšmingu reikalu, sulaikysiančiu gal porą dienų, ir jis iškart linksmai nusistebėjo, kad pirmiausia aplankiau jį. Aš tuoj pasijutau nemaloniai, kad užėjau savanaudiškai, ne dėl jo paties, kad mano klausimai (žvaliai pasiteiravau, ar nevedė antrą kartą) tik imituoja įsijautimą, o iš tiesų yra apskaičiuoti ir praktiški. Atsakė (ir nuramino mane), kad vis dar vienas. Tariau, kad turėsime daug kalbos. Pritarė apgailestaudamas turįs laiko tik valandą su trupučiu, nes dar privaląs grįžti ligoninėn, o vakare išvažiuojąs iš miesto autobusu.

– Negyvenate čia? – nusigandau.

Atsakė, kad gyvena čia ir turi vieno kambario butą naujame rajone, bet „žmogui negera vienam". Paaiškėjo, kad Kostka turi sužadėtinę kitame mieste už dvidešimties kilometrų, ji – mokytoja ir net turi dviejų kambarių butą.

– Tai su laiku persikelsit pas ją? – paklausiau.

Jis atsakė, kad kitame mieste vargiai rastų tokį įdomų darbą, kokį padėjau susirasti čia, o jo sužadėtinė taip pat nelengvai rastų darbą čia. Pradėjau (visiškai nuoširdžiai) keikti biurokratijos, negalinčios padėti vyrui ir moteriai gyventi kartu, nepaslankumą.

– Nusiraminkit, Liudvikai, – tarė su mielu nuolankumu, – tai nėra taip jau nepakeliama. Tiesa, pravažinėju šiek tiek pinigų, prarandu laiko, tačiau mano vienatvė lieka nesutrikdyta ir esu laisvas.

– O kam jums laisvė? – paklausiau.

– O kam ji jums? – atsakė klausimu į klausimą.

– Aš mergininkas, – prisipažinau.

– Man laisvės reikia sau pačiam, o ne moterims, – tarė Kostka ir tęsė: – Žinote, užeikim pas mane dar prieš man išvykstant.

Man nieko daugiau ir nereikėjo.

Tad išėjome iš ligoninės ir greitai pasiekėme būrį naujų namų, nedarniai styrančių vienas šalia kito neišlygintoje dulkinoje plynėje (be vejų, šaligatvių, be kelių) ir sukuriančių liūdną sceneriją miesto gale, besiribojančiame su tuščių laukų lyguma. Įėjome pro vienas duris, užlipome siaurais laiptais (liftas neveikė) ir sustojome tik ketvirtame aukšte, kur ant durų lentelės pamačiau Kostkos pavardę. Iš koridoriaus įėjęs į kambarį, buvau visiškai patenkintas: kampe stovėjo plati ir patogi sofa, uždengta raudonu raštuotu apklotu. Be to, kambary dar buvo staliukas, krėslas, didelės knygų lentynos, patefonas ir radijas.

Pagyriau Kostkos butą ir paklausiau, kokia jo vonia.

– Jokios prabangos, – atsakė džiaugdamasis mano susidomėjimu ir pakvietė į koridorių, iš kur durys vedė į vonios kambarį, mažą, tačiau visai jaukų, su vonia, dušu ir praustuvu.

– Kai taip žiūriu į jūsų puikų butą, kyla kai kurių minčių, – pasakiau. – Ką veikiate ryt po pietų ir vakare?

– Deja, – atsiprašinėjo apgailestaudamas, – rytoj laukia ilgas budėjimas, grįšiu tik apie septintą. Ar turėsite laiko rytoj vakare?

– Vakare tikriausiai turėsiu, – atsakiau, – bet ar negalėtumėt prieš tai popietei užleisti man šio buto?

Mano klausimas jį nustebino, bet greit (tarsi bijodamas, kad neįtarčiau nenorint) sutiko.

– Mielai užleisiu.

Ir tęsė, tarsi tyčia nenorėdamas klausti mano prašymo priežasčių:

– Jeigu kyla kokių sunkumų, galite ir šiąnakt nakvoti čia, nes grįšiu tiktai rytoj, tiesą sakant, net negrįšiu, mat iškart vyksiu į ligoninę.

– Nėra reikalo. Apsistojau viešbutyje. Tik viešbučio kambarys gana nemalonus, o rytojaus popietei man reikėtų gražesnės aplinkos. Žinoma, ne tam, kad joje būčiau vienas.

– Taip, – tarė Kostka, romiai nuleisdamas galvą, – aš taip ir supratau. – Paskui pridūrė: – Džiaugiuosi, galėdamas padaryt jums ką nors gera. – Ir dar po pauzės: – Jei, žinoma, jums tai yra gera.

Paskui sėdom prie stalo (Kostka išvirė kavos) ir leidomės į kalbas (sėdėjau ant sofos, su malonumu įsitikindamas, kad ji tvirta, nedumba ir negirgžda). Po kiek laiko Kostka pasakė, kad jau turi eiti į ligoninę ir greitai atskleidė kai kurias namų ūkio paslaptis: reikia gerai užveržti vonios čiaupą, šiltas vanduo teka iš mėlynai, ne iš raudonai pažymėto čiaupo, stalčius su patefono laidu slypi po sofa, o spintelėje yra vos pradėtas degtinės butelis. Paskui ištiesė du sukabintus raktus, parodydamas, kuris yra lauko durų, kuris buto. Gyvenime teko miegoti ant daugelio skirtingų lovų, todėl išpuoselėjau savotišką raktų kultą, tad ir Kostkos raktus įsikišau kišenėn, apimtas tykaus džiaugsmo.

Išeidamas Kostka palinkėjo, kad jo butas atneštų man „iš tikrųjų ką nors gražaus".

– Taip, – atsakiau, – jis leis atlikti vieną gražią destrukciją.

– Manote, jog destrukcija gali būti graži? – pasiteiravo Kostka, ir aš nusišypsojau sau mintyse, nes iš šio klausimo (išsakyto taikiai, tačiau pamąstyto kovingai) atpažinau jį tokį, kokį pažinojau prieš daugiau nei penkiolika metų. Mylėjau jį, o tuo pačiu jis man buvo kiek juokingas, ir tokiam jam aš atsakiau:

– Žinau, kad esate tylus amžinųjų Dievo statybų darbininkas ir jums nemalonu girdėti apie destrukciją, bet ką daryti man: aš nesu Dievo mūrininkas. Antra vertus, jei Dievo mūrininkai pastato namus su tikromis sienomis, tai mūsų destruk-

cija niekaip joms nepakenks. Bet man vietoj sienų visur dingojasi kulisai. O kulisų destrukcija visiškai rimtas reikalas.

Vėl atsidūrėme ten, kur išsiskyrėme paskutinį kartą (gal prieš kokius devynerius metus); šią akimirką mūsų ginčas skambėjo gan atsietai, nors mes žinojome konkrečią priežastį ir mums nereikėjo jos vėl prisiminti. Tereikėjo priminti sau, kad esam nepasikeitę, kad vis dar esame skirtingi (be to, turiu pasakyti, kad mėgau tą Kostkos kitoniškumą ir kaip tik dėl to mėgau su juo ginčytis, nes taip visada galėjau greitai suvokti, kas toks esu ir ką galvoju). Ir Kostka nepaliko galimybių suabejoti juo:

– Gražiai skamba. Tik pasakykit man: jei jūs toks skeptikas, tai kaip esate tikras, kad galite atskirti kulisus nuo sienų? Ar niekad nesuabejojate, kad jūsų išjuokiamos iliuzijos iš tikrųjų tėra iliuzijos? O jeigu klystate? Jeigu tai vertybės, o jūs esat vertybių griovėjas?

Patylėjęs pridūrė:

– Mat išniekinta vertybė ir demaskuota iliuzija atrodo vienodai sudarkytos, jos panašios viena į kitą ir lengvai gali susikeisti vietomis.

Lydėjau Kostką per miestą atgal į ligoninę, žaidžiau kišenėje raktais ir man buvo gera šalia seno pažįstamo, galinčio bet kur ir bet kada įrodinėti man savo tiesą, kad ir per naujojo rajono gauburius einant. Tiesa, Kostka atminė, kad rytoj mudu turėsime visą vakarą, todėl po kurio laiko nuo filosofavimo nuklydo į kasdienius rūpesčius, vėl pasitikslino, ar rytoj palauksiu jo bute, kai jis grįš septintą (neturėjo kitų raktų), ir paklausė, ar išties man nieko daugiau nereikia. Perbraukiau sau per veidą ir pasakiau, kad reikėtų užeit pas kirpėją, nes esu bjauriai apžėlęs.

– Puiku, – atsiliepė Kostka, – surasiu jums kirpėją pagal pažintį.

Nesipriešinau Kostkos rūpestingumui ir leidausi nuvedamas į mažą kirpyklėlę, kur prieš tris veidrodžius stūksojo trys dideli sukamieji krėslai ir dviejuose jų nulenkę galvas sėdėjo vyrai išmuilintais skruostais. Prie jų buvo palinkusios dvi moterys baltais chalatais. Kostka prisiartino prie vienos jų ir kažką sušnabždėjo, moteris nušluostė skustuvą į rankšluostėlį ir šūktelėjo kažkur užnugarin; iš ten išėjo mergina baltu chalatu ir perėmė apleistą klientą, o moteris, su kuria kalbėjo Kostka, nusilenkė man ir parodė, kad sėsčiau į tuščią krėslą. Atsisveikindami su Kostka padavėme vienas kitam ranką, ir aš atsisėdau, atrėmiau galvą į atlošą ir, kadangi po tiekos gyvenimo metų nelabai noriu matyti savo veido, nežiūrėjau į veidrodį, o pakėlęs akis į viršų leidau joms klydinėti dėmėtomis lubomis.

Neatitraukiau akių nuo lubų ir po to, kai pajutau ant sprando kirpėjos pirštus, kemšančius už apykaklės baltą maršką. Paskui kirpėja nuėjo, išgirdau į odinį diržą galandamą skustuvą ir nugrimzdau į kažkokį salsvą-stingulį, kupiną malonaus abejingumo. Po akimirkos pajutau ant skruostų drėgnus ir slidžius pirštus, trinančius odą muilingu kremu, ir suvokiau keistą, juokingą faktą, kad kažkokia nepažįstama moteris, kuri man yra niekis ir kuriai toks pat niekis esu aš, švelniai glosto mane. Kirpėja pradėjo trinti kremą šepetėliu, ir man pasirodė, kad aš net ne sėdžiu, o kybau baltoje dėmėtoje erdvėje, į kurią įsmeigiau akis. Ir dar įsivaizdavau (nes ir ilsintis mintys tęsė savo žaidimus), kad esu beginklė auka, atiduota visiškai skustuvą galandančios moters malonei. Kadangi mano kūnas tirpo erdvėje ir jaučiau tiktai pirštų liečiamą veidą, lengvai galėjau įsivaizduoti, kad jos švelnios rankos laiko (sukioja, glosto) mano galvą taip, lyg ji būtų nesusijusi su kūnu, o aštrus skustuvas, gulintis ant stalelio, galės išbaigti šį gražų galvos savarankiškumą.

Paskui pirštai liovėsi lietę mane, išgirdau, kaip kirpėja atsitraukia ir dabar iš tikrųjų ima į rankas skustuvą, ir tada pasakiau sau (nes mintys žaidė toliau), kad turiu išvysti, kaip atrodo mano galvos laikytoja (sukiotoja), švelnioji mano žudikė. Atplėšiau akis nuo lubų ir pažvelgiau į veidrodį. Apstulbau: mano žaidimas staiga įgijo keistai tikroviškų bruožų, man pasirodė, kad pažįstu virš manęs veidrodyje palinkusią moterį.

Viena ranka ji prilaikė mano ausies spenelį, antrąja rūpestingai gramdė muilą nuo skruosto. Žvelgiau į ją, ir prieš akimirką mane apstulbinęs panašumas ėmė pamažu blukti ir sklisti. Ji palinko prie praustuvo, dviem pirštais nubraukė nuo skustuvo ašmenų muilo putas, atsitiesė ir kiek pasuko krėslą, tą akimirką mūsų žvilgsniai trumpai susitiko ir man vėl pasirodė, jog tai ji! Žinoma, veidas buvo kiek pasikeitęs, tai buvo lyg vyresnės sesers veidas, apvytęs, papilkėjęs, nebe toks standus, bet juk nemačiau jo penkiolika metų! Per tuos metus laikas į jos tikrąjį veidą buvo įspaudęs apgaulingą kaukę, tačiau, laimė, toje kaukėje buvo dvi angos, pro kurias į mane gali vėl pažvelgti jos tikrosios akys, tokios, kokias pažinojau.

Bet paskui viskas vėl susijaukė: į kirpyklą įėjo naujas klientas, atsisėdo man už nugaros ir ėmė laukti savo eilės, jis užkalbino mano kirpėją, tauškė kažką apie gražią vasarą ir už miesto statomą plaukymo baseiną; kirpėja atsakinėjo jam (klausiausi labiau jos balso nei žodžių, beje, visai bereikšmių), ir supratau, kad nepažįstu šio balso: jis skambėjo natūraliai, atsainiai, nerūpestingai, kone šiurkščiai, tai buvo visai svetimas balsas.

Dabar ji plovė man veidą, glaudė delnus prie skruostų, ir aš (nepaisant balso) vėl pradėjau tikėti, kad tai ji, kad po penkiolikos metų vėl jaučiu jos rankas ant veido, kad ji vėl glosto mane, glosto ilgai ir švelniai (visiškai užmiršau, kad

tai ne glostymas, o plovimas), o jos svetimas balsas tuo metu kažką atsakinėjo įsiplepėjusiam lankytojui, bet aš nenorėjau tikėti balsu, mieliau norėjau tikėti rankomis, norėjau atpažint ją iš rankų, stengiausi iš jos švelnių prisilietimų atspėti, ar tai ji ir ar ji pažino mane.

Paskui ji paėmė rankšluostį ir nušluostė man veidą. Šnekusis vaikinas garsiai kvatojosi iš savo paties sąmojo, o aš pastebėjau, kad mano kirpėja nesijuokia, kad ji tikriausiai net ne viską girdi, ką tas vaikinas jai sako. Tai mane sujaudino, nes tame įžvelgiau įrodymą, kad ji mane pažino ir slepia susijaudinimą. Nusprendžiau užkalbinti ją pakilęs iš krėslo. Ji ištraukė marškos kampus iš po mano apykaklės. Atsistojau. Iš marškinių kišenės išžvejojau penkias kronas. Laukiau, kada vėl susitiks mūsų žvilgsniai ir galėsiu pavadint ją vardu (vaikinas vis kažką tauškė), tačiau ji buvo abejingai nusisukusi, kronas paėmė greitai ir dalykiškai, o aš pats pasirodžiau sau kvailys, patikėjęs vaiduokliais, ir nebeturėjau drąsos ją užkalbinti. Keistai sunerimęs išėjau iš kirpyklos. Žinojau tiek, kad nieko nežinau ir kad labai blogai šitaip prarasti tikrumą dėl kadaise mylėto veido.

Bet sužinoti tiesą nebuvo sunku. Leidaus į viešbutį (pakeliui priešingoj gatvės pusėj pamačiau seną jaunystės bičiulį, cimbolų kapelos vadovą Jaroslavą, tačiau greitai, tarsi bėgdamas nuo garsios ir įkyrios muzikos, nusukau akis) ir iš ten paskambinau Kostkai, jis dar buvo ligoninėje.

– Pasakykite, ar kirpėja, kuriai mane palikote, vardu Liucija Šebetkova?

– Šiandien jos pavardė kita, bet tai ji. Iš kur pažįstate? – paklausė Kostka.

– Iš labai senų laikų, – atsakiau ir net nėjau vakarienės, o išėjau iš viešbučio (jau temo) ir dar ilgai vaikštinėjau gatvėmis.

ANTRA DALIS

Helena

1

Šiandien gulti eisiu anksčiau, tiesa, nežinau, ar užmigsiu, bet anksčiau atsigulsiu; Pavelas popiet išvažiavo į Bratislavą, aš rytoj anksti skrendu į Brno, o toliau važiuosiu autobusu, Zdenička liks dvi dienas viena, tai jai nepakenks, ji ne per labiausiai pasiges mūsų, tiksliau, manęs; ji myli Pavelą, Pavelas – jos pirmasis dievinamas vyras, jis moka su ja apsieiti, kaip su visomis kad mokėjo, ir su manimi, ir vis dar moka; šią savaitę vėl pradėjo elgtis su manimi kaip kadaise: glostė man skruostą ir žadėjo užsukti manęs į pietų Moraviją grįždamas iš Bratislavos, esą turime vėl pasikalbėti; gal pats pripažįsta, jog toliau taip negalima, gal norėtų grįžti prie to, kas tarp mūsų buvo, bet kodėl suprato tik dabar, kai sutikau Liudviką? Baisu man dėl to, bet negaliu liūdėti, negaliu, *„te liūdesys nebus siejamas su mano vardu“*, šis Fučiko sakinys yra mano devizas, ir man visai nesvarbu, kad šiandien šis devizas nebemadingas, gal aš kvaila, tačiau tie, kurie šitaip sako, patys yra kvaili, jie turi savus devizus ir šūkius, absurdą, susvetimėjimą, nežinau, kodėl savo kvailumą turėčiau keisti į jų kvailumą, nenoriu skelti pusiau savo gyvenimo, noriu, kad tai būtų mano vienos gyvenimas, vientisas nuo pradžios ligi pabaigos, todėl man taip patiko Liudvikas, nes kai esu su juo, ne-

privalau keisti savo idealų ir skonių; jis paprastas, eilinis, linksmas ir aiškus, o tai ir yra, ką aš myliu, ką visada mylėjau.

Nesigėdiju būti tokia, kokia esu, negaliu būti kitokia, nei visada buvau; ligi aštuoniolikos pažinojau tik vienuolyną, džiovą, dvejus metus praleidau sanatorijoj, dar dvejus metus vydamasi bendramokslius, nė šokių pamokų neturėjau, tik tvarkingas tvarkingų Pilzeno miestiečių gyvenimas ir mokymasis; tikrasis gyvenimas vyko už devynių sienų, o kai keturiasdešimt devintaisiais atvažiavau į Prahą, tai buvo tikras stebuklas, tokia laimė, kokios niekada neužmiršiu, todėl ir Pavelo niekada negalėsiu išraut iš širdies, nors ir nebemyliu jo, nes jis mane nuskriaudė; negaliu, nes Pavelas yra mano jaunystė, Praha, fakultetas, bendrabutis ir svarbiausia – Fučiko dainų ir šokių ansamblis; šiandien niekas nesupranta, ką tai mums reiškė, ten mes susipažinome, jis dainavo tenoru, o aš altu, koncertavome šimtuose salių ir estradų, dainavom tarybines dainas, mūsų kūrybinio entuziazmo dainas ir, žinoma, liaudies dainas (šias dainuodavome mieliausiai), tada taip įsimylėjau moravų dainas, kad aš, pilzenietė, jaučiausi moravė, jos tapo mano gyvenimo leitmotyvu, susiliejo su tuo laiku, mano jaunyste, su Pavelu, jos kas kartą ataidi, kai man turi nušvisti saulė, jos aidi man ir šiomis dienomis.

O kaip suartėjau su Pavelu, šiandien niekam nė nepapasakosi – tai lyg istorija iš chrestomatijos. Buvo Išvadavimo metinės, ir Senamiesčio aikštėje vyko didelė demonstracija, mūsų ansamblis tai pat ten dalyvavo, visur kartu vaikščiodavom, buvome saujelė tarp dešimčių tūkstančių, tribūnoje stovėjo mūsų ir užsienio šalių vadovai, skambėjo daug kalbų ir plojimų, o paskui prie mikrofono priėjo Toljatis ir pasakė trumpą kalbą itališkai, o aikštė kaip visada atsakė plojimais, šūksmais, skandavimu. Toje maišatyje Pavelas atsitiktinai stovėjo šalia manęs ir aš išgirdau, kad šiame triukšme jis pats kažką

šaukia, kažką kita, sava, pažvelgiau jam į lūpas ir supratau, kad jis dainuoja, tiesa, labiau rėkė, nei dainavo, nes norėjo, kad išgirstume ir prisijungtume; dainavo iš mūsų repertuaro italų revoliucinę dainą, anuomet labai populiarią *Avanti popolo, a la riscossa, bandiera rossa, bandiera rossa...*

Toks jau jis buvo, niekada jam nepakakdavo proto atakos, troško prasismelkti ligi jausmų; man pasirodė puiku italų darbininkų vadą Prahos aikštėj pasveikinti italų revoliucine daina, troškau, kad Toljatis susigraudintų, kaip buvau susigraudinusi aš, tad iš visų jėgų prisidėjau prie Pavelo, prisijungė vis nauji ir nauji balsai, pamažu visas mūsų ansamblis, tačiau aikštės riksmas buvo baisiai stiprus, mūsų tebuvo saujelė, penkios dešimtys, o jų – mažiausiai penkiasdešimt tūkstančių, siaubinga persvara, vyko beviltiška kova; visą pirmąją strofą galvojom, kad neįveiksim, kad mūsų dainavimo niekas neišgirs, tačiau įvyko stebuklas, prie mūsų jungėsi vis nauji balsai, žmonės pradėjo suprasti, ir daina pamažu veržėsi iš siaučiančio aikštės triukšmo tarsi drugys iš milžiniškos lėliukės. Pagaliau tas drugys, ta daina, bent keletas paskutinių taktų nuskrido ligi tribūnos, mes godžiai žvelgėme į žilstelėjusio italo veidą ir buvom laimingi, kai pamatėm, kad jis rankos gestu reaguoja į dainą, o aš netgi buvau tikra, nors ir negalėjau iš toli pamatyti, kad išvydau ašaras jo akyse.

Per tą entuziazmą ir graudulį nė nežinau, kaip staiga nutvėriau Pavelo ranką, o jis atsakė į manąjį paspaudimą; kai pagaliau aikštė nusiramino ir prie mikrofono priėjo kažkas kitas, išsigandau, kad Pavelas nepaleistų mano rankos, bet jis nepaleido ir taip laikėmės ligi demonstracijos pabaigos, nepaleidom rankų ir po to, kai minia išsivaikščiojo, o mes keletą valandų vaikštinėjome po žydinčią Prahą.

Po septynerių metų, kai Zdeničkai buvo jau penkeri, niekad neužmiršiu, pasakė, *apsivedėm ne iš meilės, o dėl partinės*

drausmės; žinau, pasakė ginčydamasis, tai buvo melas. Pavelas vedė mane iš meilės ir tik po to pasikeitė, tačiau vis tiek baisu, kad galėjo taip pasakyti, juk kaip tik jis visada įrodinėdavo, kad šiandien meilė kitokia, kad ji yra ne bėgimas nuo žmonių, o paspirtis kovoje; taip juk mes ir gyvenome: per pietus nebūdavo laiko nė pavalgyti, Jaunimo sąjungos sekretoriate sukimšdavom dvi sausas bandeles, o paskui dažnai ištisą dieną nesimatydavom, laukdavau Pavelo apie vidunaktį grįžtant iš begalinių šešias, aštuonias valandas trunkančių susirinkimų, laisvalaikiu perrašinėdavau jo pranešimus, kuriuos skaitydavo įvairiausiose konferencijose ir kursuose; jie jam labai rūpėjo, ir tiktai aš žinau, kokia svarbi jam buvo politinių pasisakymų sėkmė, šimtus kartų kartodavo kalbose, kad naujasis žmogus nuo senojo skiriasi tuo, kad gyvenime išgriauna sieną tarp viešumos ir intymumo, o čia po tiek metų priekaištauja man, kad anuomet draugai brovėsi į jo asmeninį gyvenimą.

Mes vaikščiojome kartu beveik porą metų, jau pradėjau truputį nekantrauti, ir nieko nuostabaus, nė viena moteris nepasitenkintų tokia studentiška draugyste; Pavelą tai tenkino, priprato prie neįpareigojančių patogumų, kiekvienas vyras yra truputį egoistas, ir moteris turi apginti save, savo moteriškąją prigimtį; Pavelas, deja, suprato tai nepakankamai, mažiau nei kai kurie draugai iš ansamblio, svarbiausia – keletas mano draugių, kurios pasikalbėjo su kitais ir galiausiai iškvietė Pavelą į komitetą; nežinau, ką ten jam sakė, tačiau tikrai nepaglostė, anuomet viešpatavo griežta moralė, gal ir perdėta, tačiau gal vis dėlto geriau griežtesnė moralė negu šiandieninis nemoralumas. Pavelas ilgai manęs vengė, jau maniau, kad viską sugadinau, nusiminiau, norėjau žudytis, bet paskui jis atėjo, man tirtėjo keliai, prašė atleisti ir padovano-

jo man karulį su Kremliaus vaizdu, brangiausią savo suvenyrą, kurio niekada nenusiimu; tai ne tik prisiminimas apie Pavelą, tai daug daugiau; aš pravirkau iš laimės, o po keturiolikos dienų buvo vestuvės, kuriose dalyvavo visas mūsų ansamblis, jos truko beveik ištisą parą, šokome ir dainavome, ir aš pasakiau Pavelui, kad jeigu mudu išduotume vienas kitą, tai išduotume visus, kurie su mumis švenčia šias vestuves, išduotume ir demonstraciją Senamiesčio aikštėje, ir Toljatį; šiandien tik juokas ima prisimenant, kiek mes paskui išdavėme...

2

Galvoju, ką čia man rytoj apsivilkus, tikriausiai rožinį megztuką ir boloninį lietpaltį, taip geriausiai atrodau, jau nesu iš lieknųjų, bet gal dėl raukšlių įgijau kitokio žavesio, kokio jauna mergina neturi, pergyvento likimo žavesio; Jindrai tai tikrai įgijau, vargšelis, ir dabar matau, koks nusivylęs buvo, kad išskrendu jau rytoj, o jam teks važiuoti vienam, laimingas būna su manim, mėgsta rodyti savo devyniolikmetį brandumą, tikriausiai spaustų iki šimto trisdešimt, kad stebėčiausi – toks baidyklėlė, bet visai geras technikas ir vairuotojas, redaktoriai mielai ima jį vykdami nedidelių reportažų, o maloniausia, kai žinai, kad kažkas nori tave matyti; pastaraisiais metais nesu labai mėgstama radijuje, neva esu priekabiautoja, fanatikė, dogmatikė, partinis šunelis ar dar kas, bet aš niekad nesigėdysiu, kad myliu partiją ir aukoju jai visą laisvalaikį. Galų gale kas man ir beliko? Pavelas turi kitų moterų, jau ir nebeseku jų, duktė dievina tėvą, mano darbas jau dešimt metų toks pat: reportažai, pokalbiai, laidos apie įvykdytus planus, karvides, melžėjas, namuose ta pati kankynė, tiktai partija man niekuo nenusikalto, ir aš jai nenusikaltau, net tada, kai beveik visi norėjo ją palikti šešiasdešimt penktaisiais, išgirdę apie Stalino nusikaltimus; žmonės tada pamišo,

į viską spjaudė, esą spauda meluoja, nacionalizuotos parduotuvės neveikia, kultūra smunka, nereikėję steigti kooperatyvų kaimuose, Tarybų Sąjunga esanti vergovės žemė, o blogiausia, kad taip savo susirinkimuose kalbėjo ir komunistai, ir Pavelas taip kalbėjo, ir vėl jam visi plojo, Pavelui visada ploja, jau nuo vaikystės; vienintelis vaikas, motina miega su jo fotografija, stebuklingas vaikas, bet tik vidutiniškas vyras, nerūko, negeria, bet be plojimų neišgyventų – tai jo alkoholis ir nikotinas; jis taip džiaugėsi, kad vėl gali griebt už širdies, kalbėjo apie baisias teismines žmogžudystes su tokiu jausmu, kad žmonės vos neverkė, jaučiau, koks jis buvo laimingas savo pasipiktinime, ir nekenčiau jo.

Laimė, partija kaukštelėjo isterikams per pirštus, jie pritilo, pritilo ir Pavelas, pernelyg jau patogi aukštosios mokyklos marksizmo docento kėdė, kad galėtum ja rizikuoti, bet kažkas taip ir liko tvyroti ore, apatijos, nepasitikėjimo, abejonių gemalas, kuris slapta ir tylomis vešėjo, neišmaniau, ką daryti, tik dar stipriau negu ligi šiol prigludau prie partijos, tarsi partija būtų gyva būtybė, žmogus, ir dar labiau moteris nei vyras, išmintinga moteris, su kuria galiu intymiai pasikalbėti, kai jau nebeturiu daugiau su kuo, ne tik su Pavelu; kiti taip pat ne per labiausiai mėgsta mane, tai paaiškėjo, kai turėjome narplioti nemalonų atvejį: vienas mūsų redaktorius, vedęs, susipainiojo su mūsų technike, jauna netekėjusia mergina, ciniška ir neatsakinga, ir nevilties apimta redaktoriaus žmona kreipėsi pagalbos į mūsų komitetą, daug valandų svarstėme situaciją, išsikvietėme žmoną, technikę ir liudininkus iš darbovietės, stengėmės apžvelgt padėtį iš visų pusių ir būti teisingi; redaktorius gavo partinį papeikimą, technikė buvo įspėta ir abu turėjo pasižadėti komitete, kad išsiskirs. Deja, tai buvo tik žodžiai, pasižadėjo norėdami mus nuraminti ir toliau sau susitikinėjo, bet išlindo yla iš maišo, greitai mes

sužinojome, ir dabar aš pasisakiau už pačias griežčiausias priemones, pasiūliau už sąmoningą melą ir partijos apgaudinėjimą redaktorių, kuris buvo komunistas, pašalinti iš partijos, nes neapkenčiu melo, tačiau mano siūlymą atmetė, redaktorius gavo dar vieną papeikimą, o technikė turėjo išeit iš radijo.

Tada kaip reikiant man keršijo, išvadino mane pabaisa, bestija, tikra kampanija buvo; pradėjo sekti mano asmeninį gyvenimą, o tai – mano Achilo kulnas; moteris negali gyvent be jausmų, kitaip ji ne moteris, ir kodėl turėčiau neigti, ieškojau meilės kitur, nes jos namie nebuvo, bet vis bergždžiai; kartą per visuotinį susirinkimą man ir sviedė į veidą, esą aš veidmainė, kalu prie stulpo kitus už santuokos laužymą, siūlau šalint iš partijos, išmesti, sunaikinti, o pati esu neištikima savo vyrui kai tik įmanoma, taip ir pasakė, bet už akių pasakydavo dar blogiau, neva viešumoje esu vienuolė, o privačiai – kurva, tarsi negalėtų suprasti, kad kaip tik todėl, kad žinau, kas yra nelaiminga santuoka, esu griežta kitiems, ne iš neapykantos jiems, o iš meilės, iš meilės meilei, iš meilės jų šeimai, jų vaikams, nes noriu jiems pagelbėti, juk aš taip pat turiu vaiką, turiu šeimą ir bijausi dėl jų!

O ką, jeigu jų tiesa, gal išties esu pikta, gal žmonėms tikrai reikia palikt jų laisvę, gal niekas neturi teisės kištis į jų intymumą, gal išties visą mūsų pasaulį blogai išgalvojome, ir aš tikrai esu bjauri komisarė, besikišanti ten, kur niekas neprašo, bet aš jau tokia esu ir negaliu elgtis kitaip, nei jaučiu, per vėlu, visada tikėjau, kad žmogus yra nedalomas ir tik miesčionis veidmainiškai susiskaido į viešą ir privačią būtybę, toksai mano kredo, pagal kurį visada, taip ir anąkart, elgiausi.

O dėl to, kad buvau pikta, tai ir neverčiama prisipažinsiu, kad nekenčiu tų jaunų mergų, tų nelaikšių, žiaurių per savo jaunumą, nejaučiančių nė trupučio solidarumo su vyresnė-

mis moterimis, o juk joms taip pat kada nors sueis trisdešimt ir trisdešimt penkeri, ir keturiasdešimt, ir tegul man nesako, kad mylėjo jį, ką tokia išmano apie meilę, iš karto atsiguls su kiekvienu, jokio santūrumo, jokios gėdos, kruvinai mane žeidžia, kai prilygina tokioms mergelėms vien todėl, kad ištekėjusi turėjau ryšių ir su kitais vyrais. Juk aš visada ieškojau meilės, o jeigu suklysdavau ir nerasdavau jos ten, pašiurpus nusisukdavau ir nueidavau kitur, nors ir žinau, kaip paprasta užmiršti jaunystės svajas apie meilę, užmiršt ją, peržengti sieną ir atsidurti keistos laisvės karalystėje, kur nėra gėdos, stabdžių, moralės, keistos, šlykščios laisvės karalystėje, kur viskas leista, kur tereikia įsiklausyt, kaip žmogaus viduje pulsuoja tas žvėris seksas.

Taip pat žinau, jeigu peržengčiau tą sieną, nustočiau būti pati savim, tapčiau kažkuo kitu, nė nežinau kuo, ir bijau to, tos baisios permainos, todėl ir ieškau meilės, beviltiškai ieškau meilės, į kurią galėčiau įžengti tokia, kokia dar esu ligi šiol, su savo senom svajom ir idealais, nes nenoriu, kad mano gyvenimas lūžtų perpus, noriu, kad liktų vientisas nuo pradžios ligi galo, todėl ir buvau taip apsvaiginta pažinus tave, Liudvikai, Liudvikai...

3

Išties tai buvo gan komiška, tas pirmas apsilankymas jo kabinete; jis manęs per daug nesudomino, visiškai nesivaržydama pradėjau, kokios informacijos man iš jo reikia, kaip aš įsivaizduoju šį radijo reportažą, bet jam pradėjus su manimi kalbėtis staiga pajutau, kad painiojuosi, šneku nesąmones, o jis, pamatęs, kad aš sutrikusi, bemat nukreipė kalbą kiton pusėn: ar aš ištekėjusi, ar turiu vaikų, kur važiuoju atostogauti, ir pasakė, kad atrodau jauna, esu graži, norėjo, kad atsipalaiduočiau; tai buvo labai miela, jau pažinojau tiek pagyrūnų, vikriai malančių liežuviu, Pavelas tik apie save ir kalbėtų, bet kaip tik juokinga, kad išbuvusi pas jį visą valandą, apie jo institutą težinojau tiek, kiek prieš atvykdama, paskui namuose lipdžiau reportažą, o jis niekaip nesiklijavo, bet aš net kiek apsidžiaugiau radusi progą paskambint jam ir pasiteirauti, ar nenorėtų perskaityti, ką surašiau. Susitikom kavinėje, nelaimingojo teksto buvau prirašiusi keturis puslapius, perskaitė, galantiškai nusišypsojo ir pasakė, kad viskas nuostabu, nors iš pat pradžių leido suprasti, jog dominu jį kaip moteris, o ne kaip redaktorė; nežinojau, ar man džiaugtis, ar įsižeisti, bet jis buvo visai mielas, supratome vienas kitą, tai ne koks šiltnamio intelektualas, tokie man bjaurūs, o nugy-

venęs įdomų gyvenimą, dirbęs ir kasyklose; pasakiau jam, kad mėgstu būtent tokius žmones, žmones su Gorkio biografija, bet labiausiai mane patraukė tuo, kad jis iš pietų Moravijos, kad netgi yra grojęs cimbolų kapeloje; negalėjau patikėti savo ausim, rodos, išgirdau savo gyvenimo leitmotyvą, pamačiau iš toli grįžtant savo jaunystę ir pajutau, kad linkstu prie Liudviko.

Klausinėjo, ką veikiu per dienas, aš papasakojau jam, o jis sako (vis dar girdžiu tą balsą, pusiau juokaujantį, pusiau atjaučiantį) – blogai gyvenate, ponia Helena, tai reikia keisti, turit pradėti gyvent kitaip, turėtumėte kiek daugiau dėmesio skirti *gyvenimo džiaugsmui*.

Atsakiau, kad aš nieko prieš, kad visada buvau džiaugsmo šalininkė, kad nieko man nėra atgrasiau už tuos madingus liūdesius ir neviltis, o jis į tai – jog nieko nereiškia, ką aš išpažįstu, kad džiaugsmo išpažinėjai dažniausiai būna liūdniausi; taip, jūsų tiesa, norėjosi šaukti, ir tada tiesiai, be užuolankų pasakė, kad rytoj ketvirtą valandą ateis manęs prie radijo, kad kartu išvažiuosim kur nors už Prahos, į gamtą. Priešinausi, juk esu ištekėjusi, negaliu taip imti ir išvažiuoti su kitu vyru į mišką, o Liudvikas pajuokavo, kad jis nesąs joks vyras, tik mokslininkas, tačiau pastebimai nuliūdo! Pastebėjau tai, ir mane užliejo karštas džiaugsmas, kad jis manęs trokšta ir dar labiau trokšta, kai primenu, kad esu ištekėjusi, nes taip nutolstu nuo jo, o žmogus labiausiai trokšta to, kas nuo jo tolsta, godžiai gėriau jo veido liūdesį ir tuomet supratau, kad jis įsimylėjo mane.

O kitą dieną iš vienos pusės šniokštė Vltava, iš kitos skardžiu kilo miškas, buvo labai romantiška; aš mėgstu romantiką, elgiausi gal kiek lengvabūdiškai, kaip gal ir netiktų dvylikametės mergaitės motinai, juokiausi, šokinėjau, nutvėriau jį už rankos ir priverčiau kiek pabėgėti, sustojome, man dau-

žėsi širdis, stovėjom veidu į veidą, Liudvikas truputį pasilenkė ir lengvai mane pabučiavo, aš ištrūkau, vėl nutvėriau jo ranką, vėl bėgome, turiu nedidelę širdies ydą ir net po menkiausios įtampos ji ima daužytis, kad ir užbėgus laiptais į antrą aukštą, tad greitai sulėtinau žingsnį, alsavimas pamažu išsilygino, ir aš staiga tylutėliai suniūniavau pirmuosius du savo mylimiausios dainos taktus: Ei, *svitilo slunečko nad našu zahradku...*, o kai pajutau, kad jis supranta mane, uždainavau garsiai, nesigėdijau, pajutau, kaip nukrinta metai, rūpesčiai, bėdos, tūkstančiai žilų žvynų, o paskui sėdėjome mažutėje užeigoje prie Zbraslavo, valgėme duoną su dešrelėmis, viskas buvo taip paprasta: nepaslankus šeimininkas, sulaistyta staltiesė, ir vis dėlto tai buvo gražus nuotykis; pasakiau Liudvikui, kad po trijų dienų važiuoju į Slovakiją daryti reportažo apie Karalių jotį*. Jis paklausė, kur, ir, kai aš atsakiau, papasakojo, kad kaip tik ten yra gimęs; vėlei toks sutapimas, kuris mane apsvaigino, ir Liudvikas pridūrė pasiimsiąs atostogų ir važiuosiąs ten su manim.

Išsigandau, prisiminiau Pavelą ir tą vilties kibirkštėlę, kurią man įžiebė, nesu ciniška savo santuokos atžvilgiu, viską dėl jos padaryčiau, jau vien dėl Zdeničkos, bet kodėl turėčiau meluoti, pirmiausia dėl savęs, dėl visko, kas buvo, dėl jaunystės prisiminimo, bet neradau jėgų pasakyti Liudvikui „ne“, neradau jėgų, o dabar burtas mestas, Zdenička miega, aš bijau, o Liudvikas jau Moravijoje ir rytoj lauks manęs autobusų stoty.

* Per Trejybės šventes rengiama raitų vaikinų procesija per kaimą, jos priekyje joja vadinamasis karalius su dviem adjutantais. *Vert.*

TREČIA DALIS

Liudvikas

1

Taip, dar ilgai vaikštinėjau. Sustojau ant tilto per Moravą ir pažvelgiau pasroviui. Kokia bjauri ta Morava (tokia ruda, tarsi ja tekėtų molis, o ne vanduo) ir kokia nyki krantinė: penkių dviaukščių namų gatvė, visi namai stovi kas sau, styro apleisti ir nušiurę, o juk turbūt turėjo sudaryti krantinės pagrindą, bet šis užmojis taip ir liko neįgyvendintas. Du namai papuošti keraminiais angelais ir lipdiniais, namai šiandien, žinoma, aptaškyti purvu, vienam angelui numuštas sparnas, lipdiniai kai kur nulupti ligi plytų, sunku besuprasti, ką jie vaizduoja. Paskui apleistų namų gatvė baigiasi, toliau – vien geležiniai elektros stulpai, žolės, tarp kurių klydinėja kelios atsilikusios antys, o dar toliau – laukai be akiračio, nusidriekę į niekur, laukai, kuriuose pradingsta sravus Moravos molis.

Miestai turi savybę atspindėt vienas kitą tarsi veidrodyje, ir aš šitoje scenerijoje (pažinojau ją iš vaikystės, kai ji man visai nieko nereiškė) staiga atpažinau Ostravą, tą šachtininkų miestą, panašų į gigantišką laikinos nakvynės vietą, užstatytą neprižiūrimais namais prie tuštumon vedančių purvinų gatvių. Apstulbau, stovėjau ant tilto tarsi atiduotas kulkosvaidžių ugniai. Nenorėjau žiūrėti į nykią penkių vienišų na-

mų gatvę, nes nenorėjau prisiminti Ostravos. Tad apsisukau ir nuėjau krantu priešais srovę.

Tenai vedė keliukas, iš vienos pusės tankiai apsodintas topoliais; siaura promenadų alėja. Į dešinę, vandens link, leidosi žolėm ir kiečiais apaugęs krantas, o kitame krante buvo matyti sandėliai, cechai ir gamyklėlių kiemai; į kairę nuo keliuko arčiausiai buvo sąvartynas, o už jo – platūs, geležinių konstrukcijų prismaigstyti laukai su elektros laidais viršuje. Ėjau per visa tai siaura alėja, tarsi ilgu lieptu eičiau virš vandenų, visą šią apylinkę prilyginau vandenims, nes iš jos į mane dvelkė šaltis, o aš ėjau tarsi galėdamas nuvirsti nuo šios alėjos. Suvokiau, kad ypatingas kraštovaizdžio vaiduokliškumas yra aprašas to, ko nenorėjau prisiminti po susitikimo su Liucija; tarsi išstumiami prisiminimai būtų persikėlę į visa, ką dabar mačiau aplink save, į laukų, kiemų ir sandėlių tuštumą, į upės nešvarą ir tą visa persmelkiantį šaltį, suvienijantį scenerija. Supratau, kad neišvengsiu prisiminimų, kad jie apsupo mane.

2

Apie tai, kaip patyriau pirmąjį gyvenime krachą (ir per jį susitikau su Liucija), būtų galima papasakot lengvabūdišku tonu ir gal net gan patraukliai: viską nulėmė nelemtas mano polinkis į kvailus pokštus ir nelemtas Marketos negalėjimas jų suprasti. Marketa buvo iš tų viską rimtai priimančių moterų (ir šia savybe visiškai susiliejo su pačia laiko dvasia), kurioms pačios laumės skyrė dalią stipriai tikėti. Anaiptol nebandau eufemistiškai užsiminti, kad ji buvo kvailoka, jokiu būdu; ji buvo pakankamai gabi ir protinga, o galiausiai dar tokia jaunutė (devyniolikmetė pirmakursė), jog naivus patiklumas greičiau puošė ją, nei kliudė, be to, tas naivumas siejosi su akivaizdžiu kūno patrauklumu. Fakultete visi mėgome Marketą ir mėginome su ja suartėti, bet tai visai netrukdė geraširdiškai pasišaipyti.

Tačiau pašaipos sunkiai siejosi su Marketa, o dar sunkiau – su laiko dvasia. Ėjo pirmieji metai po keturiasdešimt aštuntųjų vasario*, prasidėjo naujas gyvenimas, išties visiškai naujas, ir to naujo gyvenimo veidas, kaip įsirėžė man atminty, buvo sustingęs iš rimtumo; tas rimtumas buvo kažkoks keis-

* 1948 vasario 20–25 dienomis Čekoslovakijoje įvyko komunistinis perversmas. *Vert.*

tas, nesusiraukęs, o net bandantis šypsotis. Taip, tie laikai skelbėsi esą patys linksmiausi iš visų, ir kiekvienas nesidžiaugiąs buvo įtarinėjamas, kad jį liūdinanti darbininkų klasės pergalė ar kad jis *individualistiškai* grimzta į savo vidinį liūdesį.

Vidinio liūdesio manyje anuomet būta nedaug, priešingai, labai mėgau pokštaut ir vis dėlto negalėjau dorai pritapt prie džiaugsmingo laiko veido, nes mano pokštai buvo perdėm nerimti, o to laiko džiaugsmas nemėgo išdaigų ir ironijos; kaip minėjau, tai buvo rimtas džiaugsmas, išdidžiai vadinantis save „istoriniu pergalingos klasės optimizmu“, asketiškas ir iškilmingas džiaugsmas, tiesiog Džiaugsmas.

Prisimenu, mes anuomet fakultete buvome susibūrę į vadinamuosius studijų būrelius, kurie dažnai susirinkdavo ir užsiimdavo vieša savo narių kritika ir savikritika tam, kad parengtų kiekvieno jų charakteristiką. Aš, kaip ir kiekvienas komunistas, anuomet turėjau daug pareigų (dirbau svarbų darbą Aukštųjų mokyklų studentų sąjungoje), be to, neblogai mokiausi, tad ir vertino mane atitinkamai. Vis dėlto po sakinių, nusakančių mano aktyvumą, teigiamą požiūrį į valstybę, darbą ir marksizmo pažinimą dažniausiai būdavo priduriama, esą turiu „individualizmo liekanų“. Tokia užuomina neturėjo kelti pavojaus, tiesiog geras tonas reikalavo ir į pačią teigiamiausią charakteristiką įrašyti kokią nors kritinę pastabą, prikišti, pavyzdžiui, „mažą susidomėjimą revoliucine teorija“, „abejingą požiūrį į liaudį“, kitam – „budrumo ir atsargumo“ stygių arba „blogus santykius su moterimis“. Tačiau kai tokių pastabų susikaupdavo daugiau arba kai žmogus įsiveldavo į kokį nors konfliktą, tapdavo įtarimų bei išpuolių auka, tokios „individualizmo liekanos“ arba „blogi santykiai su moterimis“ galėjo virsti pražūties sėkla. Ypač fatališka, kad tokią sėklą savo asmens byloje nešiojo kiekvienas, taip, kiekvienas mūsų.

Kartais (labiau iš sportinio intereso, nei ko nors bijodamas) priešindavaus kaltinimams individualizmu ir reikalaudavau, kad kolegos įrodytų, kodėl esu individualistas. Jie neturėdavo kokių konkretesnių įrodymų, sakydavo: „Nes tu taip elgiesi". „Kaip elgiuosi?" – klausdavau. „Na, visą laiką taip keistai šypsaisi". – „Na ir kas, aš džiaugiuosi". – „Ne, tu šypsaisi, lyg kažką sau galvodamas".

Kai draugai nusprendė, kad mano šypsena ir elgesys turi intelektualumo (dar vienas neigiamo atspalvio žodis iš ano laiko), pagaliau patikėjau jais, nes negalėjau įsivaizduoti (tai tiesiog pranoko mano drąsą), kad visi kiti klystų, kad klystų pati Revoliucija, laiko dvasia, o aš, individas, būčiau teisus. Pradėjau bent kiek kontroliuoti savo šypsenas ir greitai pajutau savy atsiveriantį plyšį, atskiriantį mane tokį, koks esu, nuo manęs, koks (pagal laiko dvasios nuomonę) turėjau ir stengiausi būti.

Tačiau koks tuomet buvau iš tikrųjų? Noriu visiškai sąžiningai atsakyti: aš buvau daugiaveidis.

Ir veidų vis daugėjo. Likus mėnesiui ligi atostogų, pradėjau artėti prie Marketos (ji lankė pirmą, aš – antrą kursą) ir mėginau kvailai imponuoti jai, kaip kad mėgina visų laikų dvidešimtmečiai – užsidėdavau kaukę. Apsimesdavau vyresniu (ir dvasia, ir patirtimi), nei buvau; vaizdavau, kad esu atstu nuo visko, kad į pasaulį žvelgiu iš aukšto ir ant gyvos odos esu užsiauginęs dar vieną, nematomą ir nepažeidžiamą sluoksnį. Nutuokiau (ir buvau teisus), kad pokštavimas yra suprantama distancijos išraiška, visada mėgau pokštaut, o su Marketa tai darydavau itin įnirtingai, gudragalviškai, varginamai.

Tad koks tuomet buvau iš tikrųjų? Turiu pasikartoti: buvau daugiaveidis.

Rimtas, pasitikintis savimi ir entuziastingas per susirinkimus, priekabus ir kandus su artimiausiais draugais, ciniškas

ir mėšlungiškai sąmojingas su Marketa, o kai likdavau vienas (ir galvodavau apie Marketą), būdavau sutrikęs ir kupinas jaudulių kaip gimnazistas.

Tad gal paskutinysis veidas ir buvo tas tikrasis?

Ne. Visi tie veidai buvo tikri. Nebuvau veidmainis ir neturėjau tikrojo ir dirbtinių veidų. Keletą veidų turėjau todėl, kad buvau jaunas ir nežinojau, kas esu ir kuo noriu būti. (Tačiau mane trikdė disproporcija tarp visų tų veidų; nesuaugau nė su vienu, apgraibom ir nerangiai tarp jų vingiuodamas.)

Psichologinė ir fiziologinė meilės mašinerija tokia sudėtinga, kad tam tikru gyvenimo etapu jaunuolis turi susitelkti vien norėdamas ją įvaldyti, o pats meilės objektas – mylima moteris – taip ir išsprūsta jam (panašiai, tarkime, jaunas smuikininkas neįstengia išgauti kompozicijos, kol pakankamai neištobulina rankų technikos, kad galėtų apie ją negalvoti). Kadangi jau paminėjau gimnazistiškus jaudulius, užplūstančius mane galvojant apie Marketą, privalau patikslinti, kad jie kilo ne tiek iš mano įsimylėjimo, kiek iš mano nevikrumo ir nepasitikėjimo savimi, o tai slėgė mane, ir daug stipriau, nei pati Marketa užvaldė mano mintis ir jausmus.

Nevikrumą ir jaudulius mėginau įveikti puikuodamasis prieš Marketą: visada stengiausi prieštarauti arba tiesiog išjuokti jos nuomonę, o tai nebuvo sunku, nes mergina, kad ir nuovoki (o ir graži; grožis, kaip visada, aplinkiniams atrodo neprieinamas), buvo gan patikli, ji niekada neįstengdavo pažvelgti *giliau*, o matydavo tiktai patį reiškinį; gerai išmanė botaniką, tačiau kartais nesuprasdavo kolegų pasakojamo anekdoto; pasiduodavo visiems to meto entuziazmams, tačiau stojusi akis į akį prieš kokią nors politinę praktiką, vykdomą pagal principą, kad tikslas pateisina priemones, tapdavo tokia pat nesupratinga, kaip ir išgirdusi kolegų anekdotą. Dėl viso to draugai nusprendė, kad jai būtina savo entu-

ziazmą sustiprinti revoliucinio judėjimo strategijos ir taktikos pažinimu ir per atostogas dalyvauti keturiolikos dienų partiniuose mokymuose.

Tie mokymai man labai trukdė, nes kaip tik tas keturiolika dienų planavau praleisti kartu su Marketa Prahoje ir mūsų santykius (lig šiol apsiribojusius pasivaikščiojimais, pokalbiais ir keletu pasibučiavimų) nuvairuoti ligi konkretesnių dalykų; tam galėjau skirti tik tas keturiolika dienų (kitas keturias savaites turėjau praleisti žemdirbystės brigadoje, o paskutines keturiolika dienų – pas motiną Slovakijoje), tad pajutau skausmingą pavydą, kai Marketa nenuliūdo kaip aš, nė kiek nesipiktino mokymais, netgi pasakė besidžiaugianti dėl jų.

Iš mokymų (jie vyko kažkokioj pily Čekijos viduryje) atsiuntė man laišką, tokį kaip ji pati: kupiną nuoširdaus pritarimo viskam, kuo gyveno; viskas jai patiko: ir rytinės gimnastikos minutės, ir diskusijos, referatai, dainos; rašė man, kad ten viešpatauja „sveika dvasia", ir dar iš stropumo pridūrė pastabą, kad revoliucijos Vakaruose neteks ilgai laukti.

Atvirai sakant, sutikau su viskuo, ką parašė Marketa, ir greita revoliucija Vakarų Europoje tikėjau; tik su vienu negalėjau sutikti: kad gali būti laiminga ir patenkinta, kai aš taip ilgiuosi jos. Tad nupirkau atviruką ir (norėdamas šokiruoti, suaudrinti, įskaudinti ją) parašiau: „Optimizmas yra žmonijos opijus! Sveika dvasia dvelkia kvailumu. Tegyvuoja Trockis! Liudvikas".

3

Į provokuojantį mano atviruką Marketa atsakė trumpu laiškučiu su banaliu tekstu, o į kitus mano laiškus, pasiųstus jai per atostogas, visai neatsiliepė. Aš buvau kažkur Šumavoje, grėbiau šieną su studentų brigada ir mane apėmė gilus liūdesys dėl Marketos tylėjimo. Iš ten kone kasdien rašiau jai laiškus, kupinus maldaujamo ir melancholiško įsimylėjimo, prašiau ją, kad susitikinėtume bent tas paskutines keturiolika likusių atostogų dienų, buvau pasirengęs nevažiuoti namo, neaplankyti vienišos motinos ir vykti bet kur paskui Marketą, ir visa tai ne tik dėl to, kad mylėjau ją, bet svarbiausia dėl to, kad ji buvo vienintelė moteris mano horizonte ir kad vaikino be merginos padėtis man buvo nepakenčiama. Bet Marketa neatsakinėjo į mano laiškus.

Nesupratau, kas dedasi. Rugpjūtį atvažiavau į Prahą ir man pavyko rasti ją namie. Išėjome pasivaikščioti, kaip anksčiau, palei Vltavą ir į Imperatoriaus Lankos salą (tą liūdną lanką su topoliais ir tuščiomis žaidimų aikštelėmis), ir Marketa tvirtino, jog tarp mūsų niekas nepasikeitė, taip ji ir elgėsi, tačiau tos mėšlungiškos pastangos viską daryti *taip pat* (taip pat bučiuotis, taip pat kalbėtis, šypsotis) ir buvo labiausiai slegiančios. Kai paprašiau jos susitikti ir kitą dieną, Marketa atsakė, kad paskambinčiau ir susitartume.

Paskambinau, nepažįstamas moters balsas ragelyje pranešė, kad Marketa išvyko iš Prahos.

Buvau toks nelaimingas, koks tik gali būti nelaimingas dvidešimtmetis, likęs be moters, dar gana nedrąsus dvidešimtmetis, tik kelis kartus paskubom ir nevykusiai patyręs fizinę meilę ir todėl be perstojo apie ją galvojąs. Dienos buvo nepakeliamai ilgos ir tuščios; negalėjau skaityti, negalėjau nieko dirbti, triskart per dieną eidavau į kiną, visus popietinius ir vakarinius seansus, kad kaip nors užmuščiau laiką ir nuslopinčiau iš vidaus be perstojo ūkčiojantį pelėdos balsą. Aš, apie kurį Marketa (mano apsimetinėjimo dėka) manė, kad esu apspistas moterų, nedrįsdavau užkalbinti gatve einančių merginų – merginų, kurių gražios kojos tiesiog skaudino mane.

Todėl apsidžiaugiau atėjus rugsėjui, prasidėjus mokslams, o dar pora dienų anksčiau mano darbui Sąjungoje, kur turėjau savo kabinetą ir daug rūkalų, bet jau kitą dieną man paskambino ir pakvietė pas partijos sekretorių. Gerai prisimenu visas smulkmenas: buvo saulėta diena, išėjau iš Sąjungos pastato ir jutau, kaip mane pamažu palieka visas atostogas slėgęs liūdesys. Su maloniu smalsumu pasukau į sekretoriatą. Paskambinau į duris, ir man atidarė komiteto pirmininkas, aukštas siauraveidis vyrukas šviesiais plaukais ir mėlynomis ledinėmis akimis. Ištariau „Garbė darbui!", jisai nepasisveikino, tik pasakė:

– Eik toliau, tavęs laukia.

Galiniame sekretoriato kambaryje manęs laukė trys partijos komiteto nariai. Paprašė atsisėsti. Atsisėdau ir supratau, kad vyksta kažkas negera. Visi trys draugai, kuriuos gerai pažinojau ir dažnai su jais linksmai pasikalbėdavau, atrodė užsisklendę ir neprieinami, tiesa, sakė man „tu" (kaip įprasta tarp partijos draugų), tačiau tai buvo jau nebe *bičiuliškas* tujinimas, o valdiškas ir *grėsmingas*. (Prisipažinsiu, kad nuo

tol man atgrasus tujinimas; tai turėtų reikšti artimumą, tačiau jei tujinantys žmonės svetimi, iškart virsta priešybe, reiškia šiurkštumą, tad ir pasaulis, kuriame visi sako vienas kitam „tu“, yra ne visuotinės bičiulystės, o visuotinės nepagarbos pasaulis.)

Sėdėjau dabar priešais tris mane tujinančius studentus, nuskambėjo pirmas klausimas: ar pažįstu Marketą? Atsakiau, kad pažįstu. Paklausė, ar susirašinėjau su ja. Atsakiau, kad taip. Paklausė, ar nepamenu, ką jai rašiau. Atsakiau, kad nepamenu, tačiau tą pačią akimirką prieš akis stojo atvirukas su provokuojančiu tekstu ir ėmiau nutuokti, dėl ko visa tai. Negali prisiminti? – klausė. Ne, – atsakiau. O ką tau rašė Marketa? Gūžtelėjau pečiais, tarsi parodydamas, kad rašė apie intymius dalykus, apie kuriuos negaliu kalbėti. Gal rašė tau apie mokymus? – klausė. Taip, rašė, – atsakiau. O ką apie juos rašė? Kad jai ten patinka, – atsakiau. O daugiau ką? Kad įdomūs referatai ir geras kolektyvas, – atsakiau. Ar rašė tau, kad mokymuose viešpatauja sveika dvasia? Taip, – atsakiau, – rodos, kažką panašaus. Ar rašė pažįstanti, kokia optimizmo jėga? – klausinėjo manęs toliau. Taip, – atsakiau. O ką tu pats manai apie optimizmą? – paklausė. Apie optimizmą? O ką turėčiau apie jį manyti? – perklausiau. Ar laikai save optimistu? – klausė vėl. Laikau, – atsakiau nedrąsiai. Mėgstu pokštaut, esu gana linksmas žmogus, stengiausi pakeisti apklausos toną. Linksmas gali būti ir nihilistas, – tarė vienas, – gali pasijuokt iš žmonių, kurie kenčia. Linksmuolis gali būti ir cinikas, – tęsė. Ar manai, kad socializmą galima sukurti ir be optimizmo? – paklausė kitas. Ne, – atsakiau. Tai tu nenori, kad pas mus būtų sukurtas socializmas, – tarė trečiasis. Kaip? – gyniaus aš. Nes optimizmas tau yra žmonijos opijus, – puolė jie. Kodėl žmonijos opijus? – vis dar gyniausi. Neišsisukinėk, tu taip parašei. Marksas religiją pavadino opi-

jumi liaudžiai, o tau opijus yra mūsų optimizmas! Taip parašei Marketai. Įdomu būtų, ką į tai pasakytų mūsų darbininkai ir spartuoliai, viršijantys planus, sužinoję, kad jų optimizmas yra opijus, – toliau tęsė kitas. O trečiasis pridėjo: – Trockistui kūrybinis optimizmas visada bus opijus. O tu esi trockistas. Dėl dievo, kas jums šovė į galvą? Tu tai rašei ar ne tu? Gal ką nors panašaus ir parašiau dėl juoko, juk jau du mėnesiai praėjo, neprisimenu. Galime tau priminti, – ir perskaitė mano atviruką: „Optimizmas yra žmonijos opijus! Sveika dvasia dvelkia kvailumu! Tegyvuoja Trockis! Liudvikas". Šie sakiniai mažame sekretoriato kambarėlyje nuskambėjo taip baisiai, jog tą akimirką išsigandau ir pajutau jų naikinančią jėgą, kuriai neatsispirsiu. Tai turėjo būti pokštas, draugai, – tariau ir suvokiau, kad niekas negali patikėti manim. Ar jums juokinga? – paklausė vienas kitų dviejų draugų. Abudu papurtė galvas. Jums reikėtų pažinoti Marketą! – pasakiau jiems. Mes ją pažįstame, – atsakė man. Tai žinote, – aiškinau, – kad Marketa į viską žiūri labai rimtai, ir mes visada truputį pasišaipydavome iš jos, mėgome šokiruoti ją. Labai įdomu, – tarė vienas draugas, – iš kitų tavo laiškų neatrodė, kad pats nerimtai žiūrėtum į Marketą. Tai ką, jūs skaitėte visus mano laiškus Marketai? Negi dėl to, kad Marketa į viską žiūri rimtai, – įsiterpė kitas, – tu mėgsti iš jos šaipytis? Pasakyk mums, į ką ji žiūri rimtai. Tai juk partija, optimizmas, drausmė, ar ne? O visa, į ką ji žiūri rimtai, tau kelia juoką. Supraskit, draugai, – sakiau jiems, – juk nė nepamenu, kaip aš tai rašiau, rašiau paskubom, porą žodžių juokais, net nepagalvojau, ką parašiau, juk jei būčiau galvojęs ką blogo, tai nebūčiau siuntęs į partinius mokymus. Visai nesvarbu, kaip tu ten rašei. Rašei skubom ar iš lėto, ant kelių pasidėjęs ar ant stalo, galėjai parašyti tik tai, kas tavy buvo. Nieko kito parašyt negalėjai. Gal, jei būtum geriau pamąstęs, nebūtum šitaip

parašęs. O dabar parašei neapsimetinėdamas. Dabar bent žinome, kas esi. Bent žinome, kad turi kelis veidus – vieną partijai, o kitą – kitiems reikalams. Jutau, kad mano gynybai pritrūko veiksmingų argumentų. Dar keliskart pakartojau tą patį: tai buvęs pokštas, vien bereikšmiai žodžiai, už kurių tiktai mano nuotaika, ir panašiai. Jie atsikirto sakydami, kad rašiau ant atviruko, kurį kiekvienas galėjo perskaityti, kad mano žodžiai turėjo ir *objektyvią* reikšmę ir prie jų nebuvo jokio paaiškinimo apie tuometinę mano nuotaiką. Paskui jie paklausė, ką esu skaitęs iš Trockio. Atsakiau, kad nieko. Paklausė, kas man davė tas knygas. Atsakiau, kad niekas. Pasidomėjo, su kuriais trockistais susitikinėjau. Pasakiau, kad su jokiais. Paaiškino man, kad nuo šios akimirkos netenku pareigų Aukštųjų mokyklų studentų sąjungoje ir pareikalavo atiduoti kabineto raktus. Turėjau juos kišenėje ir atidaviau jiems. Paskui dar pasakė, kad mano atvejis bus nagrinėjamas pirminėje organizacijoje Gamtos mokslų fakultete. Atsistojo žvelgdami kažkur pro mane. „Garbė darbui!" – tariau ir išėjau.

Paskui prisiminiau, kad kabinete, Sąjungoje, liko daug mano daiktų. Niekada nebuvau per daug tvarkingas ir rašomojo stalo stalčiuje šalia daugybės asmeniškų raštų buvau įkišęs kojines, o spintoje tarp bylų laikiau prapjautą keksą, kurį mama atsiuntė iš namų. Tačiau raktą ką tik buvau atidavęs rajono komiteto sekretoriui. Laimė, durininkas pažinojo mane ir davė valdišką raktą, kabėjusį ant sienos. Prisimenu smulkiausias detales: kabineto raktas tvirta kanapine virvele buvo pririštas prie medinės lentelės, ant kurios baltais dažais buvo išvedžiotas kambario numeris. Tad šiuo raktu atrakinau kabinetą, sėdau prie rašomojo stalo, atidariau stalčių ir ištraukiau savo daiktus; judėjau lėtai ir išsiblaškęs, nes šią trumpą santykinės ramybės akimirką mėginau apmąstyti, kas man nutiko ir ko turėčiau imtis.

Neilgai trukus durys atsivėrė. Jose pasirodė tie patys trys draugai iš sekretoriato. Dabar jie nebebuvo šalti ir užsisklendę. Jų balsai buvo pikti ir aštrūs. Ypač mažiausiojo, komiteto kadrų referento. Užsipuolė mane, kaip aš čia patekęs. Kokią turįs teisę. Pasiteiravo, gal noriu, kad iškviestų policiją. Ką aš noriu išsinešti. Atsakiau atėjęs kekso ir kojinių. Rėžė, kad neturiu jokios teisės ateiti, nors čia laikyčiau pilną spintą kojinių. Paskui priėjo ir viską peržiūrėjo, kiekvieną popierių. Čia išties buvo tik mano asmeniniai daiktai, tad leido man jo akyse viską susidėti į lagaminėlį. Įkišau tenai nešvarių kojinių gniužulą, įdėjau ir keksą, kuris gulėjo ant spintos lentynos, suvyniotas į riebaluotą, trupinių pilną popierių. Jie sekė kiekvieną mano judesį. Išėjau pasiėmęs lagaminėlį, ir kadrų referentas atsisveikinant drėbė, kad daugiau čia nepasirodyčiau.

Tačiau vos ištrūkau iš rajono komiteto draugų akiračio ir jų nesutriuškinamos apklausos logikos, man jau atrodė, kad esu nekaltas, kad mano žodžiuose nebuvo nieko pikta ir tereikia pasikalbėti su kuo nors, kas gerai pažįsta Marketą, kas suvoks viso šio nutikimo juokingumą. Susiradau vieną mūsų fakulteto studentą komunistą, ir kai viską papasakojau, jis pasakė, kad rajono komitete sėdi juokų nesuprantančios davatkos, bet jisai, pažindamas Marketą, gali įsivaizduoti, kaip buvo. Tikriausiai man reikėtų užeiti pas Zemaneką, kuris šiemet bus mūsų fakulteto partijos sekretorius ir gerai pažįsta tiek mane, tiek Marketą.

4

Aš nežinojau, kad Zemanekas bus organizacijos sekretorius, ir pamaniau, jog tai gera žinia, nes Zemaneką iš tikrųjų gerai pažinojau ir netgi buvau tikras, kad jis jaučia simpatiją man jau vien dėl mano slovakiškos kilmės. Mat Zemanekas be galo mėgo slovakų dainas; anuomet būta tokios mados dainuoti liaudies dainas, ir dainuoti jas nenudailintai, šiurkščiu balsu, užmetant ranką už galvos, tarsi tikrai dainuotų *liaudies* žmogus, kurį motina pagimdė per šokius, cimbolams skambant.

O aš Gamtos mokslų fakultete buvau vienintelis tikras Moravijos slovakas, ir tai teikė man kai kurių privilegijų; per kiekvienas šventes, per kai kuriuos susirinkimus, minėjimus ar Gegužės pirmąją draugai paragindavo išsitraukti klarnetą ir su pora kitų mėgėjų sudaryti slovakų kapelą. Šitaip (su klarnetu, smuiku ir bosu) dvejus metus ėjome gegužinėje eisenoje, o su mumis ėjo ir Zemanekas; jis buvo dailus vaikinas ir mėgo pasirodyti. Jis ėjo apsirengęs pasiskolintu etnografiniu kostiumu, šoko eisenoje iškėlęs rankas ir dainavo. Šis tikras prahietis, niekada nebuvęs Slovakijoje, su pasimėgavimu vaidino kaimo šaunuolį, ir aš palankiai į jį žiūrėjau, džiaugdamasis, kad mano gimtinės, iš seno vadinamos liaudies meno Eldoradu, dainos tokios populiarios ir mėgstamos.

Kitas privalumas buvo tas, kad Zemanekas pažinojo ir Marketą. Įvairiomis progomis dažnai susitikdavome visi trys, kartą (buvo susirinkusi didesnė studentų kompanija) išsigalvojau, kad Šumavoje gyvena nykštukų gentis, ir įrodinėjau tai citatomis iš tariamo mokslinio žurnalo, kuriame esą aprašytas šis dėmesio vertas faktas. Marketa stebėjosi, kodėl ligi šiol nieko apie tai nėra girdėjusi. Pasakiau, kad nieko čia keisto: buržuazinis mokslas sąmoningai nutylėjo nykštukų egzistavimą, nes kapitalistai prekiavę nykštukais tarsi vergais.

– Bet apie tai reikėtų rašyti! – šūktelėjo Marketa. – Kodėl apie tai nerašoma! Juk tai toks geras argumentas prieš kapitalistus!

– Nerašoma gal dėl to, – pratariau susimąstęs, – kad tai gan delikatus ir keblokas reikalas: mat nykštukai gerai išmanę meilės reikalus, todėl turėję didelę paklausą, ir mūsų respublika paslapčiom gaudavusi už juos dideles pajamas, itin daug išveždama jų į Prancūziją, kur senstančios kapitalistinės damos samdydavusios juos tarnais, tačiau iš tikrųjų išnaudodavo visai kitaip.

Kolegos slėpė juoką, kurį kėlė ne tiek mano sąmojis, kiek susidomėjęs Marketos veidas, visada pasiruošęs dėl ko nors (arba prieš ką nors) užsiplieksti. Jie kramtė lūpas, kad nesudrumstų Marketai pažinimo džiaugsmo, o kai kurie (ir ypač Zemanekas) prisijungė prie manęs, patvirtindami teiginius apie nykštukus.

Pamenu, kai Marketa paklausė, kaip toksai nykštukas atrodo, Zemanekas su visu rimtumu pasakė, jog profesorius Čechura, kurį Marketa su visais kitais kolegomis turi garbės matyti už universiteto katedros, yra kilęs iš nykštukų; vienas kuris, o gal ir abu jo gimdytojai tokie. Esą docentas Hūlė pasakojęs Zemanekui, kad per kažkurias atostogas gyvenęs viename viešbutyje su Čechurų šeima, kuri, abu sudėjus, ne-

siekė trijų metrų. Vieną rytą, nemanydamas, kad jie dar miega, užėjęs į jų kambarį ir apstulbęs: jie gulėję vienoje lovoje, tačiau ne šalia vienas kito, o susirietę skirtinguose lovos galuose – Čechura kojūgaly, o jo žmona galvūgaly.

– Taigi, – patvirtinau aš, – vadinasi, nėra jokios abejonės, jog ne tik Čechura, bet ir jo žmona yra Šumavos nykštukų kilmės, nes toks miegojimo būdas yra atavistinis tenykščių nykštukų įprotis; jie, beje, ir savo lūšnas statę ne kvadrato arba rato pavidalo, o ištįsusio stačiakampio formos, nes ne tik sutuoktiniai, bet ir visa giminė buvo pratusi miegoti vienoje grandinėje.

Kai aš anomis sunkiomis dienomis prisiminiau tuos tauškalus, tariausi išvydęs švystelint šviesą. Zemanekas, kuriam teks nagrinėti bylą, žino mano juokavimo būdą, jis pažįsta Marketą ir supras, kad laiškelis, kurį brūkštelėjau jai, tėra pokštas ir provokacija, skirta merginai, kuria visi žavėjomės ir (gal kaip tik todėl) į kurią rimtai nežiūrėjome. Pirma pasitaikiusia proga papasakojau jam apie savo bėdas, Zemanekas įdėmiai išklausė, suraukė kaktą ir pasakė, kad bus matyti.

Gyvenau nei pakartas, nei paleistas, kaip ir anksčiau, lankiau paskaitas ir laukiau. Dažnai buvau kviečiamas į visokias partines komisijas, kurios stengėsi išsiaiškinti, ar nepriklausau kokiai trockistų grupei; stengiausi įrodyti, kad nė nežinau gerai, kas yra tas trockizmas. Gaudydavau kiekvieną tardančiųjų draugų žvilgsnį ir ieškodavau pasitikėjimo, kartais išties rasdavau ir ilgai nešiodavau savyje, saugodamas ir išskeldamas iš jo kantrią viltį.

Marketa vis vengė manęs. Supratau, kad tai susiję su triukšmu dėl mano atviruko, ir, išdidžiai gailėdamas jos, nenorėjau nieko teirautis, tačiau vieną dieną ji pati sustabdė mane fakulteto koridoriuje:

– Norėčiau su tavim apie kai ką pasikalbėti.

Taigi po kelių mėnesių vėl išėjome kartu pasivaikščioti. Buvo jau ruduo, abu vilkėjome ilgais Montgomerio stiliaus paltais, ilgais, siekiančiais gerokai žemiau kelių, kaip tuo metu (gana neelegantišku metu) buvo madinga. Darganojo, pajuodę krantinės medžiai styrojo be lapų. Marketa papasakojo, kaip viskas vyko: kai per atostogas buvo mokymuose, kartą draugai iš vadovybės pasikvietė ją ir paklausė, ar gaunanti čia kokių laiškų. Atsakiusi, kad gauna. Teiravosi, iš ko gaunanti. Atsakė, kad rašanti mama. Ir daugiau niekas? Kartais kuris nors kolega, atsakiusi. Gali pasakyti kuris? – paklausę. Ji pasakiusi mano vardą. O ką tau rašo draugas Jahnas? Gūžtelėjusi pečiais, nes kažkaip nesinorėję cituoti mano laiško žodžių. Tu jam taip pat rašei? – paklausę. Rašiau, – atsakiusi. Ką jam rašei? – klausė. Šiaip, – atsakiusi, – apie mokymus ir kitką. Tau patinka čia, mokymuose? – paklausę jos. Taip, labai, – atsakiusi ji. Ir parašei, kad tau patinka? Taip, parašiau, – atsakiusi jiems. O ką jis į tai? – klausinėję toliau. Jis? – susvyravusi Marketa, – na, jis toks keistas, reikėtų jį pažinoti. Mes jį pažįstame, – pasakę, – ir norėtume žinoti, ką tau rašė. Gali parodyti mums tą jo atviruką?

– Neturėtum ant manęs pykti, – tarė Marketa, – privalėjau jiems parodyti.

– Neatsiprašinėk, – pasakiau Marketai, – vis tiek jie jau buvo perskaitę prieš pokalbį su tavim, kitaip nė nebūtų kvietę.

– Aš neatsiprašinėju ir nesigėdiju, kad leidau jiems perskaityti, turi tai suprasti. Esi partijos narys, o partija turi teisę žinoti, kas esi ir kokios tavo pažiūros, – atrėžė Marketa ir pridūrė, kad buvusi išgąsdinta to, ką jai parašiau, nes juk visi žinome, jog Trockis yra didžiausias visko, už ką kovojame, dėl ko gyvename, priešas.

Ką galėjau dar jai pasakyti? Paprašiau, kad papasakotų, kas buvo toliau.

Marketa pasakė, kad jie buvę pritrenkti, kai perskaitė mano laiškelį. Paklausę, ką ji apie tai mananti. Atsakiusi, kad siaubas. Klausę, kodėl pati neatėjusi parodyti. Gūžtelėjus pečiais. Klausę, ar nežinanti, kas yra atsargumas ir budrumas. Nuleidusi galvą. Klausę, ar nežinanti, kiek priešų turinti partija. Atsakiusi, kad žino, tačiau netikėjusi, jog draugas Jahnas... Paklausę jos, ar gerai mane pažįstanti, koks aš. Atsakiusi, kad keistas, kad kartais jai atrodau esąs tvirtas komunistas, tačiau kartais pakalbu taip, kaip komunistas niekada neturėtų. Paklausę jos, ką, pavyzdžiui, aš sakąs. Atsakiusi, kad konkrečiai dabar neprisimenanti, tačiau man nieko nesą švento. Jie pasakę, jog tai matyti ir iš šio atviruko. Ji papasakojusi jiems, jog dėl daugelio dalykų su manimi ginčijosi. Ir dar pasakiusi, kad vienaip kalbu susirinkimuose ir visai kitaip su ja. Esą per susirinkimus būnu labai entuziastingas, o kalbėdamas su ja viską verčiu juokais ir sumenkinu. Jie paklausę jos nuomonės: ar toks žmogus turėtų būti partijoje? Gūžtelėjus pečiais. Paklausę jos, ar partija pastatytų socializmą, jeigu jos nariai skelbtų, kad optimizmas yra žmonijos opijus? Atsakiusi, jog tokia partija socializmo nepastatytų. Pasakę, kad to pakanka. Ir kad neturėtų dabar man nieko sakyti, nes reikia pasižiūrėti, ką aš dar parašysiu. Ji pasakiusi jiems, kad nebenorinti daugiau manęs matyti. Atsakę, kad tai būtų klaida, kad, priešingai, turėtų ir toliau man rašyti, taip paaiškėtų, kas dar manyje slypi.

– Ir po to tu rodei jiems mano laiškus? – paklausiau Marketos ir paraudau iki sielos gelmių, prisimindamas savo meilės išsiliejimus.

– O ką turėjau daryti? – paklausė Marketa. – Tačiau pati po viso to, žinoma, nebegalėjau tau rašyti. Nerašysiu juk kažkam vien todėl, kad viliočiau į spąstus. Parašiau tau dar vieną atviruką, ir gana. Nenorėjau matytis su tavim, nes negalė-

jau nieko tau sakyti ir bijojau, kad neklausinėtum manęs ir netektų meluoti tau į akis, nes nemėgstu melo.

Paklausiau Marketos, kas pastūmėjo ją susitikti su manim šiandien.

Atsakė, kad prie to prisidėjo draugas Zemanekas. Po atostogų jis sustabdęs ją fakulteto koridoriuje ir nusivedęs į mažą kambarėlį, kuriame buvo Gamtos mokslų fakulteto partinis sekretoriatas. Pasakė jai gavęs pranešimą, kad aš atsiuntęs jai į mokymus antipartinio turinio atviruką. Paklausė jos, kas ten buvo parašyta. Ji pasakiusi. Jis paklausė, ką ji apie tai mananti. Atsakė, kad smerkia. Tarė, kad ji teisi, ir paklausė, ar dar draugauja su manim. Ji sutriko ir atsakė kažką aptakiai. Jis pasakė, kad iš mokymų fakultetą pasiekė labai geri atsiliepimai apie ją ir kad fakulteto organizacija daug iš jos tikisi. Ji pasakė, kad džiaugiasi. Zemanekas paaiškino, kad nenori kištis į asmeninius reikalus, tačiau mano, kad apie žmogų sprendžiama, su kuo jis susitikinėja, kokį bičiulį pasirenka, ir kad pasirinkdama kaip tik mane ji pasirodytų ne per geriausiai.

Visa tai per keletą savaičių susigulėjo Marketos galvoje. Jau keletą mėnesių ji nesusitikinėjo su manim, tad ir Zemaneko raginimas buvo nereikalingas, tačiau būtent tas raginimas privertė ją susimąstyti, ar ne per žiauru ir nemoralu raginti ką nors išsiskirti su savo bičiuliu vien todėl, kad tas bičiulis suklydo, ir ar teisingai pasielgė, pati jau anksčiau liovusis su manim susitikinėti. Ji aplankė draugą, per atostogas vadovavusį mokymams, ir paklausė jo, ar vis dar galioja draudimas pasakoti man viską, kas susiję su atviruku, o išgirdusi, kad jau nebėra priežasčių ką nors slėpti, sustabdė mane ir paprašė pasikalbėti.

Ir dabar štai iškloja man, kas ją kankina ir slegia: taip, blogai elgėsi nuspręsdama, kad nebesusitikinės su manimi, nes

juk nė vienas žmogus, kad ir didžiausių klaidų pridaręs, dar nėra visiškas pražuvėlis. Esą prisiminusi Aleksejų Tolstojų, buvusį baltagvardietį ir emigrantą, kuris vis dėlto tapo didžiu socialistiniu rašytoju. Ir neva prisiminusi dar tarybinį filmą „Garbės teismas“ (anuomet tarp partinių itin populiarų), kuriame kažkoks tarybinis medicinos mokslininkas savo išradimą pirmiau patikėjo užsieniui, o ne savo šaliai, ir tai dvelkė *kosmopolitizmu* ir išdavyste. Marketa susijaudinusi kalbėjo apie filmo pabaigą: mokslininką pasmerkė jo kolegų garbės teismas, tačiau mylinti žmona nepaliko pasmerkto vyro, o stengėsi suteikti jam jėgų, kad galėtų atpirkti sunkią savo kaltę.

– Tai ir tu nusprendei, kad nepaliksi manęs, – konstatavau.

– Taip, – šūktelėjo Marketa ir nutvėrė mane už rankos.

– Pasakyk, Marketa, ar tu manai, kad aš esu labai prasikaltęs?

– Manau, esi, – patvirtino Marketa.

– Tu manai, kad turiu teisę likti partijoje ar ne?

– Manau, Liudvikai, kad ne.

Žinojau, jei būčiau įsitraukęs į žaidimą, kurį su tokiu patosu ir, regis, visa siela išgyveno Marketa, būčiau pasiekęs viską, ko bergždžiai siekiau ištisus mėnesius: tarsi garlaivis garu genama atpirkėjos patoso, be abejonės, būtų atsidavusi man ir visu kūnu. Bet, žinoma, su viena sąlyga: kad jos atpirkimas bus įgyvendintas ligi galo, o kad taip atsitiktų, atpirkimo objektas (varge, tai buvau aš!) turėjo pripažinti giliai giliai klydęs ir prisiimti kaltę. Tačiau aš taip negalėjau. Buvau visai netoli išsiilgto tikslo – Marketos kūno, tačiau negalėjau priimti jo už tokią kainą, nes nesutikau prisiimti kaltės ir sutikti su nuosprendžiu. Nenorėjau nė girdėti, kad kas nors, artimas man, pripažintų tą kaltę ir nuosprendį.

Aš nesutikau su Marketa, atstūmiau jos pagalbos ranką ir

taip praradau ją, bet ar tikrai jaučiaus be kaltės. Žinoma, be perstojo tikinau save, koks juokingas visas šitas skandalas, bet tuo pačiu (ir šiandien, iš daugelio metų perspektyvos, tai atrodo man būdingiausia ir labiausiai kankina) tris sakinius ant atviruko pradėjau regėti akimis tų, kurie kamantinėjo mane; pradėjau baimintis tų sakinių ir bijoti, kad pokšto priedanga išties parodo slypint manyje svarbų faktą, tai yra kad niekada iš tikrųjų nesusiliejau su partijos kūnu ir niekada nebuvau tikras proletarinis revoliucionierius, o tik buvau *apsisprendęs* (!) „prisijungti prie revoliucionierių“ (nes buvimą proletariniu revoliucionieriumi laikėme, sakyčiau, ne *pasirinkimo* dalyku, o pačia *esme*; žmogus arba yra revoliucionierius ir tuo susilieja į vieną kolektyvinį kūną su judėjimu, mąsto jo galva ir jaučia jo širdimi, arba toks nėra, ir jam lieka tiktai *noras* būti revoliucionieriumi, tačiau tuomet jo nepalieka kaltės, kad toks nėra, jausmas. Jis kaltas dėl savo savarankiškumo, kitoniškumo, savo nesusiliejimo).

Kai šiandien prisimenu tuometinę savo būseną, man kyla analogijų su beribe krikščionybės galia, kiekvienam tikinčiajam įteigiančia esminį ir nesibaigiantį jo nuodėmingumą; taip ir aš visada stovėjau (ir visi mes stovėjome) nuleidęs galvą prieš revoliuciją ir jos partiją, taip ir aš pamažu taikiausi su tuo, kad mano žodžiai, nors ir užrašyti pokštaujant, vis dėlto yra prasikaltimas, o mintyse pradėjau savikritiškai klausinėti savęs: juk tie žodžiai nešovė nei iš šio, nei iš to man į galvą, juk jau ir anksčiau (ir, matyt, teisėtai) draugai prikaišiodavo man „individualizmo atgyvenas“ ir „intelektualystę“; sakiau sau, kad su perdėta savimeile pradėjau sieti save su išsilavinimu, studijomis ir intelektualia ateities veikla ir kad mano tėvas, darbininkas, per karą miręs koncentracijos stovykloje, vargu ar suprastų mano cinizmą; priekaištavau sau, jog, deja, jo darbininkiška sąmonė, atrodo, užgeso manyje; priekaiš-

tavau sau dėl visko ir jau taikiausi su neišvengiama bausme; priešinaus tik vienam: nesutikau, kad būčiau pašalintas iš partijos ir tuo pažymėtas kaip jos *priešas*; būti paženklintam priešu viso to, ką pasirinkau dar būdamas berniukas ir prie ko buvau tikrai prisirišęs, man atrodė nepakeliama.

Šitokią savikritiką, kuri kartu buvo ir įnirtinga gynyba, šimtą kartų išsakiau mintyse, mažiausiai dešimt kartų prieš visokiausius komitetus ir komisijas, o galiausiai ir per lemiamąjį plenarinį mūsų fakulteto susirinkimą, kur apie mane ir mano nusižengimą Zemanekas perskaitė įžanginį pranešimą (įtaigų, aštrų, neužmirštamą) ir komiteto vardu pasiūlė pašalinti mane iš partijos. Po mano savikritiško pasisakymo diskusijos nukrypo man nepalankia linkme: niekas nestojo manęs ginti, o galiausiai visi (jų buvo koks šimtas, tarp jų mano dėstytojai ir artimiausi kolegos), taip, visi iki vieno pakėlė rankas balsuodami ne tik už mano pašalinimą iš partijos, bet ir (o to visai nelaukiau) iš universiteto.

Dar tą pačią naktį po susirinkimo sėdau į traukinį ir išvažiavau namo, bet ir namai nežadėjo man jokios paguodos, jau vien dėl to, kad keletą dienų niekaip nesiryžau pasakyti motinai, kuri taip didžiavosi mano studijomis, kas atsitiko. Užtat jau antrą dieną mane aplankė Jaroslavas, gimnazijos ir cimbolų kapelos laikų draugas, ir apsidžiaugė radęs mane, nes poryt turėjo būti jo vestuvės, o aš turėjau būti jo pabroliu. Negalėjau atsakyti senam bičiuliui, ir neliko nieko kito, kaip vestuvių linksmybėmis pažymėt savo nuopuolį.

Jaroslavas buvo užkietėjęs slovakų patriotas ir tautosakos entuziastas, tad ir savo vestuves skyrė folklorinėms aistroms, surengdamas jas pagal visus senovinius liaudies papročius: su etnografiniais apdarais, cimbolų kapela, įmantrias oracijas rėžiančiu piršliu, nuotakos nešimu per slenkstį, dainomis ir visą dieną trunkančiomis ceremonijomis, kurias, beje, at-

kūrė daugiau iš tautosakos knygų nei iš gyvos atminties. Bet pastebėjau vieną keistą dalyką: nors mano bičiulis Jaroslavas, neseniai paskirtas klestinčio dainų ir šokių ansamblio vadovu, kiek įmanoma laikėsi visų senovės papročių, tačiau (matyt, atsižvelgdamas į savo karjerą ir ateizmo šūkius) neužsuko su vestuvėmis į bažnyčią, nors tradicinės liaudiškos vestuvės neįsivaizduojamos be klebono ir be Dievo palaiminimo; jis liepė piršliui rėžti oracijas, tačiau rūpestingai išbraukė iš jų visus biblinius motyvus, nors būtent jie sudarė visą vaizdinę vestuvinių kalbų medžiagą. Liūdesys, neleidęs susilieti su girta vestuvių linksmybe, leido man šiose liaudiškų apeigų versmėse užuosti chloroformo dvelksmą, o tariamo spontaniškumo dugne įžiūrėti falšo dėmelę. Ir kai Jaroslavas paprašė, kad (sentimentaliai prisimenant mano ankstesnįjį dalyvavimą kapeloje) paimčiau klarnetą ir prisijungčiau prie muzikantų, atsisakiau, nes prisiminiau, kaip pastaruosius dvejus metus šitaip grojau per Gegužės pirmąją, o prahietis Zemanekas šoko šalia, apsirengęs tautiniais drabužiais, kaip jis svaidė rankas į viršų ir dainavo. Negalėjau paimti į rankas klarneto ir jutau, kaip visa siela šlykščiuosi visais tais folkloriniais spiegesiais, kaip jie mane pykina, vemti verčia...

5

Pašalintas iš universiteto, netekau ir karinės tarnybos atidėjimo lengvatos, tad laukiau rudeninio šaukimo; per tą laiką turėjau ir laikinų darbų: pirmiausia dirbau su kelininkais, taisėme plentą kažkur prie Gotvaldovo, o vasaros pabaigoje – vaisių konservų fabrike „Fruta". Pagaliau atėjo ruduo, ir vieną rytą (po nemiegotos nakties traukiny) atklydau į kareivines nepažįstamame bjauriame Ostravos priemiestyje. Stojau kareivinių kieme kartu su kitais vaikinais, pašauktais į tą patį dalinį; nepažinojome vienas kito; šitokio pirmojo nepažįstamų žmonių susitikimo prietemoje geriausiai išryškėja šiurkštumas ir svetimumas; taip ir šį kartą; viena, kas mus žmogiškai jungė, buvo neaiški ateitis, apie kurią sklandė visokios nuogirdos. Vieni tvirtino, kad patekome tarp „juodųjų", kiti neigė tai, treti apskritai nežinojo, ką tai reiškia. Aš žinojau, todėl tokios nuogirdos mane gąsdino.

Mūsų atėjo seržantas ir nuvedė į vieną baraką. Sugužėjome į koridorių, o paskui į kažkokį didelį kambarį, kur kabojo didžiuliai sienlaikraščiai su šūkiais, fotografijomis ir negrabiais piešiniais; prieky buvo iškabintas milžiniškas užrašas iš priklijuotų raudono popieriaus raidžių: STATOME SOCIALIZMĄ, po tuo užrašu stovėjo kėdė, o šalia – mažas liesas

senukas. Seržantas parodė į vieną mūsų, ir tas turėjo sėstis ant kėdės. Senis užrišo jam ant kaklo baltą skarą, atsisegė portfelį, atremtą į kėdės koją, išsitraukė kirpimo mašinėlę ir panėrė ją į vaikino plaukus.

Nuo kirpėjo kėdės prasidėjo konvejeris, turėjęs paversti mus kareiviais: nuo kėdės, ant kurios netekome plaukų, buvome siunčiami į gretimą kambarį, ten turėjom nusirengti nuogai ir sudėti drabužius į popierinius maišus, perrišti virvele ir paduoti pro langelį. Paskui nuogi ir pliki koridoriumi ėjome į kitą kambarį, kur gavome naktinius marškinius; su naktiniais ėjome prie kitų durų, kur gavome kareiviškus batus – „puslitrius". Su „puslitriais" ir naktiniais marškiniais žygiavom per kiemą į kitą baraką – ten gavome marškinius, apatines kelnes, autus, diržą ir uniformą (ant palaidinių buvo juodi antsiuvai!). Galų gale įėjome į paskutinį baraką, kur puskarininkis garsiai skaitė pavardes ir skirstė mus į skyrius, nurodydamas barako kambarius ir lovas.

Taigi greitai kiekvienas netekome asmeninės valios ir tapome kažkuo, kas išoriškai panašu į daiktą (kurį galima siuntinėti, skirstyti, kuriam galima komanduoti ir juo disponuoti), o viduje į žmogų (kenčiantį, įpykusį, kupiną baimės). Dar tą pačią dieną buvome išrikiuoti, paskui nuvesti vakarienės ir suguldyti. Rytą buvome pažadinti ir nuvesti į šachtą, pagal skyrius išskirstyti į darbo komandas ir apdalyti darbo įrankiais (grąžtais, kastuvais, lemputėmis), su kuriais beveik nė vienas mūsų nemokėjo elgtis. Keltuvu buvome nuleisti po žeme. Kai visam kūnui maudžiant vėl atsidūrėm paviršiuje, mūsų jau laukė puskarininkiai; jie mus išrikiavo ir nuvedė į kareivines. Papietavome, o popiet laukė rikiuotės pratimai, po rikiuotės – patalpų tvarkymas, politinis auklėjimas, privalomoji daina; vietoj asmeninio kampo – dvidešimties lovų kambarys. Taip diena iš dienos.

Mus ištikęs nuasmeninimas pirmosiomis dienomis man atrodė visiškai nepermatomas, beveidis, pavaldus atliekamai funkcijai, jis atstojo visokią žmogišką raišką. Žinoma, tas nepermatomumas buvo santykinis, nulemtas ne vien konkrečių aplinkybių, bet ir neprisitaikiusios regos (panašiai atsitinka iš šviesos įėjus į tamsų kambarį); po kiek laiko šis tas ėmė matytis ir šioje „nuasmeninimo prietemoje", jau galėjai įžvelgti žmonių žmogiškumą. Beje, turiu prisipažinti, kad buvau vienas paskutiniųjų, sugebėjusių priderinti savo regą prie pakitusio „matomumo".

Taip atsitiko todėl, kad atsisakiau priimti savo lemtį. Mat kareiviai su juodais antsiuvais, tarp kurių patekau, tiktai mokėsi rikiuotės, jie negaudavo į rankas ginklų ir turėjo dirbti kasyklose. Jiems mokėjo už darbą (ta prasme jiems buvo geriau nei kitiems kareiviams), tačiau man tai buvo menka paguoda pagalvojus, jog buvome žmonės, kuriems jauna socialistinė respublika atsisakė patikėti ginklą, nes laikė juos savo priešais. Žinoma, iš to kilo ir šiurkštesnis elgesys, ir pavojus, kad karinė tarnyba gali užtrukti ilgiau nei privalomi dveji metai, bet labiausiai mane baugino paprastas faktas, kad atsidūriau tarp tų, kuriuos laikiau didžiausiais savo priešais, ir kad prie jų mane priskyrė (galutinai, neatšaukiamai, visam gyvenimui) draugai. Todėl pirmąsias dienas tarp „juodųjų" leidau kaip visiškas atsiskyrėlis, nenorėjau suartėti su savo priešais, nenorėjau priprasti prie jų. Leidimus į miestą anuomet išduodavo nenoriai (kareivis neturėjo *teisės* išeiti, leidimą gaudavo kaip *paskatinimą*, kartą per keturiolika dienų, šeštadienį), tačiau aš tuomet, kai kareiviai būriais griūdavo į aludes, sekiodavo paskui merginas, mieliau likdavau vienas, tysodavau ant lovos kareivinėse, mėgindavau ką nors skaityti arba net studijuoti (matematikui galų gale tereikia popieriaus ir pieštuko) ir kankinausi negalėdamas prisitaikyti. Tikėjau turįs čia vienin-

telę užduotį: tęsti kovą dėl savo politinės garbės, dėl teisės „nebūti priešu“, dėl teisės ištrūkti iš čia.

Keletą kartų aplankiau dalinio politruką ir stengiausi įtikinti jį, kad tarp „juodųjų“ atsidūriau per klaidą, kad iš partijos buvau pašalintas dėl savo intelektualystės ir cinizmo, bet ne kaip socializmo priešas; iš naujo aiškinau (jau kelintą kartą!) juokingą atviruko istoriją, kuri buvo visai nebejuokinga, o jos sąsaja su juodaisiais mano antsiuvais rodėsi vis įtartinesnė, atrodė, kad taip aš kai ką nutyliu. Turiu pripažinti, kad politrukas įdėmiai mane išklausė ir parodė beveik nelauktą supratimą apie mano teisingumo siekį; paskui jis išties kažkur ten viršuje (nematomosios vietos aplinkybės!) teiravosi apie mano reikalus ir vieną kartą pasikvietęs su nuoširdžiu nusivylimu ištarė: „Kodėl man melavai? Sužinojau, kad esi trockistas“.

Pradėjau nutuokti, kad nėra tokios jėgos, kuri galėtų pakeisti kažkur aukščiausio žmonių likimo arbitražo salėse nupieštą manąjį paveikslą, supratau, jog tas paveikslas (nors ir nepanašus į mane) yra kur kas tikresnis nei aš pats, kad aš esu jo šešėlis, o ne jis mano, kad negalima kaltinti jo nepanašumu; tai aš kaltas, kad esu nepanašus į jį, ir tas nepanašumas yra mano kryžius, kurio negaliu perkelti ant kito pečių, o privalau nešti vienas.

Vis dėlto nesirengiau kapituliuoti. Norėjau nešti savąjį nepanašumą ir toliau būti tuo, apie kurį nuspręsta, kad jis nėra toks.

Praėjo gal keturiolika dienų, kol šiek tiek apsipratau su sunkiu darbu šachtoje, laikant rankoje grąžtą, kurio virpesius jusdavau vibruojant kūne iki kito ryto. Tačiau dirbau sąžiningai ir net įnirtingai; norėjau pasiekti spartuoliškų rezultatų ir greit man pasisekė. Bet niekas čia neįžvelgė mano sąmoningumo. Juk mums visiems mokėjo už darbą (tiesa, at-

skaitydavo už maistą ir pastogę, bet ir taip pakankamai gaudavom į rankas!), todėl ir daugelis kitų, paties įvairiausio sąmoningumo, stengėsi dirbti, norėdami bent šiek tiek užsidirbti per šituos prarastus metus.

Nors buvome laikomi užkietėjusiais režimo priešais, bet ir kareivinėse turėjome laikytis visų socialistiniuose kolektyvuose privalomų viešojo gyvenimo normų. Mes, režimo priešai, politruko prižiūrimi rengdavome dešimties minučių gamybinius pasitarimus; kasdien vykdavo politiniai pokalbiai, turėjome leisti sienlaikraščius, į kuriuos suklijuodavome socialistinių vadovų fotografijas ir skelbdavome šūkius apie šviesią rytdieną. Iš pradžių kone demonstratyviai ėmiausi visų šių darbų, tačiau ir tame niekas neįžvelgė didesnio sąmoningumo žymės, kadangi imdavosi to ir kiti, norėdami būti pastebėti ir įvertinti leidimu į miestą. Nė vienas iš kareivių šios veiklos nelaikė politine, o tiktai beprasmiu švento Vito šokiu, kurį privalu sušokti prieš valdančiuosius.

Supratau, kad ir šis mano užsidegimas yra bergždžias, kad savąjį „nepanašumą“ pastebiu tik aš vienas, o kitiems jis lieka nepastebimas.

Tarp puskarininkių, kurių naguose buvome, vienas jaunesnysis seržantas, juodaplaukis slovakas, išsiskyrė iš kitų ramumu ir absoliučiu sadizmo trūkumu. Mes jį mėgome, nors kai kurie ir tvirtino, kad jo gerumas kyla iš kvailumo. Suprantama, puskarininkiai, skirtingai nei mes, turėjo ginklus ir kartkartėm eidavo šaudyti į šaudyklą. Kartą po tokių šaudymų juodaplaukis grįžo apgaubtas šlovės, nes esą buvo geriausiai įvertintas. Tuoj pat daugelis mūsų garsiai jį pasveikino (tiek iš geraširdiškumo, tiek dėl juoko); seržantėlis tik raudonavo.

Atsitiktinai tą dieną likau su juo vienas ir paklausiau šiaip, dėl kalbos:

– Kaip jums pavyksta taip taikliai šaudyti?

Jaunesnysis seržantas įdėmiai pažvelgė į mane ir atsakė:

– Aš turiu tokį būdą – įsivaizduoju, kad ten ne skardinis taikinys, o imperialistas. Ir mane apima toksai siutas, kad pataikau!

Norėjau dar pasiteirauti, kaip jis įsivaizduoja imperialistą (kokia jo nosis, plaukai, akys, skrybėlė), bet jis užbėgo man už akių, tardamas rimtu ir mąsliu balsu:

– Nesuprantu, kodėl visi mane sveikinate. Juk, jei kiltų karas, aš šaudyčiau į jus!

Išgirdęs tokius žodžius iš lūpų šito geruolio, kuris niekada neišmoko mūsų aprėkti ir todėl vėliau buvo perkeltas kitur, supratau, kad gija, siejusi mane su partija ir draugais, galutinai išsprūdo man iš rankų. Išklydau iš savo gyvenimo kelio.

6

Taip, visos gijos buvo nutrauktos.

Buvo nutrauktos studijos, dalyvavimas judėjime, darbas, ryšiai su bičiuliais, buvo nutraukta meilė ir jos ieškojimas, buvo nutrauktas tiesiog visas prasmingas gyvenimo bėgsmas. Neliko nieko, išskyrus laiką, o jį pažinau kur kas artimiau nei anksčiau. Tai buvo jau nebe tas laikas, su kuriuo susidurdavau anksčiau, laikas, transformuotas į darbą, meilę, įvairiausias pastangas, laikas, kurį priimdavau nekreipdamas į jį dėmesio, nes ir jis buvo neįkyrus, delikačiai besislapstantis už mano veiklos. Dabar jis stojo priešais apnuogintas, patsai savyje, savo pirmykščiu ir tikruoju pavidalu, ir privertė mane vadinti jį tikruoju vardu (nes dabar gyvenau grynąjį laiką, tuščią grynąjį laiką), privertė neužmiršti jo nė akimirkos, nuolat galvoti apie jį ir be perstojo jausti jo sunkumą.

Klausydamiesi muzikos, girdime melodiją ir užmirštame, jog tai tik viena iš laiko formų; orkestrui nutilus, girdime laiką, patį laiką. Aš gyvenau pauzę, tačiau ne generalinę orkestro pauzę (kurios trukmė tiksliai nustatyta brūkšneliu), o pauzę be nurodytos pabaigos. Mes negalėjome (kaip kituose daliniuose) nukirpti po gabalėlį nuo siuvėjo metro, kad akivaizdžiai įsitikintume, kaip kasdien sutrumpėja dvejų priva-

lomos tarnybos metų laikas, nes „juodieji“ galėjo būti laikomi ir ilgiau. Keturiasdešimtmetis Ambrozis iš antrosios kuopos leido čia jau ketvirtus metus.

Labai sunku buvo palikusiems namuose žmoną arba sužadėtinę; tai reiškė nuolatinį bergždžią budėjimą prie neišsaugomos jų egzistencijos, nuolatinę minčių sargybą prie jų lemtingo nepastovumo, o tuo pačiu ir nuolatinį jų apsilankymo laukimą, nuolatinę baimę, kad vadas tą dieną atsisakys išleisti, ir žmona veltui lauks prie kareivinių. Tarp „juodųjų“ (su juoduoju humoru) buvo pasakojama, kad karininkai tykoja tų nerimstančių žmonų, prisigretina prie jų ir taip nusiskina tuos ilgesio vaisius, kurie turėjo priklausyti kareivinėse uždarytiems kareiviams.

Ir vis dėlto tie, kurie turėjo namuose kokią moterį, galėjo apčiuopti bent plonutę, bauginamai ploną ir galinčią nutrūkti, tačiau kokią nors giją. Aš tokios gijos neturėjau; su Marketa visi santykiai nutraukti, o jei ir gaudavau laiškų, tai tik nuo mamos... Ką? Ar tai ne gija?

Ne, tai ne gija. Namai, jeigu tai tik tėvų namai, nėra gija, tai tik praeitis; laiškai, kuriuos tau rašo tėvai, – tai pranešimai iš žemyno, nuo kurio tolsti. Tokie laiškai tiktai parodys tau, kad esi išklydęs iš kelio, primins uostą, iš kurio išplaukei viskuo pasiaukojamai aprūpintas. Taip, tvirtina tokie laiškai, uostas vis dar čia, jisai saugus ir gražus kaip ir anais laikais, tačiau *kelio, kelio atgal nebėr*!

Tad pamažu pripratau prie to, kad mano gyvenimas neteko tęstinumo, išsprūdo iš rankų, ir man neliko nieko kito, tik ir savo viduje pasijusti esančiu ten, kur iš tikrųjų ir negrįžtamai esu atsidūręs. Taip mano rega pamažu pradėjo prisitaikyti prie šios nuasmeninimo prietemos, ir pradėjau įžvelgti šalia esančius žmones; pradėjau vėliau nei kiti, vis dėlto, laimė, ne per vėlai, kad būčiau visai susvetimėjęs.

Pirmiausia iš tos prietemos išniro (lygiai kaip pirmas išnyra man atminty) Honza iš Brno (kalbėjo beveik nesuprantamu priemiesčio žargonu), tarp „juodųjų" patekęs už tai, kad sumušė saugumietį. Primušęs jį todėl, kad esą buvę mokyklos draugai ir susiginčiję, tačiau teismas neatsižvelgė į tokį paaiškinimą. Pusę metų Honza atsėdėjo kalėjime, iš ten buvo atsiųstas tiesiai čia. Jis buvo kvalifikuotas montuotojas ir jam, regis, buvo vis vien, ar kada nors vėl dirbs montuotoju, ar kuo nors kitu. Jis nebuvo prie nieko prisirišęs ir negalvojo apie ateitį, tai ir buvo įžūlios ir nerūpestingos *laisvės* versmė.

Retu laisvės jausmu Honzai prilygti galėjo tiktai didžiausias mūsų dvidešimties lovų kambario keistuolis Bedržichas. Tarp mūsų jis atsirado, net dviem mėnesiams praėjus po reguliarių rugsėjo šaukimų, nes pirmiausia buvo paimtas į pėstininkų dalinį, kur griežtai atsisakė imti į rankas ginklą, nes tai prieštaravo jo asmeniniams ir tvirtiems religiniams įsitikinimams. Nesugalvojo, ką su juo daryti, ypač po to, kai paėmė jo laiškus Trumenui ir Stalinui, kuriuose Bedržichas abiejų valstybių vadovus patetiškai ragino socialistinio broliavimosi vardan paleisti visas armijas; pradžioje iš pasimetimo jam netgi leido dalyvauti rikiuotės pratimuose, ir jis buvo vienintelis tarp kareivių, komandas „ant peties ginklą!" ir „prie kojos ginklą!" atlikinėjęs tobulai, tačiau tuščiomis rankomis. Dalyvavo ir pirmosiose politinėse paskaitose ir karštai kalbėjo per diskusijas, užsipuldamas imperialistinius karo kurstytojus. Vis dėlto, kai savo rankomis nupiešė ir iškabino kareivinėse plakatą, raginantį išmesti visus ginklus, karinis prokuroras apkaltino jį maištu. Bet teismą taip supainiojo jo kalbos apie taiką, kad buvo nusiųstas pasitikrinti psichikos, ir po ilgų svarstymų jam atšaukė kaltinimą ir pasiuntė pas mus. Bedržichas buvo patenkintas: jis buvo vienintelis, savo noru išsikovojęs juodus antsiuvus ir laimingas, kad juos turi, todėl

čia jautėsi esąs laisvas, nors jo laisvė reiškėsi ne įžūlumu, kaip Honzos, o priešingai, drausmingumu ir ramiu darbštumu.

Visi kiti turėjo daug daugiau baimių ir ilgesio: iš pietų Slovakijos kilęs vengras Varga, kuris nekreipdamas dėmesio į tautinius prietarus per karą kovėsi keliose armijose ir kelis kartus pabuvo nelaisvėje abiejose fronto pusėse; rudaplaukis Petranis, kurio brolis nušovė pasienietį ir pabėgo į užsienį; naivuolis Jozefas, turtingo valstiečio sūnus, iš kažkur nuo Elbės (pernelyg buvo pratęs prie žydrynės, kurioje lazga vieversys), siaubingai bijąs pragariško šachtų ir štolių požemio; dvidešimtmetis Stania, padūkęs Žižkovo frajeris, apie kurį vietos komitetas parašė žiaurų skundą, esą prisisprogęs ir per Gegužės pirmosios demonstraciją *tyčia* šlapinosi ant šaligatvio švenčiančių piliečių akivaizdoje; Pavelas Pėkny, teisės studentas, per vasario įvykius su būreliu kolegų išėjęs demonstruoti prieš komunistus (jis greit susivokė, kad aš priklausiau stovyklai tų, kurie po Vasario išmetė jį iš universiteto, ir vienintelis rodė man piktą pasitenkinimą, kad patekau ten pat, kur jis).

Galėčiau prisiminti ir daugiau kareivių, su kuriais dalijausi bendra lemtimi, bet noriu likt prie svarbiausio: labiausiai mėgau Honzą. Prisimenu vieną pirmųjų mūsų pokalbių; per trumpą pertrauką štolnėje, kur (kramtydami priešpiečius) atsidūrėme greta, Honza pliaukštelėjo man per kelį:

– Klausyk, kurčnebyly, kas tu per vienas?

Tuomet iš tikro buvau kurčnebylys (pasinėręs amžinose vidinėse ginamosiose kalbose) ir vargais negalais mėginau paaiškinti jam (žodžiais, kurių netikrumą ir dirbtinumą patsai jutau), kaip atsidūriau ir kodėl aš čia netinku.

– Avine, o mes tinkame? – atsakė man. Pamėginau dar kartą išaiškinti jam savo požiūrį (ieškojau pačių natūraliausių žodžių), ir Honza, nurijęs paskutinį kąsnį, lėtai ištarė:

– Jeigu būtum toks aukštas, koks esi durnas, tai saulė prasvilintų tau kaukolę.

Su tais žodžiais man linksmai išsiviepė plebėjiška priemiesčių dvasia, ir aš staiga susigėdau, kad lig šiolei kaip lepūnėlis gailauju prarastų privilegijų, kai dėl savo įsitikinimų turėčiau stoti prieš lepumą ir privilegijas.

Laikui bėgant su Honza labai suartėjau (Honza gerbė mane už tai, kad galėdavau mintyse greit išspręsti visas su atlyginimų išmokėjimu susijusias komplikacijas ir taip keletą kartų sutrukdžiau mus apgauti); kartą jisai pasijuokė, kad kvailai elgiuosi neišeidamas į miestą, ir išsivedė mane kartu su grupe. Tą dieną gerai prisimenu; mūsų buvo gal koks aštuonetas: Stania, Varga ir toksai Čenekas iš antrojo būrio, nebaigęs taikomosios dailės studijų (pas „juoduosius“ patekęs todėl, kad institute užsispyręs tapė kubistinius paveikslus, užtat čia, norėdamas gaut lengvatų, visuose kareivinių kambariuose prikabino anglimi pieštų husitų karių, ginkluotų kuokom ir spragilais); neturėjom didelio pasirinkimo, kur sukti: į Ostravos centrą mums buvo draudžiama eiti, leisti tiktai kai kurie miesto rajonai ir kai kurios užeigos juose. Nuėjome į artimiausią priemiestį, ir mums nusišypsojo laimė, nes buvusioje sporto salėje, kurios nelietė joks draudimas, vyko šokių vakaras. Nusipirkome pigius bilietus ir sugužėjom į vidų. Didelėje salėje buvo daug stalų ir kėdžių, žmonių mažiau: merginų gal tik dešimt, vyrų apie trisdešimt ir pusė jų – kareiviai iš tenykščių artilerijos kareivinių. Pamatę mus, jie iš karto susidomėjo, tiesiog oda jutome, kaip skaičiuoja mus ir apžiūrinėja. Susėdome prie ilgo stalo ir užsisakėme butelį degtinės, bet bjauri padavėja griežtai pareiškė, kad alkoholio čia nėra, tad Honza užsakė aštuonis butelius limonado, paskui surinko iš kiekvieno po banknotą ir greitai grįžo su trimis romo buteliais, iš kurių po stalu kliustelėdavom į li-

monado stiklinę. Darėme tai labai atsargiai, nes matėme, kad artilerininkai įdėmiai mus stebi, ir žinojome, kad iš jų galime tikėtis ir įskundimo. Mat ginkluotieji daliniai jautė mums priešiškumą: viena vertus, matė mumyse įtartinus gaivalus, nusikaltėlius ir priešus, visada pasirengusius (tuometinės šnipinėjimo literatūros dvasia) planingoms jų taikių šeimų žudynėms, antra vertus (o tai turbūt ir svarbiausia), pavydėjo, kad mes turime pinigų ir galime sau leisti daugiau už juos.

Tokia savotiška buvo mūsų padėtis: matėme tiktai katorginį darbą ir nuovargį, kas keturiolika dienų mus nukirpdavo plikai, kad plaukai nesuteiktų nereikalingo pasitikėjimo savimi, buvome pažeminti, nebegalintys nieko gero tikėtis gyvenime, tačiau turėjome pinigų. Nedaug, bet kareiviui, dukart per mėnesį išeinančiam į miestą, tai buvo toks turtas, kad per tas kelias laisvės valandas (tose keliose leistose vietose) jis galėjo švaistytis kaip koks turtuolis ir bent taip atsiimti už visų kitų ilgų dienų beteisiškumą.

Kol scenoje prastas dūdų orkestras pakaitomis grojo polkas ir valsus, o salėje sukosi kelios poros, ramiai apžiūrinėjome merginas ir gurkšnojome limonadą, kurio alkoholinis prieskonis jau dabar kilstelėjo mus virš visų čia esančių. Jautėmės kuo puikiausiai. Jutau, kaip man trenkia į galvą svaigus bendrumo pojūtis, kompanijos jausmas, kurio nebuvau patyręs nuo tada, kai paskutinį kartą grojau su Jaroslavu cimbolų kapeloje; o Honza tuo metu sugalvojo, kaip kuo daugiau merginų atmušti nuo artilerininkų. Planas buvo genialus savo paprastumu ir greitai puolėme jį vykdyti. Energingiausiai to ėmėsi Čenekas; kadangi buvo mėgstąs pasirodyti komediantas, tai, visų mūsų džiaugsmui, savo vaidmenį atliko kuo efektyviausiai: pakvietė šokti labai išsidažiusią juodaplaukę ir paskui pasikvietė ją prie mūsų stalo, įpylė jai ir sau limonado su romu ir reikšmingai ištarė: „Tai sutarta!“

Juodaplaukė pritariamai linktelėjo ir susidaužė su juo. Tuoj pat prisistatė paauglys artilerininko uniforma su dviem jaunesniojo seržanto juostelėmis ant antsiuvų, sustojo prie juodaplaukės ir kuo šiurkščiausiu balsu paklausė Čeneko: „Galima?“ – „Žinoma, draugeli, suskelkit valsą“, – tarė Čenekas. Kol juodaplaukė su aistringuoju artilerininku šokčiojo idiotiškos polkos ritmu, Honza paskambino taksi. Po dešimties minučių mašina buvo čia, ir Čenekas išėjo iš salės; juodaplaukė, pasibaigus šokiui, atsiprašė jaunesniojo seržanto turinti nueiti į tualetą, ir tuoj išgirdome nuvažiuojančio automobilio garsus.

Po Čeneko sėkmė nusišypsojo senajam Ambroziui iš antrosios kuopos, kuris susirado pagyvenusią neišvaizdžią merginą (nors tai netrukdė keturiems artilerininkams rėžti apie ją sparną); po dešimties minučių taksi jau buvo čia ir Ambrozis su mergina ir su Varga (tvirtinančiu, kad nė viena mergina su juo neis) išvažiavo į sutartą aludę kitame Ostravos gale, kur jų turėjo laukti Čenekas. Paskui dviem mūsiškiams pavyko išvežti dar vieną merginą, ir sporto salėje likome trise: Stania, Honza ir aš. Kuo toliau, tuo pikčiau į mus dėbčiojo artilerininkai, ėmę suvokti ryšį tarp sumažėjusio mūsų skaičiaus ir trijų merginų, dingusių iš jų medžioklės plotų. Stengėmės elgtis lyg niekur nieko, bet jautėme, kad muštynės jau tvyro ore.

– Dabar jau paskutinį taksi garbingam pasitraukimui, – tariau, su apgailestavimu dirsčiodamas į blondinę, su kuria pradžioj pavyko pašokti ir kuriai neradau drąsos pasakyti, kad važiuotų su manim iš čia. Tikėjausi, kad tai padarysiu per kitą šokį, tačiau artilerininkai dabar taip saugojo ją, kad negalėjau pasiekti.

– Nieko nepadarysi, – tarė Honza ir pakilo eiti prie telefono. Bet jam einant per salę, artilerininkai kėlėsi nuo stalų ir

apspito jį. Muštynės galėjo prasidėti tuoj pat, ir man su Stania neliko nieko kito, kaip keltis nuo stalo ir šliaužti iš paskos, kad galėtume padėti bičiuliui. Artilerininkai tylėdami apsupo Honzą, bet čia tarp jų staiga atsirado kauštelėjęs vyresnysis seržantas (tikriausiai taip pat turėjęs butelį po stalu) ir nutraukė grėsmingą tylą: jis pradėjo pamokslauti, esą jo tėvas pirmojoj respublikoj buvęs bedarbis, ir jam nervas kyla žiūrint, kaip čia išsidirbinėja šitie buržujukai juodais antsiuvais, ir tegul draugai sulaiko, kad neužvožtų šitam va (turėjo omeny Honzą) į snukį. Honza tylėjo, o kai tarp vyresniojo seržanto postringavimų stojo trumpa pauzė, mandagiai pasiteiravo, ko draugai artilerininkai iš jo pageidautų. Kad dingtumėt iš čia, atsakė tie, ir Honza paaiškino, kad būtent to norime ir mes, tegu tik leidžia jam iškviesti taksi. Atrodė, kad šią akimirką vyresnįjį seržantą ištiks smūgis: apsišikit, rėkė visu balsu, apsišikit, mes čia ariam, lauk neišleidžia, dienos šviesos nematom, nė grašio neturim, o jie, tie kapitalistai, tie diversantai, šikniai, tie važinėja sau taksi; tai jau ne, plikom rankom pasmaugsiu, taksi iš čia nevažiuos!

Visus patraukė kivirčas; prie uniformuotųjų prisigretino ir civiliai, ir salės personalas, išsigandęs skandalo. Tą akimirką pamačiau savo blondinę: likusi viena prie stalo (abejinga susiginčijusiems), pakilo ir nuėjo į tualetą. Nepastebėtas atsiskyriau nuo kitų ir užkalbinau ją prieškambary prie išėjimo, kur buvo tualetai ir rūbinė (nieko, išskyrus rūbininkę, ten nebuvo). Šokau stačia galva, kaip nemokantis plaukt į vandenį, ir turėjau kapstytis; sugrūdau ranką kišenėn, ištraukiau keletą suglamžytų šimtinių ir paklausiau:

– Ar nenorėtumėt su mumis? Bus linksmiau negu čia!

Įsmeigė akis į šimtines ir gūžtelėjo pečiais. Pasakiau, kad lauksiu jos lauke, ir ji linktelėjo, užsuko į tualetą ir greitai išėjo jau su apsiaustu; nusišypsojo man ir pasakė, kad iškart

matyti, jog esu kitoks nei visi. Man tas visai patiko, paėmiau ją už parankės ir perėjome į kitą gatvės pusę, už kampo, iš ten žiūrėjome, kada prie sporto salės durų (apšviestų vieninteliu žibintu) pasirodys Honza su Stania. Blondinė paklausė, ar aš ne studentas. O kai patvirtinau, papasakojo man, kad vakar fabriko rūbinėje jai pavogė ne jos, o valdiškus pinigus, dabar jai baisu, kad nepasodintų, paklausė, ar negalėčiau jai paskolint kokio šimtuko. Vėl įkišau ranką kišenėn ir padaviau jai dvi suglamžytas šimtines.

Ilgai netrukus pasirodė abu mano bendrai su pilotėmis ant galvų ir milinėmis. Švilptelėjau jiems, bet tą akimirką iš salės išsirito trys kiti kareiviai (be milinių ir be piločių) ir pribėgo prie jų. Išgirdau grasinamą klausimų intonaciją, žodžių nesupratau, bet jų prasmę nujaučiau: ieškojo mano blondinės. Čia vienas jų šoko prie Honzos ir prasidėjo muštynės. Nubėgau prie jų. Stanią puolė vienas artilerininkas, o Honzą du, jį jau beveik buvo partrenkę žemėn, tačiau, laimė, aš prišokau laiku ir pradėjau tvatyti vieną jų. Artilerininkai pasitikėjo kiekybine savo persvara ir, jėgoms išsilyginus, neteko pradinio veržlumo; kai vienas jų krito po Stanios smūgio ir pradėjo aimanuoti, pasinaudojome jų sutrikimu ir greit palikome mūšio lauką.

Blondinė klusniai laukė mūsų už kampo. Kai bendrai ją išvydo, pradėjo džiūgauti, sakė, kad aš tikras briedis, norėjo apkabinti, ir aš po labai ilgo laiko vėl buvau nuoširdžiai ir džiugiai laimingas. Iš po skverno Honza ištraukė pilną romo butelį (nesuprantu, kaip jam pasisekė jį išsaugoti per muštynes) ir iškėlė virš galvos. Buvome gerai „užsivedę“, bet neturėjom kur eiti: iš vienos vietos buvome išvaryti, į kitas negalėjom užsukti, išsikviesti taksi neleido įsiutę varžovai, lauke mus irgi galėjo užklupti baudžiamoji ekspedicija, pasiųsta įkandin. Greitai leidomės tolyn siaura gatvele, kurį laiką ėjo-

me tarp namų, paskui iš vienos pusės beliko tik siena, o iš kitos – tvoros. Patvory galėjome įžiūrėti vežimą ir šalia jo kažkokią ūkio mašiną su skardine sėdyne. „Sostas“, – pasakiau, ir Honza pasodino merginą ant sėdynės, kuri buvo maždaug per metrą nuo žemės. Paleidome per rankas butelį, gėrėme visi keturi, merginai greitai atsirišo liežuvis ir ji susilažino su Honza:

– Gal paskolintum man šimtinę?

Honza buvo džentelmenas, įspraudė jai šimtą kronų, ir tuoj merginos apsiaustas buvo pakeltas, sijonas užverstas, o netrukus ji pati nusivilko kelnaites. Paėmė mano ranką ir traukė prie savęs, bet aš buvau susikaustęs, ištrūkau ir stumtelėjau Stanią, kuris be mažiausių svyravimų įsispraudė jai tarp kojų. Jie pabuvo kartu gal dvidešimt sekundžių, tada norėjau praleisti pirmyn Honzą (viena, kaip vaišingas savininkas, antra, vis dar buvau susikaustęs), tačiau šį kartą blondinė buvo ryžtingesnė, prisitraukė mane, o kai po kelių žadinančių palytėjimų buvau pasirengęs ir pagaliau susijungėme, švelniai sušnibždėjo ausin: „Esu čia dėl tavęs, kvailiuk“, – ir pradėjo dūsauti taip, kad man staiga pasirodė, jog čia švelni mane mylinti mergina, kurią ir aš myliu; jinai dūsavo ir dūsavo, aš nesilioviau, kol staiga išgirdau Honzos balsą, tariantį kažkokią nešvankybę, ir tada supratau, kad čia nėra mylima mergina, greit atšlijau nuo jos neužbaigęs, blondinė kone išsigando ir riktelėjo: „Ko kvailioji?“ – bet čia pat buvo Honza, ir garsus dūsavimas tęsėsi toliau.

Į kareivines sugrįžome tiktai antrą nakties. Pusę penkių reikėjo keltis į sekmadieninę savanorišką pamainą, už kurią mūsų vadas gaudavo premiją, o mes užsidirbdavome savo laisvų dienų. Buvom neišsimiegoję, pagiringi, kaip pamėklės maklinėjome šachtos prieblandoje, tačiau aš geruoju minėjau praleistą vakarą.

Kur kas blogiau buvo po keturiolikos dienų. Honzai dėl kažkokio incidento buvo uždrausta išeiti, ir aš išėjau miestan su dviem kitos kuopos vyrukais, kuriuos menkai pažinojau. Ėjom pas beveik garantuotą moteriškę, kuri buvo siaubingai ištįsusi ir todėl vadinama Kandeliabru. Tikra išsigimėlė, bet ką padarysi, mums prieinamų moterų ratas buvo gana nedidelis, ypač jį ribojo mums skirtas laikas. Būtinybė bet kuria kaina pasinaudot laisvomis dienomis (tokiomis trumpomis ir taip retai tenkančiomis) vertė kareivius pirmenybę teikti garantijai, o ne grožiui. Laikui bėgant, vienas kitam perteikiant tyrimų rezultatus, buvo sudarytas (kad ir menkas) tokių daugmaž garantuotų (ir, žinoma, nekaip atrodančių) moterų tinklas, kuriuo bendrai ir naudotasi.

Kandeliabras priklausė šiam tinklui, ir tai nė kiek man netrukdė. Kai abu vaikinai svaidė juokelius apie ilgą jos stotą ir gal penkiasdešimt sykių pakartojo, kad reikia pasiieškoti didelės plytos, nes priėjus prie reikalo būtina kažką pasidėt po kojomis, šitie (nešvankūs ir nuobodūs) juokeliai keistai aitrino stiprų moters geismą; kuo mažiau individuali, kuo mažiau dvasios – tuo geriau. Tuo geriau, jeigu tai *kokia nors* moteris.

Nors nemažai išgėriau, visas stiprus geismas atlėgo pamačius Kandeliabru vadinamą merginą. Viskas atrodė nereikalinga ir atgrasu, o kadangi kartu nebuvo nei Honzos, nei Stanios – nė vieno, kurį mėgčiau, – kitą dieną mane tampė baisios pagirios ir nusivylimas, apėmęs net dviejų savaičių senumo nuotykį. Prisiekinėjau sau, kad niekada daugiau nenorėsiu nei merginos, sėdinčios ant mašinos sėdynės, nei girto Kandeliabro...

Gal manyje prabilo moralės principai? Nesąmonė, tai buvo tiesiog pasibjaurėjimas. Bet iš kur tas pasibjaurėjimas, jeigu dar tik prieš keletą valandų stipriai geidžiau moters, ir piktas to geismo įnirtis kaip tik ir siejosi su tuo, kad buvo

visiškai vis viena, kokia tai bus moteris? Gal aš buvau subtilesnis už kitus ir bjaurėjausi prostitutėmis? Nesąmonė: mane apėmė liūdesys.

Liūdesys aiškiai išvydus, kad ką tik išgyventa situacija nebuvo išimtinė (mano pasirinkta iš pertekliaus, dėl užgaidos, iš nerimstančio noro pažinti ir išgyventi viską, kas tauru ir kas vulgaru), ji tapo būdinga ir *įprasta* mano dabartinio gyvenimo situacija. Kad ja buvo tiksliai apibrėžtas mano galimybių ratas, nubrėžtas mano meilės horizontas, visa, kas man nuo dabar priklauso. Kad ji nebuvo mano *laisvės* išraiška (kaip galėčiau suprasti ją, jeigu tai būtų atsitikę metais anksčiau), o mano lemties, mano apribojimo, mano *pasmerkimo* situacija. Aš pajutau baimę: baimę dėl to apgailėtino horizonto, baimę dėl tokios lemties. Jutau, kaip mano siela traukiasi į save, kaip pradeda trauktis atbula nuo viso to, ir tuo pačiu bijojau, kad jai nebėra kur pasitraukti iš šios apsupties.

7

Tokį liūdesį dėl apgailėtino meilės horizonto pažinojo (arba bent nesąmoningai jautė) beveik visi mūsiškiai. Bedržichas (taikos manifestų autorius) gynėsi nuo jo mąsliai pasinerdamas į savo vidų, kur, matyt, tūnojo jo mistinis Dievas. Erotinėje sferoje tą religinį mąslumą atitiko rituališkai reguliarus onanavimas. Kiti gynėsi kur kas labiau apgaudinėdami save: ciniškus išpuolius pas mergšes derino su sentimentaliu romantizmu; kai kurie turėjo palikę meilę namie ir dabar čia, susitelkdami ties ja prisiminimuose, nutviskindavo ją iki spindėjimo. Kiti tikėjo ilgalaike Ištikimybe ir ištikimu Laukimu, kai kurie įsikalbinėdavo, kad aludėje sutikta girta mergelė jaučia jam pačius stipriausius jausmus. Stanią du kartus aplankė mergina iš Prahos, su kuria kažką veikė prieš kariuomenę (ir anuomet tikrai nežiūrėjo į tai rimtai); jis staiga sutižo ir nusprendė (kaip visada – beatodairiškai), kad nieko nelaukdamas ves ją. Tiesa, mums kalbėjo, kad tik dėl to, jog vestuvėms gausiąs dvi laisvas dienas, bet aš žinojau, kad tai tik apsimestinai ciniški atsikalbinėjimai. Pirmosiomis kovo dienomis vadas iš tiesų davė jam dvi laisvas dienas, ir Stania šeštadieniui ir sekmadieniui išvažiavo į Prahą tuoktis. Prisimenu labai aiškiai, nes Stanios vestuvių diena ir man tapo labai reikšminga.

Turėjau leidimą į miestą, o kadangi po paskutinės laisvos dienos, prarastos su Kandeliabru, man buvo liūdna, atsiskyriau nuo bendrų ir nuėjau sau. Sėdau į seną tramvajų, važinėjantį siaurais bėgiais, jungiančiais tolimus Ostravos rajonus, ir nuvažiavau. Vienoje stotelėje išlipau ir atsisėdau į pirmą pasitaikiusį kitos linijos tramvajų. Visi tie nesibaigiantys Ostravos pakraščiai, kuriuose keistai maišosi fabrikai ir neliestos gamtos plotai, laukai ir šiukšlynai, miškeliai ir šachtų sąvartos, daugiaaukščiai namai ir kaimo nameliai, kažkaip ypatingai traukė ir jaudino mane. Vėl išlipau iš tramvajaus ir ilgą galą ėjau pėsčias; kone su virpuliu stebėjau šį keistą kraštą ir stengiausi perprast jo dvasią, mėginau rasti žodžius, suteikiančius vienovę ir tvarką šiam iš skirtingų dalių sudėliotam peizažui, ėjau pro idilišką, gebenėm apaugusį namelį ir man toptelėjo, kad jis tinka čia kaip tik *todėl*, kad visiškai nedera nei prie apsilupinėjusių gretimų daugiaaukščių, nei prie šachtos bokštų, kaminų ir krosnių, dunksančių fone. Ėjau pro žemus laikinuosius barakus, sudarančius tarsi gyvenvietę gyvenvietėje, ir netoliese pamačiau vilą, tiesa, purviną ir pilką, bet apsuptą sodo ir aptvertą geležine tvora. Sodo pakrašty augo svyruoklis gluosnis, tarsi atklydęs į šį peizažą, ir vis dėlto, sakiau sau, tikriausiai *todėl* čia tinkantis. Buvau susijaudinęs dėl visų šių smulkių *netinkamumo* atradimų, ir ne tik dėl to, kad įžvelgiau juose bendrą peizažo vardiklį, bet pirmiausia dėl to, kad mačiau juose savo likimo, savo tremties šiame mieste paveikslą. Ir ši mano asmeninė projekcija į viso miesto panoramą teikė man šiokio tokio susitaikymo. Suvokiau, kad aš nederu čia, lygiai kaip nederėjo svyruoklis gluosnis ir gebenėm apaugęs namelis, kaip nederėjo trumpos tuštumon ir į niekur vedančios gatvelės, apstatytos tarsi iš skirtingų pasaulių atėjusiais namais. Aš nederėjau čia, lygiai kaip čia – kažkada visiškai kaimiškoje vietovėje – nederėjo bjaurių lai-

kinų barakų kvartalai, ir suvokiau, jog būtent todėl, kad taip nederu, privalau būti čia, šiame baisiame netinkamumo mieste, abejingame glėbyje suglaudusiame visai svetimus sau.

Paskui atsidūriau ilgoje Petržkovicų gatvėje. Kažkada buvęs kaimas šiandien tapo vienu iš artimųjų Ostravos priemiesčių. Sustojau prie vieno didesnio vienaaukščio pastato, prie kurio kampo buvo pritvirtintas vertikalus užrašas: KINAS. Ir čia man dingtelėjo visiškai nereikšminga mintis, kokios gali dingtelėti vaikščiojant: kodėl prie žodžio KINAS nėra pavadinimo? Apsidairiau, tačiau ant pastato (šiaip jau visai nepanašaus į kino teatrą) nebuvo jokio kito užrašo. Tarp jo ir gretimo namo žiojėjo gal kokių dviejų metrų properša, atverianti siaurą gatvelę. Pasukau ten ir įėjau į kiemą, tik iš čia buvo matyti, kad pastatas turi priestatą, ant kurio sienos kabojo įstiklintos vitrinos su reklaminėmis afišomis ir nuotraukomis iš filmų. Priėjau prie jų, bet ir čia neaptikau kino pavadinimo, apsidairiau ir gretimame kieme už vielų tvoros pamačiau mergaitę. Paklausiau jos, kaip vadinasi kinas, tačiau mergaitė žvilgtelėjo nustebusi ir atsakė nežinanti. Tad susitaikiau su tuo, kad kinas neturi pavadinimo, kad šioje Ostravos tremtyje net ir kinai yra bevardžiai.

Vėl (neturėdamas jokio tikslo) sugrįžau prie įstiklintos vitrinos ir tik dabar pastebėjau, kad reklaminėje afišoje su dviem fotografijomis pažymėta, jog tai tarybinis filmas „Garbės teismas“. Tas pats filmas, kurio heroję prisiminė Marketa, panorėjusi mano gyvenime suvaidinti garbingą gailestingosios vaidmenį, filmas, kurio griežtesnes scenas minėjo draugai, tyrę mano partinę bylą. Todėl šio filmo pavadinimas man buvo pakankamai nemalonus, tad nė girdėti apie jį nenorėjau, bet žiū, nė čia, Ostravoje, neišvengiau jo pakelto piršto... Ką gi, jeigu nepatinka pakeltas pirštas, reikia atsukti jam nugarą. Taip ir padariau: iš kiemo vėl išėjau į Petržkovicų gatvę.

Ir čia pirmą kartą pamačiau Liuciją.

Ji ėjo tiesiai į mane, suko į kino teatro kiemą. Kodėl nepraėjau pro šalį ir nepatraukiau toliau? Ar dėl ypatingo mano pasivaikščiojimo lėtumo? O gal savotiška vėlyvos popietės šviesa kieme lėmė, kad vis dėlto dar likau jame, taip ir neišėjęs į gatvę? O gal dėl Liucijos išvaizdos? Bet juk jos išvaizda buvo visiškai paprasta, nors būtent tas *paprastumas* vėliau taip jaudino ir traukė. Kas vis dėlto patraukė mane iš pirmo žvilgsnio? Negi tokių paprastų merginų anksčiau nesutikdavau Ostravos gatvėse? O gal tas paprastumas buvo kažkuo nepaprastas? Nežinau. Tikra tik tai, kad sustojau ir žvelgiau merginai įkandin: niekur neskubančiu žingsniu ji priėjo prie vitrinos ir įsižiūrėjo į „Garbės teismo“ fotografijas, paskui pamažu atsiplėšė nuo jų ir pro praviras duris įėjo į mažą salę su kasos langeliu. Taip, tikriausiai kaip tik tas savotiškas Liucijos lėtumas patraukė mane, lėtumas, kuris tarsi spinduliavo nuolankiu suvokimu, kad nėra kur skubėti ir kad beprasmiška nekantriai tiesti į ką nors rankas. Taip, tikriausiai tas kupinas liūdesio lėtumas privertė iš tolo sekti merginą, žiūrėti, kaip ji eina prie kasos, ieško smulkių, nusiperka bilietą, žvilgteli į salę, paskui vėl apsisuka ir išeina į kiemą.

Nenuleidau nuo jos akių. Ji sustojo nugara į mane, įsmeigus akis į tolį, už kiemo, kur tęsėsi medinėmis tvoromis aptverti sodeliai ir kaimo nameliai, ligi kalno, kur horizontą užbaigė rudi karjero kontūrai. (Niekada neužmirštu to kiemo, prisimenu kiekvieną jo detalę, prisimenu vielos tvorą, skyrusią jį nuo kaimyninio kiemo, kur ant namo laiptelių varnas skaičiavo maža mergytė, pamenu šoninę tų laiptelių sienelę, ant kurios stovėjo du tušti gėlių vazonai ir pilkas dubuo, pamenu apniukusią saulę, besileidžiančią virš karjero.)

Buvo be dešimt šešios, vadinasi, dar dešimt minučių ligi filmo pradžios. Liucija pasisuko ir lėtai išėjo į gatvę, aš ėjau

paskui ją, už manęs liko nuniokoto kaimo vaizdas ir vėl atsivėrė miesto gatvė, už penkiasdešimties žingsnių buvo nedidelė, rūpestingai prižiūrima aikštė su keletu suoliukų ir mažu parku, pro kurį prasišvietė pseudogotiškas raudonų plytų statinys. Sekiau Liuciją; ji atsisėdo ant suoliuko, vis dar lėtai, galima sakyti, kad ir *sėdėjo lėtai*, nesidairė, nesigręžiojo, sėdėjo, kaip sėdima laukiant operacijos arba ko nors, kas mus taip absorbuoja, kad žvelgiame tik į save; tikriausiai ši aplinkybė ir leido man vaikštinėti šalia ir, jai nė nepastebint, apžiūrinėti ją.

Kalbama apie meilę iš pirmo žvilgsnio; labai gerai žinau, kad meilė linkusi kurti legendą apie save ir atgaline data apipinti mitais savo pradžią, tad nenoriu tvirtinti, jog čia būta tokios staigios *meilės*, bet kažkokios aiškiaregystės būta iš tiesų: iš karto ir vienu akimoju perpratau, pajutau, išvydau visą būtiškąją Liucijos esmę, arba, dar tiksliau, – esmę to, kuo Liucija vėliau man buvo. Liucija įteikė man pati save, kaip žmonėms perteikiamos *apreikštos* tiesos.

Žiūrėjau į ją, stebėjau jos kaimišką ilgalaikę šukuoseną, pavertusią plaukus beforme garbanėlių mase, į aptrintą, pigų ir tikriausiai trumpoką rudos spalvos paltuką, į neįkyriai gražų, gražiai neįkyrų veidą, jutau jos ramybę, paprastumą ir kuklumą, o tai ir buvo vertybės, kurių man reikėjo. Man pasirodė, kad esame labai artimi, kad abu turime vienas kitam (nors esame nepažįstami) skirtą slaptingą akivaizdumo dovaną. Atrodė, jog tereikia prieiti prie merginos, užkalbinti ją, ir tą pačią akimirką, kai (pagaliau) pažvelgs man į veidą, ji nusišypsos taip, tarsi staiga prieš ją būtų stojęs keletą metų nematytas brolis.

Liucija pakėlė galvą, ji žiūrėjo viršun, į bokštą su laikrodžiu (ir šis judesys įstrigęs mano atmintyje; judesys merginos, nenešiojančios ant rankos laikroduko ir todėl automatiškai atsisėdančios veidu į laikrodį). Ji pakilo ir pasuko kino

teatro link. Norėjau prisiartinti; man nestigo drąsos, bet staiga pristigo žodžių; krūtinė buvo kupina jausmų, bet mintyse – nė skiemens. Paskui merginą įėjau į mažąją salę su kasa, iš kur buvo matyti tuštuma žiojinti kino salė. Tuštuma kažkuo baugina; Liucija sustojo ir sutrikusi apsidairė; tą akimirką į priešsalį įėjo keletas žmonių ir pasuko prie kasos; šoktelėjau pirmyn ir nusipirkau bilietą į nemėgstamą filmą.

Mergina įėjo į salę, aš sekiau paskui ją; tuščioje salėje biliete nurodytos vietos neturėjo jokios reikšmės, ir kiekvienas sėdos kur panorėjęs; pasukau į tą pačią eilę ir atsisėdau šalia Liucijos. Suskambėjo spigi nuzulintos plokštelės muzika, salė užtemo, ir ekrane pasirodė reklama.

Liucija turėjo pastebėti, kad kareivis su juodais antsiuvais neatsitiktinai atsisėdo šalia jos, tikriausiai visą laiką jautė mano kaimynystę, tuo labiau kad aš pats visą dėmesį buvau sutelkęs tik į ją ir visiškai nekreipiau dėmesio į ekraną (tai buvo tarsi juokingas kerštas: džiaugiausi, kad filmas, į kurį taip dažnai apeliuodavo manieji moralistai, dabar nežiūrimas mirguliuoja ekrane).

Filmas baigėsi, įsižiebė šviesos, saujelė žmonių pakilo iš savo vietų. Liucija taip pat atsistojo. Pakėlė nuo kelių sulankstytą rudąjį paltuką ir įkišo ranką į rankovę. Greit užsivožiau pilotę, kad ji nepamatytų plikai nukirpto pakaušio, ir be žodžių prilaikiau antrąją palto rankovę. Trumpai dirstelėjo į mane ir nieko nepasakė, gal tik kiek linktelėjo galvą, bet aš nesupratau, ar tai turėjo reikšti padėkos linktelėjimą, ar tai buvo visiškai automatiškas judesys. Paskui ji smulkiais žingsneliais išėjo iš eilės. Greitai užsimečiau savo žalią milinę (buvo per ilga ir turbūt nelabai tiko man) ir sekiau paskui ją. Dar kino salėje ją užkalbinau.

Atrodė, tarsi per tas dvi valandas, kai sėdėjau greta ir galvojau apie ją, būčiau prisiderinęs prie jos bangos, – staiga

įstengiau prabilti lyg senas pažįstamas. Pokalbį pradėjau ne kokiu nors pokštu ar paradoksu, kaip buvau pratęs, o visiškai natūraliai, ir pats buvau nustebintas, nes ligi šiol visada klupinėdavau prieš merginas, dangstydamasis visokiausiomis kaukėmis.

Paklausiau, kur ji gyvena, ką veikia, ar dažnai vaikšto į kiną. Papasakojau, kad dirbu kasyklose, kad tai tikra katorga ir kad retai išeinu lauk. Ji pasisakė dirbanti fabrike ir gyvenanti bendrabutyje, kad vienuoliktą turi būti namie ir į kiną vaikščiojanti dažnai, nes jos netraukia šokiai. Pasakiau, kad mielai eičiau su ja į kiną, kai vėl kada būsiu laisvas. Ji atsakė mieliau vaikščiojanti viena. Paklausiau, ar ne todėl, kad jai liūdna. Patvirtino tai. Pasiguodžiau, kad man irgi nelinksma.

Niekas greičiau nesuartina žmonių (tegu tik tariamai ir apgaulingai) kaip liūdnas, melancholiškas supratimas, toji ramios atjautos atmosfera, sunaikinanti visas užtvaras ir užmigdanti baugulius, kuri suprantama tiek subtiliai, tiek vulgariai, tiek išlavintai, tiek neraštingai sielai; tai paprastas ir kartu toks retas suartėjimo būdas, kai reikia atmesti įsisenėjusias elgesio formas, išpuoselėtus gestus ir mimiką ir būt paprastam. Nežinau, kaip man (staiga, be pasirengimo) tai pasisekė, kaip galėjo pasisekti man, visada aklai tipenusiam paskui savo netikrus veidus; nežinau, bet jutau tai kaip nelauktą dovaną ir stebuklingą išlaisvinimą.

Sakėme paprasčiausius dalykus apie save, mūsų išpažintys buvo trumpos ir esmingos. Priėjome ligi pačio bendrabučio ir ten sustojome; žibintas metė šviesą ant Liucijos, ir aš žiūrėjau į jos rudą paltuką ir glosčiau ne jos veidą ar plaukus, o aptrintą to graudaus apdaro medžiagą.

Prisimenu dar, kad žibintas sūpavo, prošal nemaloniai garsiai juokdamosi praėjo jaunos merginos, varstėsi bendrabučio durys, prisimenu, kaip žvilgtelėjęs viršun į pastatą, kuria-

me Liucija gyveno, pamačiau pilkas sienas ir plikus langus be karnizų. Prisimenu ir Liucijos veidą, tokį (lyginant su kitų merginų veidais panašiose situacijose) ramų, be mimikos, primenantį veidą mokinės, stovinčios prie lentos ir ramiai atsakinėjančios (be pasipriešinimo ir be klastos) tik tai, ką žino, nesijaudinančios dėl pažymio ar pagyrimo.

Sutarėme, kad parašysiu Liucijai atviruką, kada vėl turėsiu leidimą į miestą ir kada galėsime susitikti. Atsisveikinome (be bučinių ir palytėjimų), ir aš nuėjau. Paėjęs keletą žingsnių, atsigręžiau ir pamačiau ją stovint prie durų ir neatidarant jų, stovint ir žiūrint į mane; tik dabar, kai jau buvau toli, jos žvilgsnis (ligi šiol baugštus) nebeturėjo santūrumo ir įsirėmė į mane. Paskui ji pakėlė ranką, kaip žmogus, kuris niekada nemojo ranka ir nemoka moti, tik žino, kad atsisveikinant mojama ir todėl nerangiai ryžtasi tokiam gestui. Sustojau ir taip pat pamojau jai. Iš toli žiūrėjome vienas į kitą. Kiek paėjęs vėl sustojau (Liucija vis man mojo), ir taip pamažu tolau, kol pagaliau pasukau už kampo ir mudu pametėme vienas kitą iš akių.

8

Nuo to vakaro viskas pasikeitė, vėlei jutau, kad gyvenu, nebebuvau vien gailesčio verta tuštuma, kurioje vėjai vaikė (lyg draiskanas išplėštame bute) priekaištus, skundus, ilgesį. Mano viduje vėl įsivyravo tvarka, ir kažkas ten gyveno. Laikrodis, kuris ten kabojo su ilgus mėnesius nepajudėjusiomis rodyklėmis, staiga pradėjo tiksėti. Tai svarbu: laikas, kuris ligi šiol be jokio takto, be jokių akcentų kaip abejingas srautas tekėjo nuo niekur į niekur, pradėjo atgauti žmogišką išraišką, ėmė skaidytis ir leidosi skaičiuojamas. Pradėjau trokšti leidimų į miestą, ir atskiros dienos tapo man kopėčių skersiniais, kuriais kopiau pas Liuciją.

Niekada gyvenime jokiai kitai moteriai nebeskyriau tiek minčių, tiek tylaus susikaupimo kaip jai (beje, niekada ir nebeturėjau tam šitiek laiko). Nė vienai moteriai nebejutau tiek dėkingumo.

Dėkingumo? Už ką? Liucija pirmiausia išplėšė mane iš to apgailėtino meilės rato, į kurį visi buvome įsukti. Taip, ir ką tik vedęs Stania savaip ištrūko iš jo: dabar namie, Prahoje, turėjo savo moterį, galėjo galvoti apie ją, galėjo piešti tolimą savo šeimos ateitį, galėjo džiaugtis, kad yra mylimas. Tačiau nebuvo ko jam pavydėti. Santuoka jis išjudino savo likimą, ir

jau sėsdamas į traukinį ir grįždamas į Ostravą nebeteko jam jokios įtakos; ir taip savaitė po savaitės, mėnuo po mėnesio į ankstesnį jo pasitenkinimą skverbėsi vis daugiau nerimo, vis daugiau ir daugiau bejėgiško nerimo dėl to, kas vyksta Prahoje su jo paties gyvenimu, nuo kurio buvo atskirtas ir kurio negalėjo paveikti.

Ir aš, susitikęs su Liucija, išjudinau iš vietos savo likimą, bet neišleidau jo iš akių; susitikdavau su Liucija retai, bet beveik reguliariai, ir žinojau, kad ji sugeba laukti manęs keturiolika ir daugiau dienų ir sutikti po tokios pertraukos taip, tarsi tik vakar būtume išsiskyrę.

Tačiau Liucija išvadavo mane ne tik iš gilios depresijos po liūdnų meilės avantiūrų Ostravoje. Juk aš tuomet jau žinojau, kad esu pralaimėjęs ir negalėsiu pakeisti juodųjų savo antsiuvų, žinojau, kad nesąmonė būtų šalintis žmonių, su kuriais teks praleisti dvejus, o gal ir daugiau metų, kad nesąmonė nuolat ilgėtis ankstesnio gyvenimo (kurio privilegijuotą padėtį tada supratau), bet vis dėlto šis nuostatų pasikeitimas buvo perdėm išprotautas, priverstinis, tad dar nesilioviau viduje verkti dėl „prarasto likimo“. Liucija stebuklingai nutildė šį vidinį verksmą. Pakako justi ją šalia savęs su visu šiltu jos gyvenimu, kuriame jokios reikšmės neturėjo kosmopolitizmas ir internacionalizmas, budrumas ir atsargumas, ginčai proletariato diktatūros klausimu, politika su savo strategija, taktika ir kadrų politika.

Dėl visų šių dalykų (taip susijusių su savo laiku, kad jų pavadinimai greitai taps nebesuprantami) virtau sudužėliu, prie jų buvau prisirišęs. Galėjau įvairioms komisijoms pateikti dešimtis priežasčių, kodėl tapau komunistu, tačiau tai, kas mane labiausiai žavėjo judėjime, netgi kvaitino, buvo *istorijos vairas*, šalia kurio (iš tikrųjų ar tik tariamai) atsidūriau. Tuo metu mes iš tikro aukštosiose mokyklose spręsdavome apie

žmonių ir daiktų likimus: tarp profesorių tuomet buvo mažai komunistų, ir pirmaisiais metais beveik vieni studentai komunistai valdėme universitetus, sprendėme, kas užims dėstytojų vietas, kaip vyks aukštojo mokslo reforma, kokie bus mokymo pagrindai. Svaigulys, kurį patyrėme, paprastai vadinamas valdžios svaiguliu, tačiau tai (turint kiek geros valios) galima būtų įvardyti ne taip griežtai: buvome apžavėti istorijos, buvom apsvaigę nuo to, kad užšokome ant pabalnotos istorijos ir jautėme ją po savim. Žinoma, vėliau tai dažniausiai virto bjauriu valdžios troškuliu, tačiau (kaip kad visi žmogaus reikalai yra dviprasmiai) tame būta (bent jau tarp mūsų, jauniklių) ir tiesiog idealistinių iliuzijų, kad kaip tik mes pradedame žmonijos epochą, kurioje žmogus (kiekvienas žmogus) nebus nei *šalia* istorijos, nei *po jos kulnu*, tačiau diriguos ir kurs ją.

Buvau įsitikinęs, kad toliau už šio istorijos vairo (kurį apsvaigęs lytėjau) nebėra jokio gyvenimo, tiktai vegetacija, nuobodis, tremtis, Sibiras. O dabar (po pusės metų Sibire) pagaliau išvydau naują ir netikėtą galimybę: prieš mane atsivėrė užmiršta kasdienybės lanka, slypėjusi po skrendančios istorijos sparnais, o toje lankoje stovėjo gaili, varginga ir vis dėlto verta meilės moteris – Liucija.

Ką Liucija žinojo apie tuos didžiuosius istorijos sparnus? Nežinia, ar kada buvo girdėjusi jų garsą; ji gyveno *po* jais, nesiekė jų, jie buvo jai svetimi; nieko nenutuokė apie *didžiąsias laikinas* problemas, ji gyveno *mažaisiais ir amžinais* rūpesčiais. Ir aš staiga buvau išlaisvintas; man pasirodė, kad ji atėjo pas mane, kad išsivestų mane į savo *pilkąjį rojų*, o žingsnis, kuris prieš akimirką man rodės baisus, žingsnis, kuriuo turėjau „išeiti iš istorijos“, staiga tapo man palengvėjimo ir laimės žingsniu. Liucija nedrąsiai laikė mane už alkūnės, ir aš leidausi jos vedamas...

Liucija buvo mano pilkoji bilietų kontrolierė. Tačiau ką konkrečiau apie ją žinojau?

Jai buvo devyniolika, tačiau iš tikrųjų atrodė daug daugiau, kaip vyresnės atrodo moterys, patyrusios sunkų gyvenimą ir iš vaikystės išsviestos tiesiai į suaugusiųjų pasaulį. Sakė, kad kilus iš Chebo, kad baigė ten devynmetę, paskui lankė amatų mokyklą. Apie namus pasakojo nenoriai ir apskritai tik mano verčiama. Namie neradusi vietos: „Manęs ten nemylėjo“, – sakė nurodydama, kad motina ištekėjo antrą kartą, patėvis gėrė ir buvo piktas; kartą įtarę, kad ji nuslėpusi nuo jų kažkokius pinigus, mušę. Kai įtampa dar labiau sustiprėjo, Liucija pasinaudojusi proga išvažiuoti į Ostravą. Čia gyvenanti jau metus, turinti draugių, bet mieliau vaikščiojanti viena; draugės vaikšto į šokius ir atsiveda į bendrabutį berniukų, o ji to nenori, ji rimta ir mieliau eina į kiną.

Taip pati apibūdino save, „rimtumą“ siedama su kino lankymu. Labiausiai mėgo filmus apie karą, kurie tuo metu buvo gausiai rodomi: gal dėl jų įtampos, bet greičiau dėl to, kad juose buvo tiek daug kančios, ir Liucija pajusdavo gailestį ir užuojautą kenčiantiesiems. Tarėsi taip pakylanti ir išliekanti „rimta“, ir šį savo bruožą mėgo. Kartą minėjo mačiusi „labai gražų filmą“ – tai buvęs Dovženkos „Mičiurinas“, kuris labai patikęs jai dėl trijų priežasčių: esą ten puikiai parodyta, kokia graži yra gamta, ji visada mėgusi gėles, o žmogus, kuris nemėgsta medžių, nesąs geras.

Žinoma, neteisinga būtų galvoti, kad mane prie Liucijos traukė egzotiškas jos naivumas. Tas paprastumas, menkas išsilavinimas nė kiek netrukdė Liucijai suprasti mane. Supratimas kilo ne iš patirties, ne iš žinojimo ar gebėjimo aptarti klausimą ir patarti, o iš įsijautimo ir dėmesio, su kuriuo ji manęs klausėsi.

Prisimenu vieną vasaros dieną: tada išėjau anksčiau, Liucija dar nebuvo baigusi darbo. Pasiėmiau knygą, atsisėdau ant tvoros skersinio ir skaičiau. Skaityti ten turėjau mažai laiko, ryšiai su pažįstamais Prahoje irgi buvo menki, bet dar išeidamas į kariuomenę pasiėmiau tris eilėraščių knygeles, kurias nuolat skaitydamas rasdavau paguodą; tai buvo Františeko Halaso eilėraščiai.

Tos knygelės mano gyvenime suvaidino ypatingą vaidmenį, ypatingą jau vien dėl to, kad nesu poezijos mėgėjas, ir tai buvo vienintelės eilėraščių knygos, kurias aš pamėgau. Atradau jas jau pašalintas iš partijos; kaip tik tada Halasas pagarsėjo *iš naujo* tuo, kad pirmasis tuometinis ideologas neseniai mirusį poetą apkaltino liguistumu, netikėjimu, egzistencializmu ir visa kuo, kas tuomet skambėjo kaip politinė anatema. (Knyga, kurioje jis apibendrino savo pažiūras į čekų poeziją ir Halasą, buvo išleista milžinišku tiražu ir privalomai nagrinėjama visuose jaunimo būrelių susirinkimuose.)

Nelaimės valandą žmogus ieško paguodos, savo liūdesį suliedamas su kitų žmonių liūdesiu; gal nuskambės kiek juokingai, bet prisipažinsiu, kad Halaso eilių ieškojau norėdamas susipažinti su kuo nors, *ekskomunikuotu* kaip ir aš. Norėjau patirti, ar tikrai mano mąstysena panaši į ekskomunikuotojo mąstyseną, norėjau dar išbandyti, ar liūdesys, kurį tasai galingasis ideologas skelbė esant liguistą ir kenksmingą, sąskamby su manuoju nesuteiks džiaugsmo (nes juk atsidūręs tokioje padėtyje kažin ar rasčiau džiaugsmo džiaugsme). Visas tris knygeles dar prieš išvykdamas į Ostravą pasiskolinau iš buvusio mokslo draugo, kuris domėjosi literatūra, ir galiausiai net įkalbėjau jį nebereikalauti knygų atgal.

Tądien Liucija, radusi mane sutartoje vietoje su knyga rankoje, paklausė, ką skaitau. Parodžiau atverstą knygelę.

– Tai eilėraščiai, – tarė nustebusi.

– Tau keista, kad skaitau eilėraščius?

Gūžtelėjo pečiais:

– Ne, kodėl?

Bet aš manau, kad jai buvo keista, nes eilėraščiai jai tikriausiai siejosi su vaikiškais skaitymais. Klaidžiojome po keistą Ostravos vasarą, pilną suodžių, juodą vasarą, viršum kurios vietoj baltų debesų ant ilgų lynų plaukė anglių prikrauti vežimėliai. Mačiau, kad Liuciją visąlaik traukia knygutė mano rankoje. Kai atsisėdome retame miškelyje po Petržvaldu, atsiverčiau ją ir paklausiau:

– Tau įdomu?

Ji linktelėjo.

Niekada iki tol nei po to neskaičiau eilėraščių, turiu gerai veikiantį gėdos saugiklį, neleidžiantį per daug atsiverti žmonėms, parodyti jiems savo jausmus. O eilėraščių skaitymas man – tai ne paprastas kalbėjimas apie savo jausmus, bet kalbėjimas apie juos stovint ant vienos kojos. Tam tikras pačiame rimo ir ritmo principe glūdintis nenatūralumas sutrikdytų mane, jeigu pasiduočiau jiems ne vienatvėje.

Tačiau Liucija turėjo stebuklingą galią (niekas daugiau tokios nebeturėjo) perimti tą saugiklį ir nuimti nuo manęs gėdos naštą. Galėjau jos akivaizdoje leisti sau viską: ir nuoširdumą, ir jausmus, ir patosą. Tad pradėjau skaityti.

Išbyrėjus varpa kūnas tavo
žemėn kritęs grūdas neišdygs
lyg išbirus varpa kūnas tavo

Šilko sruoga yra kūnas tavo
išrašytas geismo lig raukšlelės
tarsi šilko sruoga kūnas tavo

Dangus išdegęs yra kūnas tavo
patykom miegąs mirties šilkuose
lyg dangus išdegęs kūnas tavo

Tylutėlis yra kūnas tavo
verksmas jo po mano vokais virpa
koks tylutis yra kūnas tavo

Laikiau Liuciją apkabinęs per pečius (apgobtus plonu gėlėtos suknelės audiniu), jutau juos pirštais ir pasidaviau sugestijai, kad eilėraštis, kurį skaitau (ši pratisa litanija), priklauso Liucijos kūno liūdesiui. Tylaus, susitaikiusio ir mirčiai paskirto kūno. Skaičiau jai daugiau eilėraščių, taip pat ir tą, kuris man ligi šiandienos primena jos atvaizdą ir baigiasi eilutėmis:

Vėlyvi žodžiai netikiu jumis tikiu tylėjimu
viršum grožio viršum visa ko yra
supratimo iškilmės

Staiga pirštais pajutau, kad Liucijos pečiai virpa, kad ji verkia.

Kas ją pravirkdė? Tų eilių prasmė? O gal labiau neįvardytas liūdesys, sklindąs iš žodžių melodijos, mano balso spalvos? O gal įtraukė ir kilstelėjo iškilmingas eilėraščio nesuprantamumas, ir ją ligi ašarų sujaudino tas *iškilnumas*? Arba tiesiog eilės išlaisvino paslaptingus šliuzus, ir išsiliejo susikaupęs sunkumas?

Nežinau. Liucija kaip vaikas apkabino mano kaklą, galvą priglaudė prie prakaituotos uniformos ant mano krūtinės ir verkė verkė verkė.

9

Kiek kartų pastaraisiais metais įvairiausios moterys priekaištavo man (vien todėl, kad nemokėjau atsakyti į jų jausmus), kad esu pasipūtėlis. Tai nesąmonė, visiškai nesu pasipūtęs, tačiau, tiesą sakant, ir mane patį liūdina, kad nuo savo tikrosios brandos metų taip ir neužmezgiau tikro ryšio su jokia moterimi, kad, kaip sakoma, jokios moters nemylėjau. Nesu tikras, ar žinau šios savo nesėkmės priežastis, nežinau, ar jos tiesiog glūdi įgimtuose mano širdies trūkumuose, o gal kyla iš mano biografijos; nenoriu būti patetiškas, bet taip jau yra: mintyse dažnai grįžtu į tą salę, kurioje šimtas žmonių pakelia rankas ir taip duoda įsakymą sulaužyti mano gyvenimą. Toji šimtinė žmonių nenujautė, kad pamažu viskas pasikeis, nieko panašaus negalėjo nujausti ir manė, kad visą gyvenimą būsiu atstumtasis. Ne iš savigailos, greičiau iš piktdžiugiško užsispyrimo, kuris yra mąstymo ypatybė, dažnai įvairiai pergalvodavau situaciją ir įsivaizduodavau, kas būtų vykę, jeigu, tarkim, būtų balsuota ne už mano pašalinimą iš partijos, o už pakorimą. Ir niekada nesugalvodavau nieko kito, tik tai, kad ir tokiu atveju visi būtų pakėlę rankas, ypač jeigu įžanginėje kalboje būtų jausmingai įrodyta, kad mane pakarti naudinga. Nuo tada, sutikdamas naujus vyrus ar moteris, kurie ga-

lėtų būti mano draugai arba meilužės, mintyse perkeliu juos į tą laiką ir salę, klausdamas savęs, ar jie pakeltų ranką. Niekas neišlaikė šio egzamino, visi pakeldavo rankas, kaip jas pakėlė (nesvarbu, norom ar nenorom, iš įsitikinimo ar iš baimės) anuometiniai mano bičiuliai ir pažįstami. Pripažinkite, kad sunku gyventi su žmonėmis, kurie sutiktų pasiųsti jus į tremtį arba mirtį, sunku suartėti su jais, mylėti juos.

Gal ir negerai elgiausi, skirdamas žmonėms, su kuriais susidurdavau, tokius žiaurus įsivaizduojamus išbandymus, kai buvo visiškai tikėtina, kad jie šalia manęs gyventų daugiau ar mažiau ramų kasdienį gyvenimą anapus gėrio ir blogio ir niekada nepatektų į salę, kurioje keliamos rankos. Kai kas gal net pasakytų, kad mano elgesys turėjo vienintelį tikslą – su tokia moraline savimeile iškilti virš kitų. Tačiau kaltinimas perdėtu pasitikėjimu savimi tikrai būtų buvęs neteisingas; aš pats niekada nepakėliau rankos už kieno nors pražūtį, tačiau gerai žinojau, koks tai abejotinas nuopelnas, nes teisė pakelti ranką man buvo pakankamai anksti atimta. Ilgai stengiausi įtikinti save bent tuo, kad aš tokioje situacijoje nebūčiau pakėlęs rankos, bet esu tiek sąžiningas, kad vis dėlto galėjau pasijuokt iš savęs: kad aš vienintelis būčiau nepakėlęs rankos? kad aš vienintelis būčiau buvęs teisuolis? Ak ne, neradau savy jokios garantijos, kad esu geresnis už kitus, bet kaip tai gali atsiliepti mano santykiams su kitais? Mano paties menkystės suvokimas nė kiek nesutaiko su kitų menkyste. Man šlykštu, kai žmonės pajunta broliškumą kitiems, įžvelgę juose panašių žemų polinkių. Nenoriu tokios šleikščios brolybės.

Kaip aš tada galėjau mylėt Liuciją? Apmąstymai, kuriuos dabar išsakiau, laimė, atėjo vėliau, tad Liuciją dar galėjau (jaunystėje, kai daugiau liūdėjau, nei mąsčiau) priimti godžia širdim ir be skepsio, priimti kaip dovaną, dangaus (pilko ir draugiško dangaus) dovaną. Tai man buvo laimingi lai-

kai, galbūt patys laimingiausi: buvau išvargęs, iškankintas, užguitas, tačiau many diena iš dienos skleidėsi vis žydresnė ramybė. Jeigu moterys, šiandien laikančios mane pasipūtėliu ir manančios, kad kitus laikau kvailiais, būtų pažinojusios Liuciją, su pajuoka būtų išvadinusios ją kvailute ir nesuprastų, kaip galėjau mylėti ją. O aš taip ją mylėjau, kad nė pagalvot negalėjau, jog kada nors su ja išsiskirsiu. Tiesa, niekada su Liucija apie tai nekalbėjome, tačiau aš visiškai rimtai pasvajodavau, kad vesiu ją. O jeigu kartais ir dingtelėdavo mintis, kad tai būtų nelygi sąjunga, tasai nelygumas labiau viliojo, nei gąsdino.

Už tuos porą laimingų mėnesių turėčiau būti dėkingas ir tuometiniam dalinio vadui. Puskarininkiai gainiojo mus kaip įmanydami, ieškojo dulkių uniformos klostėse, išardydavo paklotas lovas, jei ant antklodės aptikdavo nors raukšlelę, tačiau vadas buvo padorus. Jis buvo jau pagyvenęs vyrukas, perkeltas pas mus iš pėstininkų pulko. Kalbėjo, kad jį taip pažemino. Taigi jis buvo taip pat nukentėjęs, ir galbūt tai jį kažkaip su mumis siejo. Suprantama, jis reikalavo tvarkos, drausmės ir vienos kitos savanoriškos pamainos sekmadieniais (kad savo viršininkams pademonstruotų politinį aktyvumą), bet niekada nevaikė mūsų be reikalo, be trukdymų išleisdavo į miestą; man net atrodo, kad kaip tik aną vasarą galėdavau matytis su Liucija net tris kartus per mėnesį.

Tomis dienomis, kai būdavom atskirti, aš jai rašydavau. Parašiau jai krūvą laiškų, atvirukų, raštelių. Dabar negaliu gerai nė prisiminti, ką ir kaip jai rašiau. Norėčiau dabar perskaityti, ką parašęs, ir tuo pačiu džiaugiuos, kad negalėsiu to padaryti. Žmogui labai gerai, kad negali susitikt su ankstesniuoju savim. Bijau, kad būčiau pats sau šlykštus, kad ir šitą pasakojimą suplėšyčiau, nes jausčiau, jog jis perdėm persisunkęs šiandienine mano būsena, šiandieniniu mąstymu. Ta-

čiau kurie prisiminimai tuo pačiu (ir automatiškai) nėra seno paveikslo pertapymas? Kurie prisiminimai nėra dviejų veidų – dabartinio ir anuometinio – eksponavimas vienu metu? Niekas niekada nesužinos, koks buvau iš tikrųjų. Tačiau galų gale, grįžtant prie reikalo, ne taip jau svarbu, kokie buvo tie mano laiškai, – norėjau tiktai priminti, kad prirašiau jų Liucijai be skaičiaus, o Liucija man neparašė nė vieno.

Negalėjau priversti, kad parašytų. Gal prislėgiau ją savo laiškais? Gal jai atrodė, kad neturi apie ką rašyti ar kad pridarys klaidų? O gal gėdijosi savo rašysenos, kurią žinojau tik iš jos parašo pase. Neįstengiau jos įtikinti, kad kaip tik tie nežinojimai ir nemokėjimai man brangūs; ne todėl, kad būčiau gerbęs patį primityvumą, o todėl, kad jie liudijo Liucijos nepaliestumą ir žadino viltį tuo giliau ir nenutrinamiau įsirašyti į joje.

Liucija tik nedrąsiai dėkojo man už laiškus ir greitai panoro pati kuo nors atsilyginti. Kadangi nenorėjo rašyti, vietoj laiškų pasirinko gėles. Iš pradžių buvo taip: vaikštinėjome po miškelį, ir Liucija staiga pasilenkė kažkokios gėlelės (tebūnie man atleista, kad nežinau jos pavadinimo – žiedelis buvo smulkus, violetinės spalvos, stiebelis plonytis) ir ištiesė ją man. Tai buvo labai miela ir nė kiek manęs nesutrikdė. Bet kai per kitą susitikimą ji laukė manęs su visa puokštele, pradėjau truputį gėdytis.

Man buvo dvidešimt dveji metai, ir aš mėšlungiškai vengiau visko, kas galėtų pasirodyti moteriška ar mane parodytų nesuaugusį: gėdijausi neštis gatve gėles, nemėgau jų pirkti nė gauti. Sutrikęs pasakiau Liucijai, kad vyrai dovanoja gėles moterims, o ne moterys vyrams, bet kai pamačiau, kad ji vos neverkia, greitai pagyriau gėles ir paėmiau jas.

Nieko nepadarysi. Nuo tada gėlės laukė manęs per kiekvieną pasimatymą, ir galiausiai susitaikiau su tuo, nes mane

nuginklavo dovanos spontaniškumas, ir mačiau, kad Liucijai labai patinka toks dovanų teikimo būdas. Galbūt todėl, kad jai stigo kalbos ir iškalbos, gėlės jai buvo kaip tam tikra kalbos forma, gal net ne senosios „gėlių kalbos" simbolikos, bet dar senesnės, neaiškesnės, instinktyvesnės *prieškalbės* prasme. Galbūt Liucija, kuri visada daugiau tylėjo, negu kalbėjo, instinktyviai ilgėjosi tos nebylios žmogaus istorijos stadijos, kai nebuvo žodžių ir žmonės bendraudavo gestais: parodydavo pirštu medį, nusijuokdavo, paliesdavo vienas kitą...

Nežinau, supratau ar nesupratau Liucijos dovanų prasmę, bet jos mane sujaudino ir pažadino norą ją taip pat apdovanoti. Liucija viso labo turėjo tik tris sukneles, kurias nuolat keitė, tad mūsų susitikimai sekė vienas po kito trijų dalių takto ritmu. Visas tas sukneles mėgau kaip tik dėl to, kad jos buvo aptrintos, nelabai skoningos ir padėvėtos. Lygiai taip mėgau ir rudąjį jos paltuką (trumpą ir nudilusiais rankogaliais), kurį, beje, paglosčiau anksčiau negu Liucijos veidą. Todėl nusprendžiau, kad nupirksiu Liucijai suknelę, gražią suknelę, daug suknelių. Juk turėjau pinigų, taupyti nesirengiau, o švaistytis užeigose lioviausi. Tad vieną dieną ir nusivedžiau ją į gatavų drabužių parduotuvę.

Iš pradžių Liucija pamanė, kad einame ten pažioplinėti, pasidairyti į laiptais aukštyn žemyn skubančius žmones. Trečiame aukšte sustojau prie ilgų stovų, ant kurių buvo glaudžiai sukabintos moteriškos suknelės. Liucija, pamačiusi, kad susidomėjęs žiūriu į jas, priėjo ir pradėjo kai kurias jų aptarinėti. „Štai šita graži", – parodė vieną, papuoštą raudonomis gėlytėmis. Iš tikro gražių suknelių ten buvo mažai, bet vieną kitą buvo galima rasti. Ištraukiau vieną ir pakviečiau pardavėją: „Gal panelė galėtų pasimatuoti?" Liucija gal ir būtų pradėjus gintis, bet prie svetimo žmogaus, pardavėjo, nesipriešino ir pati nepastebėjo, kaip atsidūrė matavimosi kabinoje.

Po kiek laiko atitraukiau užuolaidą ir pažvelgiau į ją. Nors suknelė, kurią matavosi, nebuvo niekuo ypatinga, kone išsižiojau: šiek tiek modernesnis siluetas iš Liucijos staiga padarė visiškai kitą būtybę. „Galiu žvilgtelėt?“ – paklausė už nugaros stovėjęs pardavėjas ir tuoj apipylė Liuciją ir matuojamą suknelę daugiažodžiu susižavėjimu. Paskui pažvelgė į mane, į mano antsiuvus ir paklausė (nors teigiamas atsakymas buvo iš anksto žinomas), ar aš iš politinių. Linktelėjau galvą. Jis mirktelėjo, nusišypsojo ir tarė: „Turiu čia kai ką ir geresnės kokybės, gal norit pasižiūrėti?“ Ir tuoj pat atsirado kelios vasarinės ir viena ekscentriška vakarinė suknelė. Liucija matavosi jas vieną po kitos, visos jai tiko, su kiekviena ji atrodė kitokia, o su ta vakarine visai negalėjau jos pažinti.

Lemiamus posūkius meilėje dažniausiai lemia ne dramatiški įvykiai, o visai į akis nekrintančios aplinkybės. Mano meilę Liucijai taip paveikė suknelė. Ligi šiol Liucija man buvo visa kas: vaikas, graudulio, paguodos šaltinis, balzamas ir priebėga nuo paties savęs – tiesiogine prasme viskas – tiktai ne moteris. Kūniška mūsų meilė neperžengė bučinio ribų. Galų gale ir bučiavosi Liucija vaikiškai (pamilau tuos ilgus, tačiau skaisčius bučinius suspaustomis sausomis lūpomis, kurios priglusdamos švelniai juda grioveliais).

Žodžiu, ligi šiol jaučiau jai švelnumą, o ne geismą. Ir taip prie to
pripratau, kad net neįsisąmoninau; santykiai su Liucija man buvo tokie gražūs, kad ir nepasigedau nieko daugiau. Viskas buvo harmoninga: Liucija, jos vienuoliškai pilki apdarai ir mano vienuoliškas elgesys su ja. Pusiausvyra staiga suiro, kai Liucija apsivilko kitą suknelę, mano sąmonėje išsiskyrė Liucija ir jos vaizdinys. Supratau, kad ji gali būti ir kitokia, ne tik graudžiai provinciali. Staiga išvydau gražią moterį, kurios dailios kojos gundomai švysčioja iš po gerai sukirptos suknelės, puikiai sudėtą moterį, kurios paprastumas

ištirpo ryškiaspalvėje, prigludusioje suknioje. Buvau visiškai apsvaigęs nuo šio staiga *atrasto kūno*.

Bendrabutyje Liucija gyveno viename kambaryje su dar trimis merginomis. Pašaliniai į bendrabutį buvo įleidžiami dvi dienas per savaitę ir tik trims valandoms – nuo penkių iki aštuonių. Lankytojas privalėjo užsiregistruoti apačioje pas budėtoją, palikti ten savo dokumentą ir vėl prisistatyti išeidamas. Visos trys kambario draugės turėjo vaikinus (po vieną ar daugiau) ir visoms bendrabučio kambaryje reikėjo intymumo, tad jos nuolat ginčydavosi ir priekaištaudavo viena kitai dėl kiekvienos pasisavintos minutės. Visa tai buvo taip nemalonu, kad niekad neaplankiau Liucijos tuose namuose. Bet žinojau ir tai, kad visos trys maždaug po mėnesio turi išvažiuoti trims savaitėms į žemės ūkio darbus. Pasakiau Liucijai, kad noriu tuo pasinaudoti ir užeiti pas ją. Neapsidžiaugė, nuliūdo ir tarė, kad jai mieliau būti su manim lauke. Pasakiau, kad labai noriu pabūti su ja kur nors, kur niekas mums netrukdytų ir galėtume pabūti vienu du, taip pat noriu pamatyti, kaip ji gyvena. Liucija nemokėjo man atsakyti, ligi šiandien prisimenu, koks buvau susijaudinęs, kai ji pagaliau sutiko.

10

Ostravoje praleidau jau beveik metus, ir iš pradžių nepakeliama kariuomenė per tą laiką tapo kasdienė ir įprasta. Tiesa, čia buvo nemalonu ir sunku, bet vis dėlto galėjau gyventi, susirasti porą draugų ir net galų gale būti laimingas. Šiemet buvo graži vasara (medžiai buvo suodini, bet vis tiek atrodė nepaprastai žali, kai matydavau juos neseniai iš šachtos tamsos išnirusiomis akimis), bet taip jau būna, kad nelaimės užuomazga glūdi vidury laimės, – liūdnų tų metų rudens įvykių užuomazgos kalėsi tą juodai žalią vasarą.

Prasidėjo nuo Stanios. Kovą jis vedė, o po poros mėnesių jau pasiekė žinios, kad jo žmona šlaistosi po barus. Jis sunerimo, rašė žmonai laišką po laiško ir gaudavo guodžiančius atsakymus; paskui (jau buvo atšilę) Ostravoje jį aplankė motina, Stania praleido su ja visą šeštadienį ir į kareivines grįžo išblyškęs ir tylus. Iš pradžių nenorėjo nieko kalbėti, gėdijosi, bet kitą dieną pasipasakojo Honzai, o paskui ir kitiems – greitai visi jau žinojo. Kai Stania pamatė, kad visi žino, ėmė kalbėt ir pats, kasdien ir beveik be perstojo: kad jo žmona kurvinėjanti, kad nuvažiuosiąs ir nusuksiąs jai sprandą. Ir tuoj nuėjo pas vadą prašyti dviejų laisvų dienų, bet vadas nenorėjo duoti, nes kaip tik tomis dienomis iš šachtos ir kareivinių

plaukė pranešimai apie Stanią, kuris dėl susierzinimo ir išsiblaškymo pridarąs eibių. Tada Stania pasiprašė išleidžiamas dvidešimt keturioms valandoms. Vadas jo pasigailėjo ir išleido. Stania išvažiavo, ir mes jo daugiau nematėme. Tik iš gandų žinau, kas jam nutiko.

Jis nuvažiavo į Prahą, užsipuolė žmoną (vadinu ją žmona, bet tai buvo devyniolikmetė mergelė!), ir ji jam viską begėdiškai (o gal ir su pasigardžiavimu) prisipažino. Jis pradėjo ją mušti, jinai gynėsi, pradėjo smaugt ją ir galiausiai trenkė buteliu per galvą; mergina parkrito ant grindų ir nebejudėjo. Stania akimirksniu išsiblaivė, persigando ir pabėgo. Nežinia, kaip susirado kažkokią trobą Rūdiniuose kalnuose ir gyveno tenai su baime, laukdamas, kada bus surastas ir pakartas už žmogžudystę. Po dviejų mėnesių jį surado, tačiau teisė ne už nužudymą, o už dezertyravimą, mat jo žmona greitai atgavo sąmonę ir, išskyrus gumbą ant galvos, nebuvo patyrusi didesnių sužalojimų. Kol Stania sėdėjo kariniame kalėjime, ji išsiskyrė su juo ir šiandien yra vieno žinomo Prahos aktoriaus žmona. Einu pasižiūrėti į jį vien dėl to, kad prisiminčiau seną bičiulį, kuriam liūdnai baigėsi: po armijos liko dirbti kasyklose, ten jam sutraiškė koją ir po nepavykusios amputacijos jisai mirė.

Ta moteris, kuri esą ir šiandien gerai žinoma tarp bohemos, sužlugdė ne tik Stanią, bet ir mus visus. Bent mums taip atrodė, nors ir negalime tiksliai įrodyti, kad tarp skandalo, kilusio dingus Staniai, ir ministerijos kontrolės, greitai po to atvykusios į mūsų kareivines, iš tikro būta (kaip visi manėme) priežastinio ryšio. Kad ir kaip ten buvo, mūsų dalinio vadas buvo atleistas ir į jo vietą atvyko jaunas karininkas (gal kokių dvidešimt penkerių metų), o jam atvykus viskas pasikeitė.

Sakiau, kad jam buvo gal dvidešimt penkeri, bet atrodė jis dar jaunesnis, kaip berniukas, todėl jam rūpėjo, kad kiekvie-

nas jo pasirodymas būtų kuo efektingesnis ir pelnytų pagarbą. Kalbėjome, kad savo kalbas jis repetuoja prieš veidrodį ir mokosi atmintinai. Nemėgo rėkauti, kalbėdavo sausai ir visiškai ramiai pareiškė, kad visus mus laiko nusikaltėliais.

– Žinau, kad jums patiktų išvysti mane kartuvėse, – pasakė tasai vaikelis per pirmąją savo kalbą, – bet jeigu kas ir bus pakabintas, tai jūs, o ne aš.

Greitai prasidėjo konfliktai. Man labiausiai įsiminė Čeneko atvejis, gal todėl, kad mums pasirodė labai smagus. Negaliu jo nepapasakoti. Per kariuomenėje praleistus metus Čenekas išpiešė daug sienų ir sulaukė ankstesniojo vado pripažinimo. Kaip minėjau, mieliausiai piešdavo Žižką ir husitų karius, norėdamas palinksmint draugus, karių grupes papildydavo nuogos moters piešiniu, vadui ją pristatydamas kaip Laisvės arba Tėvynės simbolį. Naujasis vadas taip pat norėjo pasinaudoti Čeneko paslaugomis, pasikvietė jį ir paprašė ką nors nupiešti kambaryje, kuriame vykdavo politinio auklėjimo pamokos. Ta proga pasakė, kad šį kartą paliktų nuošalėje visus tuos Žižkas ir „susitelktų prie šiandienos“, kad paveiksle turėtų būti pavaizduota Raudonoji armija ir jos ryšys su darbininkų klase bei poveikis socializmo pergalei Vasarį. „Bus padaryta!“ – atsakė Čenekas ir ėmėsi darbo. Keletą popiečių piešė pasitiesęs ant žemės didelius baltus lapus, kuriuos paskui pritvirtino prie centrinės kambario sienos. Kai pirmą kartą išvydome piešinį (gal pusantro metro aukščio ir mažiausiai aštuonių pločio), tiesiog netekome žado. Viduryje herojiška poza stovėjo šiltai apsirengęs tarybinis kareivis su automatu ir gauruota ausine kepure, o jį supo gal aštuonios nuogos moterys. Dvi stovėjo greta, koketiškai į jį žvelgdamos, o jis, apkabinęs abi per pečius, linksmai juokėsi. Kitos moterys iš atokiau tiesė į jį rankas, žiūrėjo į jį arba tiesiog stovėjo (viena buvo atsigulusi) ir demonstravo gražias savo formas.

Čenekas atsistojo prieš paveikslą (laukėme ateinant politruko ir buvome vieni kambaryje) ir paskaitė mums maždaug tokią paskaitą:

„Štai toji, seržantui iš dešinės – tai Alena, vyrai, ji buvo mano pirmoji moteris, nutvėrė mane, kai buvau šešiolikinis, poniutė karininkienė, tad mums čia labai tinka. Nupiešiau tokią, kokia buvo anuomet, šiandien, žinoma, taip nebeatrodo, bet ir tada jau buvo kūninga, kaip matote, ypač pasturgalis (parodė pirštu). Kadangi daug geriau atrodė iš užpakalio, štai nupiešiau ją dar kartą (nuėjo iki paveikslo pakraščio ir pirštu parodė nuogalę, atsisukusią nugara į salę ir, rodos, kažkur nueinančią). Čia matote jos karališką subinę, gal kiek ir per didelę, bet juk tokios mums ir patinka. Buvau tuomet visiškas asilas; prisimenu, kaip ji mėgo mušimą per tą užpakalį, o aš to niekaip neįstengiau suprasti. Buvo kartą Velykos, ir ji vis malė, kad neužmirščiau atsinešti rykštės, o kai atėjau, vis kartojo: prilupk poniutę, prilupk poniutę, gausi margutį; ir aš simboliškai plekšnojau jai per sijoną, o jinai: argi čia mušimas, užversk sijoną poniutei, ir aš turėjau užverst jai sijoną ir numauti kelnaites ir vis, kvailys, tik simboliškai ją plakiau, o jinai kad supyko, kad pradėjo šaukt: tai gal lupsi kaip reikia, nebrendyla tu! Tiesiog buvau mėmė, o štai ta (parodė seržantui iš kairės stovinčią moterį) – tai Loizika, ją turėjau jau suaugęs; jos krūtys tokios mažos (parodė), o veidelis labai gražus (taip pat parodė), lankė tą patį kursą. O čia mūsų modelis iš mokyklos, ją tai atmintinai moku, kaip ir dvidešimt kitų vyrukų, nes visada stovėdavo vidury klasės ir mes iš jos mokėmės piešti žmogaus kūną; jos tai nė vienas iš mūsų nepalietė, motinėlė visada laukdavo jos prie klasės ir tuoj vesdavosi namo, ji, atleisk jai Dieve, rodydavosi mums, vyrai, tik visoje savo skaistybėje. Užtat šitoji va – tai buvo kekšė, ponai (parodė moteriškę, išsitiesusią ant kaž-

kokios stilizuotos kanapos), prieikit pažiūrėt iš arčiau (priėjome), matote tą tašką ant pilvo? Tai nuo cigaretės, esą tai padariusi viena moteris, su kuria mylėjosi, nes šioji dama, ponai, nesitenkino vienu, o jos lytis, ponai, tai kaip prisukama armonika, toje skylutėje visi mes, kiek čia esam, prapultume, ir su mūsų žmonom, mūsų merginom, ir su mūsų vaikais ir protėviais...

Čenekas regimai artėjo prie geriausių savo paskaitos pasažų, bet čia į kambarį įėjo politrukas ir turėjom susėsti. Politrukas dar nuo senojo dalinio vado laikų buvo pripratęs prie Čeneko piešinių, tad ir į naująjį nekreipė jokio dėmesio, o pradėjo skaityti mums kažkokią brošiūrą, kurioje buvo aptariami socialistinių ir kapitalistinių armijų skirtumai. Mums ausyse dar tebeskambėjo Čeneko pasakojimas, ir skendėjome tyliose svajose, kai kambaryje staiga išdygo naujasis dalinio vadas. Tikriausiai atėjo patikrinti politinės paskaitos, bet dar nė nepriėmęs politruko raporto ir neįsakęs mums vėl sėstis buvo pritrenktas paveikslo ant centrinės sienos. Nebeleido politrukui skaityti toliau ir užsipuolė Čeneką, ką tas paveikslas turėtų reikšti. Čenekas pašoko, atsistojo prie paveikslo ir pradėjo:

– Paveiksle alegoriškai pavaizduota Raudonosios armijos reikšmė mūsų kovoje; čia pavaizduota (parodė į seržantą) Raudonoji armija, šalia jos simboliškai pavaizduota (parodė į poniutę karininkienę) darbininkų klasė, o iš kitos pusės (parodė savo bendramokslę) – vasario mėnesio simbolis. Dar čia yra (parodė kitas moteris) laisvės simbolis, pergalės simbolis, o čia – lygybės simbolis; štai čia (parodė užpakalį demonstruojančią poniutę karininkienę) matome buržuaziją, nueinančią nuo istorijos arenos.

Čenekas baigė, ir vadas paskelbė, kad paveikslas yra Raudonosios armijos įžeidimas, o Čenekui teks atsiimti pagal nuopelnus. Paklausiau (pusbalsiu) kodėl. Vadas išgirdo ir mane,

tuoj pasiteiravo, ar turiu kokių pastabų. Atsistojau ir pasakiau, kad man paveikslas patinka. Vadas tarė, kad mielai tiki tuo, nes tas paveikslas onanistinis. Pasakiau, kad Myslbekas laisvę taip pat piešė kaip nuogą moterį, o Alešas upę Jizerą nupiešė netgi kaip *tris* nuogas moteris, kad taip darė visų laikų dailininkai.

Jaunasis vadas nepatikliai dėbtelėjo į mane ir pakartojo įsakymą, kad paveikslas turi būti nukabintas. Bet gal išties pavyko jį sutrikdyti, nes Čeneko nenubaudė; tačiau ėmė griežti ant jo dantį, o kartu ir ant manęs. Labai greit Čenekas gavo drausminę nuobaudą, neilgai trukus iš aš.

O buvo taip: mūsų būrys tolimame kareivinių kampe darbavosi su laužtuvais ir kastuvais. Tingus seržantas nelabai kreipė į mus dėmesį, tad mes dažnai ramstėmės į darbo įnagius, plepėjome ir nė nepastebėjome, kad netoliese pasirodė mūsų jaunikaitis ir stebi mus. Pamatėme jį tik tada, kai nuskambėjo griežtas jo balsas:

– Eilini Jahnai, pas mane!

Energingai nutvėriau kastuvą ir priėjęs stojau prieš jį ramiai.

– Tai jūs šitaip įsivaizduojate darbą? – paklausė jis.

Tiesa, nebeatsimenu, ką jam atsakiau, bet tikrai nieko įžūlaus, nes tikrai nenorėjau sunkinti sau gyvenimo kareivinėse ir dėl niekų erzinti žmogų, nuo kurio buvau visiškai priklausomas. Po mano bereikšmio ir tikriausiai suglumusio atsakymo jo akys blykstelėjo, jis žengė prie manęs, žaibiškai stvėrė už rankos ir tobulai išmoktu džiu-džitsu veiksmu permetė sau per nugarą. Greit priklaupė ir prispaudė mane prie žemės (nesigyniau, buvau labai nustebęs).

– Pakaks? – pasiteiravo garsiai (taip, kad girdėtų toliau stovintieji). Atsakiau, kad pakaks. Sukomandavo man stotis ir paskelbė prieš išsirikiavusį būrį:

– Eiliniui Jahnui duodu dvi dienas arešto. Ne todėl, kad buvo įžūlus. Su įžūlėliais, kaip matote, susitvarkau vietoj. Duodu dvi dienas arešto už tai, kad tik vaizdavo dirbantį, o jums taip pat užsūdysiu ateity.

Paskui apsisuko ir františkai nuėjo.

Anuomet negalėjau jausti jam nieko kito, tik neapykantą, o neapykanta tvieskia pernelyg skvarbia šviesa, kurioje daiktai praranda plastiškumą. Mačiau tiktai kerštingą, pasalūnišką žiurkę; šiandien pirmiausia matau žmogų, kuris buvo jaunas ir vaidino. Juk jaunuoliai nekalti, kad vaidina; jie dar negatavi, bet patenka į jau gatavą pasaulį ir turi veikti jame kaip *gatavi*. Todėl jie greitai čiumpa tas formas ir pavyzdžius, kurie jiems patinka, kuriais naudojasi, – ir vaidina.

Taip pat ir mūsų vadas buvo negatavas. Staiga jam teko stoti prieš mūsų dalinį, kurio niekaip negalėjo suprasti, bet įstengė susidoroti, nes lektūra ir pasakojimai suteikė jam išdailintą kaukę, tinkančią analogiškai situacijai: šaltakraujis detektyvų herojus, geležinių nervų vyrukas, tramdantis nusikaltėlių gaują, jokio patoso, tik šalta ramybė, efektinga sausa pašaipa, pasitikėjimas savimi ir savo raumenimis. Kuo labiau suvokdavo atrodąs berniokiškai, tuo fanatiškiau atsiduodavo tam geležinio supermeno vaidmeniui, tuo pabrėžtiniau jį mums demonstravo.

Be to, negi pirmąkart susidūriau su tokia jaunuoliška vaidyba? Kai sekretoriate mane tardė dėl atviruko, man buvo tik kiek per dvidešimt, o mano tardytojams daugių daugiausia dvejais metais daugiau. Ir jie pirmiausia buvo tik *berniokai*, negatavus veidus pridengę kauke, kuri jiems atrodė pati puikiausia, asketiškai tvirto revoliucionieriaus kaukė. O Marketa? Ar ji nebuvo apsisprendusi suvaidinti gelbėtojos vaidmens, nusižiūrėto iš prasto to sezono filmo? O Zemanekas, kurį nei iš šio, nei iš to apėmė sentimentalus moralumo pa-

tosas? Ar tai buvo ne vaidmuo? O ir aš pats? Argi neturėjau net kelių vaidmenų, tarp kurių sutrikęs blaškiausi, kol mane besiblaškantį ir nutvėrė?

Jaunystė baisi: tai scena, kurioje ant aukštų kojūkų staiposi apsikarstę įvairiausiais kostiumais vaikai ir taria žodžius, kuriuos supranta tik iš dalies, bet kuriems yra fanatiškai atsidavę. Ir istorija baisi, nes per dažnai tampa jaunučio Nerono žaidimų aikštele, jaunučio Napoleono aikštele, aikštele fanatizuotoms vaikų minioms, kurių nusižiūrėtos aistros ir primityvūs vaidmenys iškart virsta katastrofiškai realia tikrove.

Kai pagalvoju apie tai, mano galvoj apsiverčia visa vertybių sistema ir pajuntu baisią neapykantą jaunystei; ir priešingai, kažkokį paradoksalų atlaidumą istoriniams nusikaltėliams, nes jų nusikaltimuose dabar įžvelgiu tiktai baisų nesubrendėlių neteisumą.

Kai prisimenu visus nesubrendusiuosius, staiga atmintyje iškyla ir Aleksejus. Ir jis vaidino savo didįjį vaidmenį, pranokstantį jo protą ir patirtį. Buvo kažkuo panašus į dalinio vadą ir atrodė jaunesnis, nei buvo, bet jo berniokiškumas (skirtingai nuo dalinio vado) buvo nepatrauklus: liesas kūnas, trumparegės akys po storais akinių stiklais, spuoguota (amžinai paaugliška) veido oda. Iš pradžių kaip tikrosios tarnybos karys jis lankė pėstininkų karininkų mokyklą, bet staiga buvo perkeltas pas mus. Vyko parengiamasis pagarsėjusių politinių procesų etapas, ir daugelyje salių (partijos, teismo, policijos) be perstojo buvo keliamos rankos, atimančios iš apkaltintųjų pasitikėjimą, garbę ir laisvę. Aleksejus buvo neseniai suimto aukšto partijos funkcionieriaus sūnus.

Vieną dieną jis pasirodė mūsų komandoje ir jam buvo skirta tuščia Stanios lova. Žiūrėjo į mus panašiai, kaip iš pradžių į naujuosius bendrus žiūrėjau aš, todėl buvo užsidaręs, o kiti,

sužinoję, kad jis partinis (ligi šiol jo nepašalino iš partijos), pradėjo atsargiau prie jo kalbėtis.

Kai Aleksejus sužinojo, kad aš buvęs partijos narys, tapo man atviresnis, pasisakė privaląs trūks plyš išlaikyti sunkų išbandymą, kurį jam užvertė gyvenimas, ir niekada neišduoti partijos. Paskui perskaitė man eilėraštį, kurį parašė (nors esą niekada anksčiau nerašęs), kai sužinojo, kad turi būti perkeltas pas mus. Ten buvo toks ketureilis:

Galite, draugai, man kad ir šuns galvą
užmaukšlint ir apspjaudyti.
Aš ir su apspjaudyta šunies galva, draugai,
ištikimai liksiu vienoj gretoj stovėti.

Aš supratau jį, nes prieš metus jaučiau lygiai tą patį. Tačiau dabar jau nebe taip skausmingai: pilkoji bilietų kontrolierė Liucija nuvedė mane tolyn nuo tų vietų, kuriose taip beviltiškai kankinosi aleksejai.

11

Visą tą laiką, kol jaunasis vadas bandė įvesti naują tvarką mūsų dalinyje, daugiausia galvojau apie tai, ar pavyks gauti leidimą į miestą. Liucijos draugės išvažiavo į lauko darbus, o aš jau visą mėnesį nebuvau ištrūkęs iš kareivinių; vadas gerai įsidėmėjo mano veidą ir vardą, o tai blogiausia, kas gali nutikti armijoje. Dabar jis visada, kada galėdavo, rodė, kad kiekviena mano gyvenimo valanda priklauso nuo jo valios. Su išėjimais į miestą dabar apskritai buvo sunku; nuo pat pradžių paskelbė, kad išleidžiami bus tik tie, kurie reguliariai dalyvaus savanoriškose sekmadieninėse pamainose. Tad visi jose dalyvaudavome; bet koks tai buvo gyvenimas, kai ištisą mėnesį kasdien dirbi šachtoje, o kai kas nors kurį šeštadienį iš tikrųjų gauna laisvą iki dviejų nakties, paskui sekmadienį išeina dirbti nemiegojęs ir klydinėja štolėse lyg vaiduoklis.

Ir aš pradėjau vaikščioti į sekmadienines pamainas, tačiau tai man negarantavo laisvos dienos, nes sekmadieninės pamainos nuopelnas lengvai galėjo būti nuvertintas blogai paklota lova arba kokiu nors kitu nusižengimu. Tačiau valdžios savivalė reiškėsi ne tik žiaurumu, bet ir (nors rečiau) geraširdyste. Vadui berniokėliui pasitenkinimo teikė galimybė po kelių savaičių parodyt savo malonę, ir aš gavau laisvą pasku-

tiniu momentu, likus dviem dienoms iki Liucijos draugių sugrįžimo.

Jaudinausi, kai bendrabučio vestibiuly mane užrašė akiniuota senutė ir leido lipti į penktą aukštą, ten pasibeldžiau į duris ilgo koridoriaus gale. Durys atsidarė, tačiau Liucija liko pasislėpusi už jų, tad aš pamačiau tiktai patį kambarį, kuris iš pirmo žvilgsnio niekuo nepriminė bendrabučio kambario. Man pasirodė, kad atsidūriau patalpoje, parengtoje kažkokiai bažnytinei šventei: ant stalo švytėjo auksinė jurginų puokštė, prie lango stiebėsi du dideli fikusai ir visur (ant stalo, ant lovos, ant grindų, už paveikslų) buvo pribarstyta ir prikaišiota žalių šakelių (kaip sužinojau, smidro), tarsi būtų laukiama pasirodant raito ant asiliuko Jėzaus Kristaus.

Patraukiau Liuciją prie savęs (vis dar slėpėsi už atvirų durų) ir pabučiavau. Buvo apsivilkusi juodą vakarinę suknelę ir apsiavusi batelius aukštais kulnais, kuriuos buvau nupirkęs tą pačią dieną kaip ir suknelę. Stovėjo tarp visos šios iškilmingos žalumos lyg šventikė.

Uždarėme duris, ir tik tada susivokiau iš tikrųjų atsidūręs paprastame bendrabučio kambaryje, kur po šita žaluma nėra nieko daugiau, išskyrus keturias geležines lovas, keturis apsilaupiusius naktinius stalelius, stalą ir tris kėdes. Tačiau tai nesumažino pakilimo, užplūdusio mane tą akimirką, kai Liucija atvėrė duris: po mėnesio vėl buvau išleistas keletui valandų, bet ne tik dėl to – pirmą kartą po ištisų metų vėl buvau *mažame kambaryje*; mane apgaubė intymumo dvasia, ir tos dvasios būta tokios stiprios, kad ji kone parbloškė mane.

Per visus ligšiolinius pasivaikščiojimus su Liucija atvira erdvė nuolat jungė mane su kareivinėmis ir tenykšte mano lemtimi, visur aplink cirkuliuojantis oras nematomomis gijomis pritvirtindavo mane prie vartų su užrašu „Tarnaujame liau-

džiai". Man atrodė, kad nėra tokios vietos, kur bent akimirką liaučiaus „tarnavęs liaudžiai", ištisus metus nebuvau buvęs mažame privačiame kambaryje.

Staiga patekau į visiškai naują aplinką. Man atrodė, jog tris valandas esu absoliučiai laisvas: galėjau, pavyzdžiui, be baimės nusimesti (pažeisdamas visus kariuomenės statutus) ne tik kepurę ir diržą, bet ir palaidinę, kelnes, batus – viską, galėjau panorėjęs visa tai ir sutrypti, galėjau daryti bet ką ir niekas manęs nematė. Be viso to, kambaryje buvo maloniai šilta ir ta šiluma su laisve trenkė į galvą kaip užkaitintas alkoholis; apkabinau Liuciją, bučiavau ją ir nusivedžiau prie žaluma nubertos lovos. Mane jaudino tos šakelės ant jos (apklotos pigia pilka antklode). Negalėjau paaiškinti jų kitaip nei vestuviniais simboliais. Man dingtelėjo (ir sugraudino mane), kad Liucijos naivume nesąmoningai ataidi senieji liaudiški papročiai, kad šitaip, su šventiškom apeigom, jinai rengiasi netekti nekaltybės.

Ir tik po kurio laiko suvokiau: nors Liucija ir atsako į mano bučinius ir apkabinimus, bet atsako gana santūriai. Jos lūpos, nors ir godžiai bučiavo mane, liko sučiauptos, nors ji ir glaudėsi prie manęs visu kūnu, bet kai pakišau ranką po suknele, norėdamas paliesti kojų odą, ji išsprūdo. Supratau, kad mano spontaniškumas, kurio kvaitinančiame aklume norėjau pasinerti kartu su ja, lieka be atsako. Prisimenu, jog tą akimirką (o tai buvo vos penkioms minutėms praėjus) pajutau akyse gailesčio ašaras.

Susėdome greta ant lovos (traiškydami po savimi trapias šakeles) ir pradėjome kažką kalbėtis. Po kiek laiko (kalba nesimezgė) pamėginau vėl apkabinti Liuciją, bet ji pasipriešino. Pradėjau grumtis su ja, bet greit pamačiau, jog tai ne graži meilės kova, o grumtynės, mūsų švelnų ryšį paverčiančios kažkuo atgrasaus, nes Liucija gynėsi iš visų jėgų, karštai,

kone su įniršiu, ir tai buvo tikra kova, o ne meilės žaidimai, todėl aš greit lioviausi.

Pamėginau Liuciją įtikinti žodžiais. Kalbėjau, atrodo, apie tai, kaip myliu ją ir kad meilė reiškia visiškai atsiduoti vienas kitam. Tikriausiai nepasakiau nieko originalaus (juk ir mano tikslas nebuvo kiek nors originalesnis), tačiau dėl savo beasmeniškumo šie argumentai buvo neatremiami, Liucija nė nemėgino jų atremti. Ji tylėjo arba pratardavo: „Prašau, nereikia, prašau, ne..." arba: „Ne šiandien, ne šiandien..." – ir mėgindavo (graudžiai nevykusiai) pradėti kalbą kita tema.

Vėlei pažėriau priekaištų: juk tu ne iš tų mergiščių, kurios išerzina žmogų, o paskui išjuokia, juk nesi bejausmė ir pikta... ir vėl apkabinau, ir vėl prasidėjo trumpos liūdnos grumtynės, mane (vėl) užliejusios atgrasa, nes vėl buvo brutalios ir niekuo nepriminė meilės. Liucija tarsi užmiršdavo, kad čia su ja esu aš, tarsi būčiau pavirtęs kažkuo visai svetimu.

Vėlei lioviausi ir man pasirodė, kad suprantu, kodėl Liucija mane atstumia, dėl Dievo, kaip to nesupratau iškart? Juk Liucija dar vaikas: ji bijo meilės, ji dar nekalta, ji bijo, bijo nežinomo. Nusprendžiau atsisakyti primygtinumo, kuris ją baugina, būti švelnus ir meilus, kad meilės aktas niekuo nesiskirtų nuo mūsų švelnumų, kad būtų vienas iš švelnumų. Taip ir padariau, bučiavau ir glosčiau (truko labai ilgai ir staiga visai nebetraukė, nes ir glamonės tapo klasta ir *priemone*, tad glamonėjau nenuoširdžiai ir apsimestinai) Liuciją ir stengiausi be prievartos ją paguldyti. Man pavyko, glosčiau jos krūtis (Liucija niekada tam nesipriešino), sakiau, kad noriu būti švelnus visam jos kūnui, nes šis kūnas yra ji, o aš noriu būti švelnus jai visai. Galiausiai man pavyko kiek užversti suknelę ir pabučiuoti dešimt, dvidešimt centimetrų viršum kelių. Tačiau toliau nenuėjau; kai norėjau galvą kilstelti dar aukščiau, ji išsigandus ištrūko ir iššoko iš lovos. Pažvelgiau į

ją ir pamačiau, kad veidą iškreipė kažkoks mėšlungis, grimasa, kurios ligi šiol nebuvau matęs.

– Liucija, Liucija, gėdijiesi todėl, kad šviesu? Gal tamsos? – klausiau, o jinai griebėsi mano klausimo tarsi gelbėjimosi rato ir patvirtino, kad gėdijasi šviesos. Tad pakilau ir nuėjau prie lango, norėdamas užtraukti užuolaidas, bet Liucija sušuko:

– Ne, ne, nereikia! Neužtrauk!

– Kodėl? – paklausiau.

– Aš bijau, – atsakė.

– Ko bijai, tamsos ar šviesos? – paklausiau.

Ji nutilo ir pravirko.

Jos priešinimasis nė kiek negraudino manęs, atrodė beprasmis, neteisingas, skaudinantis. Jis kankino mane, negalėjau jo suprasti. Klausiau jos, ar priešinasi man todėl, kad dar nekalta, ar kad bijo būsimo skausmo. Į kiekvieną mano klausimą tuoj pat atsakydavo teigiamai, nes įžvelgdavo siūlomą argumentą. Aiškinau jai, kad puiku, jog ji dar nekalta ir viską patirs su manim, mylinčiu vyru.

– Argi tu nesidžiaugi, kad visa būsi mano?

Atsakė, kad taip, kad džiaugiasi. Vėl ją apkabinau, ir jinai vėl gynėsi. Vos įstengiau sutramdyti pyktį.

– Kodėl tu giniesi?

– Prašau tavęs, kitą kartą, taip, aš noriu, bet tik kitą kartą, ne šiandien, – atsakė ji.

– O kodėl ne šiandien?

– Šiandien ne, – atsakė.

– Bet kodėl?

– Prašau, tik ne šiandien, – pakartojo ji.

– Bet kodėl? Juk tu gerai žinai, kad čia paskutinė proga, kai galime būti kartu, poryt grįžta tavo draugės. Kada paskui pabūsim?

– Tu jau ką nors surasi, – atsakė ji.

– Gerai, – sutikau aš, – aš ką nors surasiu, bet prižadėk, kad eisi ten su manim, nes vargu ar tai bus toks malonus kambarėlis kaip šis.

– Nesvarbu, – atsakė ji, – nesvarbu, tai gali būti kur nori.

– Gerai, bet prižadėk, jog ten būsi mano žmona, kad nesipriešinsi man.

– Taip, – tarė ji.

– Prižadi?

– Taip.

Supratau, kad vienintelis dalykas, kurį šiandien galiu išgauti iš Liucijos, yra pažadas. Tai buvo mažai, bet vis dėlto šis tas. Nuslopinau nepasitenkinimą ir likusį laiką praleidome kalbėdamiesi. Išeidamas nukračiau nuo uniformos smidro šakeles, paglosčiau Liucijos veidą ir pasakiau, kad galvosiu tiktai apie būsimą mūsų susitikimą (ir nemelavau).

12

Praėjus keletui dienų po paskutinio susitikimo su Liucija (buvo lietinga rudens diena), išrikiuoti po pamainos grįžome į kareivines. Ėjome išdaužytu, duobėtu keliu, buvome apsitaškę, pavargę, permirkę ir norėjome pailsėti. Dauguma mūsų jau mėnesį nebuvo turėję laisvo sekmadienio. Tačiau tuoj po pietų berniokėlis vadas vėl mus išrikiavo ir pranešė, kad apžiūrėjęs kareivines aptiko jose netvarką. Paskui perdavė mus puskarininkiams ir įsakė už bausmę pavaikyti dviem valandom ilgiau.

Kadangi buvome kareiviai be ginklo, mūsų rikiuotės ir kiti kariniai pratimai atrodė itin beprasmiai. Vienintelis jų tikslas buvo eikvoti mūsų laiką. Prisimenu, kaip mūsų berniokėlio įsakymu vieną popietę nešiojom sunkias lentas iš vieno kareivinių galo į kitą, o kitą dieną atgal – taip nešiojome ištisą dešimt dienų. Tokiu lentų nešiojimu iš esmės buvo viskas, kuo po pamainos užsiimdavome kareivinių kieme. Tik šį kartą tampėme ne lentas, o savo kūnus, sukiojomės aplink, kairėn ir dešinėn, griuvome ant žemės ir vėl kėlėmės, bėginėjome šen bei ten ir šliaužėme. Praėjo trys valandos rikiuotės pratimų, ir pasirodė dalinio vadas. Paragino puskarininkius pasportuot su mumis.

Už barakų buvo nedidelis stadionas, kuriame buvo galima žaisti futbolą, mankštintis arba bėgioti. Puskarininkiai nusprendė, kad bėgsime estafetę; kuopoje mūsų buvo devynios komandos po dešimt vyrų. Puskarininkiai norėjo ne tik pagainioti mus, tai daugiausia buvo aštuoniolikos–dvidešimties metų vaikinai ir jiems norėjosi parungtyniauti, įrodyti, kad esame silpnesni už juos, tad jie sudarė ir savo dešimties jefreiterių ir seržantų komandą.

Kiek užtruko, kol jie išaiškino mums savo sumanymą ir kol mes jį supratome: pirmoji bėgikų dešimtis turėjo nuo vieno stadiono galo nubėgti į kitą, kur jau privalėjo laukti pasirengusi antroji dešimtis, turinti bėgti ten, iš kur išbėgo pirmieji ir kur jau turėjo būti parengta trečioji dešimtis, ir taip toliau. Puskarininkiai rūpestingai išskaičiavo mus ir išskirstė po priešingas stadiono puses.

Buvome mirtinai pavargę po pamainos ir po rikiuotės muštro, ėmė siutas vien pagalvojus, jog teks dar bėgioti, ir tada gal dviem kitiems išsakiau gana primityvų sumanymą: visi bėgsime kuo lėčiau! Sumanymas tuoj prigijo, plito iš lūpų į lūpas, ir per nuvargusią kareivių masę nuvilnijo slepiamas juokas.

Galų gale kiekvienas atsistojome savo vietoje pasirengę startui. Nors turėjome bėgti uniformuoti ir su sunkiais batais, privalėjome startui priklaupti, laikydami rankose tikras estafetės lazdeles, ir pokštelėjo tikras pistoleto šūvis. Jefreiteris dešimtajame takelyje (pirmasis puskarininkių komandos bėgikas) iš visų jėgų puolė pirmyn, o mes atsispyrėme nuo žemės (aš buvau pirmojoje bėgikų gretoje) ir lėta ristele pajudėjome iš vietos. Jau po dvidešimties metrų vos galėjome sulaikyti juoką, nes jefreiteris buvo netoli stadiono ribos, o mes, vos nutolę nuo starto, kresnojome viena vora, šniokšdami ir vaizduodami nepaprastą įtampą. Abiejose stadiono pusėse susibūrę kareiviai pradėjo garsiai raginti: „Tem-

po, tempo!..“ Stadiono viduryje prasilenkėme su priešinga kryptimi bėgančiu antruoju puskarininkių bėgiku, artėjančiu prie mūsų starto linijos. Pagaliau pasiekėme takelio galą ir perdavėme lazdeles, tačiau iš priešingos pusės išbėgo jau trečias puskarininkis.

Šiandien prisimenu tą estafetę kaip paskutinę mano „juodųjų“ bičiulių apžiūrą. Vaikinai parodė nepaprastą išradingumą: Honza bėgdamas viena koja šlubčiojo, visi karštai jį palaikė ir jis tikrai nubėgo ligi galo (visiems garsiai plojant) kaip didvyris, dviem žingsniais anksčiau už kitus. Čigonas Matlošas gal aštuonis kartus pargriuvo. Čenekas bėgo išmesdamas kelius aukštyn beveik iki pasmakrio (tikriausiai tam reikėjo daugiau jėgų nei pačiam greičiausiam tempui). Niekas nesugadino žaidimo: nei drausmingasis romusis taikos manifestų autorius Bedržichas, kuris dabar rimtai ir oriai risnojo kartu su kitais, nei iš kaimo kilęs Jozefas, nei Pavelas Pėkny, kuris nemėgo manęs, nei senasis Ambrozis, bėgęs tiesus kaip kartis už nugaros sudėtomis rankomis, nei garsiai spygčiojantis rudaplaukis Petranis, nei vengras Varga, kuris bėgo šaukdamas „Ura!“ – nė vienas nesugadino puikios ir paprastos inscenizacijos, nuo kurios mes, sustoję aplink, kvatojomės ligi ašarų.

Paskui pamatėme nuo barakų ateinant mūsų vadą berniokėlį. Vienas iš seržantų nuėjo pasitikt jo su raportu. Vadas išklausė jį ir sustojo stadiono pakraštyje pasižiūrėti lenktynių. Puskarininkiai (jų komanda jau seniai pergalingai baigė bėgimą) sujudo ir pradėjo šūkčioti mūsiškiams: „Greičiau! Pajudėt! Judink kaulus!“ – tačiau jų balsai ištirpo mūsų galinguose raginimuose. Puskarininkiai nesugalvojo, ką daryti, svarstė, gal nutraukti estafetę, lakstė vienas prie kito, tarėsi, dėbčiojo į vadą, o šis, nekreipdamas į juos dėmesio, lediniu žvilgsniu stebėjo lenktynes.

Pagaliau išbėgo paskutinė mūsiškių eilė. Joje buvo ir Aleksejus. Man buvo įdomu, kaip bėgs jis, ir nesuklydau – jis norėjo sugadinti žaidimą: iš visų jėgų metėsi priekin ir po dvidešimties metrų buvo gal penkiais metrais atsiplėšęs nuo kitų. Bet paskui atsitiko kažkas keista: jo tempas akivaizdžiai sulėtėjo, nors kiti jo ir neprisivijo. Staiga supratau, kad Aleksejus negali sugadinti žaidimo net norėdamas, juk jis buvo besveikatis bernelis, kuriam jau po poros dienų norom nenorom teko skirti lengvesnį darbą, nes beveik neturėjo raumenų! Kai suvokiau tai, man pasirodė, kad būtent jo bėgimas vainikuoja visą mūs išmonę. Aleksejus kirto kiek įkabindamas, bet niekuo nesiskyrė nuo jo per penkis žingsnius bidzenančių kareivių; puskarininkiai ir pats vadas turėjo įsitikinti, kad ir Aleksejaus žaibiškas startas priklauso tai pačiai komedijai kaip ir apsimestinis Honzos šlubavimas, Matlošo kritimai ir mūsų griausmingi raginimai. Aleksejus sukandęs dantis bėgo visai taip pat kaip ir bėgę iš paskos, vaizduojantys didžiules pastangas ir garsiai inkščiantys. Tiktai Aleksejus juto *tikrą* skausmą paširdžiuose ir visaip stengės jį pergalėti, o per veidą jam sruvo tikras prakaitas. Stadiono viduryje Aleksejaus tempas dar labiau sulėtėjo ir neskubančių niekdarių vora priartėjo. Likus trisdešimčiai metrų iki finišo, jie aplenkė jį. Likus dviem dešimtims metrų, jis sustojo bėgęs ir likusį kelią ėjo žingsniu, ranka spausdamas kairįjį šoną.

Dabar vadas įsakė mums rikiuotis. Paklausė, kodėl bėgome taip lėtai.

– Buvome pavargę, drauge kapitone.

Įsakė visiems pavargusiems pakelti rankas. Pakėlėm rankas. Gerai mačiau Aleksejų (stovėjo eilėje priešais mane), jis vienintelis nepakėlė rankos. Tačiau vadas jo nepastebėjo.

– Gerai, vadinas, visi, – tarė jis.

– Ne, – pasigirdo balsas.

– Kas nebuvo pavargęs?

– Aš, – atsiliepė Aleksejus.

– Jūs nebuvot? – pažvelgė į jį vadas. – Kaip čia yra, kad nebuvot pavargęs.

– Nes esu komunistas, – atsakė Aleksejus.

Per kuopą nuvilnijo tirštas juokas.

– Ar ne jūs paskutinis pasiekėt finišą? – pasiteiravo vadas.

– Taip, – patvirtino Aleksejus.

– Ir nebuvot pavargęs, – konstatavo vadas.

– Ne, – atsakė Aleksejus.

– Jeigu buvote nepavargęs, tai tyčia sabotavote fizinį parengimą. Skiriu jums keturiolika dienų arešto už bandymą maištauti. Jūs, kiti, buvote pavargę, tad turite pasiteisinimą. Kadangi jūsų pasiekimai kasykloje ne per didžiausi, matyt, pavargstate išleisti iš kareivinių. Saugodamas jūsų sveikatą visai kuopai draudžiu laisvas dienas du mėnesius.

Prieš išeidamas į areštinę, Aleksejus kalbėjosi su manim. Priekaištavo, kad nesielgiu kaip komunistas ir, griežtai žvelgdamas į akis, pasiteiravo, ar aš už socializmą, ar prieš. Atsakiau, kad aš už socializmą, tačiau čia, „juodųjų“ kareivinėse, tai visiškai nesvarbu, nes čia galioja kitoks skirstymas negu laisvėje: čia vienoje pusėje yra tie, kurie prarado savo pačių likimą, o kitoje pusėje tie, kurie turi tą likimą savo rankose ir daro su juo ką nori. Bet Aleksejus nesutiko su manim: skiriamoji linija tarp socializmo ir reakcijos eina visur, mūsų kareivinės tėra priemonė, kuria ginamės nuo socializmo priešų. Paklausiau, kaip berniokėlis vadas gina socializmą nuo priešų, jei kaip tik jį, Aleksejų, keturiolikai dienų sodina kalėjiman ir apskritai taip elgiasi su žmonėmis, lyg norėtų išauklėti kuo aršiausius socializmo priešus, ir Aleksejus pripažino, kad dalinio vadas jam nepatinka. Kai dar pridėjau, jog jeigu skiriamoji linija eitų per šias kareivines, tai jis, Alek-

sejus, jokiu būdu neturėtų čia būti, jis greit atsikirto esąs čia visiškai teisėtai.

– Mano tėvas buvo nuteistas už špionažą. Supranti, ką tai reiškia? Kaip partija galėtų pasitikėti manim? Partija *privalo* nepasitikėti manim!

Paskui kalbėjausi su Honza ir pasiskundžiau jam (galvodamas apie Liuciją), kad dabar du mėnesius neišlįsim lauk.

– Avine, – atsakė jis, – ko bijaisi. Pasidarysim sau laisvų dienų daugiau negu anksčiau.

Linksmas bėgimo varžybų sabotavimas sustiprino mano bendrų solidarumą ir smarkiai paskatino jų išradingumą. Honza subūrė tokią lyg ir tarybą, kuri pradėjo greitai tirti slapto išėjimo iš kareivinių galimybes. Per dvi dienas viskas buvo parengta, įkurtas kyšių fondas, buvo papirkti du puskarininkiai, surasta tinkamiausia vieta ir nepastebimai perkirptos tvoros vielos. Ta vieta buvo pačiame kareivinių gale, kur stovėjo ambulatorija ir pirmieji namai buvo tik per penkis metrus nuo tvoros. Artimiausiame namelyje gyveno kalnakasys, mums iš šachtos pažįstamas; greitai su juo buvo sutarta, kad neužrakintų savo tvoros vartelių. Kareiviui tereikėdavo nepastebimai prisiartinti prie tvoros, paskui greitai pralįst pro ją ir nubėgti penketą metrų. Saugus pasijusdavau už namo vartelių, įėjus vidun belikdavo kitoje pusėje išeiti į priemiesčio gatvę.

Tad išėjimas buvo palyginti saugus, bet nevalia juo piktnaudžiauti: jeigu vieną dieną iš kareivinių slapta išeitų daug kareivių, tai galėtų būti pastebėta, todėl Honzos spontaniškai suburta taryba turėjo reguliuoti išėjimus ir nustatyti paliekančių kareivines eilę.

Bet, man dar nesulaukus savo eilės, visas Honzos planas sugriuvo. Vadas naktį pats apžiūrėjo kareivines ir pasigedo trijų kareivių. Užsipuolė puskarininkį, nepranešusį apie tai ir, tarsi intuicijos apšviestas, paklausė, kiek už tai gavo. Pus-

karininkis pasidavė įtaigai, kad vadas viską žino, ir nė nesistengė gintis. Buvo iškviestas Honza ir akistatoje puskarininkis prisipažino ėmęs iš jo pinigus.

Berniokėlis vadas paskelbė mums matą. Puskarininkį, Honzą ir tris kareivius, tą naktį slaptai išėjusius į miestą, pasiuntė pas karinį prokurorą. (Net nespėjau atsisveikinti su geriausiu savo draugu, viskas įvyko prieš pietus, kai dirbome pamainoje, tik gerokai vėliau sužinojau, kad visi buvo pasodinti, Honza gavo metus kalėjimo.) Išrikiuotai kuopai vadas pranešė, kad laisvadienių draudimas pratęsiamas dar du mėnesius ir kad kuopoje įvedamas bausmės kuopos režimas. Tuoj įsakė kampuose pastatyti du sargybos bokštus su prožektoriais ir prie vielų tvoros pasiuntė patruliuoti kareivius su vilkiniais šunimis.

Vado išpuolis buvo toks netikėtas ir sėkmingas, kad visiems kilo įtarimas, jog Honzos išmonę kažkas išdavė. Negalima sakyti, kad tarp „juodųjų“ kaip nors ypatingai būtų tarpęs įskundinėjimas. Visi vieningai niekinome įdavikus, bet visi žinojome, kad įskundimo galimybė visada šalia, nes tai veiksmingiausia priemonė, kad pagerintume sąlygas, laiku grįžtume namo, gautume gerą charakteristiką ir šiaip taip išsaugotume savo ateitį. Apsigynėme (didžioji dauguma) nuo tos didžiausios niekšybės, tačiau neapsigynėme nuo pernelyg lengvo kitų įtarinėjimo.

Ir šįkart toks įtarinėjimas bemat prigijo, išsikerojo visuotiniu įsitikinimu (nors vado įsikišimą, suprantama, galima buvo paaiškinti ir kitaip, ne įskundimu) ir besąlygiškai nukrypo į Aleksejų. Tuomet jis kaip tik stūmė paskutines arešto dienas, tačiau kasdien su mumis buvo siunčiamas į duobę ir ten visą laiką trindavosi tarp mūsų. Visi tvirtino, kad jis turėjo progą („savo šnipelio ausims“) kai ką nugirsti apie Honzos sumanymą.

Vargšui akiniuotam studentui buvo visai blogai: brigadininkas (vienas iš mūsų) vėl pradėjo skirti jam sunkias šachtos vietas, reguliariai dingdavo jo įrankiai, už kuriuos reikėdavo atlyginti iš užmokesčio, tekdavo išklausyti įvairių užuominų ir įžeidinėjimų ir dar daugybė smulkių nemalonumų. Ant sienos, prie kurios stovėjo jo lova, kažkas didelėmis juodomis raidėmis užrašė batų tepalu: DĖMESIO, ŽIURKĖ.

Kelioms dienoms praėjus po to, kai Honzą su kitais prasikaltėliais išsivedė sargyba, vėlyvą popietę žvilgtelėjau į mūsų kambarį kareivinėse. Jis buvo tuščias, tik Aleksejus palinkęs klojo savo lovą. Paklausiau, kodėl jis čia dabar kloja. Atsakė, kad jam vaikinai kelis kartus per dieną išardo paklotą. Pasakiau, kad visi yra įsitikinę, jog tai jis įskundė Honzą. Užprotestavo su ašaromis balse, esą nieko nežinojęs, o ir žinodamas niekada nebūtų skundęs.

– Kam sakai, kad neįskųstum, – atkirtau, – esi laikomas vado sąjungininku. Iš to logiškai išplaukia, kad įskųstum.

– Aš nesu vado sąjungininkas! O vadas yra sabotažininkas! – sušuko trūkčiojančiu balsu.

Ir išdėstė man išvadas, prie kurių esą priėjęs viską vienumoje apmąstęs. „Juodųjų“ dalinius partija sudariusi žmonėms, kuriems negalinti patikėti ginklo, bet kuriuos norinti perauklėti. Tačiau klasinis priešas nesnaudžia ir bet kuria kaina nori pakenkti perauklėjimui, nori, kad „juodieji“ kuo karščiau neapkęstų komunizmo ir taptų kontrrevoliuciniu rezervu. Tai, kad mūsų berniokėlis vadas elgiasi su visais taip, tarsi norėtų visus įsiutinti, regis, yra priešiško plano dalis. Esą negalime nė nujausti, kur tyko partijos priešai. Tikriausiai ir vadas yra priešo agentas. Aleksejus žino, kas jam pridera, ir parašė išsamų raportą apie vado veiklą. Nusistebėjau.

– Ką? Ką ten parašei? Ir kur pasiuntei?

Atsakė, kad parašęs partijai skundą prieš vadą.

Išėjome lauk iš barako. Jis paklausė, ar nebijau rodytis su juo. Atsakiau, kad jis kvailys, jei taip klausia, ir kvailys su durelėm, jeigu tikisi, kad jo raštai pasieks adresatą. Jis atsakė, kad yra komunistas ir visomis aplinkybėmis privalo elgtis taip, kad neturėtų gėdytis. Ir vėl priminė, kad ir aš esu komunistas (tai kas, kad išmestas iš partijos), kad ir aš turėčiau elgtis kitaip, nei elgiuosi.

– Mes kaip komunistai esame atsakingi už viską, kas čia vyksta.

Man į tai buvo nusispjaut. Pasakiau jam, kad atsakomybė neatskiriama nuo laisvės. O jis man atsakė, kad jaučiasi pakankamai laisvas elgtis kaip komunistas, kad privalo įrodyti ir įrodysiąs esąs komunistas. Jo smakras virpėjo taip kalbant. Dar ir šiandien, po tiekos metų, prisimenu tą akimirką ir dabar daug geriau suvokiu nei tada, kad Aleksejui buvo tik per dvidešimt, kad tai buvo berniukas, kad likimas plaikstės ant jo kaip milžino rūbai ant mažos figūrėlės.

Prisimenu, kad tuoj po pokalbio su Aleksejum Čenekas pasiteiravo manęs, ką aš ten su ta žiurke kalbėjęs. Atsakiau, kad Aleksejus kvailys, bet ne žiurkė, ir perpasakojau, ką Aleksejus sakęs apie savo skundą prieš vadą. Čenekui tai nepadarė jokio įspūdžio.

– Nežinau, ar jis kvailys, – tarė Čenekas, – tačiau žiurkė tai tikriausiai. Kas gali viešai išsižadėt savo tėvo, tas yra žiurkė.

Nesupratau jo, o jis nusistebėjo, kad nežinau: juk pats politrukas rodęs jiems kelių mėnesių senumo laikraštį, kuriame buvo Aleksejaus pareiškimas, kad išsižadąs savo tėvo, kuris esą išdavęs ir apspjaudęs visa, kas švenčiausia sūnui.

Tos dienos vakarą iš sargybos bokšto (pastatyto pastarosiomis dienomis) pirmą kartą plykstelėjo prožektoriai ir nutvieskė tamsias kareivines, palei vielų tvorą vaikštinėjo kareivis su šunimi. Mane apėmė baisi neviltis: buvau čia be Liu-

cijos ir žinojau, kad nepamatysiu jos ištisus du mėnesius. Tą vakarą parašiau jai ilgą laišką, rašiau, kad ilgai jos nematysiu, kad esame neišleidžiami iš kareivinių ir kad man gaila, jog ji atsakė man tai, ko taip troškau ir kas prisiminimuose padėtų ištverti šias liūdnas dienas.

Praėjus dienai po laiško išsiuntimo popiet kieme kartojome nuolatinius „aplink“, „žengte marš“ ir „gult“. Visus įsakomus veiksmus atlikinėjau automatiškai ir beveik nemačiau įsakinėjančio seržanto nė savo žygiuojančių ir gulančių žemėn kolegų. Nemačiau ir aplinkos: iš trijų pusių barakai, iš ketvirtos – vielų tvora, anapus tvoros – plentas. Kartais kas nors praeidavo kitoje vielų pusėje, kartais kas nors sustodavo (dažniausiai vaikai, vieni arba su tėvais, kurie paaiškindavo, kad už vielų mankštinasi kareivėliai). Visa tai man virto negyvais kulisais, nupiešta dekoracija (visa kitoje vielų pusėje buvo nupiešta dekoracija), todėl tvoros link žvilgtelėjau tik tada, kai kažkas pusbalsiu šūktelėjo ta kryptimi.

– Ei, pupyt, ko dairaisi?

Tik tada ją pamačiau. Tai buvo Liucija. Stovėjo prie tvoros apsivilkusi tuo pačiu senu apdriskusiu ruduoju paltuku (papriekaištavau sau, kad apsipirkdami vasarą užmiršome, kad atvės ir ateis šalčiai) ir apsiavusi juodais liuksiniais aukštakulniais bateliais (mano dovana), kurie niekaip nesiderino su apšiurusiu paltu. Ji nejudėdama stovėjo prie vielų ir žiūrėjo į mus. Vis daugiau kareivių patraukė jos keista susidomėjusi figūra, jie svaidėsi pastabomis, kupinomis lytinės prievarta celibate laikomų vyrų desperacijos. Puskarininkis pastebėjo kareivių išsiblaškymą, o greit suprato ir jo priežastį. Regimai pajuto pyktį dėl savo bejėgiškumo, negalėjo merginos nuvaryt nuo tvoros, nes už vielų prasidėjo reliatyvios laisvės teritorija, kurios nesiekė jo įsakymai. Tad jis pagrasino kareiviams, kad baigtų savo šnekas, pakėlė balsą ir pagreitino tempą.

Liucija čia vaikštinėdavo vietoje, čia visai dingdavo iš mano akiračio, bet sugrįždavo ten, iš kur matė mane. Baigėme rikiuotės pratimus, bet negalėjau prieiti prie jos, nes mus nuvedė į politinio auklėjimo paskaitą. Klausėmės sakinių apie taikos stovyklą ir imperialistus, ir tik po valandos galėjau išbėgti lauk (jau temo) ir pasižiūrėti, ar Liucija vis dar prie tvoros. Ji buvo ten. Nubėgau prie jos.

Prašė, kad aš nepykčiau, kad mane myli, kad jai skaudu, jeigu man liūdna dėl jos. Pasakiau, kad nežinau, kada galėsim vėl pasimatyti. Ji sakė, kad nesvarbu, kad ji vaikščios čionai. (Prošal kaip tik ėjo kareiviai ir šūktelėjo mums kažkokią nešvankybę.) Paklausiau, ar jos nesiutins, kai kareiviai jai šūkčios. Ji atsakė, kad jai nesvarbu, nes myli mane. Ištiesė man pro vielas rožės stiebelį (pasigirdo trimitas, mus kvietė rikiuotis); pasibučiavome pro vielų užtvarą.

13

Liucija prie kareivinių tvoros ateidavo beveik kasdien, kai tik dirbdavau rytinėje pamainoje ir po pietų būdavau kareivinėse. Kasdien dovanodavo man po puokštę (kartą per lagaminų tikrinimą seržantas visas išvertė ant grindų). Kasdien persimesdavau su ja keliais sakiniais (visiškai panašiais, nes, tiesą sakant, neturėjome ką naujo pridurti, tik patikindavom viens kitą jau daug kartų išsakyta tiesa). Be to, kasdien jai rašydavau; tai buvo pats intensyviausias mūsų meilės periodas. Prožektoriai sargybos bokštuose, vakarais įsilojantys šunys; visam tam komanduojantis šaunusis berniokėlis ne per daugiausiai domindavo mane, visos mintys sukdavosi apie Liucijos atėjimą.

Ir buvau labai laimingas tose šunų saugomose kareivinėse, tose šachtose, įsirėmęs į vibruojantį grąžtą. Buvau laimingas ir išdidus, nes Liucija buvo toks turtas, kokio neturėjo nė vienas iš mano bendrų, net ir mūsų vadai. Aš buvau mylimas, mylimas viešai ir demonstratyviai. Nors Liucija ir nebuvo mano bendrų vertinamas moters tipas, nors jos meilė, jų nuomone, reiškės kažkaip keistai, vis dėlto tai buvo moters meilė, kuri žadino nuostabą, nostalgiją, pavydą.

Kuo ilgiau mes buvome atskirti nuo pasaulio ir moterų,

tuo daugiau apie jas kalbėta, leidžiantis į vis smulkesnes detales ir niuansus. Buvo prisimenami apgamai, pieštuku popieriuje, varžtu molyje arba pirštu smėly buvo piešiamos jų krūtų ir užpakalių linijos. Kildavo ginčai, kurios iš nesančių ir prisimenamų moterų užpakalis geresnės formos, buvo tiksliai atkuriami besimylint ištarti žodžiai ir atodūsiai; visa tai šimtą sykių pakartojama ir kas kartą papildoma kokiu nors nauju bruožu. Žinoma, ir aš buvau klausinėjamas, bendrai buvo dar smalsesni, nes patys kasdien matydavo aptariamą merginą ir galėjo palyginti konkrečią jos išvaizdą su mano pasakojimais. Negalėjau jiems atsispirti ir man neliko nieko kito, kaip išsigalvoti; taigi pasakojau apie Liucijos nuogybę, kurios niekada nebuvau matęs, apie mylėjimąsi su ja, kurio niekada nebuvau patyręs, ir prieš mane staiga iškildavo tikslus ir detalus jos tylios aistros paveikslas.

Tai kaip ten buvo, kai pirmą kartą su ja mylėjausi?

Pasakodamas mačiau tai kaip pačią tikriausią tikrovę: buvome jos kambaryje bendrabuty, paklusniai ir atsidavusi, bet vis dėlto įveikdama pasipriešinimą – juk buvo mergaitė iš kaimo ir aš buvau pirmasis vyras, matąs ją nuogą, – nusirenginėjo prieš mane. Ir mane iki šėlo jaudino kaip tik tas atsidavimo ir gėdos mišinys; kai prisiartinau, ji susigūžė ir prisidengė rankom...

Kodėl ji visą laiką avi tais juodais aukštakulniais bateliais?

Pasakojau, kad nupirkau juos, kad vaikštinėtų priešais mane nuoga. Gėdijosi, bet darė viską taip, kaip aš norėdavau. Aš visada kuo ilgiau likdavau apsirengęs, o ji vaikštinėdavo nuoga, įsispyrusi į tuos batelius (labai jau aš mėgdavau, kad ji būtų nuoga, o aš apsirengęs!), nueidavo prie spintelės, kur buvo vynas, ir nuoga pripildavo man taurę...

Tad, kai Liucija vėl ateidavo prie tvoros, į ją žvelgdavau ne tik aš, bet ir mažiausiai dešimt mano bendrų, tiksliai žinan-

čių, kaip Liucija mylisi, ką tuo metu kalba ir kaip dūsauja. Ir visada jie reikšmingai konstatuodavo, jog ji vėl apsiavusi juodaisiais aukštakulniais, ir įsivaizduodavo sau, kaip ji nuoga vaikšto ant kulniukų mažame kambaryje.

Kiekvienas mūsiškių galėdavo prisiminti kokią nors moterį ir taip pasidalyti ja su kitais, tačiau tiktai aš galėjau, be pasakojimų, pasiūlyti dar ir *žvilgsnį* į tą moterį, tiktai manoji buvo reali, gyva, esanti čia. Kareivinių solidarumas, privertęs mane piešti Liucijos nuogybes ir mylėjimosi su ja paveikslus, paveikė taip, kad Liucijos geismas tapo skaudžiai konkretus. Ir manęs nė kiek neerzino jos adresu svaidomos bendrų nešvankybės. Tuo nė vienas jų nesikėsino į Liuciją (nuo visų ir nuo manęs paties ją saugojo spygliuotos vielos ir šunys); priešingai, visi artino ją prie manęs: visi paryškindavo audrinantį jos paveikslą, visi kartu su manimi jį piešdavo ir pridėdavo jam velniško patrauklumo; pasidaviau savo bendrams ir visi kartu atsidavėme Liucijos geismui. Kai paskui ateidavau pas ją prie tvoros, jausdavau, kad visas drebu, geismas užgniauždavo gerklę, negalėjau suvokti, kaip visą pusmetį vaikštinėjau su ja lyg nedrąsus mokinukas ir nemačiau joje moters; buvau pasirengęs viską atiduoti už vieną pergulėjimą su ja.

Tuo anaiptol nenoriu pasakyti, kad mano jausmai jai tapo šiurkštesni, lėkštesni, mažiau švelnūs. Ne, tarčiau, kad pirmą kartą gyvenime išgyvenau *totalų moters geismą*, kuriam priklausiau visas: kūnas ir siela, noras ir švelnumas, nesutramdomas vitališkumas, nešvankumas ir paguodos noras, akimirkos malonumų ir amžinos nuosavybės noras. Visas buvau priklausomas, įsitempęs ir susitelkęs, ir šiandien prisimenu tas akimirkas kaip prarastąjį rojų (keistą rojų, apie kurį suka sargybinis su šunim ir kuriame skamba jefreiterio komandos).

Buvau pasirengęs viskam, kad susitikčiau su Liucija anapus kareivinių tvoros. Buvau išgavęs jos pažadą, kad „nesigins" ir susitiks su manim bet kur. Šį pažadą daugel kartų patvirtino mums besikalbant per tvorą. Tad tereikėjo ryžtis rizikingai operacijai.

Viską buvau apmąstęs. Po Honzos liko tikslus išėjimo iš kareivinių planas, kurio neatskleidė vadas. Tvoroje buvo likusios nepastebimai perkirptos vielos, o susitarimas su priešais gyvenusiu šachtininku nebuvo nutrauktas, reikėjo jį tik patvirtinti. Žinoma, kareivinės buvo gerai saugomos ir išeiti dieną buvo neįmanoma. Sargybiniai su šunimis vaikštinėjo aplink ir naktį, švietė prožektoriai, tačiau visa tai buvo daugiau dėl išorinio efekto ir vado paguodai, o ne dėl to, kad būtų tikimasi mūsų pabėgimų. Sugauto pabėgėlio laukė karinis tribunolas, rizika buvo akivaizdžiai per didelė. Kaip tik todėl maniau, kad man gali pasisekti.

Dabar reikėjo surasti man ir Liucijai tinkamą pastogę, kuri būtų kuo arčiau kareivinių. Netoli kareivinių gyvenę šachtininkai daugiausia dirbo toje pačioje šachtoje kaip ir mes, tad greitai pasisekė sutarti su vienu jų (penkiasdešimtmečiu našliu), ir jis už tris šimtus sutiko paskolinti man butą. Namas, kuriame gyveno (pilkas vienaaukštis) buvo matomas iš kareivinių, parodžiau jį Liucijai nuo tvoros ir išdėsčiau savo planą. Ji neapsidžiaugė ir perspėjo mane, kad neturėčiau taip rizikuoti dėl jos; galiausiai sutiko tik todėl, kad nemokėjo priešintis.

Atėjo sutartoji diena. Prasidėjo ji gana keistai. Vos sugrįžus iš pamainos, mūsų berniokėlis išrikiavo visus ir ėmė rėžti vieną iš savo kalbų. Dažniausiai gąsdindavo mus tuoj prasidėsiančiu karu ir tuo, kaip mūsų valstybė dorojasi su reakcionieriais (pirmiausia turėdamas omeny mus). Šįkart paįvairino paskaitą naujomis mintimis: klasinis priešas prasismel-

kė į pačias partijos eiles, tačiau te šnipai ir išdavikai prisimena, kad su užsimaskavusiu priešu bus pasielgta šimtą kartų blogiau nei su tais, kurie neslepia savo pažiūrų, nes užsimaskavęs priešas yra kaip nususęs šuo.

– O vieną tokį turime ir tarp mūsų, – tarė berniokėlis vadas ir įsakė berniokėliui Aleksejui išeit iš rikiuotės. Paskui išsitraukė iš kišenės kažkokius leistrus ir kyštelėjo jam panosėn.

– Atpažįsti šį laišką?

– Atpažįstu, – atsakė Aleksejus.

– Esi nususęs šuo. O be to, šnipelis ir skundikas. Tik kad šuns balsas į dangų neina. – Ir sudraskė laišką jo akyse.

– Turiu tau dar vieną laišką, – ištarė ir ištiesė Aleksejui praplėštą voką: – Skaityk balsu!

Aleksejus ištraukė iš voko lapą, permetė jį akimis, bet tylėjo.

– Skaityk! – pakartojo vadas. Aleksejus tylėjo.

– Tai tu skaitysi? – vėl pakartojo ir, Aleksejui tylint, įsakė: – Gult!

Aleksejus krito į purvą. Berniokėlis vadas pastovėjo prie jo, ir visi jau žinojome, jog dabar bus stoti! gult! stoti! gult! ir Aleksejui teks vis kilti ir griūti, kilti ir griūti. Tačiau vadas daugiau nekomandavo, jis nusisuko nuo Aleksejaus ir lėtai nuėjo palei pirmą rikiuotės eilę, žvilgsniu tikrindamas aprangą; nuėjo iki pat eilės galo (tai truko keletą minučių), paskui vėl lėtai grįžo prie gulinčio kareivio.

– O dabar skaityk, – tarė, ir išties Aleksejus pakėlė išsipurvinusį smakrą, ištiesė prieš save dešinę ranką, kurioje visą laiką spaudė laišką, ir gulėdamas ant pilvo perskaitė:

– Pranešame jums, kad tūkstantis devyni šimtai penkiasdešimt pirmųjų metų rugsėjo penkioliktąją buvote pašalintas iš Čekoslovakijos Komunistų partijos. Srities komiteto vardu...

Po to vadas pasiuntė Aleksejų atgal rikiuotėn, perdavė mus jefreiteriui ir toliau vyko rikiuotinis parengimas.

Po parengimo buvo politinis auklėjimas ir apie pusę septintos (buvo jau sutemę) Liucija jau laukė prie tvoros. Pribėgau prie jos, ji tik linktelėjo, kad viskas gerai, ir nuėjo. Po to buvo vakarienė, vakarinis pasivaikščiojimas su daina, signalas gulti. Pasivarčiau lovoje, laukdamas, kol užmigs jefreiteris, mūsų kambario viršininkas. Tada apsiaviau „puslitrinius" ir, kaip buvau – ilgomis baltomis apatinėmis kelnėmis ir su naktiniais marškiniais – taip ir išėjau lauk. Kieme man su tokia apranga buvo gana šalta. Anga tvoroje buvo už ambulatorijos ir turėjo tą privalumą, kad kieno nors užkluptas galėjau tvirtinti, jog man pasidarė bloga ir einu žadinti gydytojo. Tačiau nieko nesutikau, apėjau ambulatoriją ir pritūpiau jos sienos šešėlyje. Prožektorius tingiai tvieskė į vieną vietą (sargyba bokšte, matyt, liovėsi rimtai vykdyti užduotį), ir kiemas, per kurį turėjau pereiti, skendėjo tamsoje. Dabar liko tiktai išvengti sargybinio, visą naktį su vilkšuniu vaikščiojančio palei tvorą. Buvo tylu (pavojingai tylu, nes neleido man susiorientuoti), gal dešimt minučių laukiau, kol išgirdau šuns amtelėjimą. Jis buvo kažkur už nugaros, kitoje kareivinių pusėje. Pašokau nuo sienos ir leidausi bėgti (kokius penkis metrus) spygliuotos vielos link, Honzai pasidarbavus ji čia kybojo gerokai aukščiau žemės. Priguliau ir pralindau pro ją. Dabar nebegalėjau delsti. Dar penki žingsniai ligi medinės namo tvoros. Viskas gerai, varteliai neužrakinti, ir aš atsidūriau kieme. Pro langą (nuleistomis užuolaidomis) sklido šviesa. Pabeldžiau ir po akimirkos duryse išdygo didžiulis vyras, garsiai pakvietęs vidun. (Beveik išsigandau jo garsaus balso, nes negalėjau užmiršti, kad stovime per penkis metrus nuo kareivinių.)

Pro duris patekom tiesiai į kambarį. Sustingau ant slenksčio: viduje apie stalą (ant kurio stovėjo atkimštas butelis) buvo

susėdę dar gal penketas vyrų. Pamatę mane ir mano apdarus, jie prajuko. Paklausė, ar nešalta taip apsirengus, ir tuoj pripylė stiklinę. Paragavau – tai buvo skiestas spiritas; jie paragino ir išlenkiau jį vienu mauku. Užsikosėjau, tai vėl pakurstė jų draugišką juoką; pasiūlė sėsti. Klausinėjo, kaip sekėsi „pereiti sieną“, apžiūrinėjo keistus mano apdarus, vėl juokėsi, pravardžiuodami mane „pabėgusiais kalsonais“. Tai buvo trečią dešimtį peržengę kalnakasiai, tikriausiai dažnai susirenkantys čia išgerti. Ir dabar jie gėrė, bet nebuvo girti; po pirmojo nustebimo dabar jų nerūpestingi pokštai padėjo man atsikratyt įtampos. Išmečiau dar stiklinę to nepaprastai stipraus ir aitraus gėrimo. Namelio savininkas tuo tarpu užsuko į gretimą kambarį ir grįžo su tamsiu vyrišku kostiumu.

– Ar tiks? – paklausė.

Mačiau, kad šachtininkas mažiausiai dešimčia centimetrų aukštesnis už mane, taip pat daug stambesnis, bet atsakiau:

– *Privalo* tikti.

Užsimoviau kelnes ant apatinių, bet jos nesilaikė ir teko prilaikyti jas ranka.

– Gal kas turite diržą? – paklausė mano geradarys.

Diržo niekas neturėjo.

– Tai gal kokį špagatą, – paprašiau.

Špagatas atsirado, ir su juo kelnės jau laikėsi. Paskui apsivilkau švarką, ir vyrai nusprendė (gerai nesupratau kodėl), kad atrodau kaip Čarlis Čaplinas, reikią tik lazdelės ir katiliuko. Norėjau palinksminti juos ir pražingsniavau skėsdamas į šalis pėdas, glausdamas kulnus. Tamsios kelnės garankščiavosi viršum kietų batų, bet vyrams tai patiko ir jie sakė, kad šiandien nė viena moteris man neatsispirs. Įpylė man trečią spirito stiklinę ir išlydėjo pro duris. Šeimininkas patikino, kad bet kuriuo nakties metu, norėdamas vėl persirengti, galiu pasibelst į langą.

Vėl išėjau į tamsią, menkai apšviestą priemiesčio gatvę. Gal dešimt minučių truko, kol iš tolo apsukau visas kareivines ir išėjau į gatvę, kurioje manęs laukė Liucija. Norėdamas ten patekti, turėjau praeiti apšviestus mūsų kareivinių vartus. Buvo kiek baugu, bet pasirodė, kad be reikalo: civiliniai drabužiai patikimai mane saugojo, ir prie vartų stovintis sargybinis manęs nepažino, tad ramiai pasiekiau sutartąjį namą. Atidariau duris, apšviestas vienišo gatvės žibinto, ir nuėjau toliau apgraibomis (niekada šiam name nebuvau buvęs ir viską žinojau tik iš šachtininko žodžių): laiptai kairėje į antrą aukštą, durys priešais laiptus. Pabeldžiau. Duryse sugirgždėjo raktas, ir Liucija jas pravėrė.

Apkabinau ją (atėjo čia apie šeštą, buto savininkui išeinant į naktinę pamainą, ir nuo to laiko laukė manęs čia). Paklausė, ar aš negėriau; atsakiau, kad taip, ir papasakojau, kaip patekau čia. Prisipažino, kad visą laiką drebėjusi iš baimės, kad man ko nenutiktų. (Tą akimirką pamačiau, kad ji iš tikrųjų dreba.) Kalbėjau, kaip labai pasiilgau jos, laikiau ją glėby ir jaučiau, kad ji dar labiau dreba.

– Kas tau? – klausiau ją.

– Nieko, – atsakė ji.

– Kodėl drebi?

– Bijojau dėl tavęs, – atsakė ir ištrūko iš mano glėbio.

Apsidairiau aplink. Tai buvo mažas, labai kukliai apstatytas kambarys: stalas, kėdė, lova (paklota lova su jau kiek aptrinta patalyne); virš lovos kabėjo kažkoks šventas paveikslas; prie kitos sienos stovėjo spinta, ant kurios buvo sustatyti stiklainiai su konservuotais vaisiais (vienintelis kiek intymesnis daiktas visame kambaryje), ir palubėj kabanti lemputė be gaubtelio įkyriai tvieskė į akis ir ryškiai apšvietė mano figūrą, kurios liūdną komizmą skaudžiai suvokiau šią akimirką: milžiniškas švarkas, špagatu perjuostos kelnės, iš po ku-

rių kyšojo juodos „puslitrinių“ nosys, o virš viso šio kostiumo – neseniai nuskusta kaukolė, kuri lemputės šviesoj turėjo švytėti kaip nykus mėnulis.

– Dėl Dievo, Liucija, atleisk, kad taip atrodau, – tariau ir vėl paaiškinau būtinybę persirengti. Liucija patikino mane, kad tai visai nesvarbu, tačiau aš (apimtas girto spontaniškumo) pareiškiau, kad negaliu toks priešais ją stovėti, ir nusviedžiau šalin švarką ir kelnes. Tačiau po švarku buvo naktiniai marškiniai ir siaubingos kariškos apatinės kelnės, daug komiškesnis apdaras, negu buvęs prieš tai. Barkštelėjęs jungiklį, išjungiau šviesą, bet tamsa manęs neišgelbėjo, nes pro langą kambarin tvieskė gatvės žibintas. Juokingumo gėda buvo daug didesnė už nuogumo gėdą; aš greit nusimečiau apatines kelnes ir marškinius ir stojau prieš Liuciją nuogas. Apkabinau ją (vėl pajutau, kaip ji dreba). Prašiau, kad ir ji nusirengtų, kad numestų šalin viską, kas mus skiria. Rankomis glosčiau visą jos kūną ir vis kartojau savo prašymą, bet Liucija atsakė, kad truputį palaukčiau, kad ji negali, kad čia staiga negali, kad negali taip greitai.

Paėmiau ją už rankos, ir susėdom ant lovos. Padėjau galvą jai ant kelių ir kuriam laikui nurimau. Dabar suvokiau, kaip ne vietoj mano nuogybė (apšviesta drumstos, pro langą krintančios žibinto šviesos). Dingtelėjo mintis, kad viskas vyksta visiškai kitaip, nei apie tai svajota: ne apsirengusiam vyrui patarnauja nuoga mergina, o nuogas vyras čia guli ant apsirengusios moters kelių. Atrodžiau sau lyg nuogas nuo kryžiaus nuimtas Kristus sielvartaujančios Marijos rankose, tačiau tuoj išsigandau tokio vaizdinio, nes atėjau čia ne paguodos ir užuojautos, bet visai ko kito. Vėl pradėjau glamonėti Liuciją, bučiuoti ją (veidą ir drabužius) ir nepastebimai atseginėti sagas.

Bet nieko nepasiekiau, Liucija vėl išsisuko iš mano glėbio. Išgaravo visas pradinis įkarštis, patiklus nekantrumas, išbai-

giau visus žodžius ir palytėjimus. Likau tysot ant lovos, nuogas ir įsitempęs, o Liucija sėdėjo šalia ir šiurkščiais delnais glostė mano veidą. Many pamažu skleidėsi atgrasumas ir pyktis: mintyse priminiau Liucijai, kuo rizikavau, norėdamas su ja susitikti, prikaišiojau jai (mintyse) visas galimas bausmes, kurios lauktų, jei mane sugautų. Tačiau tai buvo tik paviršutiniški priekaištai (todėl juos ir išsakiau, kad ir be žodžių). Tikrasis pykčio šaltinis buvo kur kas giliau (gėdyčiausi jį išsakyti). Aš galvojau apie savo niekingumą, liūdną nesėkmingos jaunystės niekingumą, begalinių neišsipildančių savaičių, žeminantį neišsipildančių norų niekingumą. Prisiminiau nesėkmingus mėginimus turėti Marketą, šlykštybę su blondine ant pjaunamosios ir dabartinį bergždžią Liucijos siekimą. Ir norėjosi garsiai skųstis: kodėl visur turiu būti suaugęs, teisiamas, pašalinamas, įvardijamas trockistu kaip suaugęs, kaip suaugęs siunčiamas į šachtą, bet kodėl negaliu būti suaugęs meilėje ir turiu sugromuliuot visą nebrandos pažeminimą? Nekenčiau Liucijos, neapkenčiau tuo labiau, kad žinojau, jog myli mane; todėl jos priešinimasis buvo dar beprasmiškesnis, nesuprantamesnis ir nereikalingesnis, jis tiesiog siutino mane. Ir po pusvalandžio atkaklaus tylėjimo vėl leidausi į ataką.

Užsiguliau ją visa jėga, man pavyko užversti sijoną, perplėšti liemenuką, pasiekti nuogą jos krūtį, tačiau Liucija priešinos vis įnirtingiau (apimta tokios pat aklos jėgos, kaip ir aš), ir jai pasisekė apsiginti, ji pašoko nuo lovos ir žengė prie spintos.

– Kodėl tu man priešinies? – sušukau.

Neturėjo ką atsakyti, šnekėjo kažką, kad aš nepykčiau, atleisčiau jai, tačiau nepasakė nieko protinga, jokio paaiškinimo.

– Kodėl giniesi? Negi nematai, kad myliu tave? Tu beprotė! – šaukiau aš.

– Tai išvyk mane, – atsakė prisiglaudusi prie spintos.

– Išvysiu, tikrai išvysiu, nes tu nemyli manęs, laikai mane kvailiu! – surikau jai, kad skelbiu ultimatumą: arba ji bus mano, arba daugiau nenoriu jos matyti.

Vėl priėjau ir apkabinau ją. Šįkart ji nesipriešino, tačiau kybojo mano glėby tarsi bejėgė būtybė.

– Ir ką tu įsivaizduoji apie savo nekaltybę, kam nori ją išsaugoti?

Ji tylėjo.

– Kodėl tyli?

– Tu manęs nemyli, – atsakė ji.

– Tai aš tavęs nemyliu?

– Tu manęs nemyli. Aš maniau, kad myli... – ji pravirko.

Suklupau prieš ją, bučiavau jai kojas, prašiau jos. Tačiau ji verkė ir vis tvirtino, kad nemyliu jos.

Staiga mane apėmė beprotiškas įsiūtis. Man atrodė, kad kažkokia antgamtinė jėga stovi man skersai kelio ir kaskart atplėšia mano ranką nuo to, ko siekiu, ko trokštu, dėl ko noriu gyventi, kas man priklauso, jog tai ta pati jėga, kuri atėmė iš manęs partiją ir bendražygius, ir studijas, kuri kaskart viską be priežasties ir beatodairiškai atima. Supratau, jog dabar ši antgamtinė jėga stoja priešais mane Liucijos pavidalu, ir neapkenčiau jos, tapusios nežmogiškų jėgų įrankiu. Smogiau jai į veidą, nes man pasirodė, kad čia ne Liucija, o toji antgamtinė jėga, surikau, kad neapkenčiu jos, kad nebenoriu jos matyti nė girdėti, niekada nebenoriu jos sutikti.

Sviedžiau jai rudąjį jos paltuką (gulėjo permestas per kėdės atlošą) ir surikau, kad išeitų. Apsivilko paltą ir išėjo.

O aš išsitiesiau ant lovos, ir sieloje buvo taip tuščia, kad norėjau šaukti ją atgal; ilgėjausi jos jau išvydamas, nes žinojau, jog tūkstantį kartų geriau būti su apsirengusia ir besi-

priešinančia Liucija, negu be jos, nes būti be Liucijos man reiškė visišką apleidimą.

Visa tai aš žinojau, bet vis dėlto nepašaukiau jos atgal.

Ilgai taip gulėjau lovoje nuogas svetimame kambaryje, nes niekaip neįsivaizdavau, kad šitaip nusiteikęs galėčiau grįžti ir susitikti su šachtininkais namely prie kareivinių, kad galėčiau juokaut su jais ir atsakinėti į linksmai begėdiškus klausimus.

Pagaliau (buvo jau gili naktis) apsirengiau ir išėjau. Žibintas švietė prie namo. Apėjau kareivines ir pabeldžiau į namelio langą (šviesos viduje jau nebebuvo), laukiau keletą minučių, paskui prie žiovaujančio šachtininko nusirengiau, kažką neaiškaus atsakiau į jo klausimą apie mano žygio sėkmę ir (vėl tik su apatinėm kelnėm ir naktiniais marškiniais) pasukau į kareivines. Buvau visiškai abejingas tam, kas gali nutikti. Visai nekreipiau dėmesio į sargybinį su šunimi, man buvo nesvarbu, kur šviečia prožektorius. Pralindau pro vielas ir ramiai nuėjau link savo barako. Buvau kaip tik prie ambulatorijos, kai išgirdau: „Stot!“ Sustojau. Mane apšvietė kišeninis žibintuvėlis. Girdėjau šuns urzgimą.

– Ką čia veikiate?

– Vemiu, draugas seržante, – atsakiau, ranka remdamasis į sieną.

– Tai tęskite, tęskite, – tarė seržantas ir su šunimi nuėjo toliau.

14

Tą naktį jau be nesklandumų pasiekiau lovą (jefreiteris buvo kietai įmigęs), bet bergždžiai stengiausi užmigti, tad net apsidžiaugiau išgirdęs bjaurų budėtojo balsą šaukiant: „Keltis!“ Baigėsi sunki naktis. Įsispyriau į batus ir nubėgau praustis, kad kiek atgaivintų šaltas vanduo. Sugrįžęs pamačiau prie Aleksejaus lovos būrelį pusiau apsirengusių ir tyliai kikenančių kareivių. Iškart supratau, kas čia: Aleksejus (užsiklojęs ir įspaudęs veidą pagalvėn) miegojo ir nesikėlė. Man tai iš karto priminė Frantą Petrašeką iš trečiosios kuopos, kuris kartą supykęs ant savo kuopos vado rytą apsimetė taip kietai miegąs, kad jį pasikeisdami purtė trys viršininkai iš eilės, bet nieko nepešė, paskui su visa lova išnešė į kiemą ir tik tada, kai nutaikė į jį gaisrinę žarną, jis pradėjo tingiai krapštyti akis. Tačiau Aleksejaus atveju nebuvo ko tikėtis tokio maišto, ir jo įmygis galėjo būti tik fizinio silpnumo pasekmė. Dabar iš koridoriaus artėjo jefreiteris (mūsų kambario vyriausiasis) ir nešė rankose didelį vandens dubenį. Apie jį trynėsi keletas mūsiškių, matyt, pastūmėjusių imtis to seno fokuso su vandeniu, kuris toks mielas visų laikų ir visų santvarkų puskarininkių smegeninėms.

Šią akimirką mane suerzino tas jaudinantis sutarimas tarp

eilinių ir šiaip jau nemėgstamo puskarininkio; mane suerzino, kad bendra neapykanta Aleksejui vienu akimoju nubraukė senas tarpusavio sąskaitas. Vakarykščius vado žodžius apie Aleksejaus skundus visi, regis, išsiaiškino pagal savo įtarinėjimus ir staiga pajuto karštą pritarimą vado žiaurumui. O, tiesą sakant, ar nėra daug naudingiau kartu su galingu komunistu nekęsti negalingojo, negu su negalinguoju galingo? Galvon trenkė pyktis visiems aplinkiniams, tam jų nusiteikimui nepagalvojus patikėti kiekvienu kaltinimu, tam išankstiniam žiaurumui, kuriuo norima sutvirtinti išklibusį pasitikėjimą savimi, ir aš užbėgau už akių jefreiteriui ir jo būreliui. Žengiau prie lovos ir šūktelėjau:

– Aleksejau, kelkis, avine tu!

Staiga kažkas iš užpakalio užlaužė man ranką ir privertė atsiklaupt ant grindų. Atsigręžęs pamačiau, kad tai Pavelas Pėkny.

– Ko čia kišies, bolševikėli? – sušnypštė jis.

Ištraukiau ranką ir trenkiau jam antausį. Būtų prasidėjusios muštynės, bet kiti greitai išskyrė mus, nes bijojo, kad nepažadintume Aleksejaus. O ir jefreiteris su vandeniu jau buvo čia. Žengė prie Aleksejaus, suriaumojo „Keltis!“ ir iškart išpylė ant jo visą vandenį, mažiausiai dešimties litrų dubenį.

Keista, tačiau Aleksejus gulėjo kaip gulėjęs. Jefreiteris akimirką sutriko, bet greit užkaukė: „Eilini, keltis!“ Bet eilinis nepajudėjo. Jefreiteris pasilenkė ir papurtė jį (antklodė buvo permirkusi, permirkusi visa patalynė su paklode ir nuo jos lašėjo ant grindų). Jam pasisekė apverst Aleksejų aukštielninką, ir pamatėm jo veidą: sutrikusį, išblyškusį, nejudrų.

– Gydytoją! – sušuko jefreiteris. Niekas nepajudėjo, visi žiūrėjo į Aleksejų permirkusiais naktiniais marškiniais, ir jefreiteris vėl sušuko: „Gydytoją!“

Ir dūrė pirštu į kažkurį kareivį, šis tuojau išbėgo.

(Aleksejus gulėjo ir nejudėjo, atrodė smulkesnis ir menkesnis nei kada nors anksčiau, daug jaunesnis, atrodė kaip vaikas, tiktai lūpos kietai suspaustos, vaikai taip nesuspaudžia, nuo jo lašėjo vanduo. „Lyja..." – tarstelėjo kažkas.)

Atėjo gydytojas, patikrino Aleksejaus pulsą ir tarė: „Taigi". Nuklojo nuo jo šlapią antklodę, ir dabar jis tysojo prieš mus visu (nedideliu) ūgiu, buvo matyti permirkusios apatinės kelnės, iš kurių kyšojo basos pėdos. Gydytojas apsidairė ir nuo naktinio stalelio pakėlė dvi tūbeles, pažvelgė į jas (buvo tuščios) ir tarė:

– Būtų užtekę dviem.

Paskui nuo artimiausios lovos nutraukė antklodę ir užklojo ja Aleksejų.

Visi čia gerokai užtrukome, tad teko bėgte papusryčiauti, ir po trijų ketvirčių valandos jau leidomės po žeme. Paskui buvo pamainos pabaiga, vėl rikiuotės pratybos, politinis švietimas ir privalomoji daina, tvarkymasis, vakarinis pasivaikščiojimas ir signalas gulti, o aš galvojau, kad Stanios jau nebėra, kad nebėra geriausio mano bičiulio Honzos (jau niekada jo nebemačiau, tik teko girdėti, kad sugrįžus iš kariuomenės jam pasisekė per sieną pabėgti į Austriją), kad ir Aleksejaus nebėr. Naivaus savo vaidmens ėmėsi aklai ir narsiai, ir ne jo kaltė, kad nebemokėjo toliau vaidinti, kad nevaliojo kantriai ir klusniai stovėt rikiuotėje užsimaukšlinęs šunies galvą, kad pristigo jėgų. Jis nebuvo mano draugas, man buvo svetimas jo užsispyręs tikėjimas, tačiau likimo panašumu jis buvo man artimesnis už kitus. Man net pasirodė, kad jo mirtis slėpė ir man skirtą priekaištą, tarsi norėdama pabrėžti, kad žmogui nebelieka dėl ko gyventi, jeigu partija išmeta jį iš savo kūno. Priekaištavau sau, kad nemėgau jo, nes dabar jis jau buvo miręs ir niekuo negalėjau padėti, nors kaip tik aš galėjau jam kiek pagelbėti.

Praradau ne tik Aleksejų, bet ir vienintelę galimybę išgelbėti žmogų; šiandien per laiko prizmę matau, kad kaip tik tada praradau ir šiltą solidarumo su savo „juodaisiais" bendrais jausmą, o su juo ir paskutinę progą atgaivinti savo nuslopintą pasitikėjimą žmonėmis. Pradėjau abejoti mūsų solidarumo verte, juk jis atsirado spaudžiant aplinkybėms ir savisaugos instinktui, genant mus į vieningą būrį. Pradėjau suvokti, kad mūsų „juodasis" kolektyvas taip pat gali nukankinti žmogų (išguiti į gyvenimo nuošalę arba pasiųsti mirti), kaip ir anas žmonių kolektyvas aukštosios mokyklos salėje, kaip gal ir kiekvienas kolektyvas.

Tomis dienomis jaučiausi kaip išdeginta dykuma, buvau kaip dykynė dykumoje, ir norėjosi šauktis Liucijos. Nebegalėjau niekaip suprasti, kodėl taip beprotiškai geidžiau jos kūno; dabar man rodėsi, kad gal ji visai bekūnė moteris, – perregimas šilumos stulpas, besiritąs per begalinio šalčio plotus, nuo manęs tolstantis šilumos stulpas, kurį pats nuo savęs atstūmiau.

O kitą dieną po pamainos per rikiuotės pratybas nenuleidau akių nuo tvoros, laukdamas, kada ji ateis, bet per visą dieną prie tvoros sustojo tik viena boba, kuri rodė mus išsiterliojusiam vaikui. Vakare parašiau ilgą ir gailų laišką, prašydamas Liuciją, kad vėl ateitų, kad privalau ją pamatyti, kad jau visai nieko iš jos nenoriu, tik to, kad ji būtų, kad galėčiau ją matyti ir žinoti, jog yra su manim, jog iš viso yra...

Tarsi patyčioms tomis dienomis staiga atšilo, dangus išsigiedrijo, stojo gražus spalis. Ant medžių kybojo spalvoti lapai, ir gamta (skurdi Ostravos gamta) padūkusioje ekstazėje šventė rudeninį atsisveikinimą. Negalėjau nelaikyti to patyčiomis, nes į gailaujančius mano laiškus nebuvo jokio atsakymo, o prie vielų tvoros sustodavo (pašaipiai, šviečiant saulei) tik siaubingai svetimi žmonės. Gal po kokių keturio-

likos dienų atgal sugrįžo vienas iš mano laiškų, jo adresas buvo perbrauktas ir rašalu parašyta: adresatas išvyko.

Mane apėmė neviltis. Po paskutiniojo susitikimo su Liucija mintyse pakartojau viską, ką jai tada pasakiau ir ką ji pasakė man, šimtą kartų prakeikiau save ir šimtą kartų save išteisinau, šimtą kartų patikėjau tuo, kad visam laikui atstūmiau Liuciją, ir šimtą kartų patikinau save, kad Liucija vis dėlto sugebės suprasti ir atleis man. Tačiau užrašas ant voko nuskambėjo kaip nuosprendis.

Nebegalėjau sutramdyti savo nerimo ir jau kitą dieną iškrėčiau dar vieną kvailystę. Sakau kvailystę, tačiau, tiesą sakant, ji nebuvo pavojingesnė už praeitą pabėgimą iš kareivinių, tad toks apibūdinimas atgaline data nulemtas nesėkmės, o ne rizikos. Žinojau, kad prieš mane taip keletą kartų padarė Honza, kai vasarą turėjo kažkokią bulgarę, kurios vyras iki pietų būdavo darbe. Pakartojau jo žygį: rytą su visais išėjau į pamainą, paėmiau žetoną, lemputę, suodžiais išsiteptliojau veidą, o paskui nepastebėtas paspukau, nubėgau į Liucijos bendrabutį ir išklausinėjau budėtoją. Sužinojau, kad maždaug prieš keturiolika dienų Liucija išėjo iš čia su lagaminėliu, į kurį susikrovė visą savo turtą, niekas nežino, kur, nes niekam nieko nesakė. Išsigandau, ar jai nieko neatsitiko? Budėtoja dėbtelėjo į mane ir numojo ranka.

– Na, žinote, ko tik tos darbininkės nepridirba. Atvažiuoja, vėl išvažiuoja, nei labas, nei sudie!

Nuvažiavau į gamyklą, kur ji dirbo, ir teiravausi kadrų skyriuje, bet ir ten ne ką daugiau težinojo. Paklydinėjau dar po Ostravą ir sugrįžau pamainai baigiantis, kad įsimaišyčiau tarp saviškių, iškilusių į paviršių, bet tikriausiai kažką padariau ne pagal Honzos ištobulintą metodą ir įkliuvau. Po poros savaičių stojau prieš karinį teismą ir už dezertyravimą gavau dešimt mėnesių kalėjimo.

Ir kaip tik tada, tą akimirką, kai praradau Liuciją, prasidėjo ilgas nevilties ir tuštumos periodas, kurio atvaizdu man akimirkai tapo nyki mano gimtojo miesto periferija, kai neilgam atvažiavau čia. Taip, viskas prasidėjo nuo tos akimirkos: per tuos dešimt mėnesių, kai sėdėjau kalėjime, mirė mano mama, o aš negalėjau nė į laidotuves nuvažiuoti. Paskui grįžau į Ostravą pas „juoduosius" ir tarnavau dar ištisus vienerius metus. Tada ir pasirašiau pasižadėjimą, kad po karinės tarnybos dar liksiu trejus metus dirbti kasyklose, nes buvo pasklidęs gandas, kad nepasirašiusieji bus dar bent metams palikti kareivinėse. Taip ir tapęs civiliu, trejetą metų dirbau šachtose.

Nenoriu to prisiminti, nemėgstu apie tai kalbėti ir, beje, mane erzina, kai šiandien tokiu likimu giriasi tie, kurie anuomet, kaip ir aš, buvo išsviesti iš judėjimo, kuriuo tikėjo, gretų. Taip, žinoma, anksčiau aš taip pat įsivaizdavau save didvyriu, tačiau tai buvo veidmainiškas pasididžiavimas. Nuolat turėdavau negailestingai priminti sau, kad pas „juoduosius" patekau ne todėl, kad buvau narsus, kad kovojau, kad su savo mintimis stojau prieš kitų mintijimą. Ne, mano nuosmukį lėmė ne kokia tikra drama: aš buvau greičiau savo istorijos objektas, o ne subjektas, todėl (jeigu nenoriu laikyti vertybe kančias, liūdesį, galiausiai menkystę) apskritai neturiu kuo didžiuotis.

O Liucija? Taip, ištisus penkiolika metų nemačiau jos ir ilgai nieko apie ją negirdėjau. Tiktai sugrįžęs iš kariuomenės išgirdau, kad ji yra kažkur Čekijos vakaruose. Bet jau nebeieškojau jos.

KETVIRTA DALIS

Jaroslavas

1

Matau lauku vingiuojantį kelią. Matau to kelio molį, išraižytą kaimiškų vežimų ratų. Matau ir ežias palei kelią, apželusias tokia žalia žole, kad nesusilaikau ir delnu paglostau jų švelnų gūbrį.

Laukai šalia kelio – tai smulkūs sklypai, o ne ištisiniai kooperatyvo laukai. Kas tai? Ar tai ne šių dienų kraštas? Per kokį tad kraštą aš einu?

Bet einu toliau, ir priešais išnyra erškėtrožių krūmas. Jis visas apkibęs smulkiomis rožytėmis. Aš sustoju prieš jį laimingas. Atsisėdu žolėn po krūmu, o netrukus ir atsigulu. Jaučiu, kaip mano nugara paliečia apaugusią žole žemę. Jaučiu ją visa nugara. Laikau ją ant savo pečių ir prašau, kad ji nesibaimintų ir visu svoriu spaustų mane.

Paskui išgirstu kanopų caksėjimą. Tolumoje pasirodo dulkių debesėlis. Jis artėja, o tuo pačiu skysta ir skaidrėja. Iš jo išnyra raiteliai. Ant žirgų sėdi jaunuoliai baltomis uniformomis. Bet kuo jie arčiau, tuo aiškiau matyti tų uniformų netvarka. Kai kurių švarkeliai susagstyti ir tviska auksinės sagos, kai kurių atsegti, o kiti išvis vienmarškiniai. Vieni su kepurėmis, kiti vienplaukiai. O ne, tai ne kariuomenė, tai dezertyrai, pabėgėliai, plėšikai! Tai *mūsų* jotis! Pakilau nuo že-

mės ir žvelgiau į juos. Pirmasis raitelis išsitraukė kardą ir iškėlė aukštyn. Visi sustojo.

Vyras su nuogu kardu pasilenkė prie žirgo kaklo ir pažvelgė į mane.

– Taip, tai aš, – patvirtinau.

– Karalius! – šūktelėjo nustebęs raitelis. – Pažįstu tave!

Nuleidau galvą laimingas, kad mane pažįsta. Jau tiek šimtmečių jodinėja čia ir mane pažįsta.

– Kaip gyvuoji, karaliau? – klausia vyras.

– Bijausi, bičiuliai, – tariau.

– Tave vejasi?

– Ne, bet tai blogiau nei vytųsi. Kažkas prieš mane rezgama. Neatpažįstu aplinkinių žmonių. Grįžtu namo, o viduje kitokie kambariai ir kitokia moteris, viskas kitaip. Pamanau, kad suklydau, išbėgu lauk, bet iš lauko matau – tai tikrai mano namas! Iš lauko maniškis, viduje svetimas. Ir taip visur, kur pasisuku. Vyksta kažkas, ko bijau, bičiuliai.

– Ar dar neužmiršai joti? – pasiteiravo vyras. Tiktai dabar pastebėjau, kad šalia jo žirgo stovi pabalnotas žirgas be raitelio. Vyras parodė jį. Įkišau koją balnakilpėn ir užšokau. Žirgas krūptelėjo, bet aš jau tvirtai sėdėjau ir su malonumu suspaudžiau kojom jo sprandą. Vyras ištraukė iš kišenės raudonos medžiagos gabalą ir ištiesė man:

– Uždenk savo veidą, kad tavęs nepažintų!

Užsirišau veidą ir nieko nebematčiau.

– Žirgas tave nuneš, – išgirdau vyro balsą.

Visas būrelis pasileido ristute. Abipus jaučiau risnojančius raitelius. Savo blauzdomis prisiliesdavau prie jų blauzdų ir girdėjau jų žirgų prunkšnojimus. Gal valandą jojom taip viens prie kito. Paskui sustojom. Tas pats balsas kreipėsi į mane:

– Atvykome, karaliau!

– Kur atvykome? – paklausiau.

– Ar negirdi, kaip šniokščia didelė upė? Mes ant Dunojaus kranto. Atrodo, čia tau niekas negrės, karaliau.

– Taip, – atsakiau, – jaučiu, kad esu saugus. Norėčiau nusiimti skarelę.

– Nereikia, karaliau, dar ne. Tau visai nereikia akių. Akys tiktai apgaudinėtų tave.

– Bet aš noriu išvysti Dunojų, tai mano upė, upė-motinėlė, noriu matyti jį!

– Tau nereikia savų akių, karaliau. Aš viską tau pasakysiu. Taip bus daug geriau. Aplinkui, kiek akys mato, – lyguma. Ganyklos. Šen bei ten auga krūmai, šen ten styro šulinių gervės. Bet mes stovime ant žolės netoli kranto. Kiek toliau prasideda smėlis, upės dugnas čia smėlėtas. Tai lipk nuo žirgo, karaliau.

Nušokome ir susėdome ant žolės.

– Vyrai kuria ugnį, – girdžiu vyro balsą, – saulė jau sėda link akiračio, greitai atvės.

– Norėčiau pamatyt Vlastą, – staiga pasakiau.

– Pamatysi ją.

– Kur ji?

– Netoliese. Nujosi pas ją. Tavo žirgas nuneš.

Pašokau ir pasakiau, kad tuoj pat norėčiau joti pas ją. Tačiau vyro ranka nutvėrė mane ir spaudė prie žemės.

– Sėski, karaliau. Turi pailsėti ir pavalgyti. O aš tuo tarpu papasakosiu apie ją.

– Sakyk, kur ji?

– Per valandą kelio nuo čia stovi medinis namas šiaudiniu stogu, aptvertas tvorele.

– Taip, taip, – pritariu ir jaučiu širdy laimingą sunkumą, – viskas iš medžio. Taip ir turi būti. Nenoriu, kad būtų bent viena metalinė vinis.

– Taip, – tęsia balsas, – tvorelė iš taip nuobliuotų lentelių, kad matyti buvusių šakų raštas.

– Kiekvienas medinis daiktas panašus į katę arba šunį, – sakau aš. – Tai greičiau gyvos būtybės, negu daiktai. Myliu medinį pasaulį. Tik jame jaučiuosi esąs namie.

– Už tvoros auga saulėgrąžos, levandos, jurginai, auga ten ir sena obelis. Kaip tik dabar Vlasta stovi ant namų slenksčio.

– Kaip ji apsirengusi?

– Lininiu, kiek išteptu sijonu, nes grįžta iš tvarto. Rankose medinis kubilas. Ji basa. Bet ji graži, nes jauna.

– Ji neturtinga, – sakau, – ji varginga mergaitė.

– Taip, bet ji taip pat karalienė. O kadangi ji – karalienė, turi būti paslėpta. Nė tau nevalia pas ją, kad liktų nepastebėta. Gali joti tik nenusirišdamas skarelės. Tenai nuneš žirgas.

Vyro pasakojimas buvo toks gražus, kad mane apėmė saldus tingulys. Gulėjau ant žolės, girdėjau jo balsą, paskui balsas nutilo ir buvo girdėti tik vandens gurgėjimas ir kibirkščių traškesys. Tai buvo taip gražu, kad bijojau atsimerkti. Bet negalėjau nieko pakeisti. Žinojau, kad jau laikas ir kad privalau atsimerkti.

2

Po manimi ant poliruotų lentų gulėjo čiužinys. Nemėgstu poliruoto medžio. Kaip ir lenktų metalo vamzdžių, ant kurių laikosi kanapa. Virš manęs nuo lubų kybo rožinis stiklo rutulys, apjuostas trimis baltomis juostomis. To rutulio taip pat nemėgstu. Ir priešais stovinčio bufeto, už kurio stiklo išstatyta daug kitokio bereikalingo stiklo. Medinė čia tik kampe padėta armonika. Tiktai ją ir mėgstu šitame kambaryje. Ji liko man po tėtuko. Tėtukas pernai mirė.

Pakilau nuo kanapos. Nesijaučiau pailsėjęs. Buvo penktadienio popietė, dvi dienos ligi sekmadieninės Karalių joties. Viskas buvo ant mano pečių. Nes mūsų rajone visa, kas liečia folklorą, gula ant mano pečių. Jau keturiolika dienų neišsimiegu per rūpesčius, ieškojimus, ginčus, tvarkymus.

Į kambarį įėjo Vlasta. Dažnai sau sakau, kad jai derėtų pastorėti. Storos moterys būna geraširdės. Vlasta liesa, ir į jos skruostus įsirėžė daug smulkių raukšlelių. Paklausė manęs, ar pakeliui iš mokyklos neužmiršau užsukti skalbinių į skalbyklą. Užmiršau.

– Taip ir maniau, – tarė ji ir pasiteiravo manęs, gal šiandien pagaliau liksiu namie. Turėjau pasakyti, kad ne. Netrukus mieste, rajono komitete, bus susirinkimas.

– Žadėjai, kad šiandien pasimokysi kartu su Vladimiru.

Gūžtelėjau pečiais.

– O kas bus tame susirinkime?

Pradėjau vardyti dalyvius, bet Vlasta mane pertraukė:

– Hanzlikova taip pat?

– Taip, – patvirtinau aš.

Vlasta susiraukė, lyg būtų įsižeidusi. Žinojau, kur šuo pakastas. Apie Hanzlikovą buvo kalbama, kad gulasi su kiekvienu. Vlasta neįtarinėjo, kad būčiau ką nors turėjęs su ponia Hanzlikova, bet užuomina apie šią moterį visada ją suerzindavo. Ji niekindavo visus susirinkimus, kuriuose dalyvaudavo Hanzlikova. Jokios diskusijos buvo neįmanomos, ir aš kuo greičiau dingau iš namų.

Susirinkime aptarinėjome paskutinius pasirengimo Karalių jočiai klausimus. Viskas ėjo šuniui ant uodegos. Vietos komitetas pradeda taupyt mūsų sąskaita. Dar tik prieš keletą metų jis stambiomis sumomis paremdavo folkloro šventes, o šiandien mes turime paremti komitetą. Mat Jaunimo sąjunga niekuo nebeįstengia patraukti jaunimo, tai tegu jai ir būna patikėtas Karalių joties rengimas, kad taptų patrauklesnė! Anksčiau iš Joties gautos pajamos buvo skiriamos kitiems, ne tokiems pelningiems folkloriniams renginiams paremti, o dabar, girdi, jos turi tekti Jaunimo sąjungai, kuri panaudos savo reikmėms. Buvom prašę policijos, kad Joties metu užtvertų kelią. Ir kaip tik šią dieną gavom neigiamą atsakymą. Esą negalima dėl Karalių joties sustabdyti eismo. Tačiau kaip atrodys Karaliai, kai žirgai pradės baidytis automobilių? Vieni rūpesčiai.

Tiktai apie aštuntą išėjau iš susirinkimo. Aikštėje pamačiau Liudviką. Jis ėjo priešinga kryptimi anos pusės šaligatviu. Kone gąstelėjau. Ką jis čia veikia? Pagavau jo žvilgsnį, trumpam stabtelėjusį prie manęs ir greit nusisukusį. Apsimetė nematąs manęs. Du seni draugai. Aštuoneri metai viename suole! O apsimeta, kad nemato manęs!

Liudvikas – tai pirmasis įtrūkis mano gyvenime. Dabar jau

visai susitaikiau su tuo, kad mano gyvenimas neturi tvirtų pamatų. Neseniai buvau Prahoje ir užėjau į vieną iš mažųjų teatrų, kurie pradėjo dygti septintajame dešimtmetyje ir greit išpopuliarėjo, nes jiems studentiška dvasia vadovavo jauni žmonės. Veiksmo buvo ne per daugiausia, bet dainavo sąmojingas daineles ir grojo geras džiazas. Staiga džiazo muzikantai užsivožė skrybėles su plunksnomis, kokios pas mus dėvimos prie tautinių drabužių, ir ėmė pamėgdžioti cimbolų kapelą. Spiegčiojo, šūkčiojo, kartojo mūsų šokių judesius ir tą mūsų tipišką rankos mostą... Tai tęsėsi gal porą minučių, tačiau publika leipo juokais. Negalėjau patikėti savo akimis. Dar prieš penketą metų niekas nebūtų mėginęs pasijuokti iš mūsų. Ir niekas iš to nebūtų juokęsis. O dabar iš mūsų juokus daro. Kas atsitiko, kad tapome pajuokos objektu?

O čia dar Vladimiras. Sudrumstė jis man paskutines savaites. Rajono komitetas pasiūlė Jaunimo sąjungai išrinkti jį karaliumi. Iš seno išrinkimas karalium reiškia pagarbą tėvui. O šiemet tai turėjo būti mano pagerbimas. Norėjo per mano sūnų atsidėkoti man už visa, ką esu padaręs liaudies meno labui. Bet Vladimiras užsispyrė. Atsikalbinėjo kaip išmanydamas. Sakė, kad sekmadienį nori važiuoti į Brno vykstančias motociklų lenktynes. Galų gale pradėjo aiškinti, kad bijo arklių. O galiausiai pasakė, kad nenori būti karalium, kai tai nurodoma iš viršaus. Ir kad nenori jokios protekcijos. Kiek aš dėl to krimtausi. Jis tarsi nori išstumti iš savo gyvenimo viską, kas galėtų primint jam mano gyvenimą. Nenorėjo lankyti vaikų dainų ir šokių ansamblio, kuris mano iniciatyva veikė šalia mūsų ansamblio. Jau tada atsikalbinėdavo. Neva neturįs muzikinių gabumų. Bet visai neblogai skambino gitara ir, suėjęs su draugais, dainuodavo kažkokias amerikietiškas daineles.

Bet Vladimirui dar tik penkiolika metų. Ir jis myli mane. Jis švelnus berniukas. Prieš keletą dienų kalbėjomės vienu du, ir atrodo, kad jis mane suprato.

3

Puikiai tai prisimenu. Aš sėdėjau ant sukamosios kėdutės, o Vladimiras priešais mane ant kanapos. Alkūne rėmiausi į uždarytos armonikos, savo mėgstamo instrumento, viršų. Nuo vaikystės girdėdavau ją. Tėvas kas dieną grodavo. Dažniausiai paprastas liaudies dainų harmonizacijas. Tarsi girdėdamas tolimą šaltinių čiurlenimą. Kad tik Vladimiras panorėtų tai suprasti. Kad panorėtų.

Kiekviena tauta turi savo liaudies meną. Dažna gali lengvai atskirti jį nuo savo kultūros. O mes ne. Kiekvienos Vakarų Europos tautos kultūra bent jau nuo viduramžių vystėsi nesustodama. Debussy gali atsitrenkti į Couperino ir Rameau rokoko stiliaus muziką. Maxas Regeris gali remtis Bachu, o Bachas senaisiais vokiečių polifonikais.

Tačiau čekų tauta XVII ir XVIII amžiais kone liovėsi egzistavusi ir XIX šimtmety tarsi iš naujo užgimė. Ji lyg vaikas tarp senųjų Europos tautų. Tiesa, ji taip pat turėjo didingą praeitį, tačiau nuo jos atskyrė dviejų šimtmečių griovys, kai čekų kalba iš miestų pasitraukė į kaimus ir ja kalbėjo tik neraštingieji. Ir tarp jų buvo kuriama kultūra. Kukli ir nuo Europos akių visiškai paslėpta kultūra. Dainų, pasakų, papročių ir apeigų, patarlių ir priežodžių kul-

tūra. Ir tai buvo vienintelis per dviejų šimtų metų griovį permestas lieptelis.

Vienintelis lieptelis, siaurutis tiltelis. Vienintelis nenutrūkusios tradicijos augliukas. Tad ir tie, kurie XIX šimtmečio pradžioje pradėjo kurti naują čekų literatūrą ir muziką, skiepijo ją į tą kamieną. Todėl pirmieji čekų poetai ir muzikantai dažnai buvo ir dainų bei pasakų rinkėjai. Todėl jų pirmieji poetiniai ir muzikiniai bandymai dažnai buvo tik liaudies poezijos ir liaudies melodijų parafrazės.

Kad tu tai suprastum, Vladimirai. Tavo tėtis nėra vien kvanktelėjęs folkloro mylėtojas. Karštas sirgalius, bet vis dėlto taikąs kur kas giliau. Jis liaudies mene girdi tekant limfą, be kurios išdžiūtų čekų kultūra. Ir jis įsimylėjęs tą garsą.

Toji meilė įsiplieskė per karą. Norėjo jie mums įrodyti, kad neturime teisės gyvuoti, kad esam tik slaviškai kalbantys vokiečiai. Privalėjome įsitikinti, kad mes gyvavome ir dabar gyvuojame. Tada visi pasuko ištakų link. Ad fontes. Į liaudies meną.

Tai palietė ir mane. Grojau bosu mažame studentų džiazuke. Tėvelis buvo mane išmuštravęs, mokėjau groti visais styginiais. Bet kartą pas mane atėjo daktaras Blaha, slovakų būrelio pirmininkas. Esą reikėtų atgaivinti cimbolų kapelą. Tokia mūsų patriotinė pareiga.

Kas anuomet būtų galėjęs atsisakyti? Nuėjau ten ir ėmiausi smuiko. Iš letargo miego žadinome liaudies dainas. Mat devynioliktame amžiuje patriotai pačiu laiku perkėlė liaudies meną į dainynus. Civilizacija pradėjo greitai išstumti folklorą. Šimtmečių sandūroj užgimę etnografiniai būreliai pradėjo grąžinti liaudies meną iš dainynų atgal į gyvenimą. Pirmiausia miestuose. Paskui ir kaimuose. Ir ypač mūsų krašte. Rengiamos liaudies šventės, Karalių jotys, buriamos liaudiškos kapelos. Dėtos didelės pastangos, be kurių niekas nebū-

tų pavykę. Folkloristai negalėjo gaivinti taip greitai, kaip civilizacija galėjo laidoti. Tačiau karas įliejo naujų jėgų.

Yra ir tam tikrų privalumų, kai tenka gelbėti gyvybę. Žmogus įžvelgia dalykų esmę. Vyko karas, lemiąs tautos gyvybę. Klausėmės liaudies dainų ir tada supratome, kad jos yra visko pagrindas. Paskyriau joms gyvenimą. Taip susiliejau su kažkur giliai tekančia srove. Esu tos srovės banga. Banga ir upė vienu metu. Ir man gera.

Per karą viską jautėme aštriau. Ėjo paskutinieji okupacijos metai, ir mūsų kaime buvo rengiama Karalių jotis. Mieste buvo kareivinės, ir tarp publikos stumdėsi vokiečių karininkai. Mūsų jotis virto demonstracija. Būrys spalvingų raitelių su kardais. Neįveikiama čekų kavalerija. Pasiuntiniai iš istorijos gelmių. Visi čekai anuomet šitaip jautė, jų akys liepsnojo. Man anuomet buvo penkiolika, ir mane išrinko karaliumi. Jojau uždengtu veidu tarp dviejų adjutantų. Labai didžiavausi. Ir mano tėvas didžiavosi, žinojo, kad esu išrinktas karalium jo garbei. Jis buvo kaimo mokytojas, patriotas, visi jį mylėjo.

Tikiu, Vladimirai, kad visa turi prasmę. Tikiu, kad žmonių likimai tarpusavy sukituoti išminties kitu. Ir įžvelgiu ženklą tame, kad šiemet karalium išrinko tave. Didžiuojuosi kaip prieš dvi dešimtis metų. Dar labiau. Nes išrinkdami tave nori pagerbti mane. O aš vertinu tą pagarbą, kodėl turėčiau neigti. Noriu perduoti tau savo karalystę. Noriu, kad tu ją iš manęs priimtum.

Galbūt jis suprato mane. Pažadėjo, kad sutiks būti karalium.

4

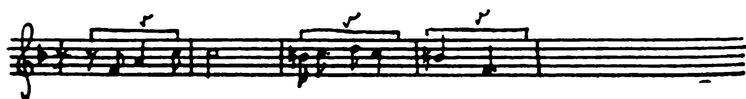
Kad panorėtų suprasti, kaip tai įdomu. Negaliu įsivaizduoti nieko įdomesnio. Nieko patrauklesnio.

Pavyzdžiui, tai: muzikologai ilgai tvirtino, kad Europos liaudies dainos yra kilusios iš baroko. Kaimo muzikantai grodavo ir dainuodavo pilių kapelose, ir paskui pilių kultūros muziką perkeldavo į liaudies gyvenimą. Tad liaudies daina apskritai nėra savitas meno reiškinys. Ji susijusi su sukurtąja muzika.

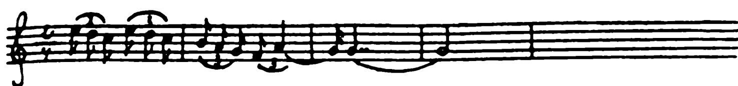
Čekijoje liaudies dainos iš tikrųjų yra artimos baroko laikais kurtai muzikai. Bet kas buvo pirma? Višta ar kiaušinis? Nežinau, kodėl kaip tik liaudies dainą turėtume laikyti skolininku.

Tačiau tegu Čekijoje būna kaip būta. Dainų, kurias dainuojame pietų Moravijoje, kad ir kaip besistengtum, nepaaiškinsi profesionalios muzikos įtaka. Tai mums buvo aišku iš karto. Kad ir pagal tonalumą. Baroko muzika rašyta dur ir moll tonacijomis. Tačiau mūsų dainos dainuojamos tokiomis gamomis, kokios nė nesisapnavo pilių kapeloms!
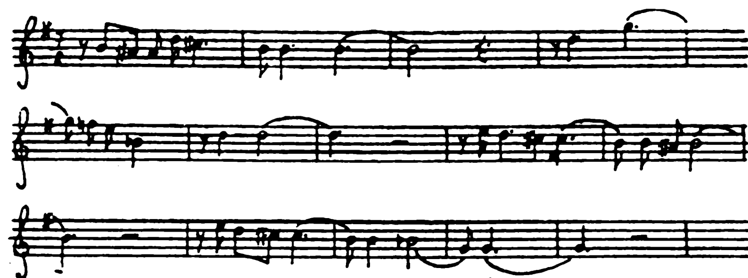
Kad ir Lydijos gama. Toji su padidintąja kvarta. Ji visada sukelia senųjų pastoralinių idilijų ilgesį. Taip ir matau pagoniškąjį Paną ir girdžiu jo lumzdelį. Taip:

Baroko ir klasicizmo muzika fanatiškai gerbė didžiosios septimos tvarką. Ir kelią į toniką žinojo tik per griežtą ir *jausmingą* toną. Baiminosi mažosios septimos, kuri žengė tonikos link iš apačios didžiąja sekunda. O man liaudies dainose patinka kaip tik ta mažoji septima, nors ir skambėtų ji eoliškai, doriškai arba miksolydiškai. Mėgstu dėl jų melancholijos ir mąslumo ir dėl to, kad nesiekia beprotiškai veržtis prie pagrindinio tono, kuriuo viskas ir baigiasi – tiek daina, tiek gyvenimas:

Tačiau esama dainų tokiomis ypatingomis gamomis, kad neįmanoma įvardyti jų nė viena iš vadinamųjų bažnytinių gamų. Sustingstu jomis susižavėjęs:

Moraviškų dainų tonalumas be galo įvairus. Jų mąstysena gan slaptinga. Prasideda moll, baigiasi dur, svyruoja tarp kelių gamų. Dažnai, kai tenka harmonizuoti jas, apskritai nežinau, kaip suprasti jų gamą.

Taip, jų tonai daugiareikšmiai, daugiareikšmiai ir ritmai. Ypač tų tęsiamų, ne šokių dainų. Bartokas vadino jas parlandinėm. Jų ritmo, tiesą sakant, nė neužrašysi mūsų natų sistema. Galiu pasakyt ir kitaip: mūsų natų sistemos požiūriu, visi liaudies dainininkai dainuoja ritmiškai netiksliai ir klaidingai.

Kaip tai paaiškinti? Leošas Janačekas tvirtino, kad tas sudėtingumas ir ritmo neapčiuopiamumas lemtas įvairių, kas akimirką besikeičiančių dainininko nuotaikų. Esą priklauso nuo to, kur dainuojama, kada dainuojama, su kokia nuotaika dainuojama. Esą liaudies dainininkas savo daina reaguoja į gėlių spalvą, į tai, koks tądien oras, koks kraštovaizdis prieš akis.

Ar ne per daug poetiškas aiškinimas? Jau pirmajame universiteto kurse docentas supažindino mus su savo eksperimentu. Paprašė kelis liaudies dainininkus atskirai sudainuoti tą pačią neaprašomo ritmo dainą. Matuodamas tiksliais elektroniniais prietaisais nustatė, kad visi sudainavo ją vienodai.

Tad ritminis dainų komplikuotumas nulemtas ne dainininko netikslumo, ne jo negabumo, ne jo nuotaikos. Jos turi savus paslaptingus dėsningumus. Pavyzdžiui, tam tikro tipo Moravijos šokių dainų antroji takto pusė visada sekundės dalimi ilgesnė už pirmąją. Bet kaip natomis perteikti tokį ritmo niuansą? Metrinė profesionaliosios muzikos sistema remiasi simetrija. Visa nata dalijama į dvi puses, pusė į du ketvirčius, taktas dalijamas į dvi, tris, keturias lygias dalis. Bet ką daryti su taktu, kuris dalijamas į dvi nelygias dalis? Šiandien mums pats kiečiausias riešutas – tai bandymas užrašyti natomis originalų moraviškos dainos ritmą.

Tačiau dar kietesnis riešutas yra klausimas, iš kur atsirado šis sudėtingas ritminis mąstymas. Vienas tyrinėtojas paskel-

bė teoriją, kad tokios dainos andai dainuotos jojant žirgais. Neva jų ritme ataidi žirgų žingsniai ir raiťelių judesiai. Kiti laikė labiau tikėtina teorija, kad pirminis šių dainų modelis formavosi jaunimui vakarais lėtai, siūbuojančiu žingsniu vaikštinėjant po kaimą. Dar kiti – šienapjūtės ritme...

Tikriausiai visa tai tik spėlionės. Tačiau viena yra tikra. Mūsų dainų neįmanoma kildinti iš baroko muzikos. Čekų dainas galbūt. Galimas daiktas. Bet mūsų niekaip. Mat mūsų šalis susideda iš trijų žemių – Čekijos, Moravijos ir Slovakijos, bet liaudies kultūros siena dalija ją pusiau: į Čekiją su vakarų Moravija ir į Slovakiją su rytų Moravija, kur yra mano gimtinė. Čekijoje buvo aukštesnis civilizacijos lygis, miestas arčiau kaimo, o kaimiečiai arčiau pilies. Rytuose taip pat būta pilių. Tačiau kaimas su savo primityvumu buvo daug labiau nuo jų nutolęs. Čia kaimiečiai neidavo groti į jokias pilių kapelas. Be kita ko, čia, kultūrinėje Vengrijos įtakoje, čekų pilių kapelas atstojo čigonai. Bet jie baronams ir smulkiesiems bajorams negrojo itališkosios mokyklos menuetų ir sarabandų. Jie grojo savo čardašus ir dumkas, o tai vėlgi buvo liaudies dainos, tiktai čigonų kiek sentimentaliau interpretuotos ir ornamentuotos.

Tokiomis sąlygomis pas mus galėjo išlikti ir pačių seniausių laikų liaudies dainos. Tai paaiškina, kodėl jos tokios skirtingos. Jos kilusios iš skirtingų savo ilgos ir lėtos istorijos fazių.

Akis į akį stoti prieš mūsų liaudies muziką – tai lyg išvysti prieš save šokančią moterį iš „Tūkstančio ir vienos nakties“, kuri vis nusviedžia po vieną savo skraistę.

Štai pirmoji skraistė. Ji iš grubios medžiagos, išpuoštos primityviais ornamentais. Tai pačios jauniausios dainos, atsiradusios per pastaruosius penkiasdešimt–septyniasdešimt metų. Atkeliavo pas mus iš vakarų, iš Čekijos. Jas atgabeno dū-

dų orkestrai. Mokytojai mokyklose mokė jų mūsų vaikus. Tai daugiausia dur gamos įprastinio Vakarų Europos tipo dainos, tik truputį pritaikytos prie mūsų ritmikos.

Ir antroji skraistė. Šioji jau daug margesnė. Tai vengriškos kilmės dainos. Jos lydėjo vengrų kalbos įsiveržimą į slaviškąsias Vengrijos karalystės sritis. Devynioliktajame šimtmetyje čigonų kapelos išplatino jas po visą karalystę. Kas dabar jų nežino. Tai čardašai ir karinės verbavimo dainos su būdingu sinkopiniu ritmu kadencijoje.

Kai šokėja nusimeta šitą skraistę, pasirodo kita. Tai jau vietinių slovakų dainos iš septynioliktojo ir aštuonioliktojo amžiaus.

Bet dar gražesnė ketvirtoji skraistė. Tai dar senesnės dainos. Jų šaknys siekia keturioliktąjį šimtmetį. Tuomet Karpatų keteromis iš rytų ir pietryčių pas mus keliavo valachai su savo galvijais. Jų piemenų ir plėšikų dainų nežinomos harmonijos nė akordai. Jos formuotos tik melodiškai, remiantis archaiškų gamų sistema. Savotišką atspalvį jų melodikai teikia lumzdeliai ir fujaros.

Kai nukrenta ir ta skraistė, po ja nebelieka jokios. Šokėja šoka visai nuoga. Tai pačios seniausios dainos. Jų kilmė siekia senuosius pagonybės laikus ir remiasi seniausia muzikinio mąstymo sistema. Keturių tonų, tetrachordine sistema. Šienapjūtės dainos. Dainos, glaudžiai susijusios su patriarchalinio kaimo apeigomis.

Bela Bartokas nurodė, kad šiame seniausiame sluoksnyje slovėnų, pietinių moravų, vengrų ir chorvatų dainos yra labai panašios. Kai įsivaizduoji šią teritoriją, prieš akis iškyla pirmoji didelė devintojo amžiaus slavų imperija, Didžioji Morava. Jos sienos išgriautos prieš tūkstantmetį, ir vis dėlto tame seniausiame liaudies dainų sluoksnyje jos išliko ligi šiandienos!

Liaudies dainos arba liaudies papročiai – tai tunelis po istorija, kuriame išliko daug kas iš to, ką viršuje seniai sunaikino karai, revoliucijos ir beatodairiška civilizacija. Tai tunelis, kuriuo galiu žvelgti toli į praeitį, matyti ten pirmuosius moravų kunigaikščius Rostislavą ir Svatopluką, matyti senąjį slavų pasaulį.

Kodėl visą laiką kalbama vien apie slavų pasaulį? Daug mįslių užminė vienas paslaptingas liaudies dainos tekstas. Jame dainuojama apie apynius, neaiškiai siejant juos su vežimu ir ožka. Kažkas joja ant ožkos, kažkas važiuoja vežimu. O apynys išgiriamas, kad mergeles paverčiąs nuotakomis. Nė liaudies dainininkai nesuprato šio teksto. Tik senos tradicijos inercija išsaugojo dainoje žodžių sąsajas, kurios jau seniai tapo nesuprantamos. Iškilo vienintelis galimas paaiškinimas: tai senovės graikų Dionizo šventė! Satyras ant ožio ir dievas, laikąs apyniu apvyniotą tirsą.

Antika! Negalėjau tuo patikėti! Tačiau po to universitete studijavau muzikinio mąstymo istoriją. Seniausiųjų mūsų liaudies dainų struktūra išties atitinka antikinės muzikos struktūrą. Lydiškasis, frygiškasis ir dorėniškasis tetrachordas. Besileidžianti žemyn gama, pagrindiniu tonu laikanti viršutinį, o ne apatinį toną, kaip įvyks tik tada, kai muzika bus suprasta harmoniškai. Tad seniausios mūsų dainos priklauso tai pačiai muzikinės minties epochai kaip ir senovės Graikijoje dainuotos dainos. Jos išsaugojo mums antikos laiką!

Moravų dailininkas Uprka kartą amžiaus pradžioje pakvietė į Moraviją skulptorių Rodiną. Parodė jam ir Karalių jotį. Rodinas buvęs apimtas entuziazmo ir sušukęs: „Juk tai Helada!“ Apie Rodino skulptūras čia niekas nėra girdėjęs, bet šiuos žodžius žino kiekvienas. Žinia, visi mato juose susižavėjimo išraišką. Bet aš žinau, kad tie žodžiai turi visiškai tikslią prasmę!

5

Šiandien per vakarienę visą laiką mačiau nusisukančias Liudviko akis. Ir jaučiau, jog dėl to dar labiau jaučiu prieraišumą Vladiai. Staiga išsigandau, ar nebuvau jo apleidęs. Kažin, ar man kartais pavykdavo įtraukti jį į savąjį pasaulį. Po vakarienės Vlasta liko virtuvėje, o aš su Vladimiru nuėjau į kambarį. Stengiausi papasakoti jam apie dainas. Juk tai taip įdomu. Taip patrauklu. Tačiau man nelabai sekėsi. Pats sau atrodžiau lyg koks mokytojas. Baiminausi, ar Vladiai nenuobodu. Bet jisai sėdėjo ir tylėjo, atrodė, kad klausosi. Visada buvo man geras. Bet ar aš žinau, kas jo mintyse?

Kai jau gerokai pakankinau jį savo pasakojimais, kambarin žvilgtelėjo Vlasta ir pasakė, kad laikas gulti. Nieko nepadarysi, ji yra namų siela, jų kalendorius, jų laikrodis.

Nesiginčysim. Eik, sūnau, labanaktis.

Palikau jį kambary su armonika. Miega tenai ant kanapos su nikeliuotais vamzdžiais. Aš miegu gretimame kambaryje santuokinėje lovoje šalia Vlastos. Bet dar neisiu miego. Ilgai vartyčiausi lovoje, bijodamas pažadint Vlastą. Išeisiu dar į lauką. Naktis šilta. Sodas prie mūsų vienaaukščio pilnas senovinių kaimo kvapų. Po kriauše yra suolelis.

Nelemtas Liudvikas. Kodėl pasirodė kaip tik šiandien. Bi-

jau, kad tai blogas ženklas. Mano seniausias draugas! Juk kaip tik ant šito suolelio tiek kartų sėdėjome vaikystėj. Mėgau jį. Jau nuo pirmosios gimnazijos klasės, kai susipažinome. Jau tada buvo visa galva pranašesnis už mus, bet niekada nesididžiavo. Jam buvo nusispjaut ant mokytojų ir mokyklos, su pasimėgavimu darė viską, kas ten buvo draudžiama.

Kodėl kaip tik mudu taip susidraugavome? Tikriausiai laumės taip lėmė. Abu buvom pusiau našlaičiai. Mano motulė mirė gimdydama. O Liudviko, kai jam buvo trylika metų, tėvelį mūrininką išvežė į koncentracijos stovyklą, ir daugiau jo nematė.

Niekas tiksliai ir nežinojo, už ką vokiečiai suėmė senąjį Jahną. Kai kurie šaipydamiesi sakė, kad už spekuliaciją ir sukčiavimą. Buvo įsidarbinęs vokiečių firmoje statybų prižiūrėtoju ir per kažkokią apgaulę jam pavyko gauti daugiau maisto kortelių. Liudvikas pasakojo, kad perdavęs jas vienai badaujančiai žydų šeimai. Kas žino. Tie žydai, kurie būtų galėję tai patvirtinti, niekada nebegrįžo.

Liudvikas buvo vyriausias sūnus, o tuomet jau ir vienintelis, nes jo jaunesnysis broliukas numirė. Suėmus tėvą, motina liko viena su sūnumi. Jie labai vargo. Gimnazija kainavo pinigą. Atrodė, kad Liudvikui teks nutraukt mokslus.

Tačiau pačiu laiku pasirodė pagalba.

Liudviko tėvas turėjo seserį, kuri dar prieš karą sėkmingai ištekėjo už turtingo vietinio architekto. Ši su broliu mūrininku beveik nepalaikė santykių. Bet kai jį suėmė, suliepsnojo jos patriotiška širdis. Pasisiūlė brolienei, kad pasirūpins Liudviku. Pati turėjo tiktai priekvailę dukterį, ir gabus Liudvikas kėlė pavydą. Ne tik parėmė jį pinigais, bet ir kasdien kviesdavosi pas save. Pristatė jį vietos grietinėlei, kuri tenai rinkdavosi. Liudvikas turėjo rodyti dėkingumą, nes nuo jų paramos priklausė jo mokymasis gimnazijoj.

Tačiau nemėgo jų. Vadinosi jie Kouteckiai, ir nuo to laiko taip vadindavom visus pasipūtėlius. Architektas Kouteckis buvo tikras mecenatas. Pirkdavo mūsų krašto peizažininkų paveikslus, tokią chaltūrą, net baisu. Ponia Koutecka sustodavo prieš paveikslą ir jausmingai atsidusdavo: „O čia tai toliai!" Apie paveikslus spręsdavo, kokie juose toliai.

Į brolienę Koutecka žvelgė iš aukšto. Pyko ant brolio, kad nemokėjęs pasirinkti žmonos. Net ir jį suėmus, jos požiūris nepasikeitė. Visą savo geradarystę skyrė vienam Liudvikui. Laikė jį giminės palikuoniu ir norėjo paversti savo sūnumi. Brolienės egzistavimą laikė apgailėtina klaida. Nė karto nepakvietė jos pas save. Liudvikas viską matė ir griežė dantimis. Daug kartų norėjo sukilti. Tačiau motina visada su ašarom priprašydavo jį, kad būtų protingas ir rodytų Kouteckiams dėkingumą.

Todėl mieliau jie lankydavosi pas mus. Buvome kaip dvynukai. Tėvelis mylėjo jį beveik labiau nei mane. Jam patiko, kad ryja jo biblioteką ir žino kiekvieną knygą. Kai pradėjau groti studentų džiaze, Liudvikas taip pat panoro. Nusipirko turguje pigų klarnetą ir per trumpą laiką išmoko visai neblogai juo groti. Grojom kartu džiaze, paskui kartu ėjome ir į cimbolų kapelą.

Karui baigiantis tekėjo Kouteckių duktė. Ponia Koutecka nusprendė, kad vestuvės turi būti prašmatnios. Norėjo sustatyti penkias pajaunių poras. Įpareigojo eiti ir Liudviką, poron paskyrė vienuolikmetę vietos vaistininko dukrelę. Liudvikas visai neteko ūpo. Jam buvo gėda prieš mus, kad turi vaidinti juokdarį praturtėlių vestuvių teatre. Jau laikė save suaugusiu ir gėdijosi, kad turės eiti už parankės su vienuolikmete mažutėle. Siuto, kad Kouteckiai išstato jį kaip savo geradarybių įrodymą. Siuto, kad per apeigas turi bučiuoti apseilėtą kryžių. Vakare pabėgo iš vestuvių puotos ir atėjo pas

mus į galinį aludės kambarį. Grojome, gurkšnojome ir šaipėmės iš jo. Įpyko ir sušuko, kad nekenčia miesčionių. Paskui prakeikė bažnytines apeigas, tarė spjaunąs ant bažnyčios, pareiškė išeinąs iš jos.

Nemanėm, kad jis rimtai, bet Liudvikas taip ir padarė vos karui pasibaigus. Žinoma, Kouteckiai mirtinai įsižeidė. Bet jam buvo nusispjaut, mielai su jais išsiskyrė. Pradėjo simpatizuoti komunistams. Lankė jų paskaitas, pirko jų leidžiamas knygeles. Mūsų kraštas iš seno katalikiškas, o mūsų gimnazija ypač. Bet vis dėlto buvome linkę atleisti Liudvikui jo komunistinius išsišokimus. Pripažinome jo privilegijas.

Keturiasdešimt septintaisiais baigėme gimnaziją, o rudenį išsivažinėjome kas sau. Liudvikas išvažiavo studijuoti į Prahą, aš į Brno. Abu palikome namie po vienišą žmogų. Liudvikas – savo motiną, aš – tėtį. Laimė, Brno nuo mūsų – per dvi valandas kelio traukiniu. Tačiau po abitūros Liudviko nemačiau ištisus metus.

6

Kaip tik ėjo keturiasdešimt aštuntieji metai. Visas gyvenimas ėmė verstis aukštyn kojom. Kai Liudvikas per atostogas atėjo į mūsų būrelį, pasveikinom jį sutrikę. Vasario perversmą supratome kaip teroro pradžią. Liudvikas atsinešė klarnetą, bet jo neprireikė. Visą naktį prasiginčijome.

Ar ne tada prasidėjo mūsų nesutarimai? Manau, kad ne. Dar tą pačią naktį Liudvikas beveik visiškai patraukė mane savo pusėn. Kaip įmanydamas vengė ginčytis apie politiką ir kalbėjo apie mūsų būrelį. Esą turėtume suprast mūsų darbo prasmę daug plačiau nei ligi šiol. Esą, kokia prasmė tiktai gaivinti prarastą praeitį? Esą, kas dairosi atgal, tam nutiks kaip Loto žmonai.

Tai ką gi turim daryti, klausėme.

Žinoma, atsakė, turime saugoti liaudies meno palikimą, tačiau to negana. Atėjo nauji laikai. Tokiai veiklai atsiveria platūs akiračiai. Turime išstumti iš dabartinės kasdieniškosios muzikinės kultūros banalias daineles ir šlagerius, tą bedvasį kičą, kuriuo miesčionys maitina liaudį. Jų vietą turi užimti tikrasis, originalusis liaudies menas, iš kurio ir sukursime šiuolaikinį gyvenimo ir meno stilių.

Keista, tai, ką kalbėjo Liudvikas, buvo sena konservaty-

viausių Moravijos patriotų utopija. Tie visada maištaudavo prieš bedieviškai sugadintą miesto kultūrą. Čarlstono melodijose jiems buvo girdėti velnio fleita. Kas iš to. Tuo suprantamiau skambėjo mums Liudviko žodžiai.

Beje, kita jo mintis nuskambėjo originaliau. Prabilo apie džiazą. Juk džiazas kilo iš negrų liaudies muzikos ir užvaldė visą Vakarų pasaulį. Palikim nuošalėj faktą, kad pamažu džiazas tapo paklausia preke. Jis gali būti mums įkvepiantis pavyzdys, kokios stebuklingos jėgos esama liaudies muzikoje. Pavyzdžiui, kad iš jos gali išaugti ištisos epochos muzikinis stilius.

Klausėmės Liudviko, ir susižavėjimas mumyse maišėsi su pasipriešinimu. Erzino jo pasitikėjimas savimi. Jis elgėsi taip, kaip anuomet elgėsi visi komunistai. Tarsi būtų sudaręs slaptą sutartį su pačia ateitim ir galėtų veikti jos įgaliotas. Nemalonu buvo gal ir todėl, kad staiga pasidarė visai kitoks, nei mes jį pažinojome. Visada buvo mums išdaigų bendras ir pašaipūnas. O dabar kalbėjo patetiškai, nevengdamas garsių žodžių. Be to, erzino ir tuo, kad kaip savaime suprantamą dalyką ir nesvyruodamas mūsų kapelos likimą siejo su komunistų partijos likimu, nors nė vienas mūsų nebuvo komunistas.

Tačiau, antra vertus, jo žodžiai ir traukė mus. Jo mintys atitiko slapčiausias mūsų svajones. Jos teikė mums istorinį matmenį. Per daug kurstė mūsų meilę Moravijos dainoms, kad būtume įstengę jas atstumti. O aš antra tiek nebūčiau įstengęs. Nes mylėjau Liudviką. Mylėjau ir tėtį, keikiantį visus komunistus. Liudviko žodžiai permetė lieptą per šią bedugnę.

Mintyse vadinau jį Žiurkvedžiu. Atėjo, pašvilpiniavo su fleita, o mes patys pasileidom jam įkandin. Ten, kur jo mintys būdavo neišplėtotos, ateidavom jam į pagalbą. Prisimenu ir savo trigrašį. Kalbėjau apie Europos muziką, jos plėtotę po baroko. Po impresionizmo ji jau buvo pavargusi pati nuo sa-

vęs. Išsėmusi beveik visą savo energiją, – tiek sonatomis ir simfonijomis, tiek ir populiariomis dainelėmis. Todėl džiazas ją taip stebuklingai ir paveikė. Puolė čiulpti šviežią limfą iš jo tūkstantmečių šaknų. Džiazas užbūrė ne tik Europos vynines ir šokių sales. Užbūrė ir Stravinskį, Honeggerį, Milhaudą, Martinů, įsileidusius jo ritmus į savo kompozicijas. Bet palaukit! Tuo pačiu metu, tiesą sakant, netgi dešimtmečiu anksčiau, naujo, guvaus kraujo Europos muzikai įliejo ir Rytų Europos liaudies muzika. Juk iš jos pavyzdžių sėmėsi jaunasis Stravinskis, Janačekas, Bartokas ir Enesku! Vadinasi, pati Europos muzikos raida sugretino Rytų Europos liaudies muziką ir džiazą. Abu jie lygia dalimi formavo moderniąją XX amžiaus muziką. Tiktai su populiariąja muzika buvo kitaip. Rytų Europos liaudies muzika jos beveik nepaveikė. Čia viską suvereniai užvaldė džiazas. Ir būtent čia prasideda uždavinys mums. *Hic Rhodus, hic salta!*

Taip, taip ir yra, įtikinėjom save: mūsų liaudies muzikos šaknyse glūdi tokia pat jėga kaip ir džiazo šaknyse. Džiazas turi visiškai savitą melodiką, kurioje girdėti pradinė šešių tonų senųjų negrų dainų gama. Tačiau ir mūsų liaudies daina turi savitą melodiką, jos tonalumas netgi daug įvairesnis. Džiazo ritmika originali, stebuklingas jos sudėtingumas išaugo iš tūkstantmetės Afrikos būgnų ir tamtamų kultūros. Tačiau ir mūsų muzikos ritmika visiškai savita. Džiazas randasi iš improvizacijos principo. Tačiau ir stebėtina liaudies muzikantų, niekada nesimokiusių natų, harmonija randas iš improvizavimo.

Bet viena mus skiria nuo džiazo. Džiazas greitai vystosi ir keičiasi. Jo stilius nuolatos kinta. Nėra jokios tiesės nuo Naujojo Orleano polifonijos per *hot jaz*, svingą ligi *cool jaz* ir toliau. Naujajame Orleane nė nesapnuota apie šiandienines harmonijas. Mūsų liaudies muzika – tai lyg nejudri miegan-

čioji karalaitė iš praėjusių šimtmečių. Privalome ją pažadinti. Ji turi susilieti su šiandienos gyvenimu ir žengti su juo koja kojon. Vystytis, kaip vystosi džiazas: nesiliaudama būti savimi, neprarasdama savo melodikos ir ritmikos, kurti vis naujas ir naujas stiliaus fazes. Ir kalbėti apie mūsų dvidešimtąjį amžių. Tapti jo muzikiniu veidrodžiu. O tai nėra lengva. Tai milžiniška užduotis. Užduotis, kurią įmanoma įvykdyti tiktai socializmo sąlygomis.

Ką bendra tai turi su socializmu, protestavome mes.

Jis paaiškino mums. Senasis kaimas gyveno kolektyvinį gyvenimą. Ištisus kaimo metus rėmino bendros apeigos. Liaudies menas gyvavo šiuose rėmuose. Romantikai įsivaizdavo, kad šienaujančią merginą apimdavo įkvėpimas, ir daina ištrykšdavo iš jos kaip šaltinis iš uolos. Tačiau liaudies daina gimsta kitaip nei eilėraštis. Poetas kuria, kad išreikštų save, savo individualumą ir išskirtinumą. Liaudies daina žmogus neišsiskiria, o susijungia su kitais. Liaudies daina randasi kaip stalagmitas. Lašas po lašo apsigaubia naujais motyvais ir variantais. Viena karta perduodavo ją kitai kartai, ir kiekvienas, ją dainuodamas, pats pridėdavo ką nors. Kiekviena daina turi daug kūrėjų, ir visi jie kukliai pradingsta už savo kūrinio. Nė viena liaudies daina neegzistavo pati dėl savęs. Kiekviena turėjo savo funkciją. Buvo dainos, kurias dainuodavo per vestuves, derliaus šventę, Užgavėnių dainos, kalėdinės dainos, šienapjūtės dainos, šokių ir laidotuvių dainos. Net ir meilės dainos neegzistavo be tam tikrų įprastinių apeigų. Vakariniai pasivaikščiojimai po kaimą, dainelės po mergaičių langais, piršlybos – visa tai buvo kolektyvinis ritualas, ir dainos jame užimdavo ypatingą vietą.

Kapitalizmas išardė šį seną kolektyvinį gyvenimą. Liaudies menas taip pat neteko pagrindo, prarado savo prasmę, savo funkciją. Bergždžia būtų gaivinti jį, kol gyvuoja tokios visuo-

meninės sąlygos, kur žmogus gyvena atskirai nuo kito žmogaus ir tiktai dėl savęs. Tačiau socializmas išlaisvina žmones iš vienatvės gniaužtų. Žmonės gyvens naujame kolektyve. Juos vienys bendruomeninis interesas. Asmeninis jų gyvenimas susilies su visuomeniniu. Juos vėl vienys dešimtys bendrų apeigų, atsiras nauji kolektyviniai papročiai. Kai kurie bus perimti iš praeities. Darbų pabaigtuvės, Užgavėnės, šokiai ir pramogos, darbo papročiai. Atsiras ir naujų. Gegužės pirmoji, mitingai, Išvadavimo šventė, susirinkimai. Čia liaudies menas visada ras vietos. Čia jis vystysis, keisis ir atsinaujins. Ar pagaliau tai suprasim?

Man prieš akis stojo diena, kai prie medžių mūsų gatvėse stovėjo pririšti kariuomenės arkliai. Prieš keletą dienų Raudonoji armija užėmė mūsų miestą. Mes apsivilkome tautinius drabužius ir nuėjome groti į parką. Daug valandų iš eilės gėrėm ir grojom. Rusų kareiviai pritarė mums savo dainomis. Ir anuomet tvirtinau sau, kad prasideda nauja epocha. Slavų epocha. Mes, lygiai kaip romanai ir germanai, esame antikos paveldėtojai. Tik skirtingai nuo jų prasnaudėm ir pramiegojome daug šimtmečių. Bet užtai gerai išsimiegojom. Dabar mes guvūs. Atėjo mūsų eilė!

Dabar man grįžta ano meto pojūčiai. Vėl grįždavau prie tų svarstymų. Džiazo šaknys Afrikoje, o kamienas Amerikoje. Gyvos mūsų muzikos šaknys panirusios į Europos antiką. Išsaugojome seną ir retą lobį. Viskas atrodė labai logiška. Viena mintis paremdavo kitą. Slavai atnešа revoliuciją. Su ja naują kolektyviškumą ir naują brolybę. Taip pat naują meną, kuris gyvens liaudyje ir su žmonėmis kaip andai kaimo dainos. Didi misija, kurią mums patikėjo istorija, mums – cimbolų vaikinams, buvo lygiai neįtikėtina, kaip ir neįtikėtinai logiška.

O greitai paaiškėjo, kad neįtikėtina išties pradeda tapti tikrove. Niekas niekada tiek nepadarė mūsų liaudies menui, kiek

padarė komunistų valdžia. Didžiulės sumos buvo skirtos naujiems ansambliams kurti. Liaudies muzika, smuikai ir cimbolai kasdien skambėjo per radiją. Moraviškos ir slovakiškos dainos užtvindė aukštąsias mokyklas, Gegužės pirmosios eisenas, jaunimo pasilinksminimus ir estradas. Džiazas ne tik visiškai dingo nuo mūsų šalies paviršiaus, bet ir tapo Vakarų kapitalizmo ir jo nuosmukio simboliu. Jaunimas liovėsi šokęs tango ir bugi-vugi, per savo vakarėlius ir šventes apsikabindavo rankomis per pečius ir šokdavo ratelius. Komunistų partija stengėsi sukurti naują gyvenimo stilių. Tokį kaip Sovietų Sąjungoje. Ji rėmėsi garsiąja naujojo meno apibrėžtim, išsakyta Stalino: tautinė forma – socialistinis turinys. Tą tautinę formą mūsų muzikai, šokiui, poezijai galėjo suteikti tiktai liaudies menas.

Mūsų kapela nuplaukė pakilusiomis tokios politikos bangomis. Ją papildė dainininkai ir šokėjai, taip susibūrė galingas ansamblis, kuris pasirodydavo šimtuose scenų ir kasmet vykdavo gastrolių į užsienį. Ir dainavome ne tik senoviškai apie Janičeką, kuris užmušė savo mylimąją, bet ir naujas, pačių sukurtas dainas. Kad ir tokią: „Tai gerai, tai gerai, kad nebėra pono“, arba dainą apie Staliną, išartus ežiaženklius, apie kolektyvines pabaigtuves. Mūsų daina nebebuvo tik senovės laikų prisiminimas. Ji gyveno. Ji priklausė nūdienai. Lydėjo istoriją.

Komunistų partija karštai mus palaikė. Tad mūsų politinės išlygos greitai tirpo. Aš įstojau į partiją jau keturiasdešimt devintųjų pradžioje. O kiti ansamblio bičiuliai pasekė paskui mane.

7

Tačiau tuo metu vis dar buvom draugai. Kada pasirodė pirmi šešėliai?

Aš žinau kada. Labai gerai žinau. Per mano vestuves.

Brno konservatorijoje studijavau smuiką ir universitete lankiau muzikos teorijos paskaitas. Trečius metus būdamas Brno, pradėjau jaustis nejaukiai. Tėčiui namie vis sunkiau sekėsi. Jį ištiko insultas. Viskas baigės gerai, tačiau nuo tada turėjo labai saugotis. Visą laiką galvodavau, kad jis dabar vienas namie ir, jeigu kas atsitiktų, nė telegramos man negalėtų pasiųsti. Apimtas baimės šeštadieniais grįždavau namo, o pirmadienį su naujom baimėm vėl išvažiuodavau į Brno. Kartą nebeatlaikiau. Baimė kamavo mane pirmadienį, slėgė antradienį, o trečiadienį sumečiau visus drabužius į lagaminą, užsimokėjau buto savininkei ir pasakiau jai, kad jau negrįšiu.

Ligi šiol prisimenu, kaip tą dieną grįžau iš stoties. Į mūsų prigludusį prie miesto kaimą einama per lauką. Buvo ruduo, ir jau leidosi sutemos. Pūtė vėjas, ir laukuose vaikai ant ilgų virvelių leido dangun popierinius aitvarus. Kadai ir man tėvelis buvo padaręs aitvarą. Išėjome į lauką, jisai sviedė aitvarą į viršų ir nubėgo, kad oras pagriebtų ir iškeltų aitvarą viršun. Mane tai nelabai domino. Tėveliui buvo kur kas įdomiau. Kaip

tik tai prisiminiau tądien ir paspartinau žingsnį. Dingtelėjo mintis, jog tėvelis siuntė aitvarą dangun pas mamytę.

Mat aš nuo vaikystės ligi šiol įsivaizduoju savo mamą esant danguje. Ne, Dievu jau seniai netikiu, nė į amžinąjį gyvenimą ar ką nors panašaus. Tai, apie ką kalbu, nėra tikėjimas. Tai tik vaizdiniai. Ir nematau reikalo atsisakyti jų. Likčiau labai vienišas. Vlasta priekaištauja man, kad esu svajotojas ir matau daiktus ne tokius, kokie jie yra. Ne, aš matau, kokie yra, tačiau be tų, regimų, esama ir nematomų daiktų. Ir išsigalvoti vaizdiniai nėra šiaip sau. Kaip tik jie ir paverčia mūsų namus gimtine. Apie savo mamą išgirdau tik tada, kai ji buvo jau seniai mirusi. Todėl niekada jos neverkiau. Visada gal kiek ir džiaugiausi, kad ji jauna ir graži tenai danguje. Kitų vaikų mamos nebuvo tokios jaunos.

Įsivaizduoju šventąjį Petrą, sėdintį ant taburetės prie langelio, iš kurio matoma mūsų žemė. Mano mama dažnai ateina pas jį prie to langelio. Petras viską jai leidžia, nes ji graži. Leidžia jai pažiūrėt pro langelį. Ir mama mato mus. Mane ir tėtį.

Mamos veidas niekad nebūdavo liūdnas. Priešingai. Kai žiūrėdavo į mus pro langelį iš Petro vartų būdelės, visada mums šypsodavosi. Gyvenantieji amžinybėje nejaučia liūdesio. Jie žino, kad žmogaus gyvenimas – tai akimirka ir kad greit susitiksime. Bet kai gyvenau Brno, palikęs tėtį vieną, man atrodydavo, kad mamos veidas liūdnas ir priekaištingas. O aš norėjau, kad jai būtų gera.

Tada skubėjau namo ir mačiau aitvarus, kylančius į viršų ir besiplaikstančius padebesiuos. Buvau laimingas. Nesigailėjau ką palikęs. Žinoma, mylėjau savo smuiką ir muzikos mokslą. Tačiau netroškau karjeros. Net į pačias viršūnes vedantis kelias negalėtų atstot man džiaugsmo grįžti namo ir vėl atsidurti tarp to, ką žmogus gauni gimdamas: gimtinės akiračio,

kelių sienų intymumo, tėčio ir mamos. Grįžau namo, tarsi sunkumos atsikratęs.

Tėtis baisiai supyko, kai pasakiau, kad į Brno nebegrįšiu. Nenorėjo, kad gadinčiau savo gyvenimą dėl jo. Tad pamelavau jam, kad mane pašalino dėl blogo mokymosi. Galiausiai patikėjo tuo ir dar labiau supyko. Bet manęs tai nejaudino. Juk grįžau namo ne šlaistytis pakampėmis. Muzikos mokykloje gavau smuiko mokytojo vietą. Galėjau užsiimti tuo, ką mėgstu.

Čia buvo ir Vlasta. Ji gyveno kaimyniniam kaime, kuris šiandien, kaip ir mūsų kaimas, jau tapo priemiesčiu. Ji šoko mūsų ansamblyje. Susipažinau su ja studijuodamas Brno ir apsidžiaugiau, kad sugrįžęs galėjau kone kasdien ją matyti. Tačiau tikrai įsimylėjau tiktai kiek vėliau ir netikėtai, kai kartą ji per repeticiją taip nukrito, kad net susilaužė koją. Nešiau ją ant rankų į atskubėjusią greitąją. Laikiau silpną ir liauną kūną. Ir staiga susigriebiau, kad pats esu metro devyniasdešimties ūgio ir sveriu šimtą kilogramų, galėčiau ąžuolus kirsti, o ji tokia lengva, vargšelė.

Tai buvo lyg aiškiaregystė. Sužeistoje Vlastos figūrėlėje išvydau kitą, daug geriau pažįstamą figūrą. Ir kaip aš nesusivokiau anksčiau? Juk Vlasta buvo „vargšė mergelė", tiekos liaudies dainų apdainuota! Vargšė mergelė, turinti tiktai savo garbę, vargšė skriaudžiama mergelė, vargšė mergelė apspurusiom drapanėlėm, mergelė našlaitėlė.

Žinia, buvo ne visai taip. Ji turėjo tėvus, ir buvo jie anaiptol ne vargšai. Bet kaip tik todėl, kad tai buvo stambūs ūkininkai, dabar juos pradėjo spausti. Vlasta dažnai ateidavo apsiašarojusi. Jų ūkis turėjo atiduoti dideles prievoles. Jos tėvą paskelbė buože. Rekvizavo jo traktorių ir kitas mašinas. Grasino kalėjimu. Gailėjausi jos ir įsivaizdavau, kad aš būsiu jos, vargšės mergelės, gelbėtojas.

Nuo tada, kai ją tokią, liaudies dainos žodžių pagarbintą, pažinau, pasijutau, tarsi išgyvenčiau jau tūkstantį kartų išgyventą meilę. Tarsi gročiau ją iš kažkokių labai senų gaidų. Tarsi ją man išdainuotų dainos. Leidausi nešamas šios skambios srovės, džiaugiaus ir svajojau apie vestuves.

Pora dienų prieš vestuves lyg iš dangaus nukrito Liudvikas. Audringai jį pasveikinau. Tuoj pat pranešiau didžiąją naujieną apie savo vestuves ir, kaip artimiausią draugą, pakviečiau būti pabroliu. Jis pažadėjo. Ir atėjo.

Ansamblio bičiuliai surengė man tikras moraviškas vestuves. Anksti rytą pasipuošę atėjo su muzika ir dainom. Vyriausias ansamblyje buvo penkiasdešimtmetis cimbolininkas Vondračekas. Jam teko piršlio pareigos. Pirmiausia mano tėtis pavaišino visus slyvine, duona ir lašiniais. Paskui piršlys paragino visus nutilti ir prabilo skardžiu balsu:

– Didžiai gerbiami ponai ir ponios, panelės ir ponaičiai!
Sukvietėm jus čia, nes mūs jaunikaitis
pageidauja, kad į Vlastos Netahalovos namus palydėtume, su
gražiąja mergele susituokt jam padėtume...

Vyriausiasis, piršlys, yra viso ritualo vadovas, jo siela. Visada taip buvo. Ištisą tūkstantmetį. Jaunasis niekada nebuvo vestuvių subjektas. Tiktai objektas. Ne jisai vesdavo. Jis būdavo apvesdinamas. Vestuvės pagriebdavo jį ir nusinešdavo kaip didžiulė banga. Tai ne jis veikdavo, ne jis kalbėdavo. Už jį veikdavo ir kalbėdavo piršlys. Tačiau svarbu buvo netgi ne piršlys. Tai pati ilgaamžė tradicija pastūmėdavo žmogų prie žmogaus ir įtraukdavo į saldųjį savo srautą. Tame sraute kiekvienas būdavo panašus į kitus, jame kiekvienas tapdavo visais.

Taip, piršlio vedami, patraukėme gretimo kaimo link. Ėjome per laukus, ir mano draugai eidami grojo. Priešais Vlas-

tos namus mūsų jau laukė tautiniais drabužiais pasidabinusi nuotakos pusė. Piršlys vėl užtraukė oraciją:

Mes, po kelionės pavargę,
klausiam Jūsų pagarbiai,
ar galim užeit į šią jaukią pastogę,
atsigerti čia, pasisotinti?

Iš būrelio stovinčiųjų prie vartų priekin išėjo senstelėjęs vyras.

– Prašom užeiti, jei esate geri žmonės.

Tylėdami sugužėjom į kambarį. Buvome, kaip pristatė piršlys, tiktai pavargę keleiviai ir iš pradžių neišdavėme savo kėslų. Senstelėjęs nuotakos pusės vadovas kreipėsi:

– Pasakykit, jeigu kas ant širdies guli.

Dabar piršlys prabilo, iš pradžių neaiškiai ir užuolankom, o anas panašiai jam atsakinėjo. Tiktai po užtrukusių kamantinėjimų piršlys pasakė, ko atėjome.

Dabar senstelėjęs vyriškis jo paklausė:

– Pasakykit man, pajauniai,
dėl ko jūs jaunikaitis nori vesti mūsų mergaitę?
Dėl žiedų jos, ar dėl vaisių?

Ir mūsų piršlys atsakė:

Žinome kuo puikiausiai,
kad žiedas skleidžias iš grožio ir žavesio,
tad širdis juo ir džiaugiasi.
Tačiau žiedai blunka ir vysta,
o vaisius auga ir noksta.
Tad ir nuotaką imam jaunystėj
ne dėl žiedo, o dėl vaisiaus,
nes iš jo bus daug džiaugsmo.

Dar jie šitaip pasiderėjo, paskui nuotakos vyresnysis tarė:

– Dabar pakvieskime nuotaką, tepasako, sutinka tekėt, ar ne.

Jis nuėjo į kitą kambarį ir atvedė tautiškai apsirengusią moterį. Ištįsusią, kaulėtą, sulysusią. Jos veidas buvo uždengtas skarele.

– Štai jūsų nuotaka.

Bet piršlys tik papurtė galvą, o mes visi garsiai reiškėm nesutikimą. Pagyvenęs vyriškis mėgino mus perkalbėti, bet vis dėlto turėjo išvesti užsidengusią veidą moterį. Tik tada atvedė mums Vlastą. Ji mūvėjo juodais aulinukais, buvo užsirišusi raudoną prijuostę ir apsivilkusi margą liemenę. Ant galvos užsidėjusi vainikėlį. Atrodė nepaprastai graži. Vyriškis jos ranką įdėjo į mano delną. Paskui jis pasisuko į nuotakos motiną ir verksmingai sušuko:

– O, mamytėle!

Sulig tuo nuotaka ištraukė savo ranką, atsiklaupė prieš motiną ir nulenkė galvą. Vyriškis tęsė:

Mamyte brangiausioji, atleiskit, jei kuo neįtikau!
Mamyt mylimiausioji, atleiskit, prašau, man, jei skaudinau!
Mamyte mieliausioji, visų sopulių vardu prašau, atleiskite,
ką ne taip padariau!

Mes buvome lyg nebylūs aktoriai, prijungti prie seniai įdainuoto teksto. O tekstas buvo gražus, įtraukiantis, ir viskas buvo tiesa. Vėl užgrojo muzika, ir patraukėm į miestą. Sutuoktuvės vyko rotušėje, ir ten mums grojo muzika. Po to papietavome. Po pietų ėjome į slovakų vyninę. Ten grojome ir šokome.

Vakare pamergės nusegė nuo Vlastos galvos rozmarino vainikėlį ir iškilmingai perdavė man. Paleidusios plaukus, supynė kasą, apsuko ją apie galvą, o galvą aprišo kyku. Šios apei-

gos simbolizavo perėjimą iš mergystės į moterystę. Žinoma, Vlasta jau seniai buvo nebe mergaitė. Tad ir į mergystės simbolį vainikėlį nebeturėjo teisės. Bet man tai atrodė nesvarbu. Kažkokiame aukštesniame, daug svarbesniame lygmeny, mergystės neteko tik dabar, kai pamergės perdavė man vainikėlį.

Dieve, kaip čia dabar, kad rozmarino vainikėlio prisiminimas jaudina mane daug labiau nei tikrasis mūsų pirmas pasimylėjimas, nei tikrasis Vlastos mergystės kraujas? Nežinau kodėl, tačiau taip jau yra. Moterys dainavo dainą, kurioje tą vainikėlį nešėsi upė ir bangos išpynė raudonus kaspinus. Man norėjosi verkti. Buvau apgirtęs. Akyse man stovėjo tasai vainikėlis, mačiau, kaip jis plaukia upokšniu į upę, kaip upė jį perduoda Dunojui, o Dunojus jūrai. Akyse stovėjo tasai vainikėlis ir jo negrįžtantis tolsmas. Tai vis toji negrįžtamybė. Visos esminės gyvenimo situacijos yra nesugrįžtančios. Kad žmogus išliktų žmogumi, jis privalo sąmoningai pereiti negrįžtamybę. Išgert ją ligi dugno. Jis negali sukčiauti. Negali apsimesti nematąs jos. Šiuolaikinis žmogus sukčiauja. Jis stengiasi apeiti visus riboženklius ir veltui pasivažinėt nuo gimimo ligi mirties. Liaudies žmogus sąžiningesnis. Ligi dugno išdainuoja kiekvieną ribinę situaciją. Kai Vlastička sukruvino rankšluostį, kurį po ja patiesiau, tuomet nė nenutuokiau susiduriąs su negrįžtamybe. Tačiau dabar negalėjau niekur pasislėpti nuo jos. Moterys dainavo apie išsiskyrimą. Oi palauk, palauk, mielas bernužėli, leiski atsisveikint savo motinėlę. Palauk, palauk, nekelk botagėlio, leiski atsisveikint savo tėvužėlį. Oi dar palauk, dar neragink žirgo, leiski sesužėlę atsisveikint irgi. Sudie, sudievu, manosios draugužės, jau mane vežasi, neišleis bernužis.

Taip atėjo naktis, ir vestuvininkai palydėjo mus ligi namų. Ten vėl sustojome, ir Vlastos palyda sudainavo mums, kad

naujoje vietoje neskriaustume *vargingos mergelės*, kad čia ją mylėtų, kaip mylėjo jos namuose.

Atidariau vartus. Vlasta sustojo ant slenksčio ir atsisuko į vestuvininkų būrį. Čia vienas iš jų užtraukė dar vieną, paskutinę dainą:

Ant slenksčio stojo
net širdis pašoko,
kaip rožė žydėjo.
O nuo slenksčio žengė, –
grožis jos nublanko,
mano merguželės.

Durys užsivėrė, ir likome vieni du. Vlastičkai buvo dvi dešimtys, man truputį daugiau. Bet aš jau galvojau, kad ji peržengė slenkstį ir nuo šios magiškos akimirkos jos grožis byrės kaip lapai nuo medžio. Jau įžvelgiau joje tą būsimą nublankimą, prasidėjusį lapkritį. Galvojau, kad čia ne vien žiedas, bet kad šią akimirką joje jau glūdi ir būsimo vaisiaus akimirksnis. Tą momentą galvojau ir apie Vladimirą, kurio tada dar nepažinojau ir nė neįsivaizdavau jo būsimo pavidalo. Vis dėlto galvojau apie jį, o per jį žvelgiau ir toliau, į jo vaikų tolius. Paskui atsigulėme su Vlasta į aukštai paklotą lovą ir man pasirodė, kad pati išmintinga žmonių kartų begalybė priglobė mus savo minkštam glėby.

8

Ir ką man Liudvikas padarė per vestuves? Ogi visiškai nieko. Sėdėjo lyg vandens į burną prisisėmęs, kažkoks keistas. Kai popiet buvo grojama ir šokama, bičiuliai pasiūlė jam imti klarnetą. Norėjo, kad ir jis grotų kartu. Jisai atsisakė. O greit ir visai išėjo. Laimė, buvau jau kiek įkaušęs ir nekreipiau į tai dėmesio. Tačiau kitąryt pamačiau, kad jo išėjimas paliko dėmę vakardienoj. Kraujyje yrantis alkoholis tą dėmę gerokai padidino. Ir ne tiek alkoholis, kiek Vlasta. Ji niekada nemėgo Liudviko. Žmonos instinktyviai grupuoja vyrų draugus į nekenksminguosius ir pavojinguosius. Liudviką Vlasta priskyrė antrajai grupei ir visada džiaugėsi, kad jis gyvena Prahoj.

Ji ne per labiausiai apsidžiaugė, kai pasakiau, kad Liudvikas bus mano pabrolys. O antrą vestuvių dieną jai buvo paranku priminti vakarykštį Liudviko elgesį. Esą visą laiką buvo nutėškęs tokią miną, tarsi visi įkyrėtų jam. Toks pasipūtęs, nosimi dangų remia.

Bet dar tą patį vakarą Liudvikas mus aplankė. Atnešė kažkokių dovanų Vlastai ir atsiprašė. Gal, esą, atleisime jam, kad vakar buvo nesavas. Ir papasakojo, kas atsitiko. Jį išmetė iš partijos ir iš aukštosios. Nežinojo, kas bus toliau.

Negalėjau patikėti savo ausimis ir nežinojau, ką jam sakyti. Bet ir pats Liudvikas nenorėjo, kad jo gailėtų, ir greitai nusuko kalbą kitur. Po keturiolikos dienų mūsų ansamblis turėjo išvažiuoti į ilgas gastroles užsienyje. Mes, kaimiečiai, labai dėl to džiaugėmės. Liudvikas žinojo tai ir pradėjo klausinėti manęs apie kelionę. Bet aš greitai susigriebiau, kad Liudvikas nuo vaikystės norėjo pamatyti kitus kraštus, o dabar kažin, ar galės kada. Žmonės su politine dėme anuomet, o ir dar daug metų po to, nebuvo išleidžiami į užsienį. Mačiau, kad kiekvieno mūsų padėtis staiga keičiasi, ir stengiausi tai apeiti. Tiesiog negalėjau kalbėti apie mūsų kelionę, nes taip būčiau nušvietęs tarp mūs atsivėrusią prarają. Norėjau užtamsint ją ir bauginausi kiekvieno galinčio ją apšviesti žodžio. Ir neįstengiau rasti jos neapšviečiančių žodžių. Kiekvienas sakinys, bent kiek prisiliečiantis prie mūsų gyvenimo, tuojau rodė, kad esame išskirti. Kad mūsų galimybės skirtingos, skirtinga mūsų ateitis. Kad esame nešami į priešingas puses. Stengiausi kalbėti apie kasdieniškus ir bereikšmius dalykus, kad tik neišlįstų aikštėn, kokie svetimi tapome. Bet taip buvo dar blogiau. Bereikšmis pokalbis tapo skaudus, o greit ir visai nepakeliamas.

Liudvikas greitai atsisveikino ir išėjo. Įsidarbino kažkur kitame mieste, o aš su ansambliu išvažiavau į užsienį. Po to keletą metų nemačiau jo. Parašiau jam į kariuomenę kelis laiškus. Visada juos išsiuntus likdavo toks pats nepasitenkinimas savimi, kaip ir po mūsų paskutinio pokalbio. Nemokėjau susitaikyti su Liudviko nuosmukiu. Gėdijausi, kad man sekasi. Man atrodė nenuoširdu iš savo pasitenkinimo viršūnių siųsti jam užuojautos ir paskatinimo žodžius. Labiau norėjau apsimesti, jog tarp mūsų viskas po senovei. Aprašinėjau, ką veikiame, kas naujo ansamblyje, kokį turime naują cimbolininką ir kokių patyrėme nuotykių. Lyg manasis pa-

saulis tebebūtų mūsų bendras pasaulis. Ir pačiam buvo nesmagu apsimetinėti.

Vieną dieną mano tėvelis gavo pranešimą apie Liudviko motinos mirtį. Niekas iš mūsų nė nežinojo, kad ji sirgo. Liudvikui pradingus iš akiračio, pradingo ir jinai. Dabar laikiau rankose pranešimą apie mirtį ir suvokiau, koks esu nedėmesingas kitiems, bent kiek pasitraukusiems į šalį nuo mano gyvenimo. Mano sėkmingo gyvenimo. Jaučiausi kaltas, nors nieko blogo ir nepadariau. O paskui pastebėjau tai, kas mane išgąsdino. Po pranešimu vietoj visų giminių buvo pasirašę sutuoktiniai Kouteckiai. Apie Liudviką nė žodelio.

Nuėjau į laidotuves. Nuo pat ryto buvau susikaustęs, nes tikėjausi pamatysiąs Liudviką. Bet Liudvikas neatvažiavo. Paskui karstą ėjo tik keli žmonės. Paklausiau Kouteckių, kur Liudvikas. Gūžtelėjo pečiais ir atsakė nežiną. Būrelis su karstu sustojo prie didžiulių marmuro luitų antkapio ir baltos angelo skulptūros.

Iš turtingos architekto šeimos viskas buvo atimta, ir dabar jie gyveno iš menkos pensijos. Jiems liko tik tas didžiulis šeimos kapas su baltu angelu. Aš tai žinojau, bet nesupratau, kodėl karstą nuleidžia būtent čia.

Tiktai paskui sužinojau, kad Liudvikas tuo metu buvo kalėjime. Jo motina vienintelė mūsų mieste žinojo tai. Jai mirus, Kouteckiai paėmė mirusios svainės kūną ir paskelbė ją saviške. Pagaliau atsikeršijo nedėkingam sūnėnui. Pasisavino jo motiną. Prislėgė ją sunkiu marmuro luitu, virš kurio stovi baltas angelas garbanotais plaukais su palmės šaka rankose. Paskui man dažnai sugrįždavo to angelo vaizdas. Jis kilo viršum sumaitoto mano draugo, iš kurio buvo atimti netgi mirę tėvai, gyvenimo. Plėšrūnas angelas.

9

Vlasta nemėgsta jokios ekstravagancijos. O nei iš šio, nei iš to naktį sėdėt sodelyje yra ekstravagantiška. Išgirdau energingą beldimą į lango stiklą. Už jo tamsavo griežtas moteriškos figūrėlės su naktiniais marškiniais šešėlis. Aš paklusnus. Nemoku prieštaraut silpnesniam. Ir, nors mano ūgis metras devyniasdešimt ir viena ranka pakeliu centnerį, ligi šiol nesutikau nė vieno žmogaus, kuriam galėčiau pasipriešinti.

Nuėjau į kambarį ir atsiguliau šalia Vlastos. Kad netylėčiau, užsiminiau, jog šiandien buvau sutikęs Liudviką.

– Na ir kas? – pasiteiravo su dirbtiniu abejingumu. Nieko čia nepadarysi, jisai jai neįtinka. Ligi šiol nemėgsta jo. Nors ir skųstis neturėtų kuo. Po mūsų vestuvių tiktai kartą turėjo progą pamatyti jį. Šešiasdešimt penktaisiais metais. Ir tuomet prarajos, skyrusios mus, nė pats sau nebegalėjau užtamsinti.

Liudvikas jau buvo atsėdėjęs kalėjime, atitarnavęs kariuomenėje ir keletą metų dirbęs kasyklose. Norėjo tęsti studijas Prahoje ir į mūsų miestą atvažiavo sutvarkyti kažkokių policinių formalumų. Vėl varžiaus ir bijojau mūsų susitikimo. Tačiau išvydau ne palūžusį verksnį. Priešingai. Liudvikas buvo kitoks, nei anksčiau pažinotas. Buvo kampuotesnis, šiurkštesnis, bet ir ramesnis. Nieko, kas reikalautų atjautos.

Maniau, kad lengvai peržengsime prarają, kurios taip bijojau. Norėdamas kuo greičiau sumegzti gijas, pakviečiau jį į mūsų kapelos repeticiją. Maniau, kad tai vis dar ir jo kapela. Tai kas, kad turime kitą cimbolininką, kitą kontrabosininką, kitą klarnetininką, kad iš senosios kompanijos likau tiktai aš. Taip, laikas bėga, bet dėl to negalim nuleisti rankų. Svarbu, kad mes įrašyti ir į šį greitai bėgantį laiką.

Liudvikas atsisėdo šalia cimbolininko ir tiktai klausėsi, kaip repetuojame. Iš pradžių grojome mūsų mėgstamiausias dainas, tas, kurias grodavom dar gimnazijoj. Po to kai kurias naujas, aptiktas atkampiuose priekalnių kaimuose. Pagaliau priėjome keletą dainų, kuriomis labiausiai didžiuojamės. Tai ne tikrosios liaudies dainos, o mūsų pačių sukurtos liaudies meno dvasia. Taip ir dainavome apie riboženklius, kuriuos reikia išarti, kad vietoj mažų privačių laukelių nusidriektų vienas didžiulis kooperatyvo laukas, apie varguolius, kuriems šiandien nereikia vergauti, kurie yra savo žemės šeimininkai, apie traktorininką, kuriam gera traktorių stotyje. Visų šių dainų muzika niekuo nesiskyrė nuo senųjų liaudies dainų, bet jų žodžiai buvo net šiuolaikiškesni už šiandienos laikraščius. Iš visų jų labiausiai mėgome dainą apie Fučiką, didvyrį, okupacijos metais nukankintą nacistų, apie kurį dabar „žmonės dainą sudėjo".

Liudvikas sėdėjo ant kėdės ir žiūrėjo, kaip cimbolininko pirštai laksto stygomis. Kartkartėmis vis įsipildavo vyno į stiklinaitę. Žiūrėjau į jį pro savo smuiko kaklelį. Atrodė susimąstęs ir nė karto nepakėlė į mane galvos.

Paskui ėmė rodytis žmonos, o tai reiškė, kad repeticija greitai baigsis. Pakviečiau Liudviką pas save. Vlasta kažką padavė mums vakarienei, o paskui nuėjo gulti ir paliko mus vienu du. Liudvikas kalbėjo apie viską, kas užėjo ant seilės. Bet aš jaučiau, kad jisai toks kalbus tik dėl to, kad nereikė-

tų kalbėti apie tai, apie ką norėjau kalbėt aš. Bet kaip galėjau su geriausiu savo draugu nutylėti didžiausią mūsų bendrą turtą? Tad pertraukiau bereikšmius Liudviko tauškalus. Ką jis mano apie mūsų dainas? Liudvikas nesvyruodamas atsakė, kad jam patikusios. Tačiau aš neleidau atsipirkti lengvu mandagumu ir klausinėjau toliau. Ką manąs apie dainas, surastas užkampio kaimuose? O apie tas, kurias mes patys sudėjome?

Liudvikas nenorėjo ginčytis. Tačiau žingsnelis po žingsnelio įtraukiau jį, ir galiausiai įsikalbėjo. Tos kelios senosios liaudies dainos išties gražios. Bet šiaip mūsų repertuaras jam nepatinka. Pernelyg taikomės prie viešojo skonio. Ir nieko čia nuostabaus. Koncertuojame plačiai publikai ir turime prie jos derintis. Taip ir nutriname visą mūsų dainų savitumą. Išlyginame jų nepakartojamą ritmą ir priderinome prie konvencionalios ritmikos. Pasirenkame dainas iš jauniausio chronologinio sluoksnio, visokius čardašus ir verbunkus, nes jie suprantamiausi ir mėgstamiausi.

Prieštaravau. Juk esame tiktai kelio pradžioje. Norime, kad liaudies daina kuo plačiau paplistų. Todėl ir turime kiek prisitaikyti prie platesnio skonio. Tačiau svarbiausia, kad sukūrėme *šiuolaikinį* folklorą, naujas liaudies dainas, bylojančias apie šiandieninį mūsų gyvenimą.

Jis nesutiko. Kaip tik tos naujos dainos jam labiausiai ir kliūvančios. Koksai varganas pamėgdžiojimas! Ir koks falšas!

Ir šiandien man liūdna tai prisiminus. Kas perspėdavo, kad mums bus kaip Loto žmonai, jeigu vien dairysimės atgal? Kas fantazavo, jog iš liaudies muzikos išaugs naujas epochos stilius? Kas ragino išjudinti liaudies muziką ir priversti ją eiti kartu su istorija?

Tai buvo utopija, atsakė Liudvikas.

Kokia utopija? Juk tos dainos yra! Jos egzistuoja!

Jis nusijuokė. Taip, dainuojate jas ansamblyje. Bet parodyk bent vieną žmogų, neansamblietį, kuris jas dainuotų! Parodyk bent vieną kooperatyvo narį, kuris pats, savo džiaugsmui, dainuotų tas jūsų dainas apie kooperatyvus! Juk jam dantys susiklaipytų iš to falšo ir netikrumo! Propagandinis tekstas atšoka nuo pseudoliaudiškos muzikos kaip blogai pririšta apykaklė! Pseudomoraviška daina apie Fučiką! Kokia nesąmonė! Ką bendra su Moravijos slovakais turėjo tas žurnalistas iš Prahos?

Paprieštaravau, kad Fučikas priklausąs visiems ir kad gal ir mes savaip galime apie jį dainuoti.

Ką apie jį dainuojat savaip? Dainuojate pagal agitpropo receptą, o ne savaip! Tik prisimink tekstą! Ir kodėl apskritai apie Fučiką? Negi jisai vienas kovojo pogrindy? Tik jį vieną kankino?

Bet jisai žinomiausias!

O taip! Propagandos aparatui svarbu padaryti tvarką mirusių didvyrių galerijoje. Jam iš visų didvyrių reikia išsirinkt pagrindinį, kad galėtų tinkamai išnaudoti.

Ko čia šaipytis! Kiekviena epocha turi savo simbolius!

Gerai, tačiau įdomu, kas tapo simboliu! Anuomet šimtai žmonių elgėsi ne mažiau didvyriškai, bet visi jie užmiršti. O tarp jų ir garsių būta. Politikų, mokslininkų, rašytojų, menininkų. Jie netapo simboliais. Jų portretų neiškabina sekretoriatuose ir mokyklose. O juk daugelio palikimas vertas dėmesio. Tačiau kaip tik palikimas ir trukdo. Sunku jį apdoroti, išbraukyti, priderinti. Palikimas kenkia propagandinei didvyrių galerijai.

Nė vienas jų neparašė „Reportažo su kilpa ant kaklo“!

Būtent! Kokia nauda iš tylinčio didvyrio? Didvyrio, kuris paskutinių gyvenimo akimirkų nepanaudoja teatrališkam pasirodymui? Pedagogikos valandėlei? Fučikas, nors ir nebū-

damas kuo nors reikšmingas, manė, kad nepaprastai svarbu pranešti pasauliui, ką jis kalėjime jaučia, mąsto, išgyvena, ką nurodo ir pataria žmonijai. Užrašinėjo tai ant popieriaus skiautelių ir rizikavo kitų žmonių, išnešančių jas iš kalėjimo ir išsaugančių, gyvybėmis. Kaip jis turėjęs vertinti savo mintis ir jausmus! Kaip turėjęs patsai save vertinti!

To jau nebegalėjau pakelti. Tai Fučikas buvo tiktai įsimylėjęs save pasipūtėlis?

Bet Liudvikas nesustojo. Ne, ne pasipūtimas buvo svarbiausia paskata rašyti. Svarbiausia buvo silpnumas. Nes likti stipriam vienatvėje, be liudytojų, be pritarimo, vienam su savimi, išties reikia daug jėgų ir didvyriškumo. Fučikui reikėjo publikos paramos. Vienatvėje jisai kūrė sau bent fiktyvią publiką. Jam reikėjo būti matomam! Reikėjo plojimų paskatos! Nors fiktyvių plojimų! Paversti kalėjimą scena ir padaryti savo lemtį pakenčiamą ne tik išgyvenant ją, bet dar ir vaidinant! Gėrėtis savo paties žodžių ir gestų grožiu!

Tikėjausi išvysti Liudviko liūdesį. Ir skausmą. Tačiau visiškai nelaukiau tokio pykčio, tokios ironiškos neapykantos! Kuo jam nusikalto nukankintasis Fučikas? Labai vertinu ištikimybę. Žinau, kad Liudvikas buvo neteisingai nubaustas. Tačiau tuo blogiau! Dėl to jo pažiūrų pasikeitimo motyvai yra pernelyg aiškūs. Negi dėl to, kad buvo įskaudintas, žmogus turi išsižadėti ankstesniojo savęs?

Visa tai ir išsakiau Liudvikui į akis. Bet čia atsitiko kai kas nelaukta. Liudvikas man neatsakė. Tarsi iš karto būtų nurimusi jo rūsčio karštinė. Tiriamai pažvelgė į mane, o paskui visai ramiai ir tyliai paprašė, kad nepykčiau. Kad galbūt jisai klysta. Ištarė tai taip šaltai ir keistai, jog tuojau supratau, kad kalba nenuoširdžiai. Bet aš nenorėjau mūsų pokalbio baigti tokiu atsikalbėjimu. Nepaisant susierzinimo, vis dar nebuvau atsisakęs pradinių savo ketinimų. Siekiau sutarimo ir ti-

kėjausi atnaujinti seną draugystę. Nors ir susiginčijome, vis dėlto tikėjausi, kad ilgo ginčo pabaigoje galbūt atsiras kažkas bendra, erdvė, kurioje kadai būdavo gera kartu ir kur vėl galėtume susitikti. Tačiau bergždžiai stengiausi tęsti pokalbį. Liudvikas teisinosi dažnai įsikarščiuojąs ir šįkart taip pat nutikę. Prašė užmiršti, ką jis kalbėjo.

Užmiršti? Kodėl turėčiau užmiršti svarbų pokalbį? Ar nederėtų verčiau pratęsti jį? Ir tiktai kitą dieną supratau tikrąją Liudviko žodžių prasmę. Liudvikas pernakvojo pas mus ir papusryčiavo. Po pusryčių dar turėjome laiko pasikalbėti. Papasakojo, kiek pastangų reikia, kad galėtų dvejiems metams sugrįžti į fakultetą ir užbaigti studijas. Kokia žyme visam gyvenimui paženklinęs jį pašalinimas iš partijos. Kaip niekur juo nepasitikima. Kad į universitetą vėl būsiąs priimtas tiktai kelių draugų, pažinojusių jį prieš Vasario įvykius, dėka. Kalbėjo apie savo pažįstamus, atsidūrusius panašioje padėtyje. Kaip jie sekami ir kaip stropiai fiksuojama kiekviena jų ištara. Kaip apklausinėjami aplinkos žmonės ir kaip dažnai koks nors nerūpestingas arba piktas liudijimas gali dar keleriems metams sugadint jiems gyvenimą. Paskui vėl perėjo prie kažkokių nereikšmingų temų, o mums atsisveikinant pasakė, kad džiaugiasi mane pamatęs, ir dar kartą paprašė užmiršti, ką kalbėjęs vakar.

Pernelyg akivaizdi sąsaja tarp nuorodos į jo pažįstamų likimus ir šio prašymo. Aš nuliūdau. Liudvikas nustojo ginčytis su manim todėl, kad išsigando. Pabijojo, kad mūsų pokalbis neliks tarp mūsų! Išsigando, kad jį įskųsiu! Išsigando manęs! Tai buvo baisu. Ir labai netikėta. Mus skirianti praraja buvo daug gilesnė, nei man dingojosi. Buvo tokia gili, kad net neleido mums tęsti pokalbio.

10

Vlasta jau miega. Kartkartėmis, vargšelė, tylutėliai užknarkia. Jau visi pas mus miega. O aš guliu išsitiesęs, toks didelis, ir mąstau apie savo negalią, taip stipriai anuomet pajaustą. Iki tol lengvabūdiškai tikėjau, kad viskas mano galioje. Liudvikas niekada nebuvo manęs įskaudinęs. Kodėl dabar, turint geros valios, mums vėl nesuartėjus?

Pasirodė, kad mano galioje ne viskas – taigi nei mūsų susvetimėjimas, nei suartėjimas. Tikėjausi, kad bent laikas viską išlygins. Laikas bėgo. Po paskutinio mūsų susitikimo praėjo jau devyneri metai. Per tą laiką Liudvikas baigė studijas, susirado gerą vietą, dirba mokslininku jį dominančioje srityje. Iš tolo seku jo gyvenimo kelią. Seku su meile. Niekada negalėčiau Liudviko laikyti svetimu, tuo labiau priešu. Jis mano draugas, užkeiktas draugas. Kaip tose pasakose, kur princo nuotaka būna paverčiama gyvate arba varle. Pasakose viską išgelbėdavo ištikima princo kantrybė.

Tačiau laikas kol kas nepažadino užkeiktojo draugo. Sužinojau, kad per tą laiką jis keletą kartų buvo atvykęs į mūsų miestą. Bet niekada neužsuko pas mane. Šiandien sutikau jį, o jis nusisuko. Prakeiktas Liudvikas.

Viskas ir prasidėjo nuo tada, kai kalbėjomės paskutinį kar-

tą. Kasmet vis stipriau jaučiu, kaip aplink mane didėja apleistis, o manyje auga baimė. Kaip vis didėja nuovargis ir vis mažiau džiaugsmo ir sėkmės. Kasmet mūsų ansamblis išvykdavo į užsienio gastroles, tačiau kvietimų vis mažėjo, o dabar mūsų beveik niekur nebekviečia. Nesiliaujame dirbę, ir vis smarkiau, bet apie mus įsigali tyla. Stoviu tuščioje salėje. Ir dingojasi man, kad tai Liudvikui paliepus likau vienas. Nes vienatvei žmogų pasmerkia ne priešai, o draugai.

Nuo tada vis dažniau išeinu į lauko kelią tarp smulkių dirbamų sklypų. Į kelią, kur ant ežios auga erškėtrožių krūmas. Ten susitinku su paskutiniais ištikimaisiais. Yra tenai dezertyras su savo vaikinais. Yra klajojantis muzikantas. Už akiračio stovi medinis namelis, kuriame gyvena varginga mergelė Vlasta.

Dezertyras vadina mane karaliumi ir prisiekinėja, kad bet kada galiu pasinaudoti apsauga. Esą tereikia ateiti prie erškėtrožių krūmo. Ir ten esą visada susitiksime.

Labai jau lengva rast sau ramybę vaizdinių pasaulyje. Tačiau visada mėginau gyventi abiejuose pasauliuose lygia greta ir neapleisti vieno dėl kito. Negaliu apleisti tikrojo pasaulio, nors jame patiriu vien nesėkmes. Galų gale pakaktų, kad man pavyktų bent vienas, pats paskutinis dalykas: kaip aiškų ir suprantamą pranešimą perduot savo gyvenimą vieninteliam žmogui, kuris tai supras ir perduos toliau. Iki tol negaliu kartu su dezertyru joti prie Dunojaus.

Tasai vienintelis žmogus, apie kurį mąstau, vienintelė mano viltis po visų pralaimėjimų, dabar miega, atskirtas nuo manęs siena. Poryt jisai sės ant žirgo. Galva bus padabinta kaspinais. Jį vadins karaliumi. Eikš, sūneli. Jau migsiu. Vadins tave manuoju vardu. Migsiu. Noriu susapnuoti tave ant žirgo.

PENKTA DALIS

Liudvikas

1

Miegojau gerai ir visai gerai pailsėjau. Prisiminimai, kurių valiai vakar atsidaviau ligi pat nakties, kad ir kokie kartūs, nepaveikė mano fizinio gyvenimo ritmo. Sustygavau jį griežta dienotvarke, susidaryta, kai sukako trisdešimt ir pirmą kartą suvokiau neišvengsiąs senatvės. Atsibudau tik po aštuonių, neprisiminiau jokių – nei gerų, nei blogų, sapnų, galvos neskaudėjo, tik nesinorėjo keltis ir aš visai nesipriešinau tam nenorui, nes dabar nebelaikiau to blogu įpročiu, o tik maloniu tingios jaunystės požymiu.

Tad ir likau tysot lovoje. Miegas tarp manęs ir vakarykščio susitikimo pastatė kažkokią sieną, užuovėją, kur jaučiausi (bent jau kurį laiką) saugus. Negalėčiau pasakyti, kad šį rytą Liucija dingo iš mano minčių, ji tik pasitraukė į savo ankstesnįjį abstraktumą.

Į savąjį abstraktumą? Taip. Kai Ostravoje Liucija taip paslaptingai ir žiauriai dingo, iš pradžių neturėjau jokios galimybės jos ieškoti. O paskui (kai mane paleido iš armijos) metai vijo metus ir noras surasti ją pamažu blėso. Sakiau sau, kad Liucija, nors ir kaip ją mylėjau, nors ir kokia *vienatinė* ji buvo, vis dėlto yra neatskiriama nuo *situacijos*, kurioje susitikome ir įsimylėjome. Rodės man, kad tai kokia mąstymo klai-

da, jeigu žmogus mylimą būtybę atskiria nuo visų aplinkybių, kuriomis ją pažino ir kuriomis ji gyvena, jeigu atkakliai stengiasi apvalyti ją nuo viso, kas nėra ji *pati*, vadinasi, ir nuo *istorijos*, kurią kartu pergyveno ir kuri formuoja jų meilės kontūrus.

Juk moteryje mylim ne tai, kas yra ji pati savyje ir sau, o tai, kuo ji atsisuka į mus, kuo ji yra *mums*. Myliu ją kaip mūsų bendros istorijos personažą. Kas liktų iš Hamleto personažo be Elsinoro pilies, be Ofelijos, be visų konkrečių situacijų, į kurias jis patenka, kas liktų be vaidmens *teksto*, kas liktų abstrahavus jį nuo viso to? Kas liktų, išskyrus kažkokią tuščiavidurę, nebylią, iliuzinę esmę? Ir Liucija, atskirta nuo Ostravos priemiesčių, pro vielas prakišamų rožių, nudėvėtų suknelių, atskirta nuo mano paties begalinių savaičių ir nesibaigiančios nevilties, tikriausiai būtų jau nebe ta Liucija, kurią aš mylėjau.

Taigi šitaip tai supratau, taip sau tai aiškinau ir, metams bėgant, kone bijojau ją vėl sutikti, nes žinojau, kad susitiktume tokioje vietoje, kurioje Liucija jau nebebus Liucija, ir aš neturėsiu kuo surišti nutrūkusius saitus. Žinoma, nenoriu tuo pasakyti, kad lioviausi ją mylėjęs, kad užmiršau ją, kad ji kažkaip išbluko, priešingai, ji visam laikui liko many kaip tyli nostalgija, ilgėjausi jos, kaip ilgimasi galutinai prarastų dalykų.

Kaip tik todėl, kad Liucija man tapo praeitimi (kažkuo, kas kaip praeitis nuolat gyva ir kas mirę dabartyje), mano mintyse ji pamažu neteko savo kūniškumo, materialumo bei konkretumo, ir kuo toliau, tuo labiau virto kažkokia legenda, mitu, užrašytu ant pergamento ir metalinėje dėžutėje įmūryto į mano gyvenimo pamatus.

Gal todėl galėjo atsitikti neįtikėtinas dalykas: sėdėdamas kirpėjos kėdėje nesijutau tikras, kad atpažįstu ją. Todėl kitą

rytą (miego pauzės apgautam) man galėjo pasirodyti, kad vakarykštis susitikimas nebuvo *tikras*, kad gal jis įvyko legendos, pranašystės ar mįslės lygmeny. Penktadienio vakarą buvau nutviekstas tikrojo Liucijos buvimo ir staiga nusviestas atgal į praeitį, kurioje ji viešpatavo, o šį šeštadienio rytą jau ramia širdimi (ir gerai išsimiegojęs) klausiau savęs: *kodėl* ją sutikau? negi Liucijos istorija turi kokį nors tęsinį? ką šis susitikimas reiškia ir ką nori man pasakyti?

Negi istorijos, be to, kad įvyksta, dar kažką ir pasako? Gal nė neturėčiau pabrėžti, kad esu visiškai blaivus žmogus. Many vis dėlto dar liko šiek tiek iracionalių prietarų, pavyzdžiui, šis keistas įsitikinimas, jog visos mano gyvenime nutinkančios istorijos turi dar ir kažkokią prasmę, ką nors *reiškia*; kad pati gyvenimo istorija kažką pasako apie save, kad pamažu atskleidžia kai kurias savo paslaptis, kad ji pasirodo mums kaip rebusas, kurį reikia išspręsti, kad mūsų gyvenime nutinkančios istorijos yra gyvenimo mitologija ir kad toje mitologijoje glūdi tiesos ir paslapties raktas. O gal tai apgaulė? Galbūt, ir netgi labai tikėtina, tačiau niekaip negaliu atsikratyti šio įpročio nuolat *lukštenti* savo gyvenimą, tarsi jame iš tikrųjų būtų paslėpta kokia nors prasmė, reikšmė ar tiesa, negaliu atsikratyti šio poreikio, nors gal tai nė kiek ne daugiau nei kokio žaidimo pomėgis (lygiai kaip žaidžiama sprendžiant rebusus). Taip ir gulėjau girgždančioj viešbučio lovoj, o galvoje skriejo mintys apie Liuciją, dabar jau vėl virtusią mintimi, virtusią klausimu. Viešbučio lova išties, kaip jau apibūdinau ankstesniu sakiniu, labai girgždėjo ir, kai darkart suvokiau šią jos savybę, tai (staiga ir skausmingai) man sukėlė mintis apie Heleną. Ir, tarsi girgždanti lova būtų prabilęs pareigos balsas, tuoj atsidusau, nuleidau kojas ant grindų, atsisėdau ant lovos krašto, pasirąžiau, perbraukiau plaukus, pro langą žvilgtelėjau į dangų ir atsikėliau. Nors vakarykštis susi-

tikimas su Liucija šiandien buvo nebe toks konkretus, vis dėlto sujaudino ir pristabdė, slopindamas mano susidomėjimą Helena, tokį intensyvų dar tik prieš kelias dienas. Šiuo momentu iš jo buvo likęs tik susidomėjimo *suvokimas*, susidomėjimas, išverstas į atminties kalbą, pareigos prarastam susidomėjimui jausmas, susidomėjimui, apie kurį protas tvirtino, kad sugrįšiąs pirmykščiu intensyvumu.

Priėjau prie praustuvo, nusimečiau pižamos marškinius ir ligi galo atsukau čiaupą, pakišau rankas po srove ir beveik skubėdamas pilnomis rieškučiomis pyliau vandenį ant sprando, ant pečių, ant krūtinės, išsitryniau rankšluosčiu, norėdamas išjudinti kraują. Mat kiek išsigandau, pabūgau savo abejingumo šiandien atvyksiančiai Helenai, pabūgau, kad tas abejingumas (laikinas) nesugadintų man tik vieną kartą pasitaikiusios ir tikriausiai nepasikartosiančios progos. Tariau sau, kad reikia gerai papusryčiaut ir po to dar išlenkt degtinės.

Nusileidau žemyn į kavinę, bet radau ten tik daug kėdžių, gailiai styrančių aukštyn kojomis ant neuždengtų stalų, ir bobulę purvina prijuoste, šliužinėjančią tarp jų.

Nuėjau į viešbučio registratūrą. Budėtojas sėdėjo už pulto, paniręs į minkštą fotelį ir gilų abejingumą. Pasiteiravau, ar galiu viešbutyje papusryčiauti. Nė nepajudėjęs pasakė, kad šiandien jų kavinėje poilsio diena. Išėjau gatvėn. Buvo graži diena, debesėliai plaukė dangum, lengvas vėjelis pūsčiojo šaligatvių dulkes. Nuskubėjau į aikštę. Prie mėsos parduotuvės stovėjo minia vyresnių ir jaunesnių moterų, jos laikė krepšius arba tinklelius ir kantriai, bukai laukė, kada ateis jų eilė. Po akimirkos tarp skubančių arba pėdinėjančių praeivių mano dėmesį patraukė tie, kurie kaip miniatiūrinius deglus laikė kaušelius, virš jų kilo raudonos ledų kepuraitės, ir jie vis lyžteldavo jas. Jau pasiekiau aikštę. Ten stūksojo pailgas dviaukštis pastatas su dviem bokšteliais priešingose stogo pusė-

se. Pirmajame aukšte buvo įrengtos keturios vitrinos ir virš kiekvienos jų stiklinės liunetės; pirmojoje vitrinoje nupiešti trys vyrai tautiniais kostiumais, apsikabinę vienas kitą per pečius ir pravėrę burnas, antrojoje – vyras su moterimi (taip pat tautiniais drabužiais), trečiojoje – saulėgrąža, o ketvirtojoje – vyno statinė. Ten buvo savitarna.

Įėjau į didelį grįstomis grindimis kambarį, kuriame stovėjo aukšti stalai, o prie jų žmonės valgė sumuštinius, gėrė kavą ar alų.

Nenorėjau valgyti čia. Nuo pat ryto svajojau apie sočius pusryčius su kiaušiniene, lašinukais ir taurele alkoholio, sugrąžinsiančio man prarastą gyvybingumą. Prisiminiau, kad netoliese, kitoje aikštėje, parke su maro stulpu, yra restoranas. Niekuo ypatinga jis nepasižymi, tačiau man pakaktų kėdės ir stalo bei vieno vienintelio padavėjo, iš kurio išspausčiau, kas įmanoma.

Praėjau pro maro stulpą. Pjedestalas kėlė šventąjį, šventasis kėlė debesį, debesis kėlė angelą, angelas kėlė kitą debesėlį, ant kurio sėdėjo kitas angelėlis ir kėlė aukštyn dar mažesnį debesėlį su dar mažesniu angelėliu, ir šis buvo jau paskutinis. Buvo rytas; suvokiau tai dar kartą, žvelgdamas į maro stulpą, tą jaudinančią šventųjų, debesų ir angelų piramidę, akmens sunkumoje atspindinčią dangaus aukštumas, o realusis dangus šiuo metu buvo ryškiai žydras, kaip paprastai būna rytą, ir skaudžiai nutolęs nuo šio dulkėto žemės lopelio.

Perėjau nedidelį parką žaliomis vejomis ir suoleliais (bet vis dėlto pakankamai pliką, kad nesuardytų dulkinos tuštumos atmosferos) ir paliečiau restorano durų rankeną. Durys buvo užrakintos. Pradėjau nujausti, kad išsvajoti pusryčiai taip ir liks svajone, ir tai baugino, nes su vaikišku užsispyrimu sočius pusryčius laikiau visos šios dienos sėkmės garantu. Suvokiau, jog apskrities miestai nesiskaito su norinčiais

sočiai papusryčiauti keistuoliais ir savo užeigas atidaro gerokai vėliau. Daugiau nebebandžiau savo laimės ir pasukau atgal tuo pačiu keliu per parką.

Ir vėl sutikdavau priešais ateinančiuosius, nešančius rankose kaušelius rausvomis kepuraitėmis, ir vėl grįžo mintis, kad tie kaušeliai panašūs į deglus ir kad galbūt šiame panašume slypi kokia prasmė, nes tai – ne deglai, o *deglų parodija*, ir tai, ką jie taip iškilmingai neša, toji maža smagumo kaugelė, nėra joks malonumas, o tik *malonumo parodija*. Ir visa tai tikriausiai suteikia neišvengiamą parodijos atspalvį, gaubiantį tiek šiuos deglus, tiek visus šio dulkėto miesto malonumus. Paskui pasakiau sau, kad eidamas priešais tuos besilaižančius šviesos nešėjus, tikriausiai aptiksiu ir cukrainę, kurioje galbūt atsiras kėdė ir staliukas, o gal ir juodos kavos ir ko nors užkąsti.

Pėdsakas atvedė mane ne prie cukrainės, o prie pieniškų patiekalų valgyklos. Tenai driekėsi ilga laukiančiųjų kakavos arba pieno su sluoksniuotais raguoliais eilė ir stovėjo aukšti stalai, prie kurių žmonės valgė ir gėrė, tolesniame kambaryje buvo staleliai su kėdėmis, tačiau visi užimti. Tad stojau į eilę ir po trijų minučių mindžiukavimo nusipirkau stiklinę kakavos ir du raguolius; tada nuėjau prie aukšto stalo, ant kurio stovėjo gal šešios išgertos stiklinės, susiradau neaplaistytą vietą ir pastačiau ten savo stiklinę.

Paskubomis pavalgiau ir po trijų minučių vėl atsidūriau gatvėje. Buvo devynios; turėjau dar beveik dvi valandas: šiandien Helena pirmu lėktuvu išskrido iš Prahos ir Brno turėjo sėsti į prieš pat vienuoliktą atvažiuojantį autobusą. Supratau, kad šios dvi valandos bus visiškai tuščios ir bergždžios.

Žinoma, galėjau eiti apžiūrėti senųjų vaikystės vietų, su sentimentaliomis mintimis stabtelėti prie gimtojo namo, kur paskutines dienas praleido mano mama. Dažnai prisimenu

ją, tačiau šiame mieste, kur jos kaulelius prislėgė svetimas marmuras, regis, ir prisiminimai apie ją buvo apnuodyti: su jais mišo ankstesnio bejėgiškumo ir aitrios kančios pojūčiai, o to aš vengiau.

Tad neliko nieko kito, kaip atsisėsti aikštėje ant suoliuko, po akimirkos vėl pakilti, apeiti parduotuvių vitrinas, peržvelgti knygų pavadinimus knygyne, galiausiai kaip išsigelbėjimą nusipirkti kioske „Rude Pravo“, vėl atsisėst ant suoliuko, permesti akimis nepatrauklias antraštes, užsienio rubrikoje perskaityti porą įdomesnių straipsnių, vėl pakilti nuo suolo, sulankstyt „Rude Pravo“ ir nesuglamžius įmesti į šiukšlių dėžę, lėtai patraukti bažnyčios link, sustoti prieš ją, pažvelgti aukštyn į du bokštus, plačiais laiptais užkopti viršun ir įeiti į bažnyčios prieangį, o paskui ir vidun, baugščiai, kad be reikalo nepapiktinčiau žmonių, mačiusių, jog įėjusysis nesižegnoja ir užsuko čia tik pasivaikščiodamas, kaip vaikščiojama po parką arba krantinę.

Kai į bažnyčią prisirinko daugiau žmonių, pats sau tarp jų atrodžiau lyg įsibrovėlis, nežinantis, kaip stovėti, kaip nuleisti galvą arba sudėti rankas, tad vėl išėjau lauk, žvilgtelėjau į laikrodį ir įsitikinau, kad vis dar turiu daug laiko. Mėginau šauktis minčių apie Heleną, norėjau galvoti apie ją, kad bent kuo nors užpildyčiau laiką, tačiau tokia mintis niekaip nenorėjo pajudėti iš vietos, nenorėjo vystytis ir galėjo pasiūlyti man nebent vizualų Helenos atvaizdą. Beje, tai gerai žinoma: kai vyras laukia moters, jam labai sunku galvoti apie ją ir lieka tik (labiau arba mažiau ramiai) vaikštinėt šen bei ten po sustingusiu jos paveikslu.

Tad ir vaikštinėjau sau. Tiesiai priešais bažnyčią, prieš senosios rotušės pastatą (šiandieninį vietos komitetą) pamačiau išrikiuotą kokį dešimt tuščių vaikiškų vežimėlių. Negalėjau sau paaiškinti šio reiškinio. Kažkoks uždusęs jaunuolis

atrideno dar vieną vežimėlį, pristūmė jį prie jau stovinčiųjų, jį lydinti (truputį nervinga) jauna moteris iškėlė iš vežimėlio baltų audinių ir nėrinių ryšulį (kuriame, be abejo, buvo vaikas), ir abu nuskubėjo vidun į rotušę. Turėdamas omenyje pusantros valandos, laiką, kurį turiu prastumti, nusekiau paskui juos.

Jau ant plačių laiptų stoviniavo daug žioplinėtojų, lipant aukštyn jų vis daugėjo, daugiausia antrame aukšte, o aukščiau laiptai vėl buvo tušti. Renginys, dėl kurio čia susirinko žmonės, matyt, vyko šiame aukšte, tikriausiai kambaryje, į kurį nuo laiptų aikštelės vedė plačiai atlapotos durys ir kur spietėsi nemažas tuntas žmonių. Pasukau ten ir atsidūriau nedidelėje salėje, kur buvo išrikiuotos septynios užsėstų kėdžių eilės. Visi, regis, laukė kokio vaidinimo. Priešaky buvo pakyla, ant jos raudonu audiniu uždengtas ilgas stalas, ant stalo vaza su didžiule puokšte, ant sienos gilumoje dekoratyviai išskleista valstybės vėliava. Apačioje prieš pakylą (gal per tris metrus nuo pirmosios kėdžių eilės) pusračiu išrikiuotos ir į pakylą atgręžtos aštuonios kėdės, kitoje salės pusėje stovėjo mažytė fisharmonija su atvožtu dangčiu, prie kurios nuleidęs galvą sėdėjo plikas akiniuotas ponas.

Keletas kėdžių dar buvo laisvos; klestelėjau ant vienos jų. Dar ilgai nieko nevyko, tačiau žmonės salėje nenuobodžiavo, jie šnabždėjosi palinkę vienas prie kito ir atrodė kupini lūkesčio. Salė pamažu prisipildė, suėjusieji iš koridoriaus užėmė likusias kėdes ir aplipo pasienius.

Pagaliau prasidėjo lauktasis vyksmas: už pakylos prasivėrė durys, ir jose pasirodė ilganosė akiniuota dama ruda suknele, ji apžvelgė salę ir pakėlė dešinę ranką. Žmonės nutilo. Moteris žengtelėjo atgal, į kambarį, iš kurio atėjo, regis, kažką kažkam ten pasakė, bet greit vėl sugrįžo ir prigludo nugara prie sienos, o jos veidą nutvieskė iškilminga sustingusi šyp-

sena. Buvo matyti, kad viskas tobulai sinchronizuota, nes tuoj pat, kartu su šypsena, už mano nugaros pasigirdo fisharmonijos akordai.

Po kelių sekundžių duryse už pakylos baugščiai pasirodė jauna geltonplaukė, visa įraudusi, išsidažiusi ir susigarbanojusi plaukus, su baltai aptūlotu kūdikiu rankose. Akiniuotoji dar labiau prisispaudė prie sienos, o jos šypsena turėjo paraginti kūdikio nešėją eiti toliau. Ir nešėja nuėjo, netvirtu žingsniu, spausdama kūdikį prie savęs, o jai įkandin išniro kita su kūdikiu ant rankų, paskui ją (žąsele) dar visa virtinė. Neatitraukiau akių nuo pirmosios: iš pradžių ėjo akis pakėlusi į lubas, bet paskui nuleido jas žemyn ir, matyt, žvilgsniu susitiko su kažkuo sėdinčiu salėje, tai ją sutrikdė, ji greit nusuko akis į šalį ir nusišypsojo, tačiau ta šypsena (tiesiog galima buvo justi *pastangas*, kurių jai reikėjo) greitai dingo ir liko tik mėšlungiškai įtemptos lūpos. Visa tai šmėkštelėjo jos veide per keletą sekundžių (nuėjus vos šešis metrus nuo durų); kadangi ji vos ėjo tiesiai ir laiku nepasuko pagal kėdžių puslankį, akiniuotoji dama turėjo greit atsiplėšti nuo sienos (jos veidas kiek apsiniaukė), prišokti prie jos, paliesti ranka ir parodyti kryptį. Moteris tuoj pasitaisė ir apėjo pusratį, lydima kitų motinų su kūdikiais. Buvo jų aštuonios. Pagaliau jos apėjo nustatytą kelią ir dabar stovėjo nugara į susirinkusiuosius kiekviena prieš savo kėdę. Akiniuotoji parodė ranka žemyn, moterys viena po kitos reagavo į ženklą ir (vis nugara į salę) sėdosi (su suvyniotais kūdikiais) ant kėdžių.

Nuo akiniuotosios damos veido nuslinko nepasitenkinimo šešėlis, ji vėl šypsojosi ir pro praviras duris žengė į galinį kambarį. Sustingo kelias sekundes tarpduryje ir paskui vėl greitai grįžo atgal ir prisiglaudė prie sienos. Duryse pasirodė kokių dvidešimties metų vyras juodu kostiumu ir baltais marškiniais, kurių margu kaklaraiščiu suveržta apykaklė rėžėsi jam

į sprandą. Nuleista galva ir krypuojančia eisena leidosi į priekį. Paskui jį sekė septyni įvairaus amžiaus vyrai, visi tamsiais kostiumais ir išeiginiais marškiniais. Iš užpakalio apėjo sėdinčias motinas ir kiekvienas sustojo už savo kėdės. Vis dėlto kai kurie rodėsi sunerimę ir pradėjo dairytis aplink, tarsi kažko ieškodami. Akiniuotoji dama (kurios veide bematant atsirado jau pažįstamas šešėlis) tuojau prišoko ir, kai vienas vyrų kažką sušnibždėjo jai, pritariamai linktelėjo, o sutrikę vyrai greit apsikeitė vietomis.

Akiniuotoji tuoj pradėjo šypsotis ir vėl nuėjo prie pakylos durų. Šįkart nereikėjo mosto nė kokio kito ženklo. Duryse pasirodė naujas pulkelis, ir turiu pripažinti, kad jis buvo daug drausmingesnis ir labiau patyręs, tad žengė kone su profesionalia elegancija ir be sąmyšio. Jį sudarė maždaug dešimtmečiai vaikai: ėjo pramaišiui berniukas ir mergaitė; berniukai mūvėjo ilgas tamsiai mėlynas kelnes, vilkėjo baltus marškinius ir buvo užsirišę raudonus kaklaraiščius, kurių vienas kampas kybojo ant nugaros, o kiti du buvo surišti po kaklu; mergaitės buvo tamsiai mėlynais sijonėliais, baltomis palaidinėmis ir taip pat pasirišusios raudonus kaklaraiščius; visi rankose laikė puokšteles rožių. Žengė, kaip minėjau, tvirtai ir pasitikėdami savimi, ir ne kaip ankstesnieji pagal kėdžių pusratį, o išilgai pagal pakylą, paskui sustojo ir pasisuko pusiau kairėn, visa jų eilė dabar stovėjo po pakyla veidu į pusračiu sėdinčias moteris ir salę.

Vėl praėjo kelios sekundės, duryse pasirodė nauja figūra, paskui kurią šįkart niekas nesekė, ir nuėjo tiesiai raudonai dengto stalo link. Tai buvo plikas vidutinio amžiaus vyras. Jis ėjo oriai, išsitiesęs, vilkėjo juodai, o rankoje nešė raudoną aplanką; sustojo ties ilgojo stalo viduriu, pasisuko į susirinkusiuosius ir nusilenkė jiems. Buvo matyti aptukęs veidas ir plati raudona-mėlyna-balta juosta, ant kurios maždaug ties

skrandžiu kybojo didelis auksinis medalis. Lenkiantis šis sūpavosi viršum stalo.

Tą akimirksnį staiga (nė nepaprašęs žodžio) garsiai prabilo vienas iš prieš pakylą stovinčių berniukų. Kalbėjo kažką apie prasidėjusį pavasarį, kad tėveliai ir mamytės džiaugiasi, ir visa žemė esą džiaugiasi. Jį nutraukė viena mergaitė ir pakartojo maždaug tą patį, nelabai aiškų tekstą, kuriame kartojosi žodžiai „mamytės", „tėveliai", „pavasaris" ir dar keliskart paminėta „rožė". Ją nutraukė kitas berniukas, o jį kita mergaitė, ir nepasakytum, kad jie ginčijosi, nes visi kalbėjo daugmaž tą patį. Pavyzdžiui, vienas berniukas pareiškė, kad kūdikis yra taika. Po jo kalbėjusi mergaitė tvirtino, kad kūdikis yra gėlė. Dabar visi aiškiai laikėsi šios minties, dukart pakartojo ją unisonu, žengė pirmyn ir ištiesė rankas su puokštėmis. Kadangi jų buvo lygiai aštuoni, kaip ir pusračiu ant kėdžių sėdinčių moterų, kiekviena jų gavo po puokštę. Vaikai vėl sustojo išilgai pakylos ir daugiau nebekalbėjo.

Dabar prabilo vyras prie stalo, jis atvertė raudoną aplanką ir ėmė skaityti. Kalbėjo apie pavasarį, gėles, tėvelius ir mamytes, kalbėjo ir apie meilę, kuri duodanti vaisių, paskui jo žodynas pradėjo kisti ir jame atsirado žodžiai „pareiga", „atsakomybė", „valstybė", „pilietis". Jis kalbėjo nebe apie tėvelius ir mamytes, o apie gimdytojus ir gimdytojas, ir išvardijo visa, ką valstybė suteikia jiems (gimdytojams), už ką jie privalą valstybei išauklėti pavyzdingus piliečius. Po to paskelbė, kad visi čia esantys gimdytojai tai patvirtinsią savo parašais, ir parodė į stalo kampą, kur gulėjo stora oda įrišta knyga.

Rudoji dama dabar žengė prie pusračio pabaigoje sėdinčios motinos ir palietė jos petį, motina atsisuko, ir dama paėmė iš jos kūdikį. Motina pakilo ir nuėjo prie stalo. Vyras su juosta apie kaklą atvertė knygą ir padavė plunksnakotį. Ji

pasirašė ir grįžo prie savo kėdės, kur rudoji dama grąžino jai kūdikį. Tada prie stalo nuėjo kūdikio tėvas ir pasirašė, rudoji dama palaikė antrosios motinos kūdikį, o toji nuėjo pasirašyti, po jos pasirašė tėvas, kita motina, kitas tėvas, ir taip ligi galo. Tada vėl nuskambėjo fisharmonijos garsai ir žmonės, sėdėję publikos vietose šalia manęs, metėsi prie motinų ir tėvų, spausdami jiems rankas. Nuėjau ir aš salės priekin (tarsi taip pat norėčiau kažkam paspaust ranką), ir čia staiga vyras su juosta apie kaklą užkalbino mane, kreipdamasis vardu ir klausdamas, ar aš nepažinau jo.

Žinoma, kad nepažinau, nors visą laiką, kol rėžė kalbą, stebėjau jį. Kad nereikėtų neigiamai atsakyti į truputį nemalonų klausimą, pasiteiravau, kaip jam sekasi. Atsakė, kad visai nieko, ir tuomet staiga atpažinau jį: žinoma, tai buvo Kovalikas, gimnazijos moksladraugis, dabar atpažinau jo bruožus, truputį išskydusius aptukusiame veide; beje, Kovalikas priklausė mažiausiai įsimintiems bendramoksliams, nebuvo koks geruolis ar niekšelis, nei kompanijos siela ar atsiskyrėlis, ir mokėsi vidutiniškai, – tiesiog niekuo neįsimenantis; anuomet virš kaktos jam styrojo plaukų kuokštas, kurių dabar stigo, tad būčiau galėjęs surasti gerą pasiteisinimą, kodėl iškart jo nepažinau.

Paklausė, ką aš čia veikiu, ar tarp motinų yra ir mano giminaitė. Atsakiau, kad giminaitės čia neturiu ir užsukau tik iš smalsumo. Jis patenkintas nusišypsojo ir pradėjo man aiškinti, kad šis vietos komitetas labai daug nuveikė, kad civilinės apeigos vyktų išties oriai, ir su kukliu išdidumu pridūrė, kad jis, kaip civilinių reikalų referentas, taip pat prisidėjo prie to ir net buvo pagirtas apskrityje. Paklausiau jo, ar tai, kas vyko čia, buvo krikštynos. Atsakė, kad čia buvo ne krikštynos, o *naujų piliečių pasveikinimas*. Akivaizdžiai džiaugėsi proga išsikalbėti. Sakė, kad čia viena priešais kitą stoja dvi

galingos institucijos: katalikų bažnyčia su savo tūkstantmetes tradicijas turinčiais ritualais ir civilinės institucijos, kurios savo apeigomis turi išstumti tuos tūkstantmečius ritualus. Sakė, jog žmonės paliaus tuoktis ir krikštyti vaikus bažnyčiose tik tada, kai mūsų civilinės apeigos bus ne mažiau orios ir gražios nei bažnytinės.

Pasakiau, jog tikriausiai tai nėra lengva. Pritarė ir pridūrė, kad jie, civilinių reikalų referentai, džiaugiasi pagaliau sulaukę kiek paramos iš mūsų menininkų, kurie tikriausiai jau suvokę, kokia garbinga užduotis pasiūlyti tikrai socialistines laidotuves, vestuves ir krikštynas (tuoj pasitaisė: naujų piliečių pasveikinimą). Dar tarstelėjo, kad eilėraščiai, kuriuos šiandien deklamavo pionieriai, buvo tikrai gražūs. Pritariau jam ir paklausiau, ar ne veiksmingiau žmones nuo bažnytinių apeigų atpratintų galimybė apskritai *atsisakyti* visokių apeigų. Paklausiau jo, ar jam neatrodo, kad šiuolaikiniai žmonės jaučia atgrasą ceremonijoms ir apeigoms, ir jeigu ką reikėtų paremti, tai gal būtent šią atgrasą.

Atsakė, kad žmonės nenori atsisakyti savo vestuvių ir laidotuvių. Kad mūsų požiūriu (pabrėžė žodį „mūsų“, tarsi duodamas suprasti, kad ir jis keleriems metams praėjus po socializmo pergalės įstojo į komunistų partiją), klaida būtų nepasinaudoti šiomis apeigomis, kad susaistytume žmones su mūsų ideologija, mūsų valstybe. Paklausiau seno savo moksladraugio, ką daro su žmonėmis, kurie nenori dalyvauti tokiose apeigose, ir ar tokių esama apskritai. Atsakė, kad, žinoma, tokių yra, nes ne visi dar mąsto naujoviškai, bet jeigu neatvyksta, jiems siunčiami vis nauji ir nauji kvietimai, kol galiausiai dauguma jų vis dėlto ateina į apeigas, nors savaitę ar dvi pavėlavę. Pasiteiravau, ar dalyvavimas apeigose privalomas. Su šypsena atsakė, kad neprivalomas, tačiau pagal dalyvavimą vietos komitetas vertina piliečių są-

moningumą ir santykį su valstybe, tad kiekvienas anksčiau ar vėliau suvokia tai ir ateina.

Tariau Kovalikui, kad vietos komitetas savo tikintiesiems daug griežtesnis nei bažnyčia. Kovalikas nusijuokė, kad, girdi, nieko nepadarysi. Paskui pakvietė mane užsukti į jo kabinetą. Atsakiau, deja, neturįs laiko, nes turiu kai ką sutikti prie autobuso. Paklausė manęs, ar mačiausi čia su kuo „iš vyrukų“ (turėjo omenyje mokslo draugus). Atsakiau, jog, deja, ne ir džiaugiuosi bent jį sutikęs, nes kai norėsiu krikštyti vaiką, būtinai jį susirasiu. Nusijuokė ir pliaukštelėjo man per petį. Paspaudėme vienas kitam rankas, ir vėl išėjau į aikštę, žinodamas, kad iki autobuso atvykimo dar likęs ketvirtis valandos.

Ketvirtis valandos nėra labai daug. Perėjau aikštę, vėl praėjau pro kirpyklą, pažvelgiau vidun pro langą (žinojau, kad Liucijos ten nebus, kad ji ateis tik popiet), o paskui tiktai klaidžiojau po autobusų stotį ir mėginau įsivaizduoti Heleną: jos veidą po pudros sluoksniu, rausvokus dažytus plaukus, anaiptol ne liekną figūrą, vis dėlto išlaikančią proporcijas, dėl kurių atkreipiame dėmesį į moterį, įsivaizdavau visa tai, kas ją laiko ant ribos tarp atgrasos ir patrauklumo, jos balsą, garsesnį už malonų, ir išraiškingą mimiką, savo intensyvumu išduodančią nekantrų norą *dar* patikti.

Iki šiol mačiau Heleną tik tris kartus, o to per maža, kad atminty išlaikytum tikslų jos atvaizdą. Kaskart, kai norėdavau jį prikelti, vienas jos bruožų mano vaizduotėje išryškėdavo taip, kad Helena pavirsdavo savo pačios karikatūra. Nors mano vaizduotė buvo labai netiksli, bet maniau, kad kaip tik tais iškraipymais ji atskleidžia kažkokią Helenos esmę, slepiamą po išoriniu apvalkalu.

Šį kartą Helenos vaizdinys pasirodė man kažkoks netvirtas, gležno kūno, ir tai turėjo pabrėžti ne tik jos amžių ir motinystę, ji atrodė ne tik erotiškai beginklė (ir nesėkmingai

dangstanti tai savim pasitikinčiu kalbos tonu), bet atrodė ir erotiškai „atiduota svetimai valiai“. Ar tai iš tikrųjų rodė kažkokią Helenos esmę, o gal greičiau mano paties požiūrį į ją? Kas žino. Tuoj turėjo atvažiuot autobusas, o aš troškau išvysti Heleną tokią, kokią ją dabar piešė man vaizduotė. Pasislėpiau vieno iš namų prie stoties tarpuvartėje ir iš ten norėjau stebėti, kaip ji *bejėgiškai* dairosi aplink, kaip jai šauna mintis, kad bergždžiai važiavusi čia ir nesutiksianti manęs.

Didelis greitasis autobusas su priekaba sustojo aikštėje, ir Helena išlipo viena pirmųjų. Buvo apsivilkusi mėlyną boloninį lietpaltį, tokius itališkus lietpalčius anuomet buvo galima nusipirkt tik už bonus. Vilkinčioms jais moterims jie suteikdavo jaunatvišką, sportišką išvaizdą. Ir Helena (pasistačiusi apykaklę, persijuosusi diržu) atrodė šauniai. Ji apsidairė, kiek paėjo, kad pamatytų už autobuso paslėptą aikštės dalį, bet neliko neryžtingai mindžiukuoti, o nesvyruodama apsisuko ir nuėjo į viešbutį, kuriame apsistojau, kur ir ji buvo užsisakiusi nakvynę. Dar kartą įsitikinau, kad vaizduotė nupiešia man tiktai iškreiptą Helenos atvaizdą (kartais ji mane dirgina, tačiau dažnai pastūmėja Heleną į vulgarumo ir kone šleikštulio paribį). Laimė, tikrovėje Helena visada pasirodo gražesnė nei vaizduotėje, tai suvokiau ir šį kartą, žvelgdamas įkandin jai, su tais aukštakulniais nueinančiai viešbučio link. Nusekiau iš paskos.

Jau buvo pasilenkusi prie registratūros stalo, atsirėmusi į jį alkūne, o apatiškas portjė registravo ją į knygą. Ji skiemenavo: „Helena Zemankova. Ze-man-kova...“ Atsistojau jai už nugaros ir klausiausi anketinių duomenų. Kai portjė baigė, Helena paklausė:

– Ar čia yra apsistojęs draugas Jahnas?

Budėtojas sumurmėjo, kad ne. Žengtelėjau prie Helenos ir iš užpakalio uždėjau ranką jai ant peties.

2

Visa, kas vyko tarp manęs ir Helenos, buvo tiksliai suplanuota. Žinoma, ir Helena, užmegzdama santykius su manimi, turėjo savų ketinimų, tačiau tie ketinimai vargu ar buvo daugiau nei neaiškūs moteriški troškimai, noras išlikt spontaniškai, išsaugoti sentimentalią savo poeziją, nė nesistengiant iš anksto režisuoti arba planuoti. Tačiau aš nuo pat pradžios veikiau kaip rūpestingas būsimos istorijos aranžuotojas, nepaliekantis atsitiktinumui nei paskirų žodžių ar pasiūlymų parinkimo, nei, tarkime, kambario, kuriame norėjau likt vienas su Helena, paieškos. Bijojau net menkiausios rizikos, kad tik neišleisčiau iš rankų galimybės, kuri man buvo tokia svarbi ne todėl, kad Helena būtų buvusi jauna, itin miela arba labai graži, bet tik todėl, kad jos tokia pavardė, kad jos vyras buvo žmogus, kurio aš taip nekenčiau.

Kai vieną dieną institute pranešė, kad pas mane turi užsukti kažkokia draugė Zemenkova iš radijo, kurią turėsiu informuoti apie mūsų tyrimus, iškart prisiminiau anuometinį studijų kolegą, bet pamaniau, kad tai atsitiktinis pavardžių sutapimas, o jei ir pajutau nepasitenkinimą, tai visai dėl kitų priežasčių.

Mat mūsų institute jau buvo tapę taisykle visus žurnalistus

siųsti pas mane ir būtent mane skirti atstovauti institutui, kai to paprašo įvairios šviečiamosios įstaigos. Ši tariama pagarba slėpė gana liūdną faktą: savo mokslinį darbą pradėjau beveik dešimtmečiu vėliau nei kiti mano kolegos (juk ir trisdešimties sulaukęs vis dar buvau studentas); keletą metų visomis jėgomis stengiausi sumažinti šį atotrūkį, bet paskui supratau, kad būtų per sunku antrąją gyvenimo pusę skirti karštligiškam (ir tikriausiai bergždžiam) prarastų metų vijimuisi, ir numojau ranka. Laimė, šioje rezignacijoje būta ir paguodos: kuo mažiau vaikiausi sėkmės siauroje savo specializacijoje, tuo didesnė prabanga buvo savo specializacijos akimis žvelgti į kitas mokslo sritis, į žmogaus ir pasaulio būtį ir taip patirti (vieną saldžiausių) apmąstymų bei svarstymų malonumą. Bet mano kolegos gerai žino, jei tokie apmąstymai ir suteikia asmeninę paguodą, tai neką prideda prie mokslinės karjeros, kuri šiais laikais reikalauja, kad mokslininkas įnirtingai, it aklas kurmis, kapstytųsi savo specializacijoje arba subspecializacijoje ir neleistų laiko apgailestaudamas, kad negali apžvelgti platesnių horizontų. Tad kolegos iš dalies pavydi man manosios rezignacijos, iš dalies dėl jos niekina, o visa tai išreiškia pravardžiuodami mane „instituto filosofu" ir pasiųsdami pas mane radijo žurnalistus.

Gal dėl išvardytų priežasčių, bet ir dėl to, kad dažniausiai tai lėkšti ir įžūlūs tuščiažodžiautojai, nemėgstu žurnalistų. Kad Helena buvo ne laikraščio, o radijo redaktorė, dar labiau sunkino jos padėtį. Mat laikraščiai mano akyse turi pateisinamą aplinkybę: jie nebylūs. Jų pilkumas tylus, jie neteigia savęs, galima juos atstumti, išmesti į šiukšlių kibirą, atiduoti į makulatūrą. Neįdomus radijas neturi tokio pateisinimo, jis persekioja mus kavinėse, restoranuose, net ir traukiniuose arba apsilankius pas žmones, kurie jau nebegali gyventi be šio nuolatinio ausų kamšalo.

Baugino ir Helenos kalbėjimo būdas. Supratau, kad dar prieš ateidama į mūsų institutą jau turėjo galvoje parengtą tekstą ir dabar tik ieškojo kelių faktų bei duomenų, kuriuos galėtų prijungti prie įprastinių frazių. Stengiausi kiek įmanoma jai tai apsunkinti; sąmoningai kalbėjau kuo sudėtingiau ir nesuprantamiau, paneigdamas visas jos atsineštąsias nuostatas. O kai iškilo pavojus, kad vis dėlto ji supras mane, pasistengiau pereiti prie intymesnio tono: pasakiau, kad jai labai tinka šie rausvi plaukai (nors galvojau visiškai priešingai), pasiteiravau, ar patinka darbas radijuje ir kokias knygas ji skaito. Ir tyliuose pamąstymuose, neriančiuose daug giliau nei mūsų pokalbis, priėjau prie minties, kad pavardžių sutapimas galbūt neatsitiktinis. Šioji tuščiakalbė, triukšminga, konjunktūrinė redaktorė tikriausiai panaši į savo vyrą, kuris, kaip pažinojau, taip pat buvo tuščiakalbis, triukšmingas, konjunktūrinis. Todėl, lyg tarp kitko, kone koketiškai klustelėjau apie damos vyrą. Pasirodė, jog tai teisingas pėdsakas, ir dar po kelių klausimų visai tiksliai identifikavau Pavelą Zemaneką. Negalėčiau, žinoma, pasakyti, kad tą patį akimirksnį nusprendžiau suartėti su ja taip, kaip tai vėliau įvyko. Priešingai, atgrasa, kurią pajutau jai atėjus, po šio konstatavimo tik sustiprėjo. Tuoj pradėjau ieškoti preteksto pokalbiui su nekviestąja žurnaliste nutraukti ir pasiųsti ją kitam bendradarbiui. Pagalvojau ir apie tai, kaip būtų gera šią poniutę išsviesti pro duris su visomis jos šypsenomis bei žodiniais reveransais, ir labai gailavau, kad tai neįmanoma.

Tačiau kaip tik tada, kai mane visą jau buvo užvaldžiusi atgrasa, keletas visiškai natūralių Helenos gestų, matyt, sukeltų mano familiarių žodžių (kurių tiriamosios paskirties ji negalėjo nuspėti), mano neapykantai suteikė visai kitą atspalvį: pro žurnalistinio skubotumo dangalu išvydau *moterį*, konkrečią būtybę, galinčią atlikti moters vaidmenį. Nusišyp-

sojęs sau, pasakiau, kad Zemanekas ir nusipelnęs tokios žmonos, kuri tikriausiai yra pakankama bausmė, tačiau greitai turėjau pasitaisyti: niekinantis nuosprendis, kuriuo per greit panorau pats patikėti, buvo itin subjektyvus, netgi trokštamas; ši moteris tikriausiai buvus gana graži, ir nėra jokio pagrindo prielaidai, kad Pavelas Zemanekas ir dabar nesinaudoja jos moteriškumu. Ir toliau tęsiau lengvabūdišką pokalbį, neišsiduodamas, apie ką galvoju. Kažkas vertė mane atskleisti vis daugiau priešais sėdinčios žurnalistės *moteriškųjų* bruožų, o tai nevalingai sąlygojo pokalbio tėkmę.

Moters tarpininkavimas gali suteikt neapykantai bruožų, būdingesnių simpatijai: pavyzdžiui, smalsumo, potraukio suartėti, noro peržengti intymumo slenkstį. Mane apėmė kažkokia ekstazė: įsivaizdavau sau Zemaneką, Heleną, visą jų (svetimą) pasaulį ir su keistu pasitenkinimu brandinau savy neapykantą (dėmesingą, kone švelnią neapykantą) Helenos išvaizdai, neapykantą rausviems plaukams, neapykantą žydroms akims, trumpoms styrančioms blakstienoms, neapykantą apvaliam veidui, goslioms išplėstoms šnervėms, neapykantą tarpeliui tarp dviejų priekinių dantų, neapykantą brandžiam jos apkūnumui. Žiūrėjau į ją, kaip žiūrima į mylimą moterį. Žiūrėjau, tarsi norėdamas giliai įspausti į atmintį, o kad ji nepastebėtų mano pikto susidomėjimo, leidau į orą vis lengvesnius, vis meilesnius žodžius, ir Helena darėsi vis moteriškesnė. Turėjau įsivaizduoti, kad jos lūpos, krūtys, akys, plaukai priklauso Zemanekui, visa tai mintyse liečiau rankomis, glosčiau, tyriau, ar tai galima suplėšyti pirštais arba sudaužyti į sieną, paskui viską įdėmiai apžiūrinėjau, bandžiau išvysti iš pradžių Zemaneko, o paskui vėl savo akimis.

Gal tuo metu ir šmėstelėjo absoliučiai platoniška ir neveiksni mintis, kad būtų galima šią moterį iš komplimentais pagražinto mūsų pokalbio pievelės ginti vis toliau ir toliau

ligi finišo lovoje. Tačiau tiktai šmėstelėjo, kaip daugelis galvoje sukibirkščiuojančių minčių. Helena pareiškė esanti dėkinga už gautą informaciją ir daugiau nebetrukdysianti. Atsisveikinome, ir aš apsidžiaugiau, kai ji išėjo. Keista ekstazė atslūgo, ir aš vėl jaučiau jai tiktai atgrasą, ir net kiek sutrikau, prisimindamas, kad prieš akimirką elgiausi su ja taip familiariai susidomėjęs, netgi su meilumu (kad ir apsimestiniu).

Tikriausiai mūsų susitikimas būtų tuo ir pasibaigęs, jeigu po kelių dienų Helena pati nebūtų paskambinusi man ir paprašiusi darkart susitikti. Galbūt iš tikrųjų jai reikėjo patikslinti tekstą, tačiau man tada pasirodė, jog tai tik pretekstas ir kad jos balso tonas labiau apeliuoja į lengvabūdiškuosius, o ne į profesionaliuosius mūsų buvusio pokalbio pasažus. Greitai ir nesusimąstydamas perėmiau tokį toną ir jau nebeatitolau nuo jo. Susitikome kavinėje, ir aš tiesiog provokuojamai apeidavau viską, kas lietė Helenos tekstą. Begėdiškai ignoravau žurnalistinius jos interesus, mačiau, kad tai trikdo ją, bet ir nutuokiau, kad taip pradedu ją užvaldyti. Pakviečiau kartu išvažiuoti už Prahos. Pradėjo protestuoti, primindama, kad yra ištekėjusi. Niekas negalėjo suteikt man didesnio džiaugsmo. Sustojau prie šios tokios man brangios aplinkybės, vis sugrįždavau prie jos, apžaisdamas iš visų pusių, pokštavau. Galiausiai ji apsidžiaugė, galėdama nukreipt pokalbį kita linkme tuo, kad greitai priėmė mano pasiūlymą. Toliau viskas ėjo tiksliai pagal planą. Išpuoselėjo jį jau penkiolika metų trunkanti neapykanta, ir pajutau savy tiesiog nepaaiškinamą įsitikinimą, kad viskas taip ligi detalių ir išsipildys.

Ir planas pildėsi. Registratūroje paėmiau mažą kelioninį Helenos lagaminėlį ir palydėjau ją aukštyn ligi kambario, kuris, beje, buvo toks pat bjaurus, kaip ir manasis. Net Helena, turinti ypatingą savybę vadinti daiktus geresniais, nei yra, turėjo tai pripažinti. Pasakiau, kad nesirūpintų, kad tai sutvar-

kysime. Metė į mane nepaprastai iškalbingą žvilgsnį. Paskui pasakė norinti išsimaudyti. Teisingai, atsakiau aš ir pridūriau, kad lauksiu apačioje.

Nusileido į viešbučio holą (pro prasegtą apsiaustą matėsi rožinis megztukas ir juodas sijonas), ir galėjau darkart įsitikinti, kad ji elegantiška. Pasakiau, kad eisime pietauti į „Liaudies namus", kad tai prastas restoranas, tačiau geresnio čia ir nėra. Atsakė, kad aš esąs vietinis, tad ji atsiduodanti mano globai ir dėl nieko man neprieštarausianti. (Atrodė, kad stengėsi parinkti kiek dviprasmiškus žodžius, tos pastangos buvo juokingos ir džiuginančios). Vėl ėjome tuo keliu, kuriuo ėjau rytą, bergždžiai ieškodamas pusryčių, ir Helena dar kelis kartus pabrėžė besidžiaugianti, kad gali pamatyti gimtąjį mano miestą; nors iš tikrųjų buvo čia pirmą kartą, kažkaip nesidairė į šalis ir neklausinėjo, kas yra tame ar kitame pastate, ir apskritai nesielgė kaip pirmą kartą į nepažįstamą miestą atvykęs keleivis. Svarsčiau, ar tas nesidomėjimas yra sielos, nebegebančios patirti paprasčiausio susidomėjimo išoriniu pasauliu, sutręšimo požymis, o gal tai liudija Heleną visiškai susitelkus ties manimi ir negalint niekam daugiau skirti dėmesio; mieliau būčiau linkęs prie antrosios galimybės.

Vėl praėjome pro maro stulpą. Šventasis kėlė debesį, debesis angelą, angelas kitą debesį, kitas debesis kitą angelą; dangus dabar buvo žydresnis nei rytą; Helena nusivilko apsiaustą, permetė per ranką ir pasakė, kad karšta. Karštis dar labiau sustiprino įkyrų dulkinos tuštumos pojūtį. Statulos styrojo vidury aikštės tarsi nulaužtas dangaus gabalas, nebegalįs sugrįžti atgal. Pasakiau sau, kad ir mes abu esame *nusviesti* į šią keistai tuščią aikštę su parku ir restoranu, kad esame negrįžtamai nusviesti, kad ir mes esame nuo kažko nulaužti, kad veltui mėginame panėšėti į dangų ir aukštumas, bet nie-

kas mumis netiki, kad mūsų mintys ir žodžiai bergždžiai ropščiasi viršun, nes mūsų veiksmai žemi kaip pati žemė.

Taip, aštriai pajutau savo paties *žemumą*, ir tai mane nustebino. Bet dar labiau nustebino, kad neišsigandau to žemumo, o priėmiau jį su kažkokiu pasitenkinimu, netgi, sakyčiau, su džiaugsmu arba palengvėjimu. Pasitenkinimą dar labiau stiprino žinojimas, kad greta einanti moteris į šią abejotiną popietę yra vedama neką geresnių potraukių.

„Liaudies namai" buvo jau atidaryti. Kadangi buvo tik be penkiolikos dvylika, restorano salė buvo dar tuščia. Stalai buvo padengti, prieš kiekvieną kėdę padėta gili lėkštė, pridengta popierine servetėle, ant kurios buvo išdėliota po šaukštą, peilį ir šakutę. Nesimatė nė gyvos dvasios. Atsisėdom prie vieno stalo, nukėlėm stalo įrankius su servetėle, padėjom šalia lėkštės ir laukėme. Po kelių minučių virtuvės duryse pasirodė padavėjas, abejingu žvilgsniu apmetė salę ir norėjo vėl grįžti į virtuvę.

– Pone padavėjau! – sušukau.

Jis vėl atsigręžė ir žengė keletą žingsnių mūsų stalo link.

– Ko pageidaujate? – pasiteiravo stovėdamas per kelis metrus nuo mūsų.

– Norėtumėm papietauti, – tariau.

– Tiktai dvyliktą, – atsakė, apsisuko ir nuėjo į virtuvę.

– Pone padavėjau! – vėl šūktelėjau.

Jis atsisuko.

– Sakykit, – turėjau šaukti, nes jis stovėjo gana toli: – Gal turite vodkos?

– Ne, vodkos neturim.

– Tai ko ten turėtumėt?

– Čia turėtumėm, – atsiliepė iš savo tolių, – ruginės arba romo.

– Nekas, – šaukiau, – bet atneškite du ruginukės.

– Nė neklausiu, ar geriat ruginę, – pasisukau į Heleną.

Helena nusijuokė.

– Ne, prie ruginės nesu pratusi.

– Nesvarbu, – pasakiau, – priprasite. Esate Moravijoj, o ruginukė – juk populiariausia moravų liaudies degtinė.

– Nuostabu! – apsidžiaugė Helena. – Tai labiausiai ir mėgstu, tokią paprasčiausią smuklę, kur užeina šoferiai ir šaltkalviai, kur pats paprasčiausias valgis ir gėrimas.

– Tai gal ir romą pilat į alų?

– To tai ne, – papurtė galvą Helena.

– Tačiau mėgstat tokią liaudišką aplinką.

– Taip, – patvirtino ji. – Nepakenčiu tų prašmatnių restoranų, kur apie jus sukinėjasi dešimtys padavėjų ir serviruoja jums dešimtį lėkščių.

– Taigi, kur rasi geriau kaip tokioj užeigoj, kur padavėjas nė nepastebi jūsų, kur tiek dulkių ir smarvės. O svarbiausia, kur esama tokios ruginukės. Tai mano studentiškų metų gėrimas. Geresniam neturėjau pinigų.

– Mėgstu ir patį paprasčiausią valgį: tokius bulvinius blynus arba dešreles su lašiniais, dar pridedi svogūnų, ir kas gali būti skaniau...

Esu taip sugadintas nepasitikėjimo, kad negaliu priimti už gryną pinigą, kai kas nors išpažįsta man, ką mėgsta arba ko nemėgsta, tiksliau tariant, suprantu tai kaip jo autostilizacijos apraišką. Nė akimirką nepatikėjau, kad Helenai lengviau kvėpuoti prispjaudytose ir blogai vėdinamose knaipėse (kurių mūsų šaly nereikia toli ieškoti), o ne švariuose ir išpuoselėtuose restoranuose, kad jai skanesnis pigus valgis ir prastas alkoholis, o ne rinktiniai geros virtuvės patiekalai. Tačiau jos žodžiai nebuvo visai bereikšmiai, pro juos man prasišvietė tam tikros jau atgyvenusios, jau seniai iš mados išėjusios pozos pomėgis, pozos iš tų laikų, kai revoliucinis snobizmas

gardžiavosi viskuo, kas buvo „paprasta“, „liaudiška“, „kasdieniška“, „nauja“, kai linko niekinti viską, kas buvo „sukultūrinta“, „išlepinta“, kas dvelkė geru išsiauklėjimu ir įtartinai siejosi su smokingo bei per daug mandagaus elgesio vaizdiniais. Šioje Helenos pozoje atpažinau savo jaunystės laikus ir išvydau joje tiktai Zemaneko žmoną. Priešpietinis mano išsiblaškymas greitai sklaidėsi, aš galėjau vėl susikaupti.

Padavėjas atnešė ant padėklo dvi taureles ruginukės, pastatė jas priešais mus ir padėjo ant stalo popieriaus lapą, kuriame rašomąja mašinėle (matyt, keletu egzempliorių) neaiškiu, išsklidusiu šriftu buvo išspausdintas meniu.

Pakėliau taurelę ir tariau:

– Tad susidaužkim dabar už ruginukę, tą paprastą ruginukę!

Ji nusijuokė, susidaužė ir pridūrė:

– Visada ieškojau paprasto ir tiesaus žmogaus. Neįmantraus. Aiškaus.

Gurkštelėjome, ir aš pasakiau:

– Mažai tokių žmonių.

– Yra tokių, – tarė Helena. – Jūs esate toks.

– Tai gal jau ne, – paprieštaravau.

– Esate.

Darkart mane nustebino neįtikėtinas žmogaus sugebėjimas perkurti realybę pagal savo norą ar idealą, tačiau nesusvyravau ir priėmiau Helenos pasiūlytą mano asmenybės interpretaciją.

– Kas žino. Galbūt, – pratariau. – Paprastas ir aiškus. Tačiau kas tai yra paprastas ir aiškus? Svarbiausia, kad žmogus būtų toks, koks yra, ir nesigėdytų geisti to, ko geidžia, ir siekti to, ko siekia. Žmonės vergauja taisyklėms. Kažkas jiems pasakė, jog turį būti tokie ir tokie, ir jie stengiasi tokie būti ir ligi mirties nesužinos, kokie buvo, kokie jie yra. Tad ir būna nei šiokie, nei tokie, dvigubi, neaiškūs, susimaišę. Pirmiausia

žmogui reikia drąsos būti pačiu savimi. Nuo pat pradžios, Helena, pasakiau jums, kad patinkate man ir kad geidžiu jūsų, nors ir esate ištekėjusi. Negaliu to pasakyti kitaip ir negaliu to nepasakyti.

Išsakyti tai buvo kiek sunkoka (nors Helena, po pirmų žodžių nuleidusi galvą, mano sutrikimo ir nepastebėjo), tačiau būtina. Moters sąmonės užvaldymas turi vykti pagal griežtas taisykles, ir jeigu bandysi moterį įtikinti, protingais argumentais įveikti jos nusistatymą, tai netoli tenueisi. Daug išmintingiau yra apčiuopti esminę moters autostilizaciją (pagrindinį principą, idealą, įsitikinimą), o paskui (sofizmais, nelogiška demagogija ir panašiai) pasistengti pageidautiną jos elgesį harmoningai susieti su tąja esmine autostilizacija. Pavyzdžiui, Helena spirgėjo dėl „paprastumo“, „neįmantrumo“, „džiaugsmo“. Be abejonės, šie jos idealai kilo iš ankstesnio revoliucinio puritonizmo ir siejosi su „grynojo“, „nesugadinto“, moraliai tvirto ir principingo žmogaus vaizdiniais. Tačiau Helenos principų pasaulis rėmėsi ne mąstymu (pažiūrų sistema), o (kaip ir daugumos žmonių) tik alogiškomis sugestijomis, tad nebuvo nieko paprastesnio, kaip primityvios demagogijos mostu „džiaugsmingo žmogaus“ vaizdinį susieti su visiškai nepuritonišku, amoraliu svetimavimu, ir taip pasiekti, kad artimiausiomis valandomis pageidautinas Helenos elgesys (svetimavimas) nesukeltų neurotiško konflikto su vidiniais jos idealais. Vyras gali daug ko reikalauti iš moters, tačiau, nenorėdamas pasirodyti esąs žiaurus, turi leisti jai veikti sutariant su giliausiomis savo iliuzijomis.

Tuo tarpu į restoraną pradėjo rinktis žmonės, ir greitai dauguma stalų buvo užimta. Padavėjas vėl išėjo iš virtuvės ir nuvingiavo tarp stalų, priiminėdamas užsakymus. Ištiesiau Helenai meniu. Atsakė, kad geriau pažįstu moraviškus valgius, ir grąžino lapelį man.

Anaiptol nereikėjo būti moravų virtuvės žinovu, nes meniu buvo visiškai toks pat, kaip visose tokio tipo užeigose, ir jame buvo tiktai keletas stereotipinių patiekalų, dėl kurių sunku apsispręsti, nes visi vienodai nepatrauklūs. Spoksojau (apniukęs) į neaiškiai išrašytą popierių, o padavėjas jau stoviniavo greta ir nekantriai laukė užsakymo.

– Minutėlę, – tariau jam.

– Jau prieš ketvirtį valandos pageidavot pietų, o vis dar neišsirinkote, – papriekaištavo man ir nuėjo.

Laimė, jis greit sugrįžo, ir galėjome užsisakyti vyniotinius su naujomis ruginukės porcijomis bei sodos vandeniu. Degtinė gerai veikė Heleną, ir ji pareiškė, kad gyvenimas, nepaisant visų vis dar pasitaikančių trūkumų, yra gražus. Ir kad viskas priklauso nuo žmonių, nuo to, kaip jie tą gyvenimą sutvarko. Kramčiau gyslotą vyniotinį su raugintu agurku ir (pilna burna) pritariau, kad ši knaipė išties tampa graži, kai galiu čia sėdėti su ja.

Helenos skruostai paraudo (matyt, ruginukei veikiant), o tai pabrėžė veido apvalumą ir nublukino eleganciją, tačiau aš (matyt, taip pat dėl ruginukės poveikio) kilniaširdiškai nekreipiau į tai dėmesio, su linksma piktdžiuga tardamas sau, kad ir šiaip didelė likimo dovana, jei Zemaneko žmona yra tokia, kokia yra, nes jeigu jinai būtų bjauri, kuprota arba bekojė, aš vis tiek stengčiausi ją turėti.

Helena (kramtydama vyniotinį) pareiškė, kad nuostabu (ji mėgo žodį „nuostabu“), jog štai sėdime nepažįstamame mieste, apie kurį tiek svajojo, kai dar lankė ansamblį ir dainavo šio krašto dainas. Paskui pridūrė, kad gal ir negerai, bet jai išties gera su manimi, nieko esą nepadarysi, tai nepaklūsta jos valiai, tačiau tai stipriau už jos valią, ir taip jau yra. Atsakiau, kad dar blogiau yra gėdytis savo jausmų. Paskui pakviečiau padavėją ir atsiskaičiau.

Išėjus iš restorano, priešais vėl iškilo maro stulpas. Jis pasirodė man juokingas. Parodžiau jį:

– Pažiūrėkit, Helena, kur tie šventieji ropščiasi. Kaip jie braunas į viršų! Kaip jie nori į dangų! O dangui nusispjauti į juos! Dangus apie juos nieko nė nežino, apie tuos sparnuotus kaimiečius!

– Teisingai, – pritarė Helena, kuriai gatvėje smarkiau trenkė į galvą. – Ir kodėl jie apskritai čia stovi, tos šventųjų statulos, geriau pastatytų čia ką nors gyvenimui pašlovinti, o ne mistikai! – Dar nebuvo visiškai praradusi kontrolės, tad pasitikslino:

– Ar ne taip sakau? Gal šneku niekus? Ar ne?

– Ne niekus, Helena, jūsų tiesa, gyvenimas yra gražus ir niekada nebus per daug pašlovintas.

– Taip, – tarė Helena, – tegu sako, ką nori, gyvenimas yra nuostabus, ir nemėgstu aš pesimistų, nors ir pati turėčiau dėl ko dejuoti, bet aš nedejuoju, ir kodėl turėčiau dejuoti, kai gyvenime gali nušvisti tokia štai diena, tai nuostabu – svetimas miestas, ir aš čia su jumis...

Leidau Helenai išsikalbėti, tik kartais, kai stodavo ilgesnė pauzė, įterpdavau žodelį kitą, paskatindamas jos iškalbą. Greitai atsidūrėme naujajame kvartale, kur gyveno Kostka.

– Kur čia mes? – paklausė Helena.

– Juk žinote, – tariau aš, – kad viešosios vyninės nieko vertos. Šiuose namuose turiu mažą privačią vyninę. Užeikim.

– Kur jūs mane vedate? – protestavo Helena, sekdama paskui mane.

– Tikra privati slovakiška vyninė; niekada dar tokioj nebuvote?

– Ne, – atsakė Helena.

Atidariau duris ketvirtame aukšte ir įėjau į vidų.

3

– Čia visai ne vyninė, o pats paprasčiausias butas, – tarė Helena, įėjusi vidun ir iš prieškambario žvilgtelėjusi į Kostkos kambarį.

– Visai čia ne paprastas butas. Paprastas butas yra toks, kuriame gyvenate jūs arba aš, o šis butas ypatingas tuo, kad jis ne jūsų ir ne mano, niekur čia nesimėto jūsų arba mano marškiniai, jūsų arba mano prisiminimai, čia nekvepia nei jūsų, nei mano namais. Tai svetimas butas, ir todėl mums dviem jis *švarus*, kaip tik todėl galim čia jaustis laisvi.

Maniau, kad man pavyko išrėžt puikią ginamąją kalbą pačiam svetimo buto principui, tačiau mano iškalbingumas buvo bereikalingas. Helena visai nenusistebėjo, kad atvedžiau ją į svetimą butą, ir nepareikalavo jokių paaiškinimų. Priešingai, atrodė, kad vos peržengusi jo slenkstį jau buvo pasirengusi nuo koketavimo (kalbančio dviprasmybėmis ir apsimetančio žaidimu) pereiti prie veiksmų, kurie turi tik vieną prasmę ir puoselėja iliuziją, esą tai ne žaidimas, o pats gyvenimas. Sustojo vidury kambario ir pažvelgė atgal į mane, tame žvilgsnyje pamačiau, jog ji tik laukia, kad prieičiau, apkabinčiau ją ir pabučiuočiau. Taip žvilgtelėjusi buvo kaip tik ta Helena, kurią regėjau savo vaizduotėje: bejėgė ir svetimai valiai atiduota Helena.

Žengiau prie jos. Pakėlė į mane veidą; vietoj bučinio (tokio laukto) nusišypsojau jai ir pirštų galiukais suėmiau už pečių mėlyną jos lietpaltį. Suprato ir atsisagstė jį. Nunešiau jį pakabinti į prieškambarį. Ne, šią akimirką, kai viskas jau buvo parengta (mano norai ir jos atsidavimas), nenorėjau skubėti ir rizikuoti, kad beskubėdamas nepraleisčiau ko nors *iš viso to*, ką norėjau gauti. Pradėjau bereikšmį pokalbį, paprašiau, kad ji atsisėstų, ir rodžiau jai visokias Kostkos buto detales, atidariau spintelę ir apsimečiau, kad nustebau aptikęs ten vodkos butelį, kurį man vakar minėjo Kostka, paskui atkimšau jį, pastačiau ant staliuko dvi taureles ir pripyliau.

– Aš pasigersiu, – tarė ji.

– Abudu pasigersim, – atsakiau (nors ir žinojau, kad nepasigersiu, kad nenoriu pasigert, nes noriu išsaugoti blaivią atmintį).

Ji nenusišypsojo, atrodė rimta, išgėrė ir tarė:

– Žinote, Liudvikai, aš labai nenorėčiau, kad jūs galvotumėt, jog esu viena iš tų poniučių, kurios nuobodžiauja ir trokšta nuotykių. Nesu naivi, žinau, kad turėjote daug moterų ir kad jos išmokė jus nežiūrėti į jas rimtai. Bet aš būčiau labai nelaiminga...

– Ir aš būčiau labai nelaimingas, – atsakiau, – jeigu jūs būtumėt viena tų poniučių ir lengvabūdiškai žiūrėtumėt į kiekvieną meilės nuotykį, išvedantį iš santuokos kelio. Jeigu tokia būtumėt, mūsų susitikimas neturėtų jokios prasmės.

– Tikrai? – paklausė Helena.

– Taip, Helena. Jūsų tiesa, turėjau daug moterų, ir jos išmokė mane nerūpestingai jas keisti, bet susitikimas su jumis – tai visiškai kas kita.

– Jūs juk ne veidmainis. Nesakytumėt to, ko nejaučiat.

– Ne, nesakyčiau, nemoku meluoti apie tai, ką jaučiu, tai vienintelis dalykas, kurio manęs niekada neišmokė. Neme-

luoju jums, Helena, nors skamba neįtikėtinai: kai pirmąkart pamačiau jus, supratau, kad kaip tik jūsų laukiau tiek metų. Kad laukiau jūsų, dar nepažinodamas. Kad dabar turiu jus gauti. Kad tai neišvengiama kaip lemtis.

– Dieve mano, – pratarė Helena ir prisimerkė. Jos skruostus išmušė raudonos dėmės, gal nuo degtinės, gal nuo susijaudinimo, bet dabar ji dar labiau buvo mano vaizduotės Helena: bejėgė ir atiduota svetimai valiai.

– Kad jūs žinotumėt, Liudvikai, bet juk su manimi lygiai tas pats. Jau nuo pirmos sekundės žinojau, kad susitikimas su jumis nėra joks flirtas, ir kaip tik todėl išsigandau, nes esu ištekėjusi, bet žinojau, kad šitai su jumis yra teisinga, kad jūs esat mano tiesa ir kad negaliu padaryt nieko prieš...

– Taip, ir jūs mano tiesa, Helena, – tariau aš.

Sėdėjo ant kanapos įsmeigusi į mane nieko nematančias išplėstas akis, o aš sėdėjau priešais ant kėdės ir įdėmiai į ją žiūrėjau. Padėjau ranką jai ant kelių ir pamažu kėliau aukštyn sijoną, kol pasirodė kojinių krašteliai ir keliaraiščiai, kurie ant jau storokų Helenos kojų atrodė kažkaip liūdnai ir vargingai. Helena sėdėjo kaip sėdėjusi, nė vienu gestu ar žvilgsniu nereaguodama į mano prisilietimą.

– O kad jūs žinotumėt...

– Ką žinočiau?

– Apie mane. Kaip aš gyvenu. Kaip lig šiol gyvenau.

– O kaip gyvenote?

Ji skausmingai nusišypsojo.

Staiga išsigandau, kad Helena griebsis banalaus neištikimų poniučių ginklo, pradės menkinti savo santuoką ir taip atims man vertybę, tą akimirką, kai ji jau tampa mano grobiu.

– Tik nesakykit, dėl Dievo, kad jūs nelaiminga šeimoj ir vyras jūsų nesupranta.

– Aš ne tai norėjau pasakyt, – tarė Helena, kurią kiek sutrikdė mano puolimas, – nors...

– Nors šią akimirką taip ir galvojate. Kiekviena moteris, būdama su kitu vyru, pradeda taip galvoti, bet kaip tik čia ir prasideda melas, o jūs juk nenorit meluot, Helena. Tikriausiai mylėjote savo vyrą, jūs ne tokia moteris, kuri atsiduoda be meilės.

– Ne tokia, – tyliai atsakė Helena.

– Kas toks tas jūsų vyras? – paklausiau.

Gūžtelėjo pečiais, šyptelėjo:

– Vyras.

– Ar seniai jūs pažįstami?

– Jau trylika metų susituokę, bet pažįstami dar seniau.

– Tai jūs dar buvot studentė.

– Taip, pirmakursė.

Norėjo nuleisti žemyn užverstąjį sijoną, bet aš nutvėriau jos ranką ir sulaikiau. Klausinėjau toliau:

– O jis? Kur jūs susipažinote?

– Ansamblyje.

– Ansamblyje? Jūsų vyras tenai dainavo?

– Taip, dainavo. Visi mes dainavome.

– Vadinasi, susipažinot ansamblyje. Graži aplinka meilei.

– Taip.

– Tai apskritai buvo gražūs laikai.

– Ir jūs tai prisimenate?

– Tai buvo gražiausi mano gyvenimo metai. Jūsų vyras buvo jūsų pirmoji meilė?

– Man dabar nesinori galvoti apie savo vyrą, – priešinos ji.

– Noriu pažint jus, Helena. Noriu viską apie jus žinoti. Kuo daugiau apie jus žinosiu, tuo daugiau jūsų turėsiu. Ar turėjote ką prieš jį?

– Taip, – linktelėjo Helena.

Pajutau kone nusivylimą, kad Helena dar kažką turėjo ir taip sumenkino savo ryšį su Pavelu Zemaneku.

– Tikrą meilę?

Ji papurtė galvą:

– Kvailas smalsumas.

– Tai jūsų pirmoji meilė buvo jūsų vyras.

Ji linktelėjo:

– Bet tai buvo seniai.

– Kaip jis atrodė? – paklausiau tyliai.

– Kodėl jūs norit žinoti?

– Norėčiau turėt jus su viskuo, kas jumyse, su viskuo, kas šioje galvoje... – pagloščiau jos plaukus.

Jeigu kas ir trukdo moteriai pasakoti meilužiui apie savo vyrą, tai retai būna taurumas ir taktas arba tikras gėdijimasis, dažniausiai tiktai baimė kuo nors įžeisti meilužį. Kai šis išsklaido tokius baugulius, moteris pajunta dėkingumą, atsipalaiduoja ir svarbiausia, – turi apie ką kalbėti, nes pokalbių temos nėra neišsemiamos, o vyras žmonai yra pati dėkingiausia tema, nes tik dėl jo ji yra tikra, jaučiasi tikra *žinovė*, kiekvienas žmogus būna laimingas, galėdamas parodyti savo žinias ir pasigirti jomis. Ir Helena išsipasakojo apie Pavelą Zemaneką po to, kai patikinau ją, kad nesu prieš, ir galiausiai taip leidosi į prisiminimus, kad jo paveikslui nepridėjo jokių dėmių ir su entuziazmu tiksliai papasakojo man, kaip įsimylėjo jį (atlašų šviesiaplaukį jaunuolį), kaip pagarbiai žvelgė į jį, tapusį politiniu ansamblio vadovu (nebuvo jis joks sausuolis! buvo tūkstantįkart linksmesnis už dabartinį jaunimą!), kaip su visomis savo draugėmis žavėjosi juo (mokėjo pasakiškai kalbėti!) ir kaip jų meilės istorija harmoningai susiliejo su anuometiniais laikais, kuriuos užtardama pridėjo keletą sakinių (negi mes nutuokėme, kad Stalinas įsakydavo sušaudyti ištikimus komunistus?), ne todėl kad būtų norėjusi *nukrypti* prie politinių temų, o tikriausiai dėl to, kad jautėsi pati asmeniškai su tuo susijusi. Tai, kokiu būdu gynė savo jaunystės laikus ir kaip su jais

buvo susijusi (tarsi jie būtų *tėvynė*, kurią dabar prarado), atrodė kaip maža demonstracija, rodos, Helena norėjo pasakyti: turėk mane visą be jokių sąlygų, išskyrus vieną – leisk man būti tokiai, kokia esu, priimki mane su mano *pažiūromis*. Toks pažiūrų demonstravimas situacijoje, kurioje svarbiausia ne pažiūros, o kūnas, yra nenormalus ir parodo, kad kaip tik pažiūros yra šios moters neurozės priežastis: arba ji bijo įtarimo, kad neturi jokių pažiūrų ir žaibiškai susikuria jas, arba (tai įtikinamiau Helenos atveju) ji slapta abejoja savo pažiūromis, jaučiasi pažeidžiama ir trūks plyš stengiasi atgauti pasitikėjimą savimi, statydama ant kortos tai, kas jai yra neabejotina vertybė – patį meilės aktą (galbūt su baugščiu tikėjimu, kad meilužiui pasimylėjimas bus daug svarbesnis už ginčą su jos pažiūromis). Ši Helenos demonstracija anaiptol nebuvo man nemaloni, nes artino mane prie pačios mano aistros šerdies.

– Šiandieninis jaunimas kitoks, – kalbėjo ji. – Jie viską gavo veltui, gatava, jie negali suprast, kodėl aš ir dabar susigraudinu išgirdus rusų častušką.

– Bet juk ir jūs atėjot ant gatavo. Karui baigiantis jums buvo keturiolika, per Vasarį jums buvo septyniolika.

– Taip, tačiau visa tai yra mano gyvenimas. Pažiūrėkite čia, – ji parodė mažą sidabrinę plokštelę, trumpa grandinėle pritvirtintą prie rankinio laikrodžio. Pasilenkiau, ir Helena paaiškino man, kad plokštelėje išraižytas Kremliaus atvaizdas.

– Tai man davė Pavelas, – ir papasakojo karulio istoriją. Esą prieš daug metų įsimylėjusi rusė mergina padovanojo jį vaikinui Sašai, išeinančiam į didįjį karą, kuriam baigiantis jis pateko į Prahą ir gelbėjo ją nuo sunaikinimo, tačiau pats žuvo. Viršutiniame aukšte viloje, kurioje su tėvais gyveno Pavelas Zemanekas, sovietinė armija įrengė nedidelę ligoninę, ir sunkiai sužeistas leitenantas Saša praleido ten paskutines savo dienas. Suartėjęs su juo Pavelas praleisdavo ten ištisas

dienas. Prieš mirtį Saša padovanojo Pavelui karulį su Kremliaus atvaizdu, kurį visą karą nešiojo pasikabinęs ant kaklo. Pavelas saugojo šią dovaną kaip pačią brangiausią relikviją. Kartą, dar būdami sužadėtiniais, Helena ir Pavelas susipyko ir manė, kad išsiskirs; tada Pavelas atėjęs pas ją ir susitaikymo proga įteikęs jai šitą pigią puošmeną (ir brangiausią prisiminimą), o Helena nuo to laiko nepaleidžia jo iš rankų, nes šis mažas daiktelis atrodo jai estafetė, pasiuntinybė (paklausiau, kokia pasiuntinybė, ji atsakė „džiaugsmo pasiuntinybė“), kurią privalanti vykdyti ligi galo.

Ji sėdėjo priešais mane (užverstu sijonu ir atidengtais keliaraiščiais, pritvirtintais prie madingų juodų latekso kelnaičių) truputėlį paraudusiu veidu (nuo alkoholio, o gal ir nuo momentalaus įsijautimo), tačiau šią akimirką jos vaizdas visiškai pradingo už kito; Helenos pasakojimas apie triskart dovanotą karulį staiga (ir vienu akimoju) priminė visą Pavelo Zemaneko esybę.

Nė trupučio nepatikėjau raudonarmiečio Sašos egzistavimu. Net jei jis ir būtų egzistavęs, vis tiek realioji jo egzistencija visiškai dingo už didingo gesto, kuriuo Pavelas Zemanekas pavertė jį savo gyvenimo legendos personažu, šventąja statula, graudinimo instrumentu, sentimentaliu argumentu bei religiniu objektu, kurį jo žmona (regis, pastovesnė už jį) garbins (per jėgą ir užsispyrusi) ligi pat mirties. Man pasirodė, kad šalia atsirado Pavelo Zemaneko širdis (nešvankiai ekshibicionistiška širdis), ir iškart pasijutau vėl atsidūręs vidury penkiolikos metų senumo scenos: didžioji Gamtos mokslų fakulteto auditorija, priešaky už ilgo stalo ant pakylos sėdi Zemanekas, šalia jo apskritaveidė mergina su kasa ir bjauriu megztiniu, jam iš kitos pusės sėdi jaunuolis, rajono atstovas. Už pakylos stovi didelė juoda lenta, į kairę nuo jos kabo įrėmintas Julijaus Fučiko portretas. Prieš ilgą stalą – aukštyn

kylantys auditorijos suolai, tenai sėdžiu ir aš, dabartinis, po penkiolikos metų, anuometinėmis savo akimis matau prieš save Zemaneką, pranešantį, jog dabar bus nagrinėjamas „draugo Jahno atvejis“, girdžiu jį tariant: „Perskaitysiu jums dviejų komunistų laiškus“. Po šių žodžių jis stabtelėjo, paėmė į rankas kažkokią ploną knygelę, pirštais perbraukė ilgus banguotus plaukus ir prabilo įtaigiu, beveik švelniu balsu.

– Ilgai truko, mirtie, kol tu atėjai. O juk tikėjausi, kad susipažinsiu su tavim tik po daugiau metų. Kad dar gyvensiu laisvo žmogaus gyvenimą, kad dar daug dirbsiu, daug mylėsiu, daug dainuosiu ir po pasaulį keliausiu...

Atpažinau „Reportažą su kilpa ant kaklo“.

– Mylėjau jus, žmonės, buvau laimingas, kai taip pat atsakydavot meile, ir kankinausi, kai manęs nesuprasdavot...

Šis paslapčiomis kalėjime parašytas ir didvyriškumo šviesa nutviekstas tekstas, po karo išspausdintas milijonu egzempliorių, transliuotas per radiją, privalomai skaitomas mokyklose, buvo to meto šventraštis. Zemanekas perskaitė mums žinomiausius fragmentus, kuriuos kiekvienas mokėjo mintinai.

– Tenebus siejamas liūdesys su mano vardu. Tai mano priesakas jums, tėti ir mama, ir seserys mano, tau, manoji Gustina, jums, draugai, visi, kuriuos mylėjau...

Ant sienos kabojo Fučiko atvaizdas, Makso Švabinskio, garsaus senučio secesinio tapytojo, virtuoziško simbolinių alegorijų, apvalučių moterų, drugelių ir visokių grožybių piešėjo, paveikslo reprodukcija. Kalbama, kad po karo pas jį užėję draugai su prašymu pagal išlikusią fotografiją nupiešti Fučiką, ir Švabinskis nupiešęs jį (iš profilio) subtiliu savo stiliumi: beveik moterišką, įkvėptą, skaistų ir tokį gražų, kad tikriausiai net asmeniškai pažinojusieji Fučiką pirmenybę teikė sutaurintam piešiniui, o ne realaus veido prisiminimui. O Zemanekas skaitė toliau apie tai, kaip Fučikas 267 kameroje

dainavo su kartu kalinčiu tėtušiu Pešeku, dabar jo balsas skambėjo džiaugsmingai ir skaidriai:

– Saulė! Kaip dosniai šviečia ta apskrita burtininkė, tiek stebuklų sukuria žmogaus akims... Ak, tėtuši, kaip norėčiau bent kartą pamatyti saulėtekį...

Ir Zemanekas skaitė toliau, o visa salė dėmesingai tylėjo, storoji mergina užstalėj nenuleido nuo jo susižavėjusių akių. Staiga jo balsas sugriežtėjo ir nuskambėjo kone grėsmingai, – skaitė apie Mireką, kalėjime tapusį išdaviku.

– Žiū, tai buvo tvirtas vyras, nepabūgęs kulkų kovose Ispanijos fronte, ir jis nepalūžo, patekęs į koncentracijos stovyklą Prancūzijoje. Dabar jisai blykšta nuo rykštelės gestapininko rankoje ir išduoda, gelbėdamas dantis. Kokia paviršutiniška buvo jo narsa, jei pradingo po kelių smūgių. Tokia paviršutiniška, kaip ir jo įsitikinimai... Prarado viską, nes ėmė galvoti tik apie save. Gelbėdamas savo kailį paaukojo bičiulius. Pasidavė baimei ir iš baimės išdavė...

Ant sienos kabojo gražus Fučiko veidas, kabojo kaip ir visose mūsų šalies viešose patalpose ir buvo toks gražus, kad žvelgdamas į jį jaučiausi esąs žemas ne tik dėl savo prasižengimo, bet ir dėl išvaizdos. O Zemanekas skaitė toliau:

– Taip, Gustina, gyvybę gali mums atimti, tačiau garbės ir meilės atimt negali. O, žmonės, ar galit įsivaizduoti, kaip gyventume, jeigu vėl susitiktume po visų šių kančių? Vėl susitiktume laisvame gyvenime, gražiame savo laisve ir kūrybiškumu? Kai bus jau tai, ko siekėme, dėl ko kovojome ir dėl ko dabar einu mirti?

Zemanekas su patosu perskaitė pastaruosius sakinius ir nutilo. Paskui tarė:

– Tai buvo komunisto laiškas, rašytas kartuvių papėdėje. O dabar perskaitysiu kitą laišką.

Ir perskaitė tris trumpus juokingus baisius sakinius iš mano-

jo atviruko. Paskui jis nutilo, visi taip pat tylėjo, ir aš žinojau, kad esu žuvęs. Tyla truko ilgai, sumanus režisierius Zemanekas tyčia ilgai jos nepertraukė ir tik po kiek laiko pakvietė mane pasisakyti. Žinojau, kad pakeisti jau nieko nebegalėsiu; jeigu mano gynyba būdavo tokia neveiksminga anksčiau, tai ką ji bepadės šiandien, kai mano sakinius Zemanekas priešino absoliučiam Fučiko kančių matui? Tačiau, žinoma, neliko nieko kita, kaip atsistot ir kalbėti. Dar kartą paaiškinau, kad tai, ką rašiau, turėjo būti tik pokštas, ir tuoj pats pasmerkiau tokio pokšto netinkamumą ir grubumą, kalbėjau apie savo individualizmą, intelektualizmą, nutolimą nuo liaudies, galiausiai atradau savyje ir savimeilę, skepsį, cinizmą ir prisiekinėjau, kad, nepaisant visko, esu atsidavęs partijai, nesu jos priešas. Prasidėjo diskusija, ir draugai atskleidė mano elgsenos prieštaravimus, teiravosi manęs, kaip gali būti atsidavęs partijai žmogus, kuris pats pripažįsta esąs cinikas. Viena kolegė priminė man kai kurias ištartas nešvankybes ir klausė, ar komunistas gali šitaip kalbėti. Kiti skelbė abstrakčias pastabas apie miesčionis ir paminėdavo mane kaip konkretų pavyzdį. Visi tvirtino, kad mano savikritika buvo paviršutiniška ir nenuoširdi. Paskui draugė su kasa, sėdėjusi už stalo šalia Zemaneko, paklausė:

– Ką, tavo nuomone, į tavo žodžius pasakytų tie draugai, kuriuos kankino gestapas ir kurie nesulaukė šių dienų?

(Prisiminiau savo tėtį ir suvokiau, kad visi elgiasi taip, tarsi nežinotų apie jo mirtį.) Tylėjau. Ji pakartojo klausimą. Vertė mane atsakyti.

– Nežinau, – tariau aš.

– Na, pagalvok, – spyrė ji, – gal ką sugalvosi.

Ji norėjo, kad neva tų mirusių draugų lūpomis pasmerkčiau save, bet mane staiga užliejo pasipiktinimas, užklupo staiga ir netikėtai, ir aš atsisakiau ištisas savaites trukusios savigynos:

– Jie stovėjo ant mirties slenksčio. Jie tikrai nebuvo

smulkmeniški. Jeigu jie perskaitytų mano atviruką, tikriausiai tik pasijuoktų.

Prieš sekundę draugė su kasa davė man galimybę bent ką nors išsaugoti. Turėjau paskutinę progą *suprasti* griežtą draugų kritiką, sutikti su ja, priimti ir šio sutikimo dėka prašyti tam tikro supratimo ir iš jų pusės. Tačiau nelauktu savo atsakymu staiga išsilaužiau iš jų mąstymo sferos, atsisakiau vaidinti vaidmenį, kuris tuo metu buvo vaidinamas šimtuose susirinkimų, šimtuose drausmės svarstymų, o greitai ir šimtuose teismo posėdžių: kaltinamojo, kuris pats kaltina save, vaidmenį, kai aistringas savęs smerkimas (visiškai sutinkant su kaltintojais) išperka pasigailėjimą.

Vėlei stojo tyla. Paskui prabilo Zemanekas. Tarė negalįs įsivaizduoti, kas galėtų būti juokinga mano antipartiniuose pasisakymuose. Vėl pasitelkė Fučiką ir pareiškė, kad svyravimas ir skepticizmas kritinėmis akimirkomis visai dėsningai virsta išdavyste, kad partija yra tvirtovė, kurios viduje negali būti išdavikų. Paskui pridūrė, kad mano pasisakymas parodė, jog aš visiškai nieko nesupratau ir ne tik nepriklausau partijai, bet ir nenusipelniau, kad darbininkų klasės išlaikomas tęsčiau savo studijas. Pasiūlė pašalinti mane iš partijos ir iš universiteto. Žmonės salėje pakėlė rankas, ir Zemanekas tarė man, kad turiu atiduoti partinį bilietą ir išeiti.

Atsistojau ir padėjau partinį bilietą ant stalo prieš Zemaneką. Zemanekas nė nežvilgtelėjo į mane, jis manęs jau nebematė. Tačiau aš dabar matau jo žmoną, ji sėdi girta prieš mane paraudusiais skruostais ir iki juosmens užverstu sijonu. Tvirtos jos kojos viršuje baigiasi latekso kelnaičių juoduma. Tai kojos, kurių praskleidimu ir suskliaudimu dešimtmečiais pulsavo Zemaneko gyvenimas. Ant tų kojų dabar uždėjau delnus ir man rodėsi, kad laikau rankose patį Zemaneko gyvenimą. Žvelgiau į Helenos veidą, į jos akis, kurios į mano prisilietimą reagavo kiek prisimerkdamos.

4

– Nusivilkit, Helena, – pasakiau tyliai.

Ji pakilo nuo kanapos, užversto sijono kraštai vėl nukrito ligi kelių. Sustingusiu žvilgsniu žvelgė man į akis ir, netardama nė žodžio (ir nenuleisdama nuo manęs akių), pradėjo iš šono atseginėti sijoną. Šis jos kojomis lengvai nuslydo žemėn, kaire koja ji iššengė lauk, o dešiniąja sviedė sau į rankas ir padėjo ant kėdės. Stovėjo priešais su megztiniu ir apatinuku. Tada per galvą nusitraukė megztinį ir nusviedė prie sijono.

– Nežiūrėkit, – paprašė.

– Noriu matyti jus, – tariau aš.

– Nenoriu, kad matytumėt mane nusirengiančią.

Žengiau prie jos. Suėmiau iš abiejų pusių po pažastimis ir delnais slysdamas žemyn jaučiau po medvilniniu apatinuku, kiek sudrėkusiu nuo prakaito, jos minkštą tvirtą kūną. Ji palenkė galvą, jos lūpos mašinaliai prasivėrė ilgamečiu (blogu) bučinio įpročiu. Bet aš nenorėjau su ja bučiuotis, labiau norėjau ilgai, kuo ilgiau į ją žiūrėti.

– Nusivilkit, Helena, – pakartojau, žengiau atgal ir pats nusivilkau švarką.

– Čia labai šviesu, – tarė ji.

– Tai gerai, – atsakiau ir pasvėriau švarką ant kėdės atlošo. Per galvą nusitraukė apatinuką ir nusviedė prie megztinio ir sijono, atsegė kojines ir vieną po kitos nusimovė jas, kojinių nenusviedė, žengė du žingsnius ir atsargiai padėjo jas ant kėdės. Paskui atstatė krūtinę, užmetė rankas už nugaros, tai truko keletą sekundžių, paskui atgal užlaužtos rankos (tarsi stovint ant pirštų) nusmuko ir nuslydo priekin, su jomis nusmuko ir liemenėlė, ir ji slydo nuo krūtų, tuo metu suspaustų tarp pečių ir rankų ir besiglaudžiančių viena prie kitos, didelių, pilnų, blyškių, kartu sunkokų ir kiek nudribusių.

– Nusivilkit, Helena, – pakartojau paskutinį kartą. Helena pažvelgė man į akis ir nusitraukė juodas latekso kelnaites, kurios standžia medžiaga tvirtai spaudė jos liemenį; nusviedė jas įkandin kojinių ir megztinio. Stojosi nuoga.

Įdėmiai stebėjau kiekvieną tos scenos dalelę. Man visai nerūpėjo kuo greičiau patirt malonumą su viena iš moterų (tai yra su *pirma pasitaikiusia* moterimi), man reikėjo užimti visiškai *konkretų* svetimą intymųjį pasaulį, kurį turėjau užvaldyti per vienintelę popietę, vienintelį meilės aktą, kuriame turėjau būti ne tik tuo, kuris mylisi, tačiau kartu ir tuo, kuris ieško ir plėšia netvarų turtą, todėl privalo būti itin atsargus.

Ligi šiol į Heleną skverbėsi tiktai mano žvilgsniai. Ir dabar stovėjau atokiau, nors ji ir geidė šiltų lytėjimų, pridengiančių žvilgsniais šalčiui išstatytą kūną. Per šį kelių žingsnių atstumą kone jutau jos lūpų drėgmę ir goslų jos liežuvio nekantrumą. Dar sekundė, dvi ir žengiau prie jos. Apsikabinome stovėdami tarp dviejų drabužiais apverstų kėdžių.

– Liudvikai, Liudvikai, Liudvikai... – šnabždėjo ji. Nuvedžiau ją prie kanapos. Paguldžiau.

– Eikš, eikš, – ragino ji, – ateik pas mane, ateik.

Tik labai retai fizinė meilė sutampa su dvasios meile. Ką veikia siela, kai kūnas (tokiu senu, visuotiniu ir neįvairiu judesiu) suauga su kitu kūnu? Ko tik neprisigalvoja tomis akimirkomis, taip vėl parodydama savo pranašumą prieš inertišką kūniškojo gyvenimo monotoniją! Kaip moka paniekinti kūną ir pasinaudoti juo (ir jo partneriu), leisdamasi į padūkusias fantazijas, tūkstantį kartų kūniškesnes už abu kūnus! Arba priešingai: kaip moka sumenkint jį tuo, kad palieka kūną jo švytuoklei, o savo mintis (jau pavargusias nuo kūno kaprizų) nukreipia visai kita kryptimi, prie šachmatų partijos, prisiminimų apie pietus, skaitomos knygos...

Nėra nieko ypatinga, kad susilieja du svetimi kūnai. O kartais gal net ir sielos susilieja. Tačiau tūkstantį kartų rečiau kūnas aistroje susilieja su savo siela.

Tad kas dėjosi su mano siela tuo metu, kai kūnas užsiėmė fizine meile su Helena?

Mano siela matė moters kūną. Buvo abejinga tam kūnui. Žinojo, jog tas kūnas man reikšmingas tik tuo, kad kaip tik taip jį mato ir myli kitas, trečiasis, kurio čia nėra. Kaip tik todėl ji stengėsi tapti jo mediumu. Mačiau sulenktą koją, raukšlę ant pilvo ir krūtį, bet visa tai įgaudavo reikšmę tik tada, kai mano akys tapdavo to trečiojo, nesančiojo, akimis. Į šį *svetimą* žvilgsnį staiga įžengdavo mano siela ir tapdavo juo; ji užvaldydavo ne tik sulenktą koją, raukšlę ant pilvo ir krūtį, ji užvaldydavo taip, kaip jas matė tas trečiasis, nesantysis.

Ir mano siela ne tik tapdavo to trečiojo, nesančiojo, mediumu, ji net pradėdavo įsakinėti mano kūnui, kad ir jis taptų jo kūno mediumu, paskui pasitraukdavo į šalį ir stebėdavo šią susipynusių kūnų kovą, santuokinių kūnų kovą, o paskui staiga įsakydavo mano kūnui vėl atvirsti savimi, įsiterpti tarp santuokinių ir brutaliai suardyti jų susiliejimą.

Gysla ant Helenos kaklo pamėlo, jos kūną supurtė spazmas, ji pasuko galvą į šoną ir sukando pagalvę.

Paskui sušnibždėjo mano vardą, ir jos akys paprašė poros akimirkų poilsio.

Tačiau mano siela liepė nesutikti, o ginti ją nuo malonumo lig malonumo, nuvaryti ją. Kaitalioti jos kūno padėtį, kad neliktų kur užsiglaudęs ir pasislėpęs bent vienas žvilgsnis, kuriuo į ją žvelgė trečiasis, nesantysis. Ne, neduoti jai poilsio, o kartot ir kartot tą spazmą, kuriame ji tikra ir tiksli, autentiška, kurioje niekuo neapsimeta, kuri įsirėžus į atmintį tam trečiajam, tam, kurio čia nėra, kaip gėdos žymė, kaip antspaudas, kaip šifras ir ženklas. Išlukštenti jo slaptąjį šifrą! Sulaužyti karališkąjį antspaudą! Išplėšti slaptąjį Pavelo Zemaneko kambarį, viską iššniukšinėti, viską išversti, palikt jį nuniokotą!

Žvelgiau į paraudusį ir grimasos iškreiptą Helenos veidą. Uždėjau ant to veido delną; uždėjau jį ant jo kaip ant daikto, kurį galima nustumti, apversti, draskyti ir maigyti, ir jutau, kad tas veidas mano delną priima kaip daiktas, kuris nori būti vartomas ir maigomas. Paverčiau jos galvą į šoną, paskui į kitą šoną. Keletą kartų taip pavarčiau jos galvą, paskui tas vartymas staiga virto pirmu antausiu, antru, trečiu. Helena pradėjo kūkčioti ir šaukti, tačiau tai buvo ne skausmo, o jaudulio šauksmai, jos smakras pakildavo pasitikti smūgio, ir aš mušiau ją, mušiau ir mušiau. Paskui pastebėjau, kad ne tik smakras, bet ir krūtys kyla manęs link, ir pradėjau mušti (pasikeldamas virš jos) ją per pečius, per šonus, per krūtis...

Viskas baigiasi, baigėsi ir šitas žavus niokojimas. Ji gulėjo ant pilvo skersai kanapos pavargusi ir išsekusi. Ant nugaros matėsi iškilęs rudas apgamas, o žemiau, ant užpakalio, – raudoni dryžiai nuo smūgių.

Pakilau ir svyruodamas perėjau per kambarį, atvėriau duris ir įėjau į vonią. Atsukau čiaupą ir šaltu vandeniu nusiplo-

viau veidą, rankas ir kūną. Pakėliau galvą ir pamačiau save veidrodyje. Mano veidas šypsojosi. Kai išvydau jį tokį – besišypsantį, – man pasidarė juokinga ir aš nusijuokiau. Paskui nusišluosčiau rankšluosčiu ir atsisėdau ant vonios krašto. Norėjau bent kiek laiko pabūt vienas, pasimėgauti tuo retu vienatvės malonumu ir pasidžiaugti savo džiaugsmu. Taip, aš buvau patenkintas, gal net visai laimingas. Jaučiausi esąs nugalėtojas, ir visos būsimos minutės ir valandos atrodė man bereikšmės ir nedomino manęs.

Paskui vėl sugrįžau į kambarį.

Helena jau gulėjo ne ant pilvo, o ant šono ir žvelgė į mane.

– Ateik pas mane, branguti, – tarė ji.

Daugelis žmonių po kūniško susijungimo ima manyti (visiškai to neapmąstę), kad suartėjo ir sielos, ir šį klaidingą įsitikinimą išreiškia tuo, kad nevalingai pasijunta turintys teisę sakyti „tu". Aš, niekada netikėjęs klaidinga mintimi apie sinchronišką kūno ir sielos susiliejimą, pasijutau sutrikęs ir užgautas tujinimo. Nepaklausiau jos ir nuėjau prie kėdės, ant kurios gulėjo nublokšti mano rūbai, norėdamas užsimesti marškinius.

– Neapsirenk, – paprašė Helena, ištiesė į mane ranką ir pakartojo: – ateik pas mane.

Aš tetroškau, kad šių akimirkų visai nebūtų, arba, jeigu jau jos turi būti, kad būtų kuo mažiau įsimintinos, kuo bereikšmiškesnės, besvorės, kad būtų lengvesnės už dulkes. Nebenorėjau liesti Helenos kūno, nenorėjau jokių švelnumų, tačiau taip pat vengiau ir kokios nors įtampos ar dramatizmo, todėl vis dėlto atsisakiau marškinių ir prisėdau ant kanapos šalia Helenos. Siaubas, ji prigludo ir guldė galvą ant mano kojos, bučiavo mane, greitai visa koja buvo drėgna, bet tai nebuvo bučinių drėgmė: Helena pakėlė galvą, ir pamačiau, kad jos akys pilnos ašarų. Šluostėsi jas ir kalbėjo:

– Nepyk, branguti, kad verkiu, nepyk, branguti, kad aš verkiu.

Ji prisiglaudė dar labiau, apkabino mane ir įsikūkčiojo.

– Kas tau? – paklausiau.

Papurtė galvą.

– Nieko, nieko man nėra, kvailiuk.

Ir pradėjo karštligiškai bučiuot man veidą ir visą kūną.

– Aš įsimylėjau, – pasakė, o kai nieko neatsakiau, tęsė: – Tu juoksies, bet man vis tiek, aš įsimylėjau, aš įsimylėjau.

Aš vis tylėjau, o ji pridūrė:

– Esu laiminga.

Paskui pakilo ir parodė stalą, ant kurio stovėjo nebaigtas butelis degtinės:

– Žinai, įpilk man!

Nenorėjau įpilti nei sau, nei Helenai, bijojau, kad alkoholis gali pavojingai pratęsti šią popietę (kuri buvo graži, bet su sąlyga, kad ji jau pasibaigė).

– Branguti, aš prašau, – ji vis rodė į stalą ir atsiprašinėdama pridūrė: – Nepyk, aš tiesiog laiminga, noriu būti laiminga...

– Bet tam gal degtinė nėra būtina, – pasakiau.

– Nepyk, noriu išgerti.

Ką galėjau daryti; įpyliau jai stikliuką degtinės.

– O tu negersi? – paklausė ji.

Papurčiau galvą. Ji išlenkė stikliuką ir tarė:

– Padėk čia.

Butelį ir taurelę pastačiau ant grindų šalia kanapos. Ji labai greitai atsigavo, nuovargis praėjo. Dabar ji staiga tapo mergaičiuke, norinčia džiaugtis, linksmintis, išreikšti savo laimę. Jautėsi visiškai laisvai ir natūraliai, būdama nuoga (ant jos buvo likęs tik rankinis laikrodukas, prie kurio trumpa grandinėle prikabintas cinksėjo Kremliaus vaizdelis), ir bandė įvairias pozas, ieškodama patogesnės: turkiškai sukryžiavo po savim ko-

jas, paskui kojas ištiesė ir atsigulė ant šono, pasiremdama alkūne, paskui apsivertė ant pilvo ir įbedė veidą man tarp kelių. Ir pakaitomis vis kalbėjo man, kokia ji laiminga. Taip pat vis bandė bučiuotis, o tam man reikėjo didelio ryžto, nes jos burna buvo labai drėgna, be to, nesitenkino mano pečiais ir skruostais, o stengėsi pasiekti ir mano lūpas (aš bjauriuosi lipniais bučiniais, jei tik nebūnu kūno geismo apakintas).

Paskui pasakė, kad niekada nieko panašaus nepatyrusi. Atsakiau (tarp kitko), kad perdeda. Pradėjo prisiekinėti, kad niekada nemeluoja mylėdama ir kad neva neturiu priežasties netikėti ja. Toliau plėtojo mintį, kad nujautusi, kad pajutusi tai per pirmą mūsų susitikimą; esą kūnas turįs neapgaunantį instinktą, esą iš karto imponavau jai savo protu ir energija (taip, energija, nežinau, kokiu būdu ją manyje aptiko), tačiau, be viso to, žinojusi (nors tik dabar liovėsi gėdytis ir gali apie tai prabilti), kad ir tarp mūsų kūnų akimirksniu atsiradusi ta slapta sutartis, kokią žmogaus kūnas pasirašo gal tik kartą gyvenime.

– Todėl dabar, žinai, ir esu tokia laiminga! – nuleido kojas nuo kanapos, pasilenkė butelio ir įsipylė dar vieną taurelę. Išgėrė ją ir nusijuokė:

– Ką beveiksi, jeigu tu jau nebenori! Turiu gerti viena!

Nors ir maniau, kad šitas reikalas užbaigtas, negaliu pasakyti, kad Helenos žodžiai buvo man nemalonūs, jie patvirtino, kad sumanymas sėkmingai įgyvendintas, kad galiu jaustis patenkintas. Ir gal dėl to, kad nežinojau, ką pasakyti, ir kartu nenorėjau visą laiką tylėti, pratariau, kad gal vis dėlto perdeda kalbėdama apie potyrius, kuriuos patiria tiktai kartą gyvenime, juk ir su savo vyru išgyvenusi didelę meilę, kaip jau anksčiau minėjo.

Po šių mano žodžių Helena labai rimtai susimąstė (sėdėjo ant kanapos žemyn nuleidusi kojas, alkūnėmis rėmėsi į kelius ir dešinėje rankoje laikė tuščią taurelę) ir tyliai patvirtino:

– Taip.

Tikriausiai manė, kad šios dienos potyrių patetiškumas įpareigoja ją patetiškam atvirumui. Pakartojo „taip" ir pridūrė, jog, ko gero, neteisinga ir bloga būtų šios dienos stebuklo vardan (taip vadino mūsų fizinę meilę) paniekinti tai, ko būta anksčiau. Vėl išgėrė ir ėmė postringauti, kad patys stipriausi potyriai esą tokie, kurių neįmanoma lyginti, ir kad moteriai vienokia meilė yra dvidešimties metų ir kitokia trisdešimties; kad turiu ją suprasti: ne vien psichiškai, bet ir fiziškai.

O paskui (nelogiškai ir be ryšio) pareiškė, kad neva aš ir jos vyras esam kažkuo panašūs! Esą nė nežinanti kuo, nors aš ir atrodau visai kitaip, tačiau ji neklysta, nes turi neklystantį instinktą, kuriuo įžvelgia žmogų giliau, *kiaurai* jo fizinį pavidalą.

– Tikrai norėčiau žinoti, kuo esu panašus į tavo vyrą, – tariau jai.

Paprašė, kad nepykčiau, juk aš pats apie jį klausinėjau ir tik todėl ji išdrįsusi kalbėt apie jį. Bet jeigu noriu išgirsti gryną tiesą, turinti pasakyti: tik du kartus gyvenime buvusi taip besąlygiškai ir stipriai traukiama prie kito žmogaus: prie savo vyro ir manęs. Tai, kas mums bendra, esanti kažkokia paslaptinga gyvybinė energija, džiaugsmas, kuriuo spinduliuojame, amžinoji jaunystė, jėga.

Žodžiai, kuriuos Helena parinko, norėdama parodyti mano ir Pavelo Zemaneko panašumą buvo gana apytiksliai, bet vis dėlto negalėčiau paneigti, kad ji matė ir jautė tą panašumą (netgi jį *išgyveno*!) ir atkakliai tai tvirtino. Negalėčiau pasakyti, kad tai mane įžeidė ar įskaudino, tačiau suglumau nuo šių teiginių netinkamumo, nuo jų beribio kvailumo. Žengiau prie kėdės, kur gulėjo mano drabužiai, ir pradėjau lėtai rengtis.

– Branguti, aš tave kuo nors užgavau? – Helena pajuto

mano nepasitenkinimą, pradėjo glostyti man veidą ir prašyt, kad nepykčiau. Neleido man rengtis. (Dėl kažkokių paslaptingų priežasčių jai rodėsi, kad mano kelnės ir marškiniai yra jos priešai.) Ėmė įtikinėti, kad tikrai mane myli, kad nesišvaisto tokiais žodžiais, kad gal turėsianti progą tai įrodyti. Kad iš pat pradžių žinojusi, jog nedera apie jį kalbėti, nes nenorinti, kad tarp mūsų įsiterptų kažkoks kitas vyras, kažkoks svetimas vyras, taip, svetimas, nes jos vyras jau seniai jai yra svetimas žmogus.

– Kvailiuk mano, aš jau treji metai negyvenu su juo. Tik dėl dukters neišsiskiriam. Jisai turi savo gyvenimą, aš – savo. Šiandien išties esame visiškai svetimi viens kitam. Jis – tik mano praeitis, baisiai sena praeitis.

– Sakai tiesą? – perklausiau.

– Taip, tai tiesa, – atsakė ji.

– Nereikia taip kvailai meluoti, – tariau.

– Aš nemeluoju, gyvename viename bute, bet ne kaip vyras ir žmona, jau daug metų nesame vyras ir žmona.

Į mane žvelgė vargšės įsimylėjusios moters akys. Dar keletą kartų patikino, kad kalba tiesą, kad nemeluoja man, kad neturiu dėl ko pavyduliauti jos vyrui, kuris tėra sena praeitis, kad šiandien nebuvusi neištikima, nes neturinti kam būti neištikima, tad man nėra ko bijotis: mūsų pasimylėjimas buvęs ne tik gražus, bet ir *nesuteršta*s.

Staiga aš lyg praregėjau ir būgtelėjęs supratau, jog, tiesą sakant, neturiu jokios priežasties netikėti ja. Pastebėjusi tai ji pradžiugo ir tuoj kelis kartus iš eilės paprašė manęs garsiai pasakyti, jog tikiu ja. Paskui įpylė į taurelę degtinės ir panoro susidaužt su manim (aš atsisakiau). Pabučiavo mane. Man pašiurpo oda, bet nespėjau nusigręžti, – mane traukė jos pakvaišusios žydros akys ir (judrus, vis besisukiojantis) nuogas kūnas.

Tą nuogumą dabar mačiau visai kitaip. Tai buvo *apnuogintas* nuogumas, nusimetęs visus tuos žavesius, ligi šiol dangsčiusius amžiaus žymes, kuriose aš mačiau sukoncentruotą visą Helenos santuokos praeitį ir dabartį, taip aitrinusią mane. Tačiau dabar Helena prieš mane stojo nuoga, be savo vyro, be ryšio su juo, be santuokos, stojo *jinai pati*, ir jos kūno nepatrauklumas iškart neteko žavesio ir liko tiktai pačiu savimi – nepatrauklumu.

Helena nenujautė, kokią aš ją dabar matau, ji darėsi vis girtesnė ir linksmesnė; buvo laiminga, kad tikiu jos tvirtinimais apie meilę, ir nežinojo, kaip išreikšt savo laimę: nei iš šio, nei iš to jai šovė į galvą įjungti radiją (pritūpė prieš aparatą, atsukusi man nugarą, ir sukinėjo rankenėles). Vienoje stotyje suskambo džiazas. Helena pakilo, jos akys tviskėjo. Ji nerangiai mėgdžiojo tvisto judesius (išsigandęs spoksojau į krūtis, lakstančias iš vienos pusės į kitą).

– Ar bus gerai? – nusijuokė ji. – Žinai, šitų šokių niekad nešokau.

Garsiai nusikvatojo ir puolė apkabinti mane. Prašė, kad pašokčiau su ja, pyko, kad aš atsisakiau. Kartojo nemokanti šitų šokių, bet norinti šokti, ir aš turįs ją išmokyti, apskritai norinti, kad daug ko ją išmokyčiau, kad su manim vėl norinti būti jauna. Prašė, kad patikinčiau, jog ji dar jauna (patikinau). Susizgribo, kad esu apsirengęs, o ji nuoga, ėmė juoktis, jai tai atrodė labai neįprasta, teiravosi, ar šiame bute yra koks didelis veidrodis, kad galėtų į mus abu pasižiūrėti. Veidrodžio nebuvo, tik stiklinės knygų spintos durys. Mėgino mus įžiūrėti tame stikle, tačiau vaizdas buvo labai neryškus. Priėjo prie knygų spintos ir nusijuokė perskaičiusi užrašus ant knygų nugarėlių: Biblija, Kalvinas „Institucija“, Paskalis „Laiškai prieš jėzuitus“, Husas. Paskui išsitraukė Bibliją, atsistojo iškilminga poza, atsivertė kur papuolė ir pradėjo skai-

tyti pamokslininko tonu. Paklausė manęs, ar ji būtų geras kunigas. Atsakiau, kad jai labai tinka skaityti iš Biblijos, bet aš turiu rengtis, nes netrukus sugrįš ponas Kostka.

– Kiek dabar valandų? – paklausė ji.

– Pusė septynių, – atsakiau.

Nutvėrė mane už kairės rankos riešo, kur prisegtas laikrodis, ir sušuko:

– Ak, melagi! Dar tik be penkiolikos šešios! Nori atsikratyti manęs!

Norėjau, kad ji išeitų, kad jos kūnas (toks nepakenčiamai materialus) dematerializuotųsi, ištirptų, pavirstų srovele ir nutekėtų arba pavirstų garu ir išlėktų pro langą, tačiau kūnas buvo čia, kūnas, kurio iš nieko neatėmiau, nieko jame neįveikiau ir nesunaikinau, numestas kūnas, kurį apleido vyras, kūnas, kuriuo norėjau pasinaudoti, bet kuris pasinaudojo manim, o dabar įžūliai tuo džiaugiasi, šokinėdamas ir išdykaudamas.

Man niekaip nepavyko sumažinti savo keistos kančios. Ji pradėjo rengtis tik prieš septintą. Tada ant savo rankos pamatė raudoną dryžį nuo mano smūgio, paglostė jį ir pasakė turėsianti prisiminimą apie mane, kol vėl pasimatysim, ir greitai pasitaisė: pasimatysim, žinoma, daug greičiau, nei ta žymė išnyks. Atsistojo prieš mane (vieną kojinę užsimovusi, kitą laikė rankoje) ir panoro, kad pažadėčiau, jog išties pasimatysim greičiau. Aš linktelėjau, bet jai to neužteko, norėjo, kad pažadėčiau, jog iki to laiko *daug kartų* susitiksime.

Rengėsi labai ilgai. Išėjo prieš pat septintą.

5

Pravėriau langą, nes norėjau, kad vėjas kuo greičiau išpūstų kiekvieną šios bergždžios popietės atminimą, visus kvapų ir pojūčių likučius. Paskui greitai paslėpiau butelį, palyginau pagalves ant kanapos, o kai nutariau, kad visi pėdsakai jau panaikinti, nugrimzdau į krėslą prie lango ir (kone pamaldžiai) laukiau grįžtant Kostkos, jo vyriško balso (labai pasiilgau tvirto vyriško balso), jo aukštos, liesos povyzos su *plokščia* krūtine, jo ramios, keistokos ir išmintingos šnekos, to, ką man pasakys apie Liuciją, kuri, skirtingai nuo Helenos, buvo tokia saldžiai nemateriali, abstrakti, nieko bendra neturinti su konfliktais, įtampa, dramatizmu ir vis dėlto veikianti mano gyvenimą. Šmėkštelėjo mintis, kad gal ji veikia taip, kaip, astrologų nuomone, žmogaus gyvenimą veikia žvaigždžių judėjimas. Kai sėdėjau taip nugrimzdęs krėsle (prie atviro lango, pro kurį garavo laukan Helenos kvapas), pagalvojau, kad gal žinau savojo prietarų rebuso sprendimą, žinau, kodėl Liucija sušmėžavo mano pastarųjų dviejų dienų danguje: pasirodė vien tam, kad paverstų nieku mano kerštą, paverstų garu viską, dėl ko atvažiavau čia, nes Liucija, moteris, kurią aš taip mylėjau ir kuri visiškai nesuprantamai pabėgo nuo manęs paskutinę akimirką, yra pabėgimo deivė, bergždžio bėgimo dievaitė, garo valdovė, vis dar laikanti savo rankose mano galvą.

ŠEŠTA DALIS

Kostka

1

Mes jau daugelį metų nesimatėme ir apskritai matėmės tiktai keletą kartų gyvenime. Keista, nes vaizduotėje su Liudviku Jahnu susitinku labai dažnai ir mintyse kreipiuosi į jį kaip į pagrindinį savo priešininką. Taip apsipratau su jo nematerialumu, kad sutrikau staiga vakar po daugelio metų sutikęs jį – gyvą žmogų iš mėsos ir kaulų.

Pavadinau Liudviką savo priešininku. Ar galiu jį šitaip vadinti? Aplinkybės taip sutapdavo, kad visada sutikdavau jį, kai man reikėdavo pagalbos, ir kaip tik jis visada man padėdavo. Vis dėlto po šia išorine sąjunga visad žiojėdavo vidinio nesutarimo gelmė. Aš nežinau, ar Liudvikas tai suvokdavo tiek, kiek aš. Bet jis labiau pabrėždavo išorinę mūsų sąjungą nei vidinius skirtumus. Buvo nepakantus išoriniams priešininkams ir tolerantiškas vidiniams ginčams. Aš ne. Aš kaip tik priešingai. Nenoriu tuo pasakyti, kad nemėgstu Liudviko. Myliu jį, kaip mylime savo priešininkus.

2

Pirmą kartą susitikau su juo keturiasdešimt septintaisiais viename iš tų audringų susirinkimų, kuriais anuomet kunkuliavo aukštosios mokyklos. Buvo lemiama tautos ateitis. Visi tai jautė, aš taip pat jaučiau ir dalyvavau visose diskusijose, ginčuose ir balsavimuose, kur palaikiau komunistinės mažumos pusę prieš daugumą, kurią anuomet aukštosiose sudarė liaudininkai ir tautiniai socialistai.

Daugelis krikščionių, katalikų ir evangelikų man dėl to priekaištavo. Jie laikė išdavyste mano ryšius su judėjimu, įrašiusiu bedievystę savo devize. Kai šiandien susitinkame, jie mano, kad bent po penkiolikos metų supratau anuomet klydęs. Bet turiu juos nuvilti. Ligi šiol nepakeičiau pažiūrų.

Žinoma, komunistinis judėjimas bedieviškas. Tačiau tik krikščionys, nematantys rąsto savo aky, dėl to gali kaltinti patį komunizmą. Sakau, krikščionys. Bet kur tokie? Aplinkui tik tariami krikščionys, gyvenantys lygiai taip, kaip gyvena netikintieji. Tačiau jei esi krikščionis, turi gyventi kitaip. Turi žengti Kristaus keliu, *būti panašus* į Kristų. Turi atsisakyt asmeninių interesų, valdžios ir gerovės, atsigręžti į vargstančiuosius, pažemintuosius, kenčiančiuosius. Ar ką panašaus darė bažnyčia? Mano tėvas buvo amžinas bedarbis, nuo-

lankiai tikintis Dievą. Į jį kreipė pamaldų veidą, tačiau bažnyčia niekad neatkreipė veido į tėvą. Liko apleistas tarp artimųjų, apleistas vidury bažnyčios, ligi savo ligos ir mirties vienas su savo Dievu.

Bažnyčia nesuprato, jog darbininkų judėjimas yra pažemintųjų ir dūsaujančiųjų, teisingumo trokštančiųjų judėjimas. Nusisuko nuo jų prieštaraudami Jėzaus dvasiai. Neturėjo jokio noro su jais ir dėl jų rūpintis Dievo karalyste žemėje. Jungėsi su prispaudėjais ir taip atėmė Dievą iš darbininkų judėjimo. O dabar nori priekaištauti jam, kad esąs bedieviškas? Kokie fariziejai! Taip, socialistinis judėjimas yra bedieviškas, bet aš įžvelgiu čia Dievo bausmę, skirtą mums, krikščionims! Bausmę už mūsų nejautrą vargšams ir kenčiantiesiems.

Ką man daryti tokioje padėtyje? Baimintis, kad mažėja besimeldžiančiųjų bažnyčiose? Baimintis, kad mokyklose vaikai mokomi mąstyti prieš tikėjimą? Kokios nesąmonės! Tikrajam tikėjimui nereikia pasaulietinės valdžios palankumo. Pasauliečių nepalankumas tikėjimą tik stiprina.

O gal turėčiau kovoti prieš socializmą, nes dėl mūsų kaltės jis bedieviškas? Dar didesnė nesąmonė! Galiu tik apgailestauti dėl tragiškosios klaidos, nukreipusios nuo Dievo socializmą. Galiu tiktai aiškinti šią klaidą ir dirbti, kad ją ištaisyčiau.

Ir iš kur, broliai Kristuje, randasi šitas nerimas? Viskas vyksta Dievo valia, dažnai klausiu, gal Dievas tyčia neleidžia žmonėms suprasti, kad žmogus negali nenubaustas atsisėst į jo sostą ir kad pats teisingiausias pasaulietiškų reikalų tvarkymas be jo pagalbos išsigema ir sugenda.

Prisimenu tuos metus, kai žmonės tarės esą tik per žingsnį nuo rojaus. Ir didžiavos, kad čia jų rojus, kuriam nereikalingas niekas danguje. O paskui jisai netikėtai ištirpo jų rankose.

3

Beje, prieš Vasarį mano krikščionybė komunistams visai tiko. Mielai klausėsi, kai aiškinau socialinį Evangelijos turinį ir stojau prieš supuvusį senąjį turto ir karų pasaulį, įrodinėdamas krikščionybės ir komunizmo giminystę. Jiems buvo svarbu patraukti savo pusėn kuo platesnius sluoksnius, norėjo patraukt ir tikinčiuosius. Bet greit po Vasario viskas pradėjo keistis. Kaip asistentas užstojau keletą studentų, kurie turėjo būti pašalinti dėl jų tėvų politinių pažiūrų. Protestavau ir susikirtau su mokyklos vadovybe. Staiga pasigirdo balsai, kad taip kryptingai krikščioniškai orientuotas žmogus negali auklėti socialistinio jaunimo. Atrodė, kad teks kovoti dėl savo egzistavimo. Ir tada sužinojau, kad per plenarinį partijos posėdį mane palaikė studentas Liudvikas Jahnas. Esą būtų baisus nedėkingumas užmiršti, kuo aš nusipelnęs partijai ligi Vasario. O kai jam priminė mano krikščionybę, tarė, jog tai tikriausiai laikina fazė mano gyvenime ir, būdamas jaunas, ją įveiksiu.

Tada susiradau jį ir padėkojau, kad užstojo mane. Pasakiau, kad nenorėčiau jo nuvilti ir todėl atkreipiu dėmesį, jog esu vyresnis už jį, ir nebėra vilties, kad „įveiksiu" savo tikėjimą. Pradėjome diskusiją apie Dievo esybę, begalybę ir amži-

nybę, apie tai, kaip į tikėjimą žvelgęs Dekartas, ar Spinoza buvo materialistas, ir dar daugelį dalykų. Nesutarėme. Galiausiai paklausiau, ar Liudvikas nesigaili, kad užstojo mane, matydamas, koks esu nepataisomas. Atsakė, kad mano tikėjimas yra mano asmeninis reikalas ir kad galiausiai niekam jis neturėtų rūpėti.

Nuo tada nebesutikau jo fakultete. Tuo labiau supanašėjo mūsų likimai. Gal kokiems trims mėnesiams po mūsų pokalbio praėjus, Liudviką pašalino iš partijos ir iš fakulteto. O dar po pusmečio iš fakulteto išėjau ir aš. Buvau išmestas? Užėstas? Negaliu pasakyti. Tiesa tokia, kad pasigirsdavo vis daugiau balsų prieš mane ir mano įsitikinimus. Tiesa, kad kai kurie kolegos patardavo paskelbti viešą ateistinį pareiškimą. Tiesa, kad per paskaitas teko keletą kartų nemaloniai susiremti su kovingais komunistuojančiais studentais, norėjusiais įžeisti mano tikėjimą. Išties pasiūlymas pašalinti mane iš fakulteto kybojo ore. Tačiau tiesa ir tai, jog tarp komunistų fakultete vis dar turėjau nemažai draugų, gerbusių mane už poziciją prieš Vasarį. Tereikėjo tikriausiai nedaug: tiktai to, kad aš pats pradėčiau gintis, ir jie tikrai būtų stoję mano pusėn. Bet aš to nepadariau.

4

– Sekite mane, – sakė Jėzus savo mokiniams, ir jie neatsikalbinėdami palikdavo savo tinklus, savo valtis, savo namus ir šeimas ir sekdavo paskui jį. „Tas, kuris paima arklą ir dairos atgal, nėra pasirengęs Dievo karalystei“.

Jei išgirstam Kristaus kvietimą, turime sekt jį besąlygiškai. Tai gerai žinoma iš Evangelijos, tačiau šiais laikais skamba kaip legenda. Koks čia dabar kvietimas, koks sekimas proziškuose mūsų gyvenimuose? Kur ir paskui ką turėtume eiti palikę savo tinklus?

Vis dėlto toks balsas pasiekia mus ir mūsų pasaulyje, jeigu tiktai budriai klausomės. Žinia, kvietimas neateis paštu tarsi registruotas laiškas. Jis ateina užsimaskavęs. Ir retai kada rožiniu, viliojančiu apdaru. „Ne veiksmas, kurį pasirinksi, o tai, kas tave sutiks nepasirinkus, prieš tavo norą ir mintis, tuo keliu eik, ten aš šaukiu, ten būki mokiniu, tai tavasis laikas, ten link ėjo tavo mokytojas...“ – rašė Liuteris.

Dėl daug priežasčių mėgau savo – asistento – vietą. Buvo gana patogi, palikdavo daug laisvo laiko tolesnėms studijoms ir žadėjo dėstytojo darbą visam gyvenimui. Aš ir išsigandau kaip tik to, kad esu prisirišęs prie šios vietos. Išsigandau, nes mačiau, kiek daug vertų žmonių, pedagogų ir studentų, buvo

priversti palikti aukštąsias mokyklas. Išsigandau savo prisirišimo prie patogaus gyvenimo, ramiu saugumu atitolinančio nuo mano artimųjų neramių likimų. Supratau, kad raginimai pašalinti mane yra *kvietimas*. Girdėjau, kad mane kažkas šaukia. Kad kažkas įspėja mane saugotis lengvos karjeros, kuri supančiotų mano mintis, tikėjimą, mano sąžinę.

Žmona, su kuria tuomet auginome penkerių metų vaiką, suprantama, darė visa įmanoma, kad aš ginčiausi ir padaryčiau viską, kad tiktai likčiau aukštojoje. Ji galvojo apie sūnų, apie šeimos ateitį. Niekas daugiau jai neegzistavo. Kai pažvelgiau į jos tuomet jau pradėjusį senti veidą, išsigandau to nesibaigiančio rūpesčio, rūpesčio rytdiena, kitais metais, sunkių rūpesčių visomis būsimomis dienomis ir metais ligi begalybės. Išsigandau šito sunkio ir išgirdau savy Jėzaus žodį: „Nesirūpinkit rytdiena, rytdiena pati savimi pasirūpins. Šiandienai pakaks savų rūpesčių“.

Mano priešai tikėjosi, kad kankinsiuos ir išgyvensiu, o aš netikėtai pajutau savy nerūpestingumą. Tikėjosi, kad jausiu savo laisvės suvaržymą, o aš kaip tik tada atradau savy tikrąją laisvę. Supratau, kad žmogus neturi ko prarasti, kad jo vieta visur, visur ten, kur ėjo Jėzus, o tai yra visur tarp žmonių.

Po pradinės nuostabos ir gailesčio patenkinau savo priešininkų pyktį. Jų parengtą nuoskaudą priėmiau kaip šifruotą kvietimą.

5

Komunistai labai religingai tiki, kad žmogus, kuo nors nusikaltęs partijai, gali pelnyti atleidimą, jeigu kurį laiką dirbs tarp žemdirbių ir darbininkų. Taip po Vasario daug inteligentų ilgesniam ar trumpesniam laikui išėjo į kasyklas, gamyklas, statybas ir valstybinius ūkius, kad slaptingai apsivalę toje aplinkoje galėtų vėl grįžti į įstaigas, mokyklas ir sekretoriatus.

Kai savo aukštosios mokyklos vadovybei pasakiau, kad išeisiu iš fakulteto, ir nepaprašiau jokios kitos mokslinio darbo vietos, nes noriu dirbti tarp žmonių, labiausiai kaip specialistas kokiame valstybiniame ūkyje, mokyklos komunistai, draugai ir priešai suprato tai ne pagal manąjį, o pagal savąjį tikėjimą – kaip išskirtinio savikritiškumo išraišką. Įvertino tai ir padėjo man surast labai gerą vietą valstybiniame ūkyje vakarų Čekijoje, gražioje vietovėje, kur vadovavo geras direktorius. Išvykstant apdovanojo mane nepaprastai palanki charakteristika.

Buvau išties laimingas naujoje vietoje. Jaučiausi kaip naujai gimęs. Valstybinis ūkis buvo įsikūręs apleistame ir tik perpus naujai apgyvendintame pasienio kaime, iš kurio po karo buvo iškeldinti vokiečiai. Aplinkui vilnijo kalnai, daugiausia

pliki, su kalnų ganyklomis. Slėniuose buvo išsibarstę ilgi kaimai su labai toli vienas nuo kito stovinčiais namais. Dažni rūkai tarp manęs ir apgyvendinto krašto išsiskleisdavo lyg sustumiamas paravanas, pasaulis atrodė tarsi penktą kūrimo dieną, kai Dievas gal dar nebuvo apsisprendęs, ar atiduot jį žmonėms.

O ir žmonės čia buvo paprastesni. Jie stojo akis į akį prieš gamtą, begalines ganyklas, karvių ir avių bandas. Man buvo gera tarp jų. Greitai rados minčių, kaip geriau išnaudoti šio kalnuoto krašto augaliją: trąšos, šieno klojimo būdai, bandomasis vaistažolių laukas, šiltnamis. Direktorius buvo dėkingas man už naujas idėjas, o aš buvau dėkingas jam, kad leidžia man naudingu darbu pelnytis duoną.

6

Tai buvo 1951 metais. Rugsėjis buvo vėsus, tačiau spalio viduryje staiga atšilo, ir gražus ruduo tęsėsi ligi lapkričio pabaigos. Šieno kaugės džiūvo kalnų pievose, ir jo kvapas sklido po apylinkes. Žolėje pasirodydavo liauni vėlyvio stiebeliai. Ir tada aplinkiniuose kaimuose pasklido gandas apie jauną klajūnę.

Kaimyninio kaimo paaugliai ėjo į nušienautas pievas. Garsiai kalbėjosi, šūkčiojo vienas kitam ir staiga pamatė, kaip iš vienos kaugės išlindo išsidraikiusi, šienu apkibusi mergina, kurios nė vienas čia nebuvo matęs. Išsigandusi apsidairė ir puolė bėgti į mišką. Dingo greičiau, nei jie pradėjo vytis.

O dar to paties kaimo sodietė pasakojo, kad kartą popiet, kieme tvarkantis, iš kažkur atsirado gal dvidešimtmetė mergina labai sudėvėtu paltu ir, nuleidus galvą, paprašė duonos riekelės.

– Kur eini, mergaite? – paklaususi sodietė.

Mergina atsakiusi, kad jos kelias tolimas.

– Taip ir eisi pėsčia?

– Pamečiau pinigus, – atsakiusi. Sodietė daugiau neklausinėjusi ir davusi jai duonos su pienu.

Prie šių pasakojimų prisijungė ir mūsų ūkio piemuo. Esą,

kai buvęs kalnuose, padėjęs ant kelmo užteptą riekę ir pieno bidonėlį. Paėjęs kuriam laikui prie bandos, o sugrįžęs neberado nei riekės, nei bidonėlio.

Visa tai greitai pagavo vaikai ir kūrė fantastiškas istorijas. Kai kam nors kas pradingdavo, tuoj džiaugsmingai buvo priimama kaip jos egzistavimo patvirtinimas. Matė ją vakare maudantis tvenkiny už kaimo, nors buvo lapkričio pradžia, ir vanduo jau labai šaltas. Kitą vakarą iš kažkur pasigirsdavo tolima moters daina. Suaugusieji sakydavo, kad kuriame nors name ant kalno garsiai paleido radiją, bet vaikai žinojo, kad tai ji, laukinukė, eina kalnų viršūnėmis paleidusi plaukus ir dainuodama.

Kartą vakare sukūrė laužą už kaimo, degino bulvienojus, o į pelenus sumetė bulves. Žvilgtelėjo į mišką, ir viena mergaitė suspigo, kad kažkas ten žiūri iš tamsos. Vienas berniukas griebė grumstą ir sviedė ta kryptimi. Keista, nepasigirdo jokio riksmo, bet atsitiko kas kita. Visi vaikai aprėkė berniuką ir vos jo neprimušė.

Iš tiesų įprastinis vaikų žiaurumas nepasuko klajojančios merginos link, nors jai ir buvo priskiriamos smulkios vagystės. Nuo pat pradžių ji pelnė slaptą simpatiją. Gal žmonių širdis palenkė nekaltas tų vagysčių smulkumas? Gal jos jaunatvė? O gal angelo ranka saugojo?

Kad ir kaip būtų, sviestas grumstas įžiebė vaikų meilę paklydusiai mergaitei. Tą pačią dieną prie baigusio degti laužo jie paliko krūvelę keptų bulvių, pridengę pelenais, kad neatvėstų, o į krūvelę įsmeigė nulaužtą eglės šakelę. Sugalvojo jai ir vardą. Ant išplėšto iš sąsiuvinio lapo didelėmis raidėmis užrašė: „Tai tau, Klajute“. Popierių padėjo prie krūvelės ir prispaudė grumstu. Paskui pasislėpė krūmuose ir laukė pasirodant slapukės. Sutemo dangus, bet niekas bepasirodė. Vaikams pagaliau teko apleisti slėptuves ir eiti namo. Bet

anksti rytą jie vėl atbėgo į tą vietą. Taip ir buvo. Bulvių krūvelė buvo išnykusi, popierius ir šakelė taip pat.

Mergina tapo vaikų globojama laume. Palikdavo jai ąsotėlius su pienu, duonos, bulvių ir raštelius. Bet niekada nepalikdavo toje pačioje vietoje. Nepalikdavo *vienoje* vietoje, kaip paliekama elgetoms. Jie žaidė su ja. Žaidė paslėptą lobį. Pradėjo nuo ten, kur pirmą kartą paliko jai bulvių, ir traukė vis toliau nuo kaimo. Palikdavo lobį prie kelmo, prie didžiojo akmens, prie koplytėlės, prie erškėtrožių krūmo. Niekam neišduodavo vietos, kurioje slėpdavo dovanas. Niekada nepažeisdavo šio voratinklio švelnumo žaidimo, niekada nepatykojo mergaitės ir neišgąsdino. Leido likti nematomai.

7

Pasaka truko neilgai. Kartą mūsų ūkio direktorius su vietos komiteto pirmininku išsiruošė giliau į kraštą apžiūrėti keleto ligi šiol neapgyvendintų namų, likusių po vokiečių, norėdami įrengti ten nakvynę toli nuo namų dirbantiems laukininkams. Pakeliui užklupo lietus, pavirtęs liūtimi. Arčiausiai buvo tiktai eglynas ir jo pakrašty stovinti daržinė su šienu. Nubėgo ten, atidarė tik mediniu kaiščiu užkištas duris ir sulindo vidun. Šviesa skverbėsi pro atviras duris ir skyles stoge. Pamatė šiene įspaustą ertmę. Suvirto į ją, klausėsi į stogą barbenančių lašų, kvėpė svaiginantį kvapą ir šnekėjosi. Čia pirmininkas, vedžiodamas ranka po dešinėje kylančią šieno sieną, užčiuopė kažką kieta. Tai buvo lagaminėlis. Senas, aptrintas, pigus lagaminėlis iš presuotos celiuliozės. Nežinau, kiek laiko abu vyrai svyravo prieš atidengdami paslaptį. Tiesa tai, jog atidarė lagaminėlį ir rado jame keturias sukneles, visas naujas ir gražias. Suknelių grožis taip keistai kontrastavo su lagaminėlio vaizdu, kad kilo įtarimas dėl vagystės. Po suknelėmis dar būta kiek moteriškų baltinių ir tarp jų įspraustas laiškų ryšelis, perrištas mėlynu kaspinu. Daugiau nieko. Ligi šiol nieko nežinau apie tuos laiškus, nežinau, ar direktorius su pirmininku perskaitė juos. Žinau, kad pagal juos nustatė adresatės vardą: Liucija Šebetkova.

Kol jie kalbėjosi apie netikėtą radinį, pirmininkas šiene rado dar vieną daiktą. Apsilupinėjusį bidonėlį pienui. Tą patį mėlyną emaliuotą bidonėlį, apie kurio paslaptingą dingimą jau keturiolika dienų kas vakarą aludėj pasakoja ūkio bandos piemuo.

Paskui viskas ėjo nuosekliai. Pirmininkas pasislėpė eglyne, o direktorius nusileido žemyn į kaimą ir pasiuntė pas pirmininką policininką. Sutemus mergina grįžo į kvapnų savo miegamąjį. Vyrai leido jai įeiti, užsidaryti duris, palaukė pusę minutės ir nuėjo pas ją.

8

Abu vyrai, pagavę Liuciją daržinėje, buvo geri žmonės. Pirmininkas, buvęs kumetis, sąžiningas šešių vaikų tėvas, priminė senuosius kaimo šviesuolius. Policininkas buvo naivus dramblotas geruolis su didžiuliais ūsais panosėje. Nė vienas nebūtų nė viščiuko nuskriaudęs.

Ir vis dėlto aš pajutau keistą skausmą, kai išgirdau apie Liucijos pagavimą. Ligi šiol man suspaudžia širdį, kai įsivaizduoju direktorių ir pirmininką rausiantis jos lagaminėlyje, vartant rankose jos apatinius, švelnias padėvėtų baltinių paslaptis, žvelgiant ten, kur žiūrėti draudžiama.

Lygiai tokią kančią jaučiu įsivaizduodamas gūžtą šiene, iš kurios nėra kur paspruktі, kai vieninteles duris užstoja du stambūs vyrai.

Kai vėliau apie Liuciją sužinojau daugiau, su nuostaba įsitikinau, kad abi šios skausmingos situacijos nuo pat pradžių nušvietė man pačią jos lemties esmę. Abi jos buvo *išniekinimo paveikslai*.

9

Tą naktį Liucija nakvojo jau ne daržinėje, o ant geležinės lovelės krautuvėje, kur buvo įsikūrusi ir policija. Kitą dieną ją apklausė vietos komitete. Sužinojo, kad ligi šiol gyvenusi ir dirbusi Ostravoje. Kad pabėgusi iš ten, nes nebegalėjusi ištverti. Bet kai norėjo sužinoti ką konkrečiau, atsimušė į atkaklią tylą.

Kodėl bėgo čia, į vakarų Čekiją? Atsakė, kad jos tėvai gyveną Chebe. Kodėl nėjo pas juos? Išlipusi iš traukinio gerokai prieš namus, nes kelyje pradėjusi bijoti. Tėvas visą gyvenimą mušęs ją.

Vietos komiteto pirmininkas pasakė Liucijai, kad teks pasiųst ją atgal į Ostravą, iš kur išvyko nesusitvarkiusi dokumentų. Liucija į tai atsakė, kad pirmoje stotyje pabėgsianti iš traukinio. Pradėjo ant jos rėkti, bet greit susizgribo taip nieko nepešiantys. Tad pasiteiravo, ar turį pasiųst ją namo, į Chebą? Įnirtingai papurtė galvą. Dar kurį laiką buvo su ja griežti, pagaliau pirmininkas pasidavė savo paties minkštumui.

– Tad ko norėtum?

Pasiteiravo, gal galėtų pasilikti dirbti čia. Gūžtelėjo pečiais ir pasakė turį paklausti valstybiniame ūkyje.

Direktoriui nuolat stigo darbo jėgos. Nesvarstydamas priėmė vietos komiteto pasiūlymą. Pasakė man, kad galiausiai

gausiu pageidautiną darbininkę dirbti šiltnamyje. Ir dar tą pačią dieną komiteto pirmininkas atsivedė pristatyti Liuciją.

Gerai atsimenu tą dieną. Buvo jau antroji lapkričio pusė, ir ligi šiol saulėtas ruduo pirmą kartą parodė vėtringą ir niūrų veidą. Purkšnojo lietus. Ji stovėjo rudu paltuku, su lagaminėliu, nuleista galva ir tuščiomis akimis šalia aukšto pirmininko. Pirmininkas laikė rankose mėlyną bidonėlį ir rėžė kalbą:

– Jei ligi šiol ir padarei ką bloga, mes atleidome tau ir pasitikim tavimi. Būtume galėję pasiųsti tave atgal į Ostravą, bet palikome čia. Darbininkų klasei visur reikalingi geri žmonės. Tad nenuvilk jos.

Paskui jis nuėjo į raštinę atiduoti bidonėlio mūsų piemeniui, o aš nuvedžiau Liuciją į šiltnamį, pristačiau kitoms dviem darbininkėms ir paaiškinau, ką turės daryti.

10

Mano prisiminimuose Liucija užstoja visa, ką anuomet išgyvenau. Vis dėlto ir jos šešėlyje vietos komiteto pirmininko figūra lieka gana ryški. Kai vakar, Liudvikai, sėdėjote krėsle priešais mane, nenorėjau jūsų įžeisti. Tad pasakysiu jums tai dabar, kai vėl esate toks, kokį geriausiai pažįstu, kai esate mano vaizdinys ir šešėlis: buvęs kumetis, norėjęs sukurti rojų kenčiantiems savo artimiesiems, tasai doras, sąžiningas žmogus ir entuziastas, naiviai kartojąs prakilnius žodžius apie atleidimą, pasitikėjimą ir darbininkų klasę, mano širdžiai ir mano mąstymui buvo daug artimesnis, nei jūs, nors asmeniškai man jis niekada nerodė jokio draugiškumo.

Kartais tvirtinote, kad socializmas išaugo iš Europos racionalizmo ir skepticizmo kamieno, ant nereliginio ir antireliginio kamieno ir kitoks neįsivaizduojamas. Bet ar ir išties norėtumėt sau toliau tvirtinti, kad be tikėjimo, jog materija buvus pirminė, neįmanoma sukurti socialistinės visuomenės? Išties tikite, kad tikintieji Dievą negali nacionalizuoti gamyklų?

Esu visiškai tikras, kad Europos dvasios linija, išeinanti iš Jėzaus pasiuntinybės, daug dėsningiau veda į socialinę lygybę ir socializmą. O kai prisimenu aistringiausius pirmojo so-

cializmo etapo mūsų šaly komunistus, kad ir pirmininką, perdavusį į mano rankas Liuciją, jie man daug labiau panašūs į religinius pasišventėlius, negu į volteriškus abejotojus. Revoliucinis laikotarpis nuo 1948 iki 1956 metų maža bendro teturėjo su skepticizmu ir racionalizmu. Tai buvo didelis kolektyvinio tikėjimo laikotarpis. Žmogus, ėjęs koja kojon su tuo laiku, išgyveno kone religinius jausmus: atsižadėjo savojo „aš“, savo asmens, savo privatumo kažko aukštesnio ir viršasmeniško vardan. Marksizmo vadovėliai, nors ir buvo pasaulietinės kilmės, bet jiems teikiama reikšmė prilygo Evangelijos ir Biblijos priesakų reikšmei. Susidarė ratas minčių, kurios tapo neliečiamos, mūsų terminija, šventos.

Šis tikėjimas buvo žiaurus. Jis nekilstelėjo mūsų į savo šventikų tarpą, gal abu mus net nuskriaudė.

11

Kai žmonės vaizduotėje gali pakilt į pasakų karalystę, jie būna pilni taurumo, užuojautos ir poezijos. Kasdienos karalystėje, deja, jie apdairūs, nepasitikintys ir kupini įtarumo. Taip elgėsi ir su Liucija. Vos tik ji nusileido iš vaikų pasakų ir tapo realia mergina, bendradarbe ir kaimyne, tuoj pat virto smalsumo objektu, nestigo ir piktumo, kokį žmonės jaučia kritusiems angelams ir iš pasakų išvytoms laumėms.

Liucijai mažai padėjo jos tylumas. Gal po mėnesio valstybinį ūkį pasiekė jos asmens byla iš Ostravos. Iš bylos sužinojome, kad pirmiausia Chebe dirbo mokine kirpykloje. Už nusižengimus moralei metams buvo uždaryta pataisos įstaigoje, o iš ten atvyko į Ostravą. Ostravoje buvo gera darbininkė. Bendrabutyje gyveno pavyzdingai. Prieš pabėgimą pastebėtas vienintelis ir visiškai netikėtas prasižengimas: buvo nutverta vagiant gėles kapinėse.

Duomenų būta šykštoka, ir, užuot nušvietę Liucijos praeitį, jie pridengė ją dar didesniu slaptingumu.

Pažadėjau direktoriui, kad pasirūpinsiu Liucija. Ji traukė mane. Dirbo tyliai ir susidomėjusi. Buvo rami savo uždarumu. Nepastebėjau joje jokių keletą savaičių valkatavusios merginos bruožų. Kelis kartus minėjo esanti patenkinta ūky-

je ir nenorinti iš čia išeiti. Buvo romi, pasirengusi nusileist kilus ginčui ir pamažu pelnė bendradarbių palankumą. Vis dėlto jos nekalbume liko tai, kas liudijo skaudų likimą ir sužeistą sielą. Netroškau nieko daugiau, kaip jos išsipasakojimo, bet žinojau ir tai, kad ji jau patyrė daug klausinėjimų ir tikriausiai visi jie panašūs į tardymą. Tad pradėjau ne klausinėti, o pasakoti pats. Kas dieną su ja kalbėdavausi. Pasakojau apie savo planus įrengti ūkyje vaistažolių plantaciją. Pasakojau jai, kaip senovėj kaimiečiai gydėsi įvairių žolių nuovirais ir ištraukom. Pasakojau apie ožiažolę, kuria žmonės gydydavo cholerą ir marą, apie uolaskėles, kurios tikrai skaldo akmenis, šlapimo ir inkstų akmenis. Liucija klausėsi. Ji mėgo žoles. Bet, o šventasis naivume! Nieko apie jas nežinojo, net nė vienos jų vardo.

Artinosi žiema, o Liucija neturėjo nieko, išskyrus gražiąsias vasarines sukneles. Padėjau jai parengti jos finansų apskaitą. Priverčiau nusipirkti neperšlampamą apsiaustą ir megztinį, o paskui ir kitų dalykų: batus, pižamą, kojines.

Kartą paklausiau jos, ar tikinti Dievą. Jos atsakymas pasirodė vertas dėmesio, nes nepasakė nei „taip“, nei „ne“. Gūžtelėjo pečiais ir tarstelėjo: „nežinau“. Paklausiau, ar žino, kas toks buvo Jėzus Kristus. Atsakė, kad taip. Bet nieko apie jį nežinojo. Jo vardas jai neaiškiai siejosi su Kalėdomis, šiek tiek su nukryžiavimu, bet tai viso labo buvo netvarus dviejų trijų vaizdinių ūkas, nesusiliejąs į nieką prasminga. Liucija ligi šiol nepatyrė nei tikėjimo, nei netikėjimo. Tada patyriau lengvą svaigulį, galbūt panašų į tą, kokį patiria įsimylėjėlis, pajutęs, kad jo mylimosios dar nėra turėjęs joks kitas vyras.

– Nori, kad papasakočiau tau apie jį? – paklausiau, ir ji linktelėjo galva.

Ganyklos ir viršūnės tuomet jau buvo apsnigtos. Aš pasakojau. Liucija klausėsi...

12

Per daug jai teko pakelti ant savo trapių pečių. Reikėjo kažko, kas pagelbėtų, bet niekas nesugebėjo. Pagalba, kurią siūlo tikėjimas, Liucija, yra paprasta: atsiduok. Atsiduok su savo našta, po kuria klumpi. Nepaprastai palengvėja, kai gyveni atsidavęs. Žinau, neturėjai kam atsiduoti, nes bijojai žmonių. Tačiau čia Dievas. Atsiduok jam. Tau palengvės.

Atsiduoti reiškia nusimesti praėjusį gyvenimą. Išimti jį iš sielos. Išsipasakoti. Pasakyk, man, Liucija, kodėl pabėgai iš Ostravos? Tai dėl tų gėlių nuo kapo?

Ir dėl jų.

O kodėl tu ėmei tas gėles?

Jai buvo liūdna, tad įmerkdavo jas į vazelę savo kambaryje bendrabutyje. Skindavosi gėlių ir gamtoje, tačiau Ostrava juodas miestas ir aplinkui beveik jokios gamtos, vien sąvartynai, tvoros, sklypai ir tik vienur kitur koksai pilnas suodžių miškelis. Gražių gėlių Liucija rado tiktai kapinėse. Taurių gėlių, iškilmingų. Kardelių, rožių ir lelijų. Dar chrizantemų, kurių žiedlapiai tokie trapūs...

Kaip tave pagavo?

Dažnai ir noriai vaikščiojo į kapines. Ne tik dėl gėlių, kurių iš ten parsinešdavo, bet ir dėl to, kad ten buvo gražu,

ramu, ir tai ją guodė. Kiekvienas kapas buvo atskiras darželis, ir ji ilgėliau apsistodavo prie kai kurių kapų, apžiūrinėdama antkapius ir gedulingus užrašus. Kad jos netrukdytų, pamėgdžiojo kai kurių kapinių lankytojų, ypač vyresniųjų, elgesį ir priklaupdavo prieš paminklą. Kartą jai patiko vienas dar beveik naujas kapas, supiltas tik prieš keletą dienų. Molis ant kapo buvo dar nesukritęs, ant jo gulėjo vainikai. Liucija klūpojo, ir svyruoklis gluosnis linko virš jos kaip intymus, kažką šnabždantis dangaus skliautas. Liucija tirpo neišpasakytoje palaimoje. Kaip tik tada prie to kapo priėjo pagyvenęs ponas su savo žmona. Gal tai buvo jų sūnaus kapas, gal brolio, kas žino. Pamatė prie jo klūpant nepažįstamą merginą. Nustebo. Kas ji, ta mergina? Jiems atrodė, kad šis jos pasirodymas reiškia kažkokią šeimos paslaptį, gal čia kokia nežinoma giminaitė ar slapta mirusiojo meilužė... Stovėjo ir nedrįso jos sutrukdyti. Žiūrėjo į ją iš tolo. Staiga pamatė, kad mergina pakyla, paima iš vazos gražiąją rožių puokštę, kurią jie patys prieš keletą dienų tenai pamerkė, apsisuka ir nueina. Tada leidosi jai iš paskos. Kas jūs tokia, klausė jie. Ji sutriko, nežinojo ką atsakyti, tiktai kažką mikčiojo. Pasirodo, toji paslaptinga mergina visai nepažinojo mirusiojo. Jie pasikvietė kapinių sargą. Reikalavo jos, kad parodytų dokumentus. Rėkė, kad nėra nieko baisiau, kaip apvaginėti mirusiuosius. Sargas patvirtino, kad šiose kapinėse tai ne pirma gėlių vagystė. Tada iškvietė policiją, vėl užsipuolė ją, ir Liucija viską prisipažino.

13

„Tegu mirusieji laidoja savo mirusius“, – sakė Jėzus. Gėlės ant kapų priklauso gyviesiems. Tu nepažinojai Dievo, Liucija, tačiau ilgėjaisi jo. Žemiškųjų gėlių grožy tau reiškėsi nežemiškosios. Gėlių tau nereikėjo niekam kitam. Tiktai sau. Savo sielos tuštumai. O tave sugavo ir pažemino. Bet ar tik dėl šios priežasties pabėgai iš juodojo miesto?

Tylėjo. Paskui papurtė galvą.

Kažkas tave nuskriaudė?

Linktelėjo.

Papasakok man, Liucija!

Tai buvo labai mažas kambarėlis. Palubėje – lemputė be gaubtelio, kreivai kyšanti iš patrono. Pasienyje lova, virš kurios kabojo paveikslas, o tame paveiksle klūpantis gražus vyras žydra toga. Tai buvo Getsemanės sodas, tačiau Liucija to nežinojo. Ten ją atsivedė, o ji gynėsi ir šaukė. Norėjo išprievartaut ją, plėšė suknelę, o ji ištrūko ir pabėgo.

Kas jis buvo, Liucija?

Kareivis.

Tu jį mylėjai?

Ne, nemylėjau jo.

Bet kodėl tuomet ėjai su juo į tą kambarį, kur buvo vien plika lemputė ir lova?

Tai buvo sielos tuštuma, kuri traukė prie jo. Ir tesurado, vargšė, tik paauglį, kareivį.

Bet vis dar niekaip nesuprantu, Liucija. Jeigu jau nuėjai su juo į tą kambarį, kur buvo tik plika lova, tai kodėl paskui iš tenai bėgai?

Buvo žiaurus ir piktas, kaip visi.

Apie ką tu, Liucija? Kas tokie visi?

Tylėjo.

Ką pažinojai prieš tą kareivį? Pasakyk! Papasakok man, Liucija!

14

Jų buvo šešetas, o ji vienui viena. Šešetas nuo šešiolikos ligi dvidešimties metų. Jai buvo šešiolika. Jie buvo šutvė ir kalbėjo apie šutvę pagarbiai, lyg apie kokią pagonių sektą. Tą dieną kalbėjo apie įšventinimą. Parsinešė keletą butelių pigaus vyno. Gėrė kartu su visais, aklai atsidavusi, atidavusi jiems visą neatskleistą dukters meilę motinai ir tėvui. Gėrė, kai visi gėrė, juokėsi, kai visi juokėsi. Paskui jai paliepė nusirengti. Niekada anksčiau to nedarydavo. Ji svyravo, tada nusirengė pats šutvės vadas. Ji suprato, kad įsakymas nėra nukreiptas vien į ją, ir pakluso. Pasitikėjo jais, pasitikėjo ir jų atžarumu, jie buvo jos skydas ir prieglobstis, neįsivaizdavo, ką veiktų be jų. Jie gėrė, juokėsi ir vėl įsakinėjo. Ji išskėtė kojas. Bijojo, žinojo, ką tai reiškia, bet pakluso. Paskui suriko ir pasirodė kraujas. Berniukai erzėjo ir stiklinėmis pilstė purslojantį vyną ant šutvės vado nugaros, ant jos kūnelio, tarp jų kojų ir šūkčiojo kažką apie Krikštą ir Įšventinimą, o paskui vadas pakilo nuo jos ir atėjo kitas šutvės narys, jie ateidavo pagal amžių, paskutinis tasai jauniausias, kuriam, kaip ir jai, buvo šešiolika, ir Liucija nebegalėjo, nebegalėjo tverti iš skausmo, norėjo atsikvėpti, pabūti viena. Bet kadangi jisai buvo pats jauniausias, kaip tik todėl nenorėjo būti pažemin-

tas! Juk ir jis buvo šutvės narys, pilnateisis dalyvis! Troško įrodyti tai, todėl rėžė Liucijai antausį, ir niekas iš šutvės neužtarė jos, nes visi žinojo, kad ir jauniausiasis turi teisę ir reikalauja to, kas jam priklauso. Liucijai ištryško ašaros, bet neturėjo drąsos priešintis ir šeštą kartą išskėtė kojas...

Kur tai buvo, Liucija?

Vieno iš jų bute, abu jo tėvai dirbo naktinėje pamainoje; buvo ten virtuvė ir vienas kambarys, kambary – stalas, sofa ir lova, viršum durų įrėmintas užrašas „Laimink, Dieve", virš lovos rėmuose – graži ponia žydru apsiaustu glaudė prie krūties kūdikį.

Mergelė Marija?

Ji nežinojo.

O toliau, Liucija, kas toliau?

Paskui tai dažnai kartojosi, tame bute ir kituose butuose, o taip pat ir lauke. Šutvėje susiklostė toks įprotis.

Ar tau patiko, Liucija?

Nepatiko, nuo tada su ja elgėsi daug blogiau, įžūliau ir šiurkščiau, bet nebuvo kelio nei pirmyn, nei atgal – niekur.

O kaip tai baigėsi, Liucija?

Vieną vakarą viename tokiame tuščiame bute. Atėjo policija ir išsivežė visus. Šutvės berniukai buvo kai ką pavogę. Liucija su tuo neturėjo nieko bendra, bet buvo žinoma, kad laikėsi šutvėje ir kad suteikdavo jai viską, ką galėjo suteikti mergaitė. Išgarsėjo visame Chebe, o namie ją mėlynai primušė. Berniukai gavo įvairias kalinimo bausmes, o ją pasiuntė į koloniją. Ten išbuvo metus – ligi savo septyniolikos. Paskui jau jokiu būdu nebenorėjo grįžti namo. Taip atsidūrė juodajame mieste.

15

Aš nustebau ir sutrikau, kai užvakar Liudvikas paskambinęs man pasakė pažįstąs Liuciją. Laimė, menkai ją pažinojęs. Esą Ostravoje buvo trumpam susipažinęs su mergina, gyvenusia kartu bendrabuty. O kai vakar vėl pasiteiravo manęs apie ją, viską jam papasakojau. Jau seniai troškau nusimesti šią naštą, bet ligi šiol nebuvau sutikęs žmogaus, kuriuo pasitikėčiau ir galėčiau išsikalbėti. Liudvikas artimas man ir tuo pačiu pakankamai tolimas mano gyvenimui, tuo labiau Liucijos. Tad galėjau nebijoti, kad pavojingai atskleisiu Liucijos paslaptį.

Ne, ką Liucija buvo išpažinusi, neatskleidžiau niekam iki Liudviko. Nors apie tai, kad buvo pataisos kolonijoje ir vogė gėles kapinėse, anuomet ūkyje visi žinojo iš jos asmens bylos. Elgėsi su ja gana maloniai, tačiau nuolat primindavo praeitį. Direktorius kalbėdavo apie ją kaip apie „mažąją kapų plėšikę". Neturėjo omeny nieko bloga, tačiau taip vis gaivindavo Liucijos praeities nuodėmes. Liucija buvo nuolatos ir be perstojo nusikaltusi. O juk jai labai reikėjo visiško atleidimo. Taip, Liudvikai, jai reikėjo atleidimo, ji turėjo pereiti slaptingą apsivalymą, kuris jums nežinomas ir nesuprantamas.

Nes žmonės negali patys sau atleisti, tai ne jų galioje. Negali paversti nieku padarytas nuodėmes. Tai viršija žmogaus

jėgas. Atimti iš nuodėmės jos nuojėgą, išpirkti ją, ištrinti iš laiko, tai yra paversti nieku, yra slaptingas ir antgamtiškas veiksmas. Tiktai Dievas, nepavaldus žemiškiems dėsniams, nes yra laisvas, nes gali daryti stebuklus, gali nuplauti nuodėmę, paversti ją nieku, gali ją atleisti. Žmogus gali atleisti žmogui tik todėl, kad remiasi Dievo atlaidumu.

Nė jūs, Liudvikai, negalite atleisti, nes netikite Dievą. Nuolat prisimenate plenarinį susirinkimą, kuriame visi vienbalsiai pakėlė rankas prieš jus ir pritarė tam, kad būtų sunaikintas jūsų gyvenimas. Jūs jiems niekada to neatleidote. Ne tiktai kaip atskiriems asmenims. Jų ten buvo gal šimtas, tai jau daug, lyg mažas žmonijos modelis. Jūs niekada neatleidote žmonijai. Jūs nuo tada nepasitikit ja ir pykstat ant jos. Galiu jus suprasti, bet tai nieko nekeičia, nes toks visuotinis pyktis yra baisus ir nuodėmingas. Jis tapo jūsų prakeiksmu. *Gyventi pasaulyje, kuriame niekam nėra atleista, kuriame niekas negali atpirkti savo klaidų, tai lyg gyvent pragare*. Jūs, Liudvikai, gyvenate pragare, ir man jūsų gaila.

16

Visa, kas šioje žemėje priklauso Dievui, lygiai gali priklausyti velniui. Ir mylinčiųjų meilės judesiai. Liucijai jie tapo šlykštūs. Siejosi su sužvėrėjusių šutvės vaikigalių veidais, o paskui ir su įkyraus kareivio veidu. O, kaip aiškiai matau jį prieš save, lyg būčiau pažinojęs! Banaliausiais, saldžiais kaip sirupas meilės žodžiais atskiedžia vulgarią be moterų už kareivinių užtvarų laikomo patino prievartą! Ir Liucija staiga supranta, kad švelnūs žodžiai tėra apgaulės skraistė ant žvėriško chamiškumo. Ir visas meilės pasaulis jai prasmenga į atmatų duobę.

Štai kur buvo ligos ištakos, čia turėjau pradėti. Žmogus, einantis jūros pakrante ir smarkiai mojuojantis žibintu iškeltoj rankoj, gali būti beprotis. Tačiau naktį tarp bangų paklydusiai valčiai jisai – gelbėtojas. Žemė, kurioje gyvename, yra pasienio juosta tarp dangaus ir pragaro. Nė vienas veiksmas pats savaime nėra geras nė blogas. Tiktai jo vieta pasaulio tvarkoje paverčia jį geru arba blogu. Nė kūniška meilė, Liucija, savaime nėra gera ar bloga. Jeigu sutarsi su Dievo leista tvarka, jei mylėsi ištikimai, tai ir mylėjimasis bus geras, ir jausies laiminga. Dievas taip sutvarkė, kad „apleis žmogus tėvą ir motiną ir prisidės prie žmonos savo, ir bus du vienas kūnas“.

Diena iš dienos kalbėjau su Liucija, kas dieną kartojau jai, kad jai atleista, kad neturi gūžtis savy, kad turi atrišti tramdomuosius savo sielos marškinius, nuolankiai atsiduoti Dievo valiai, kurioje ir kūniška meilė atrasianti savo vietą.

Taip bėgo savaitės...

Buvo pavasario diena. Ant kalnų šlaitų žydėjo obelys ir jų šakos vėjy panėšėjo į sūpuojančius varpus. Užsimerkiau, kad išgirsčiau aksominį toną. Paskui atsimerkiau ir pamačiau Liuciją mėlynu darbiniu chalatu su kauptuku rankoje. Žiūrėjo žemyn į slėnį ir šypsojosi.

Stebėjau tą šypseną ir stengiaus ją suprasti. Negi? Juk Liucijos siela ligi šiol vis bėgo, bėgo nuo praeities ir nuo ateities. Visko bijojo. Praeitis ir ateitis jai buvo pilnos vandens bedugnės. Baimingai, lyg netvarios priebėgos laikėsi įsikibusi skylėtos dabarties valtelės.

O žiū, šiandien šypsosi. Be raginimo. Šiaip sau. Ir ta šypsena sakė man, kad ji su pasitikėjimu žiūri į ateitį. Ir jaučiasi lyg plaukikas, po daugelio mėnesių pasiekęs ieškotą krantą. Buvau laimingas. Atsirėmiau į kreivą obels kamieną ir vėl trumpam užsimerkiau. Girdėjau baltų viršūnių dvelksmą ir aksominį skambesį, girdėjau paukščių treles, ir tos trelės prieš mano užmerktas akis virto tūkstančiais žibintėlių ir švieselių, kurias nematomos rankos neša į didžią šventę. Nemačiau tų rankų, bet girdėjau aukštus balsų tonus ir pasirodė man, jog tai vaikai, linksma vaikų eisena...

Ir staiga pajutau ant veido ranką. Ir balsą:

– Pone Kostka, jūs toks geras...

Neatsimerkiau. Nė piršto nepajudinau. Vis dar mačiau paukščių balsus, pavirtusius lampionų rateliu, vis dar girdėjau obelų skambesį. Ir balsas tyliau užbaigė:

– Aš jus myliu.

Tikriausiai turėjau sulaukt šios akimirkos ir greit pasiša-

linti, nes mano užduotis buvo atlikta. Bet anksčiau, nei spėjau ką nors suvokti, mane užplūdo svajingas silpnumas. Buvome visiškai vieni visoj apylinkėj tarp skurdžių obelų, ir aš apkabinau Liuciją ir atguliau su ja į žalią guolį.

17

Įvyko tai, kas neturėjo įvykti. Kai pro Liucijos šypseną įžvelgiau jos nurimusią sielą, buvau pasiekęs tikslą ir turėjau nueiti. Tačiau aš nenuėjau. Ir tai buvo blogai. Toliau gyvenom kartu tame pačiame ūkyje. Liucija buvo laiminga, ji visa tviskėjo lyg pavasaris, pamažu jau pereinantis į vasarą. Tačiau aš, užuot džiaugęsis laime, bijojau to didžiulio moteriško pavasario šalia savęs, kurį pats pažadinau ir kuris atsigręžė į mane visais besiskleidžiančiais žiedais, nepriklausančiais man, negalinčiais man priklausyti. Juk Prahoje turėjau sūnų ir žmoną, kuri kantriai laukė mano retų apsilankymų namuose.

Bijojau nutraukti suartėjimą su Liucija, kad nesužeisčiau jos, bet nedrįsau žengti toliau, nes žinojau, kad neturiu tam teisės. Geidžiau Liucijos, tačiau tuo pačiu bijojau jos meilės, nes nežinojau, ką su ja daryti. Tik didžiausiomis pastangomis išlaikydavau ankstesnįjį mūsų pokalbių natūralumą. Tarp mūsų įsiterpė mano abejonės. Atrodė, kad visa mano dvasinė pagalba Liucijai demaskuojama. Kad geidžiau Liucijos kūniškai nuo tos akimirkos, kai pamačiau ją. Kad elgiausi kaip suvedžiotojas, prisidengęs guodėjo ir pamokslininko kauke. Kad visos tos kalbos apie Jėzų ir apie Dievą tebuvo kuo žemiškiausio kūniško geismo priedanga. Atrodė man,

kad tuomet, kai pasidaviau savo lytiškumui, suteršiau pirminius savo ketinimus ir praradau savo nuopelnus Dievui.

Bet kai tik priėjau šią išvadą, mano mintys pasisuko visai priešinga kryptimi: kokia savimeilė, aprėkiau save mintyse, koks egoizmas norėti nuopelnų, norėti patikti Dievui! Ką žmogiškieji nuopelnai reiškia prieš Jį? Nieko, nieko, nieko! Liucija myli mane, ir jos sveikata priklauso nuo mano meilės! Negi leisiu jai vėl krist į neviltį tam, kad išlikčiau nesusitepęs? Ar Dievas neimtų dėl to mane niekinti! O jeigu mano meilė yra nuodėmė, kas svarbiau – Liucijos gyvenimas ar mano nuodėmingumas? Juk tai bus *mano* nuodėmė, tiktai *aš* užsikrausiu ją, tiktai aš pasmerksiu save savo nuodėme!

Į šiuos mąstymus ir abejones staiga įsikišo aplinka. Centre mūsų direktoriui buvo iškelti politiniai kaltinimai. Direktorius gynėsi kaip įmanydamas, jam prikišo dar ir tai, kad jį supa įtartini elementai. Vienas jų esu aš: žmogus, kuris esą už priešvalstybinį nusiteikimą buvo pašalintas iš aukštosios mokyklos, klerikalas. Direktorius bergždžiai įrodinėjo, kad nesu klerikalas ir kad nebuvau pašalintas iš mokyklos. Kuo tvirčiau jisai stojo už mane, tuo ryškiau rodė esąs susijęs su manimi ir tuo labiau kenkė sau. Mano padėtis buvo kone beviltiška.

Tai neteisybė, Liudvikai? Taip, būtent šį žodį dažniausiai ištariate išgirdęs apie tokį arba panašų įvykį. Bet aš nežinau, kas yra neteisybė. Jeigu virš žmogaus reikalų nebebūtų nieko kito ir jeigu veiksmai turėtų tiktai tą prasmę, kurią jiems teikia jų vykdytojai, tai sąvoka „neteisybė“ būtų teisėta, ir aš galėčiau kalbėti apie neteisybę, jeigu būčiau išmestas iš valstybinio ūkio, kur prieš tai pasiaukojamai dirbau. Tada gal būtų logiška tokiai neteisybei priešintis, ir aš būčiau įnirtingai kovojęs už savo mažas žmogaus teises.

Tačiau įvykiai dažniausiai turi kitą prasmę, nei tą, kurią teikia jų akli autoriai. Dažnai tai pridengti ženklai iš viršaus,

ir įvykių dalyviai tėra nesąmoningi aukštesnės valios, apie kurią neturi jokios nuovokos, transliuotojai.

Buvau tikras, jog ir šį kartą taip yra. Todėl su palengvėjimu reagavau į įvykius ūkyje. Įžvelgiau aiškų nurodymą: pasitrauk nuo Liucijos anksčiau, nei bus per vėlu. Tavo užduotis atlikta. Vaisiai tau nepriklauso. Tavo kelias veda kitur.

Tad padariau tą patį, ką ir prieš porą metų gamtos mokslų fakultete. Atsisveikinau su verkiančia, nusiminusia Liucija ir išėjau pasitikti tariamo susidorojimo. Pats pasisiūliau išeiti iš valstybinio ūkio. Tiesa, direktorius priešinosi, bet aš žinojau, kad taip daro iš mandagumo, o širdies gilumoje pritaria.

Šį kartą savanoriškas mano pasitraukimas jau nieko nesugraudino. Nebuvo čia prieš Vasarį pažinotų draugų komunistų, kurie būtų iškloję kelią geromis charakteristikomis ir patarimais. Išėjau iš ūkio kaip žmogus, pripažįstantis esąs netinkamas jokiam reikšmingesniam darbui šioje valstybėje. Taip aš tapau statybų darbininku.

18

Buvo 1956 metų rudens diena. Tądien pirmą kartą po penkerių metų sutikau Liudviką greitojo traukinio, važiuojančio iš Prahos į Bratislavą, restorane. Aš važiavau į kažkokios gamyklos statybą rytų Moravijoje. Liudvikas buvo baigęs savo darbą Ostravos kasyklose ir padavė pareiškimą baigti studijas Prahoje. Dabar važiavo namo, į Slovakiją. Vos atpažinome vienas kitą. O kai atpažinome, nustebino mus mūsų likimai.

Gerai pamenu, Liudvikai, su kokia atjauta jūs klausėtės mano pasakojimo apie pasitraukimą iš universiteto, apie intrigas valstybiniame ūkyje, po kurių tapau mūrininku. Dėkoju jums už tą atjautą. Širdot, kalbėjote apie skriaudą ir neteisybę. Ir ant manęs supykote, priekaištavote man, kodėl nesigyniau, kodėl nekovojau. Pagal jus iš niekur neturime išeit savo noru. Ir tegu mūsų priešininkas būna priverstas griebtis blogiausio! Kodėl turėtume lengvinti jo sąžinės priekaištus?

Jūs – kalnakasys, aš – mūrininkas. Mūsų likimai gana panašūs, ir vis dėlto mes tokie skirtingi. Aš atleidžiantis, jūs nesutaikomas, aš ramus, jūs karingas. Tokie išoriškai panašūs, o vidumi tokie tolimi vienas kitam!

Apie tuos vidinius mūsų skirtumus jūs žinojot mažiau, negu aš. Kai man smulkiai papasakojot, kodėl jus pašalino iš

partijos, suprantama, manėte, jog esu jūsų pusėje ir taip pat piktinuosi davatkiškumu draugų, nubaudusių jus už pasišaipymą iš to, ką jie laikė šventu. Kas čia buvo bloga? – teiravotės su nuoširdžia nuostaba.

Paklausykite. Ženevoje, valdant Kalvinui, gyveno vaikinas, tikriausiai panašus į jus, šaipūnas, ir pas jį rado užrašus su pasišaipymais iš Jėzaus Kristaus ir Evangelijos. Kas čia bloga, tikriausiai galvojo anas į jus panašus vaikinas. Juk jis nepadarė jokio nusižengimo, tiktai juokavo. Vargu ar galėjo jaust neapykantą. Tikriausiai tik abejingumą ir komiškumą. Jis buvo nužudytas.

Ak, nelaikykit manęs tokių žiaurumų šalininku. Noriu tik pasakyti, kad nė vienas didis judėjimas, siekiąs pertvarkyti pasaulį, nepakenčia pajuokos ir lengvabūdiškumo, nes tai visa sugraužiančios rūdys.

Pažvelkit plačiau į savo elgseną, Liudvikai. Jus pašalino iš partijos, išmetė iš mokyklos, pasiuntė į kariuomenę tarp politiškai nepatikimų, o paskui dar dvejiems trejiems metams į kasyklas. O jūs? Manote esąs nepaprastai nuskriaustas, užkietinote širdį ligi gelmės. Tasai skriaudos pojūtis ir šiandien apibrėžia visą jūsų gyvenimą. Aš jūsų nesuprantu! Kodėl kalbate apie skriaudą? Pasiuntė jus pas „juoduosius" kareivius – komunizmo priešus. Tai kas? Ar tai skriauda? Ar tai nebuvo jūsų šansas? Juk galėjote veikti tarp priešų! Ar esama didesnės pasiuntinybės? Ar Jėzus nesiuntė savo mokinių „kaip avių tarp vilkų"? „Ne sveikiems reikia gydytojo, o ligoniams", – sakė Jėzus. „Atėjau ne teisiųjų šaukti, o nuodėmingųjų..." Bet jūs nenorėjot eiti tarp ligonių ir nuodėmingųjų!

Paprieštarausit, kad palyginimas netinkamas. Kad Jėzus siuntė mokinius „tarp vilkų" su savo palaiminimu, o jūs pirmiausia pats buvot atstumtas ir prakeiktas ir tik paskui pasiųstas kaip priešas tarp priešų, kaip vilkas tarp vilkų, kaip nuodėmingas tarp nuodėmingųjų.

Bet ar galite neigti, kad tikrai buvote nenuodėmingas? Ar iš tikrųjų niekuo nenusikaltote savo kolektyvui? Iš kur jumyse tiek puikybės? Atsidavęs savo tikėjimui žmogus būna nuolankus, nuolankiai priimąs ir nepelnytą bausmę. Pažemintieji bus išaukštinti. Atgailaujantieji bus išteisinti. Nuskriaustieji turi progą išbandyti savo ištikimybę. Jeigu užkietinot širdį prieš savo kolektyvą tik todėl, kad užvertė jums ant pečių per sunkią naštą, tai jūsų tikėjimas buvo silpnas, ir neišlaikėt išbandymo.

Jūsų ginče su partija, Liudvikai, aš ne jūsų pusėje, nes šiame pasaulyje nuveikti didelius darbus galima tik su visiškai atsidavusių žmonių kolektyvu, žmonių, nuolankiai paskyrusių savo gyvenimą aukštesniam sumanymui. Jūs, Liudvikai, nesate visiškai atsidavęs. Jūsų tikėjimas silpnas. Ir kaip gali būti kitoks, jeigu nuolatos paisote tik savęs ir skurdaus savo proto!

Nesu nedėkingas, Liudvikai, žinau, ką padarėte dėl manęs ir daugeliui kitų žmonių, kuriuos kaip nors nuskriaudė dabartinė tvarka. Naudojotės pažintimis, užmegztomis dar prieš Vasarį su įtakingais komunistais, ir dabartine savo padėtimi, norėdamas įsikišti, užtarti, pagelbėti. Už tai jus myliu. Tačiau pabaigoje pasakysiu dar: pažvelkit į savo sielą! Giliausioji jūsų geradarysčių versmė – ne meilė, o neapykanta! Neapykanta tiems, kurie praeity jus įskaudino, tiems, kurie salėj pakėlė rankas! Jūsų siela nepažįsta Dievo, todėl nežino ir atleidimo. Jūs trokštate keršto. Susiliejate su tais, kurie kadaise įskaudino jus, su tais, kurie skaudina kitus, ir keršijate jiems. Taip, jūs keršijate! Esate sklidinas neapykantos, nors ir padedate žmonėms! Aš tai jaučiu. Girdžiu kiekvienam jūsų žody. Tačiau ką pagimdys neapykanta? Tiktai aidu atsiliepiančią neapykantą ir ilgėjančią neapykantos grandinę. Gyvenat pragare, Liudvikai, dar kartą kartoju jums, gyvenate pragare, ir man gaila jūsų.

19

Jeigu Liudvikas būtų girdėjęs mano kalbą su savimi, būtų galėjęs sakyti, kad esu nedėkingas. Žinau, kiek daug dėl manęs padarė. Anuomet penkiasdešimt šeštaisiais, kai susitikome traukiny, taip sielvartavo dėl mano dalios, gailėjosi mano gabumų ir tuoj pradėjo svarstyti, kaip surasti man tokią vietą, kuri man patiktų ir kur galėčiau realizuoti save. Nustebino mane savo greitais ir ryžtingais veiksmais. Gimtinėje pasikalbėjo su savo draugu. Norėjo, kad mokyčiau ten gamtos vidurinėje mokykloje. Drąsus užmojis. Antireliginė propaganda anais metais plūdo visais kanalais, ir buvo beveik neįmanoma priimt į mokyklą tikintį mokytoją. Tą suprato ir Liudviko draugas, jisai rado kitą sprendimą. Taip aš patekau į čionykštės ligoninės virologijos skyrių, kur jau aštuntus metus peles ir triušius bandau virusais ir bakterijomis.

Tai šitaip. Jei ne Liudvikas, negyvenčiau čia, nebūtų čia ir Liucijos.

Keleriems metams praėjus po mano išėjimo iš ūkio, ji ištekėjo. Negalėjo pasilikt ūkyje, nes jos vyras norėjo apsigyventi mieste. Jie svarstė, kur persikelti. Ir tada ji išreikalavo iš vyro, kad keltųsi čia, kur gyvenau aš.

Gyvenime nebuvau gavęs didesnės dovanos, didesnio at-

lygio. Manoji avytė, mano balandėlė, vaikelis, kurį išgydžiau ir pamaitinau savo siela, grįžta pas mane. Jai nieko iš manęs nereikia. Turi savo vyrą. Bet nori būti netoliese. Jai reikia kartais pasiklausyti manęs. Išvysti per sekmadienines mišias. Sutikti mane gatvėje. Buvau laimingas ir jutau tą akimirką, kad jau nesu jaunas, kad esu senesnis, nei jaučiuosi, ir kad Liucija galbūt buvo mano vienintelis kūrinys.

Ar to maža, Liudvikai? Ne. To pakanka, ir aš esu laimingas. Esu laimingas, esu laimingas.

20

O, kaip apgaudinėju pats save! Kaip aršiai stengiuosi įtikint save, kad mano gyvenimas buvo teisingas! Kaip prieš netikinčiuosius giriuosi savo tikėjimo galia!

Taip, man pasisekė atvesti Liuciją prie meilės Dievui. Pasisekė paguosti ją ir išgydyti. Atsikratyti pasišlykštėjimo kūniška meile. Paskui pasitraukiau jai iš kelio. Taip, tačiau ką gera tuo padariau jai?

Jos santuoka nebuvo vykusi. Vyras – šiurkštus tipas, atvirai neištikimas jai, kalbama, kad jis ją kankinąs. Liucija niekada man neprisipažino. Žinojo, jog tai mane įskaudintų. Savo gyvenimą laikė priešais mane tarsi laimės muliažą. Bet gyvenam juk mažam mieste, kuriame nieko nenuslėpsi.

O, kaip sugebu apsigauti! Politines intrigas prieš valstybinio ūkio direktorių supratau kaip šifruotą Dievo nurodymą pasitraukti. Tačiau kaip Dievo balsą atskirti tarp tiekos kitų balsų? O jeigu balsas, kurį tada išgirdau, tebuvo mano baikštumo balselis?

Juk Prahoje turėjau žmoną ir vaiką. Nebuvau prie jų prisirišęs, bet ir išsiskirti neįstengiau. Bijojau painios situacijos. Bijojau Liucijos meilės, nežinojau, ką su ja veikti. Bijojau galinčių kilti komplikacijų.

Dėjausi išgelbėjimą atnešančiu angelu, o iš tikrųjų buvau tik dar vienas jos išniekintojas. Pamylėjau ją vieną vienintelį kartą ir nusisukau nuo jos. Dėjausi atnešąs jai atleidimą, o iš tikrųjų tai ji turėjo man atleisti. Puolė į neviltį, verkė man išvažiuojant, o po kelerių metų atvažiavo čia paskui mane ir apsigyveno. Kalbėjosi su manim kaip su savo draugu. Atleido man. Galiausiai tai visiškai aišku. Mano gyvenime nedažnai tai nutikdavo, tačiau toji mergina mylėjo mane. Jos gyvenimą laikiau savo rankose. Nuo manęs priklausė jos laimė. O aš pabėgau. Niekas kitas jai tiek nenusikalto kaip aš.

Staiga man dingteli mintis, jog tariamuoju Dievo balsu pasinaudoju kaip pretekstu, padedančiu išvengti žmogiškųjų savo pareigų. Aš bijau moterų. Bijau jų šilumos. Bijau jų nuolatinio buvimo šalia. Bijojau gyvenimo su Liucija, kaip dabar baiminuosi pagalvojęs, jog reikėtų suvis persikelti į dviejų kambarių mokytojos butą kaimyniniame mieste.

Ir kodėl, tiesą sakant, prieš penkiolika metų savanoriškai išėjau iš fakulteto? Nemylėjau savo žmonos, ji buvo šešeriais metais vyresnė už mane. Jau negalėjau pakęsti jos balso nė veido, nebegalėjau pakelti reguliaraus sieninio laikrodžio tiksėjimo. Negalėjau gyventi su ja, bet negalėjau ir įskaudinti skyrybomis, nes ji buvo gera ir niekada niekuo man nenusikalto. Vieną kartą išgirdau gelbstintį tauraus kvietimo balsą. Išgirdau Jėzaus balsą, kviečiantį palikti savo tinklus.

O Dieve, nejaugi taip ir yra? Išties aš toks skurdžiai juokingas? Pasakyk, kad ne taip! Įtikink mane! Atsiliepk, Dieve, atsiliepki garsiau! Visai negirdžiu tavęs šitoj balsų maišaty!

SEPTINTA DALIS

Liudvikas, Jaroslavas, Helena

1

Kai vėlai vakare iš Kostkos grįžau į viešbutį, buvau apsisprendęs anksti rytą išvažiuoti į Prahą, nes čia man nėra ką veikti: apgaulinga mano pasiuntinybė gimtajam mieste baigėsi. Deja, galvoje vėlėsi tokia košė, kad ligi gilios nakties prasivarčiau lovoje (girgždančioje lovoje) negalėdamas užmigti. Kai pagaliau užmigau, miegojau zuikio miegu, dažnai pabusdamas, ir tiktai paryčiui nugrimzdau į gilesnį miegą. Ir, taip jau būna, nubudau vėlai, jau apie devintą, kai rytiniai autobusai ir traukiniai jau išvykę ir artimiausias į Prahą buvo tiktai antrą popiet. Kai suvokiau tai, vos nepuoliau į neviltį, – jaučiausi čia kaip sudužėlis ir staiga labai pasiilgau Prahos, savo darbo, savo rašomojo stalo bute, savo knygų. Bet nieko nepeši, teko sukąsti dantis ir leistis žemyn į restoraną pavalgyti.

Įžengiau ten atsargiai, nes bijojau susitikti Heleną. Bet jos ten nebuvo (tikriausiai jau bėgiojo su magnetofonu per petį netolimame kaime ir kibo prie žmonių su mikrofonu ir kvailais klausimais); užtat visą restoraną buvo užplūdę kiti žmonės, kurie kalbėdamiesi ir rūkydami sėdėjo prie savo alaus, juodos kavos ir konjako. Varge, supratau, jog nė šį kartą gimtasis miestas nesuteiks man galimybės gerai pavalgyti.

Išėjau į gatvę, žydras dangus, lengvi debesėliai, beprasidedanti tvanka, lakiojančios dulkės, į lygią plačią aikštę su styrančiu bokštu (taip, su tuo, panašiu į kareivį su šalmu) sutekančios gatvės – visa tai padvelkė tuštumos liūdnumu. Iš tolo buvo girdėti girti tęsiamos slovakų dainos garsai (juose man pasigirdo užkeiktas ilgesys ir stepė su ilga užverbuotų ulonų vora), ir mintyse išniro Liucija, toji sena istorija, kuri šią akimirką panėšėjo į tą ilgesingą dainą, ir kreipės į mano širdį, kuria (lyg per stepę) perėjo tiek moterų, nepalikusių jokio ženklo, kaip lakiojančios dulkės nepalieka pėdsakų ant šios lygios plačios aikštės, jos įsrūva tarp dviejų grindinio plytelių ir vėl pakyla su vėju, nuskrisdamos toliau.

Ėjau šiomis plytelėmis ir jutau sunkų tuštumos lengvumą, gulantį ant mano gyvenimo. Liucija, rūko deivė, kažkada pabėgusi nuo manęs, vakar niekiu pavertė mano tiksliai apskaičiuotą kerštą, o prisiminimus apie save pavertė kažkokia klaikiai juokinga, groteskiška klaida, nes tai, ką papasakojo Kostka, liudijo, kad visus tuos metus prisimindavau ne ją, o kažkokią kitą moterį, nes niekad ir nežinojau, kas tokia yra Liucija.

Visada mėgdavau sau kartoti, kad Liucija man yra abstrakcija, legenda ir mitas, tačiau dabar supratau, kad šiose poetizuojančiose sąvokose slypi visai nepoetiška tiesa: aš jos nepažinojau, nežinojau, kokia ji iš tikrųjų buvo, kokia buvo pati savy ir sau. Pastebėjau (per savo jaunatvišką egocentrizmą) tiktai tas jos esybės puses, kurios buvo tiesiogiai atgręžtos į mane (į mano apleistumą, mano nelaisvę, jautrumo ir švelnumo poreikį), ji buvo man ne kas kita, o *mano paties gyvenimo situacijos funkcija*; aš neatkreipiau dėmesio į tai – kuo ji viršijo šią konkrečią gyvenimo situaciją. Bet jeigu ji išties buvo man tiktai situacijos funkcija, tai visai logiška, jog tą akimirką, kai situacija pasikeitė (susiklostė nauja situacija, kai aš pats pasenau ir pasikeičiau), dingo ir *mano* Liucija,

nes ji ir toliau buvo tai, ko aš nepastebėjau, kas manęs nelietė, kuo mane viršijo. Tad visai logiška, kad po penkiolikos metų aš neatpažinau jos. Ji jau seniai buvo man (o aš niekada negalvodavau apie ją kitaip, kaip apie „man skirtą būtybę“) kitas ir nepažįstamas žmogus.

Penkiolika metų mane vijosi laiškas apie mano pralaimėjimą ir pagaliau surado mane. Keistuolis Kostka (į kurį niekada visai rimtai nežiūrėjau) jai reiškė daug daugiau, daugiau dėl jos padarė, geriau ją pažinojo ir *geriau* (nenoriu sakyti *labiau*, nes manoji meilė buvo maksimali) ją mylėjo: ji jam visa atsiskleidė, – aš nieko apie ją nežinojau; jis padarė ją laimingą, aš – nelaimingą; jis pažino jos kūną, aš – ne. O juk tam, kad pasiekčiau jos kūną, kurio taip karštai troškau, man tereikėjo vienintelio paprasto dalyko: reikėjo ją suprasti, įsijausti, mylėti ją ne dėl to, kuo atsigręžė į mane, bet ir dėl to, kas manęs tiesiogiai nelietė, kuo buvo pati savyje ir sau. Bet aš to nesugebėjau ir taip sužeidžiau ne tik ją, bet ir save. Mane užliejo pyktis. Pykau ant savęs, anuometinio savo amžiaus, idiotiško *lyriškojo* amžiaus, kai žmogus pats sau esi per didelė mįslė, kad galėtum atsisukti į šalia esančias mįsles, kai tau kiti (ir myliMiausieji) tėra judantys veidrodžiai, kuriuose su nuostaba pamatai savo paties jausmą, savo susijaudinimą, savo paties vertę. Taip, visus tuos penkiolika metų Liuciją prisimindavau kaip veidrodį, išsaugojusį anuometinį mano atvaizdą!

Atmintyje iškilo šaltas kambarys su vienintele lova, į kurį pro murziną stiklą šviečia gatvės žibintas, iškilo žvėriškas Liucijos priešinimasis. Lyg prastas anekdotas: aš maniau, kad ji saugo nekaltybę, o jinai priešinosi kaip tik todėl, kad buvo nekaltybę praradusi ir bijojo akimirkos, kada sužinosiu teisybę. O gal jos priešinimąsi galima paaiškinti ir kitaip (panašiai Liuciją suprato Kostka): pirmieji drastiški seksualiniai potyriai privertė Liuciją šlykštėtis meilės aktu, ir jis neteko

tos reikšmės, kokią turi daugumai žmonių; jis jai neteko švelnumo ir pačio meilės jausmo, tai jaunutėlei kurvytei kūnas tapo šlykštus, o meilė kažkuo nekūnišku; siela pradėjo tylią ir įnirtingą kovą su kūnu.

Šis paaiškinimas (labai melodramatiškas ir vis dėlto toks panašus į tiesą) vėlei priminė tą liūdną nesutarimą (pats taip gerai pažinojau jį daugybe įvairiausių pavidalų) tarp sielos ir kūno ir atgaivino atmintyje (liūdni dalykai čia nuolatos susidurdavo su juokingais) atvejį, iš kurio kažkada labai juokiausi; viena mano gera pažįstama, gan laisvo elgesio moteris (kuo ir aš pakankamai pasinaudojau), susižiedavo su vienu fiziku ir buvo nusiteikusi pagaliau išgyventi *meilę*. Tam, kad galėtų patirti *tikrąją* meilę (skirtingą nuo daugybės patirtų meilės santykių) iki sutuoktuvių nakties neleido sužadėtiniui jokio kūniško suartėjimo, vakarais vaikštinėjo su juo alėjomis, spaudė jam ranką, bučiavosi su juo po žibintais ir taip rengė savo sielą, kad ji galėtų (būdama neapsunkinta kūno) pakilt nuo žemės ir įsisukt svaiguly. Praėjus mėnesiui po vestuvių, išsiskyrė su juo ir karčiai skundėsi, kaip jis apvylęs jos didį jausmą, nes pasirodė esąs prastas meilužis ir beveik impotentas.

Iš tolo atsklisdavo tie patys girti tęsiamos slovakų dainos riksmai, kurie mišo su groteskiškais prisiminto atvejo kvapais, su dulkėta miesto tuštuma ir mano liūdesiu, į kurį dabar iš vidurių atsiliepė dar ir alkis. O aš kaip tik buvau jau per porą žingsnių nuo pieno baro. Paklebenau duris, bet jos buvo užrakintos. Kažkoks pro šalį ėjęs pilietis pasakė:

– Šiandien visas pieno baras šventėje.

– Karalių joty?

– Jo, turi ten savo kioską.

Nusikeikiau, tačiau teko susitaikyti; pasukau skardenančios dainos link. Link folkloro šventės, kurios atkakliai vengiau, mane vedė urzgiantis skrandis.

2

Nuovargis. Nuovargis nuo ankstaus ryto. Lyg visą naktį būčiau uliojęs. Bet aš visą naktį miegojau. Tiktai kad mano miegas dabar tėra devintas vanduo nuo tikrojo miego. Pusryčiaudamas stengiausi įveikti žiovulį. Paskui pas mus pamažu ėmė rinktis žmonės. Vladimiro draugai ir visokie žioplinėtojai. Vyrukas iš kooperatyvo atvedė į kiemą žirgą Vladimirui. Čia tarp visų staiga pasirodė Kalašekas, apskrities komiteto kultūros referentas. Jau dveji metai kariauju su juo. Atrodė labai jau iškilmingai, vilkėjo juodu kostiumu, o šalia vedėsi elegantišką ponią, Prahos radijo redaktorę. Neva turiu eiti su jais. Ponia nori įrašyti pokalbį laidai apie Karalių jotį.

Duokit šventą ramybę! Nedarykite iš manęs klouno! Redaktorė tryško entuziazmu, taip džiaugėsi susipažinusi, o Kalašekas antrino. Esą tai mano politinė pareiga. Pajacas. Būčiau atsilaikęs. Pasakiau, kad mano sūnus šiandien bus karaliumi, kad ir aš noriu pabūti, kol jie ruošiasi. Tačiau Vlasta pakišo koją. Neva čia jau jos reikalas, ji paruoš sūnų. O aš tegu nueisiu ir pakalbėsiu per radiją.

Tad galiausiai teko eiti. Redaktorė buvo įsitaisiusi vietos komitete. Ten buvo magnetofonas ir jį prižiūrintis vaikinukas. Pliauškė liežuviu nesustodama ir vis šypsojosi. Paskui

pakėlė mikrofoną prie lūpų ir uždavė pirmą klausimą Kalašekui.

Kalašekas atsikosėjo ir pradėjo. Esą liaudies meno puoselėjimas yra neatskiriama komunistinio auklėjimo dalis. Apskrities komitetas tą gerai suvokęs. Ir visomis jėgomis remia. Linki kuo geriausios sėkmės ir jaudinasi kartu su mumis. Dėkoja visiems dalyviams. Entuziastingi vadovai ir kupini entuziazmo mokiniai, susirinkę čia.

Nuovargis, nuovargis. Vis tie patys žodžiai. Penkiolika metų girdžiu tuos pačius sakinius. O šįkart girdžiu iš Kalašeko, kuriam nusispjauti ant liaudies meno. Liaudies menas jam tiktai priemonė. Priemonė pasigirti nauja akcija. Parodyti, kaip vykdomi planai. Pabrėžti savo nuopelnus. Nė piršto nepajudino dėl Karalių joties, ir grašio iš jo neišspausi. O juk Karalių jotis vis dėlto bus priskirta jo nuveiktiems darbams. Jis yra apskrities kultūros valdovas. Buvęs prekybos parankinis, neskiriantis smuiko nuo gitaros.

Redaktorė pakėlė mikrofoną sau prie lūpų. Kaip man patinka šių metų Karalių jotis. Norėjau pasijuokti iš jos. Juk Karalių jotis dar neprasidėjo! Tačiau pasijuokė ji iš manęs. Juk aš esą toks patyręs folklorininkas, jog tikriausiai žinau, kaip viskas baigsis. Taip, jie viską žino iš anksto. Visa būsimoji dalykų eiga jiems jau žinoma. Ateitis jau seniai įvyko, ir jiems ji tik kartosis.

Norėjau iškloti jiems viską, ką galvoju. Kad Jotis šiemet bus prastesnė negu ankstesniais metais. Kad liaudies meno šalininkų metai iš metų mažėja. Kad ir institucijos praranda buvusį susidomėjimą. Kad jo jau beveik nėra. Tegul mūsų neapgauna tai, kad kažkokia liaudies muzika vis dar skamba per radiją. Visi tie liaudies instrumentų orkestrai ir liaudies dainų bei šokių ansambliai – tai labiau opera arba operetė ir pramoginė muzika, o ne liaudies menas. Liaudies instrumen-

tų orkestras su dirigentu, partitūra, natų pultais! Kone simfoninė instrumentacija! Koks išdarkymas! Tai, ką jūs, ponia redaktore, pažįstate iš orkestrų ir ansamblių, tėra romantiškas muzikinis mąstymas, imituojantis liaudies melodijas! Tikrojo liaudies meno nebėra. Ponia redaktore, jo jau nėra!

Norėjau tai skubom išrėkti į mikrofoną, tačiau galų gale pasakiau visai ką kita. Karalių jotis buvo graži. Liaudies meno jėga. Spalvų tvanas. Kartu su visais. Dėkoju visiems dalyvavusiems. Entuziastingi vadovai ir kupini entuziazmo mokiniai.

Gėdijausi, kad kalbu tai, ko jie nori. Esu toks bailus? Ar toks drausmingas? O gal toks pavargęs?

Apsidžiaugiau baigęs kalbą ir greitai pasišalinau. Skubėjau namo. Kieme buvo pilna žioplių ir visokių pagalbininkų, puošusių žirgą kaspinais ir juostomis. Norėjau pamatyti, kaip rengiasi Vladimiras. Įėjau į namą, tačiau kambario, kur jį rengė, durys buvo užrakintos. Pasibeldžiau ir šūktelėjau. Iš vidaus atsiliepė Vlasta. Tau nėra čia ką veikti, čia rengia karalių. Po šimts, sakau, kaip tai nėr ką veikti? Tai ne pagal tradiciją, atsako iš vidaus Vlastos balsas. Nežinau, kas čia būtų ne pagal tradiciją, jeigu tėvas dalyvautų rengiant karalių, tačiau neprieštarauju. Jos balse girdėti susidomėjimas, tai mane džiugina. Džiugina, kad juos domina mano pasaulis. Mano vargšas apleistas pasaulis.

Tad vėl išėjau į kiemą ir plepėjau su žmonėmis, puošiančiais žirgą. Tai buvo sunkus darbinis kooperatyvo arklys. Kantrus ramuolis.

Paskui pasigirdo triukšmas ir žmonių balsai iš gatvės, iš už uždarytų vartų. Paskui šauksmai ir beldimas. Stojo manoji valanda. Buvau susijaudinęs. Atkėliau vartus ir išėjau lauk. Karalių jotis buvo išsirikiavusi prieš mūsų namus. Juostomis ir kaspinėliais išpuošti žirgai. Ant jų – jaunuoliai spalvotais

kostiumais. Kaip prieš dvi dešimtis metų. Kaip prieš dvi dešimtis, kai atjojo manęs. Kai prašė mano tėvo, kad duotų jiems savo sūnų karaliumi.

Pačiame priešaky, prie pat vartų, ant arklių sėdėjo abu pažai, apsirengę moteriškais drabužiais ir su kardais rankose. Laukė Vladimiro, kad lydėtų jį ir saugotų visą dieną. Iš raitelių būrio išjojo jaunuolis, sustabdė žirgą tiesiai priešais mane ir pradėjo:

Hylom, hylom, paklausykit!
Pas jus atjojom šiandien, mielas tėveli,
gal savo sūnų duosit mums už karalių!

Paskui prisiekė, kad karalių gerai saugos. Kad su juo kirs priešo karių gretas. Kad neatiduos jo į priešo rankas. Kad yra pasirengę kovai. Hylom, hylom.

Žvilgtelėjau atgal: tenai prie namo ant išpuošto žirgo jau sėdėjo figūra moterišku kostiumu, palaidinuke rauktomis rankovėmis, spalvota juosta uždengtu veidu. Karalius. Vladimiras. Staiga užmiršau savo nuovargį ir susierzinimą, pasijutau visiškai gerai. Senasis karalius išleidžia į pasaulį jaunąjį karalių. Apsisukau ir nuėjau prie jo. Sustojau prie pat žirgo ir pasistiebiau ant pirštų galų, kad lūpos atsidurtų kuo arčiau jo uždengto veido.

– Gero kelio, Vladia! – sušnibždėjau jam.

Jis neatsakė. Nė nekrustelėjo. Ir Vlasta su šypsena tarė man:

– Negali tau atsakyti. Ligi vakaro negali ištarti nė žodžio.

3

Po penkiolikos minučių jau buvau kaime (mano jaunystės laikais jį nuo miesto skyrė laukai, tačiau šiandien jis buvo jau beveik susiliejęs su miestu). Dainos, kurias girdėjau mieste (tenai skambėjo ilgesingai, iš tolo), dabar trenkė visa jėga, nes sklido iš prie namų ir elektros stulpų pritaisytų garsiakalbių (o aš, kvailys, nuolatos apsigaunu: prieš akimirką mane nuliūdino ilgesingas, tariamai girtas balsas, o kaltas čia tik garsiakalbis, siųstuvas, įrengtas vietos komitete, ir pora nuzulintų plokštelių!). Prieš kaimo aikštę buvo iškelti vartai su dideliu popieriniu transparantu, kuriame raudonomis dekoratyviomis raidėmis išvedžiota: „Sveikiname!" Čia buvo jau gausiau žmonių, dauguma apsirengusių kasdieniais rūbais, bet tarp jų ir keletas pagyvenusių su tautiniais kostiumais: auliniais batais, baltomis lininėmis kelnėmis ir siuvinėtais marškiniais. Gatvė jau išsiplėtė ligi aikštės: tarp plento ir namų eilės dabar driekėsi platus žolynas su retais medeliais, tarp kurių (šiai dienai) buvo pastatyta keletas kioskų, juose pardavinėjo alų, limonadą, šokoladukus, arachio riešutus, meduolius, dešreles su garstyčiomis ir vaflius. Viename kioske buvo įsikūręs miesto pieno baras: čia galėjai gauti pieno, sūrio, sviesto, jogurto ir rūgščios grietinės; alkoholio (išskyrus

alų) čia niekur nepardavinėjo, bet vis dėlto man atrodė, kad dauguma žmonių įkaušę; jie stumdėsi prie kioskų, trukdė vienas kitam, žioplinėjo. Vienur kitur kas nors garsiai uždainuodavo, bet tai būdavo tiktai bergždžias gerklės plėšymas (palydimas girto iškeltos rankos mosto), du trys dainos taktai, kurie greitai paskęsdavo aikštės triukšme, į kurį iš garsiakalbių be paliovos sruvo neperrėkiama liaudies daina, vis ta pati plokštelė. Po visą aikštę jau mėtėsi (nors buvo dar anksti ir Karalių jotis neprajojusi) vaškuoto popieriaus taurelės alui ir popieriniai padėkliukai su garstyčių dėmėmis.

Pieno kioskas dvelkė abstinencija ir neviliojo žmonių. Beveik neteko laukti, tuoj gavau stiklinaitę pieno su bandele ir, atsitraukęs į tuštesnę vietą, kad niekas nestumtelėtų, gurkštelėjau. Tą akimirką iš kito aikštės galo nuskardėjo riksmai. Karalių jotis įjojo į aikštę.

Juodos skrybėlaitės su gaidžio plunksna, plačios rauktos baltų marškinių rankovės, mėlynos liemenės su raudonais vilnoniais kutais, spalvoto popieriaus juostos, plevėsuojančios nuo arklių kūnų užpildė visą aikštę. Tuojau į žmonių gaudesį ir garsiakalbių dainą įsiterpė nauji garsai: arklių žvengimas ir raitelių posmai:

Hylom, hylom, paklausykit,
Kalniniai, kloniniai, naminiai ir daržiniai,
kas nutiko per Trejybę, ar jūs žinot.
Turime karalių, nors vargingą, bet garbingą,
pavogėm jam jaučių šimtą,
tvartuose neužrakintų...

Tiek regimas, tiek girdimas vaizdas jaukėsi, pjovėsi: folkloras iš garsiakalbių su folkloru ant arklių; kostiumų ir arklių spalvingumas su prastai pasiūtų kasdieninių publikos drabu-

žių ruduma ir pilkuma; energingas persirengusių raitelių spontaniškumas su energingu tvarkdarių rūpestingumu, – užsirišę raudonus raiščius ant rankovių, jie lakstė tarp arklių ir publikos, stengdamiesi bent kiek palaikyti tvarką beprasidedančiame chaose, o tai nebuvo taip paprasta ne tik dėl žiūrovų (laimė, ne itin gausių) nedrausmingumo, bet ypač dėl to, kad eismas plentu nebuvo uždarytas, tvarkdariai stovėjo abiejuose galuose ir rodė vairuotojams ženklais, kad sumažintų greitį; taip tarp arklių riedėjo lengvieji automobiliai ir sunkvežimiai, riaumojo motociklai; arkliai baidėsi, o raiteliai nesijautė ramūs.

Tiesą sakant, kai taip atkakliai stengiausi išvengti šitos (ir bet kurios kitos) folkloro šventės, bijojau visai ko kito, o ne to, ką dabar mačiau: tikėjausi neskoningumo, nestilingo tikrojo liaudies meno maišymo su kiču, tikėjausi įvadinių kvailų oratorių kalbų, tikėjausi visokiausių aktualizavimų (nebūčiau nustebęs, jeigu budrūs funkcionieriai iš Karalių joties būtų padarę, tarkime, partizanų jotį), taip, tikėjausi paties blogiausio, pompastikos ir falšo, tačiau nesitikėjau to, kas nuo pat pradžios negailestingai pažymėjo visą šią šventę, nesitikėjau to liūdno, kone graudinančio *vargingumo*. Jis buvo visur: tie keli kioskai, ta negausi, tačiau itin nedrausminga ir nedėmesinga publika, ta kasdienybės sankirta su anachroniška švente, tie besibaidantys arkliai ir klykiantis garsiakalbis, su mechanine inercija leidžiąs pasaulin visą laiką tas pačias dvi liaudies dainas ir (kartu su motociklų griausmais) visiškai perrėkiąs jaunučius raitelius, kurie, gysloms iššokstant kakluos, skandavo savuosius posmus.

Nusviedžiau tuščią indelį, o Karalių jotis, jau pakankamai prisistačiusi aikštėje susirinkusiai publikai, leidosi į valandas truksiantį kelią po kaimą. Gerai tai žinojau, juk ir pats kažkada, paskutiniaisiais karo metais jojau kaip pažas (apsirengęs

šventišku moters kostiumu ir su kardu rankoje) šalia Jaroslavo, kuris tada buvo karalius. Neturėjau jokio noro graudintis prisimindamas, bet ir (tarsi mane būtų nuginklavęs šventės vargingumas) nenorėjau per jėgą nusisukti nuo reginio. Iš lėto ėjau paskui raitelių būrį, kuris dabar išsiplėtė į plotį. Kelio viduryje susiglaudęs jojo trejetas: viduryje karalius, abipus jo pažai su kardais ir moteriškais kostiumais. Apie juos laisviau jodinėjo keletas raitelių iš karaliaus palydos – vadinamieji *ministrai*. Likusieji suskilo į du savarankiškus sparnus, jojusius abiem gatvės pusėmis; raitelių pareigos buvo griežtai apibrėžtos: buvo *vėliavnešiai* (su vėliavomis, kurių kotai užkišti už batų aulų taip, kad raudonas siuvinėtas audeklas plaikstėsi prie arklio šono), buvo *šūkčiotojai* (prie kiekvieno namo išrėždavę eiliuotą posmą apie vargingą, tačiau garbingą karalių, kuriam pavogė *tris tūkstančius* iš sugniaužto *kumščio*, kuriam pavogė jaučių *šimtą* iš tvarto *neužrakinto*), ir galiausiai *rinkėjai* (raginę dovanoti: „Karaliui, motinėle, karaliui!“ ir atkišantys pintinėlę dovanoms).

4

Dėkoju tau, Liudvikai, dar tik aštuonetą dienų tave pažįstu ir myliu tave, kaip nieko niekada nemylėjau, tikiu tavimi, apie nieką negalvoju ir tikiu, nes jeigu ir protas apgaudinėtų, jausmai apgaudinėtų, siela apgaudinėtų; kūnas neklysta, kūnas sąžiningesnis už sielą ir mano kūnas žino, kad niekada anksčiau nepatyrė, ką patyręs vakar: geismą, švelnumą, žiaurumą, malonumą, smūgius, mano kūnas niekada apie nieką panašaus nebuvo pagalvojęs, mūsų kūnai vakar prisiekinėjo, ir tegu mūsų galvos dabar paklusniai seka kūnus, pažįstu tave tik aštuonias dienas ir dėkoju tau, Liudvikai.

Dėkoju tau ir už tai, kad pasirodei pačiu laiku, kad mane išgelbėjai. Šiandien nuo pat ryto graži diena, dangus žydras, manyje taip pat buvo giedra, viskas klostėsi kuo puikiausiai, paskui ėjome įrašyti Joties prie tėvų namo, kaip kviečia karalių, ir ten staiga prie manęs priėjo; net išsigandau, nežinojau, kad jau čia, nesitikėjau, kad taip anksti atvažiuos iš Bratislavos, nesitikėjau, kad bus toks žiaurus, įsivaizduok, Liudvikai, buvo toks vulgarus, kad atvažiavo su ja!

O aš, kvailė, lig paskutinės akimirkos tikėjausi, kad mano santuoka dar ne visai suirusi, kad ją dar galima išgelbėti, aš, kvailė, dėl tos sugriuvusios santuokos gal ir tave būčiau pa-

aukojusi ir atsisakiusi čia su tavim susitikti, aš, kvailė, vos vėl neapkvaitau nuo jo saldaus balso, kai pasakė man, kad pakeliui iš Bratislavos užsuks pas mane, kad turime apie labai daug ką pasikalbėti, pasikalbėti atvirai, o jisai tuo tarpu atvažiuoja su ja, ta nelaikše, ta vištele, dvidešimt dviejų metų mergaite, trylika metų jaunesne už mane, kokia gėda pralaimėti vien todėl, kad gimei anksčiau, gali kaukti žmogus iš bejėgiškumo, bet aš negalėjau kaukti, turėjau nusišypsoti ir mandagiai paduoti jai ranką, dėkoju, kad suteikei man jėgų, Liudvikai.

Kai ji paėjo šalin, pasakė, jog dabar turime galimybę atvirai apie viską trise pasikalbėti, taip neva bus garbingiausia, garbingumas, garbingumas, žinau tą jo garbingumą, jau dveji metai, kai prašinėja skyrybų ir žino, kad akis į akį su manimi nieko nepeš, tikisi, kad stojusi prieš tą mergaitę susigėsiu, kad neišdrįsiu vaidinti gėdingo užsispyrusios žmonos vaidmens, kad palūšiu, įsiraudosiu ir pasiduosiu. Neapkenčiu jo, toks gali ir peilį man suvaryti, ypač kai dirbu, darau reportažus, kai man reikia ramybės, turėtų bent mano darbą gerbti nors truputėlį, ir šitaip jau tęsiasi metai po metų, vis esu nustumiama į šalį, vis pralošiu, visąlaik žeminama, tačiau dabar pabudo mano valia priešintis, jaučiau už savęs tave ir tavo meilę, vis dar jaučiau tave manyje ir ant manęs, ir tie gražūs spalvoti raiteliai šalia, šūkčiojantys ir džiūgaujantys, tarsi tvirtino, kad esi, kad esama gyvenimo, ateities, ir aš savy pajutau išdidumą, kurį beveik buvau praradusi, ir tas išdidumas užliejo mane kaip tvanas, man pavyko linksmai nusišypsoti ir pasakyt jam: tam tikriausiai nėra reikalo važiuoti kartu į Prahą, netrukdysiu jums, turiu čia radijo automobilį, o kas liečia tuos reikalus, kurie tau rūpi, tai galima labai greitai sutvarkyti, galiu pristatyti tau vyrą, su kuriuo noriu gyventi, tikriausiai visi labai gerai susitarsime.

Gal ir leptelėjau kvailystę, bet jeigu ir taip, tebūnie, buvo verta dėl tos saldaus pasididžiavimo akimirkos, buvo verta, jis akimirksniu tapo penkiskart malonesnis, regimai apsidžiaugė, bet abejojo, ar tikrai aš rimtai kalbu, paprašė manęs pakartoti, ir pasakiau jam tavo vardą ir pavardę – Liudvikas Jahnas, Liudvikas Jahnas, ir dar pabrėžiau, nebijok, garbės žodis, nekaišiosiu pagalių į ratus mūsų skyryboms, nebijok, nenoriu tavęs, net jei tu manęs norėtum. Pasakė, kad tikriausiai liksim geri draugai; nusišypsojau ir atsakiau, kad be jokios abejonės.

5

Prieš daug metų, kai dar grojau klarnetu kapeloje, laužėme galvas, ką Karalių jotis iš tikrųjų reiškia. Esą, kai sumuštas vengrų karalius Matijas bėgo iš Čekijos Vengrijon, jo raiteliai turėję jį čia, Moravijoje, slėpti nuo čekų persekiotojų ir elgetaudami ieškoti maisto. Buvo sakoma, kad Karalių jotis ir yra šio istorinio įvykio prisiminimas, tačiau tereikėjo kiek patyrinėti senuosius raštus, kad paaiškėtų, jog Karalių joties papročiai daug senesni, nei prisimintas epizodas. Tai iš kur ji atsirado ir ką reiškia? Gal kyla net iš pagoniškųjų laikų ir primena ritualus, per kuriuos berniukai buvo priimami į vyrus? Ir kodėl karalius ir jo pažai perrengiami moteriškais drabužiais? Ar tai kartoja kokio nors karių būrio (Matijo ar dar senesnių laikų) pastangas perrengtą savo vadą palydėti per priešų kraštą, ar tai seni pagoniški prietarai, pagal kuriuos persirengimas apsaugo nuo piktųjų dvasių? Ir kodėl karalius per visą dieną neturi ištarti nė vieno žodžio? Ir kodėl apeigos vadinasi Karalių jotis, kai joje yra tiktai vienas karalius? Ką visa tai reiškia? Kas žino. Yra daug hipotezių, ir nė viena nėra įrodyta. Karalių jotis yra paslaptingas ritualas; niekas nežino, ką jisai reiškia, ką nori pasakyti, bet kaip egiptiečių hieroglifai gražesni tiems, kurie nemoka jų perskaityti (ir ma-

to tiktai fantastiškus piešinius), taip ir Karalių jotis tikriausiai tokia graži todėl, kad jos ištaros turinys seniai prarastas ir priekin labiau iškyla gestai, spalvos, žodžiai, bylojantys patys apie save, apie savo pačių pavidalą ir formą.

Taip pradinis nepasitikėjimas, su kuriuo sutrikęs stebėjau atjojančią Karalių jotį, mano nuostabai pranyko, ir aš pasijutau visas pasinėręs į spalvingą reginį, būrys pamažu slinko nuo vieno namelio prie kito. Galiausiai net garsiakalbiai, dar neseniai skleidę aplink skvarbų dainininkės balsą, dabar nutilo ir buvo girdėti tik (jeigu neprisiminsim retkarčiais prabildančio transporto triukšmo, kurį aš seniai įpratau atriboti nuo savo klausos pojūčių) savotiška šūkčiojimų muzika.

Norėjau taip ir stovėti, užsimerkti ir tik klausytis: suvokiau, kad kaip tik čia, vidury slovakų kaimo, girdžiu *posmus*, posmus pirmykšte to žodžio prasme, kokių niekada neišgirsiu per radiją, televizorių, nė iš scenos, posmų kaip iškilmingą ritminį šauksmą, kalbos ir giesmės sandūroje gimusią raiškos formą, sugestyviai pačios metrikos patosu paveikius posmus, panašiai jie tikriausiai veikė, kai skambėdavo nuo antikinių amfiteatrų scenų. Tai buvo puiki *daugiabalsė* muzika: kiekvienas šūkčiotojas savo posmus skanduodavo vienu monotonišku tonu, bet kiekvienas kitokiu, tad balsai savaime susijungdavo į akordą. Be to, vaikinai nepradėdavo visi kartu, kiekvienas pradėdavo vis kitu metu, kiekvienas prie kito namelio, tad balsai pasigirsdavo iš įvairių pusių ir įvairiais intervalais, taip primindami kelių balsų kanoną; vienas balsas jau baigė, kitas buvo dar vidury posmo, ir šalia jo kitame tono aukšty pradėdavo savąjį trečias balsas.

Karalių jotis ilgai traukė pagrindine gatve (nuolat gąsdinama automobilių eismo), o paskui prie vieno kampo išsiskyrė: dešinysis sparnas traukė toliau, kairysis pasuko į gatvelę; ten iš krašto stovėjo mažas geltonas namelis su tvorele

ir įvairiaspalvių gėlių darželiu. Šūkčiotojas leidosi į įmantrias improvizacijas: esą prie namo puikus *suoliukas*, bet šeimininkės sūnus tikras *valiūkas*. Prie namo tikrai buvo žaliai dažytas suoliukas, o stora keturiasdešimtmetė, regimai patenkinta sūnui tekusiu titulu, juokėsi ir ištiesė raiteliui (rinkėjui), šaukiančiam: „karaliui, motinėle, karaliui!", popierinį pinigą. Rinkėjas įmetė jį į krepšelį, pritaisytą prie balno, bet čia jau prisistatė antras šūkčiotojas ir pagarbino keturiasdešimtmetę, kad šeimininkė čia *žydinti*, bet dar gražesnė jos *slyvinė*, sudėjo delnus piltuvėliu ir, palenkęs galvą, siekė jo lūpomis. Visi aplinkui juokėsi, o keturiasdešimtmetė nepasimetusi nubėgo į namelį, regis, turėjo ten parengusi slyvinės, nes tuoj sugrįžo su buteliu ir taurele, į kurią pylė ir vaišino raitelius.

Kol karaliaus raiteliai gėrė ir šmaikštavo, karalius su dviem pažais stovėjo atokiau orūs ir nejudėdami, kaip gal ir tikroji karalių dalia yra apsigaubt orumu ir likti vienišu bei abejingu tarp triukšmaujančių karių. Abiejų pažų arkliai stovėjo abipus prie pat karaliaus arklio, visų trijų raitelių batų aulai lietė vienas kitą (ant arklių krūtinių kabojo didžiulės kepinių širdys, išdabintos veidrodėliais ir spalvota glazūra, kaktose švietė popierinės rožės, į karčius buvo įpintos spalvoto krepinio popieriaus juostos). Visi trys tylintys raiteliai buvo aprengti moteriškėmis: plačiais sijonais, rauktinėmis krakmolytomis rankovėmis, ant galvų itin išpuošti kykai, tiktai karaliui vietoje kyko uždėta tviskanti sidabrinė diadema su žemyn besidriekiančiomis ilgomis ir plačiomis juostomis, viduryje raudona, iš šalių mėlynomis, visiškai uždengiančiomis veidą ir suteikiančiomis jam slaptingą ir patetišką išvaizdą.

Buvau sužavėtas tos sustingusios trijulės; nors ir pats prieš dvidešimt metų sėdėjau ant išpuošto arklio, visai kaip jie, bet kadangi Karalių jotį mačiau *iš vidaus*, tai nemačiau nieko.

Tik dabar iš tikrųjų matau ją ir negaliu atplėšti akių: per porą metrų nuo manęs atlašiai sėdi karalius, primenantis į vėliavą suvyniotą statulą. Staiga man dingtelėjo mintis, kad galbūt čia visai ne karalius, galbūt čia karalienė; galbūt čia karalienė Liucija, atėjusi pasirodyti savo tikruoju pavidalu, nes *tikrasis* jos pavidalas ir yra *uždengtasis* pavidalas.

Tą akimirką pagalvojau, kad Kostka, jungiantis savy gilų mąslumą ir svajingumą, yra keistuolis, tad galbūt visa, ką jis papasakojo, taip ir yra, bet gal ir ne. Žinoma, jis pažinojo Liuciją ir tikriausiai daug apie ją žinojo, bet vieno svarbaus dalyko nežinojo ir jis: tą kareivį, pasikėsinusį į ją užleistame pasimatymui kalnakasio bute, Liucija tikrai mylėjo. Negalėjau priimti už gryną pinigą, kad Liucija gėles skindavo dėl savo liūdnų religinių ilgesių, kai pamenu, kad skynė jas man, o jeigu ji nuslėpė nuo Kostkos tai ir kartu dar pusmetį mūsų meilės, vadinasi, ir nuo jo nuslėpė neliečiamą paslaptį, ir jis jos nepažinojo. Galiausiai nėra taip jau tikra, kad į šį miestą persikraustė vardan jo; gal pakliuvo čia visai atsitiktinai, tačiau gali būti, kad atvyko čia dėl manęs, juk žinojo, kad čia mano gimtinė! Jutau, kad žodžiai apie išprievartavimą buvo teisingi, tačiau dėl detalių dabar jau abejojau; visa istorija tarpais buvo aiškiai nuspalvinta kraujuojančiu žvilgsniu žmogaus, kurį sukrėtė nuodėmė, tarpais vėl jis nuspalvindavo tokia dangiška žydryne, kokią gali rasti tik dažnai į dangų akis nukreipiantis žmogus. Buvo aišku: Kostkos pasakojime susipynė tiesa su poezija, ir taip gimė nauja legenda (gal artimesnė tiesai, gal gražesnė, gilesnė), uždengianti ankstesniąją legendą.

Žvelgiau į uždengtąjį karalių ir mačiau Liuciją (neatpažintą ir neįmanomą pažinti), iškilmingai (ir su pajuoka) prajojančią mano gyvenimu. Paskui (kažkokio išorės poveikio verčiamas) pakreipiau akis kiek į šalį ir jos tuoj susidūrė su,

matyt, jau seniau į mane žiūrinčio ir besišypsančio vyro žvilgsniu. Jis tarė:

– Būk sveikas!

Ir, varge, žengė link manęs.

– Gerą dieną, – atsakiau.

Jis ištiesė ranką; paspaudžiau ją. Tada jis apsigręžė ir pakvietė tik dabar mano pastebėtą merginą:

– Ko stovi? Eikš, supažindinsiu.

Mergina (ištįsusi, bet graži, tamsiaplaukė ir juodaakė) prisiartino ir tarė:

– Brožova.

Ištiesė man ranką, ir aš atsakiau:

– Jahnas. Malonu.

– Žmogau, nemačiau tavęs šimtą metų, – su bičiulišku nuoširdumu tarė jis.

Tai buvo Zemanekas.

6

Nuovargis, nuovargis. Negaliu jo atsikratyti. Jotis su karalium išjojo į aikštę, o aš tik pamažu slinkau iš paskos. Giliai kvėpavau, kad įveikčiau nuovargį. Sustodavau persimesti žodeliu su išėjusiais iš namų pažiopsoti kaimynais. Staiga pajutau, kad ir aš jau esu apsamanojęs kaimo dėdulė. Kad jau nebepagalvoju apie jokias keliones, jokius nuotykius. Kad beviltiškai esu prisirišęs prie dviejų trijų gatvių, kuriose gyvenu.

Aikštę priėjau, kai Jotis jau lėtai slinko ilga pagrindine gatve. Norėjau slinkti iš paskos, tačiau čia pamačiau Liudviką. Stovėjo ant vejos prie plento ir susimąstęs žvelgė į ant žirgų sėdinčius jaunuolius. Prakeiktas Liudvikas! Tegu jį velnias! Tegu eina šunims šėko pjauti! Ligi šios dienos manęs vengė, o šiandien aš jo išvengsiu. Atsukau jam nugarą ir nuėjau prie aikštėje po obelaite stovinčio suoliuko. Atsisėsiu čia ir pasiklausysiu bent, kaip iš toli ataidi raitelių šūkčiojimai.

Taip ir sėdėjau, klausiausi, dairiausi. Karalių jotis pamažu tolo. Kukliai glaudėsi abiejose plento pusėse, nes juo be paliovos zujo automobiliai ir motociklai. Paskui slinko žmonių būrelis. Apgailėtinai mažas būrelis. Kasmet vis mažiau žmonių ateina į Karalių jotį. Užtai šiemet čia Liudvikas. Ką jis

čia veikia? Kad tave velnias nujotų, Liudvikai. Dabar jau po laiko. Viskas jau po laiko. Pasirodei kaip bloga lemtis. Juodasis ženklas. Septyni kryželiai. Ir kaip tik dabar, kai mano Vladimiras yra karalius.

Nusukau akis. Aikštėje jau tiktai keletas žmonių stoviniavo prie kioskų ir prie įėjimo į aludę. Dauguma įkaušę. Girtuokliai yra ištikimiausi tautosakinių renginių šalininkai. Paskutinieji šalininkai. Bent jie turi tauresnę progą išgerti.

Čia ant suoliuko šalia prisėdo senasis Pechačkū. Esą tai jau nebe taip, kaip senais laikais. Pritariau jam. Nebe taip. O kokios gražios tos jotys turėjusios būti prieš dešimtmečius ar prieš šimtmečius! Gal ir ne tokios spalvingos, kaip šiandien. Šiandien tai jau dvelkia kiču ir maskaradu. Kepinių širdys ant žirgų krūtinių! Tonos universalinėje parduotuvėje pirktų popieriaus juostų! Anksčiau kostiumai buvo taip pat spalvoti, bet paprastesni. Žirgus dabindavo tik raudona skarele, parišama po kaklu. Nė karaliaus kaukė nebuvo daroma iš spalvotų, ornamentuotų juostų, o iš paprasčiausio dangalo. Užtat karalius dantyse laikydavo rožę. Kad neprakalbėtų. Karalių jotis nebūdavo panaši į cirką. Tai buvo baladė.

Taip, senučiuk, prieš šimtus metų buvo geriau. Nereikėdavo gainiotis ir prašyt vaikinų, kad teiktųsi dalyvauti Joty. Niekam nereikėdavo posėdžiaut daug dienų ir ginčytis, kas organizuos Jotį ir kam teks jos pajamos. Karalių jotis kaip šaltinis tryško iš pačio kaimo gyvenimo. Ji leisdavosi rinkt rinkliavą savo užmaskuotam karaliui ir į kitus kaimus. Tenai susitikdavo su kita Jotimi, sutviskėdavo kardai ir peiliai, prasiliedavo kraujas. Jeigu paimdavo į nelaisvę kitą karalių, tai ligi iškritimo gerdavo karčemoje jo tėvo sąskaita.

Taip, taip, senučiuk, jūsų tiesa. Kitaip buvo, kai Karalių jotį stebėjo vienas prancūzų skulptorius. Rodenas jo pavardė. Bet ką čia, ir kai aš buvau karalius, okupacijos metais, ir

tada kitaip buvo. Ir dar po karo laikėsi. Galvojome, kad sukursime visiškai naują pasaulį. Kad ir žmonės vėl kaip kadai gyvens pagal liaudies tradicijas. Kad ir vėl Karalių jotis trykš iš jų gyvenimo gilumos. Norėjom padėt jai ištrykšti. Organizuodavome liaudies šventes. Tačiau šaltinio neįmanoma organizuoti. Jis arba ištrykšta, arba ne. Matote, senučiuk, dabar tiktai išstename tas mūsų daineles, tą Karalių jotį – tą viską. Tai tik paskutiniai sunkos lašeliai.

Ak, taip. Karalių joties jau nebesimatė. Tikriausiai pasuko į kokią šoninę gatvelę. Bet buvo girdėti šūkčiojimai. Nuostabūs tie šūkčiojimai. Užmerkiau akis ir akimirką įsivaizdavau, kad gyvenu kitur. Kitame šimtmetyje. Seniai. Paskui atsimerkiau ir tariau sau, gerai, kad Vladimiras yra karalius. Jis beveik mirusios, tačiau pačios gražiausios karalystės karalius. Karalystės, kuriai liksiu ištikimas ligi jos galo.

Pakilau nuo suoliuko. Kažkas su manim pasisveikino. Tai buvo senasis Kouteckis. Seniai jo nemačiau. Kojos jį vos laikė, ramstėsi lazda. Niekada jo nemėgau, bet staiga man pagailo jo.

– Kur traukiat? – pasiteiravau.

Atsakė, kad kiekvieną sekmadienį išeina pasivaikščioti dėl sveikatos.

– Kaip jums patiko Jotis? – paklausiau.

Numojo ranka:

– Nė nežiūrėjau.

– Kodėl? – paklausiau aš.

Vėl piktai numojo ranka, ir aš tuomet pagalvojau, kad žinau, kodėl nežiūrėjo. Tarp žiūrovų buvo Liudvikas. Kouteckis, kaip ir aš, nenorėjo susitikti su juo.

– Nesistebiu, – tariau aš. – Mano sūnus dalyvauja Joty, bet nė man nesinori vilktis paskui juos.

– Tenai jūsų sūnus? Vladia?

– Taip, – patvirtinau, – jis šiemet karalius.

– Labai įdomu, – ištarė Kouteckis.

– Kas čia įdomaus? – paklausiau.

– Tai tikrai įdomu, – pakartojo Kouteckis, ir jo akutės sušvytėjo.

– Kodėl? – pakartojau aš.

– Juk Vladia dabar su mūsų Milošu, – tarė Kouteckis.

Nežinojau, kas tas Milošas. Paaiškino man, kad tai jo vaikaitis, jo dukters sūnus.

– Ne, negali būti, – paprieštaravau, – juk dar neseniai mačiau jį, kai išjojo iš mūsų raitas!

– Aš taip pat jį mačiau. Milošas išvežė jį motociklu iš mūsų, – tarė Kouteckis.

– Nesąmonė! – sušukau, bet vis dėlto greit paklausiau: – Kur jie išvažiavo?

– Na, jeigu nieko apie tai nežinote, tai aš jums ir nesakysiu, – tarė Kouteckis ir atsisveikino su manim.

7

Visai nesitikėjau, kad sutiksiu Zemaneką (juk Helena sakė man, kad jis užvažiuos jos tik po pietų), ir, žinoma, man buvo labai nemalonu susitikti jį čia. Bet nieko nebepakeisi, dabar jis stovėjo priešais ir buvo toks, koks anksčiau: gelsvi jo plaukai buvo tokie pat gelsvi, nors jau ir ne šukuojami ilgomis sruogomis ant sprando, o trumpai nukirpti ir madingai sušukuoti ant kaktos, buvo vis toks pat išsitiesęs ir vis taip pat mėšlungiškai atlošęs kaklą, todėl galva visą laiką buvo atlošta atgal, buvo vis toks pat atsipalaidavęs ir patenkintas savimi, nepažeidžiamas, apdovanotas angelų globa ir jaunute mergina, kurios grožis bematant atgaivino atmintyje prisiminimą apie nemalonų netobulumą to kūno, su kuriuo praleidau vakarykštę popietę.

Tikėjausi, kad mūsų susitikimas bus kuo trumpesnis ir į įprastines banalybes, kuriomis mane apipylė, stengiausi atsakinėti įprastinėmis banalybėmis. Pakartojo, kad šitiek metų nesimatėme, ir stebėjosi, kad po tiek laiko susitinkam kaip tik čia, „šioj skylėj, kur velnias koją nusilaužtų". Atsakiau jam, kad aš čia gimęs, ir jis paprašė atleidimo, tokiu atveju čia velnias tikrai niekada nenusilaužė kojos. Panelė Brožova nusijuokė. Aš į pokštą nereagavau ir atsakiau, kad nesiste-

biu sutikęs jį čia, nes, kiek atsimenu, visada mėgęs folklorą. Panelė Brožova vėl nusijuokė ir pasakė, kad atvažiavę čia ne dėl Karalių joties. Paklausiau, ar jai Jotis nepatinka; atsakė, kad jos nedomina. Paklausiau, kodėl; ji gūžtelėjo pečiais, o Zemanekas tarė:

– Mielas Liudvikai, laikai nebe tie.

Tuo tarpu Karalių jotis pasislinko prie kito namo ir du raiteliai stengėsi nuraminti pradėjusius spyriotis arklius. Vienas raitelis rėkė ant kito, kaltino nesuvaldžius arklio, ir šūksniai „avine!“ ir „idiote!“ kažkaip juokingai įsiterpė į šventės apeigas. Panelė Brožova tarė:

– Tai būtų gražu, jeigu jie pasibaidytų!

Zemanekas linksmai nusijuokė, bet raiteliams tuoj pavyko sutramdyti arklius ir „hylom, hylom!“ vėl ramiai ir tauriai suskambėjo kaimo ore.

Iš lėto ėjome paskui skardenančią jotį šalutine kaimo gatvele pro pilnus gėlių darželius, ir aš bergždžiai ieškojau kokios natūralios ir spontaniškos dingsties atsisveikinti su Zemaneku; teko klusniai pėdinti šalia jo gražios panelės ir tęsti mandagų pokalbį. Sužinojau, kad Bratislavoje, kur jie buvo anksti rytą, toks pats gražus oras, kaip ir čia, sužinojau, kad čia atvažiavo Zemaneko automobiliu ir tuoj už Bratislavos tekę keisti žvakes; paskui dar sužinojau ir tai, kad panelė Brožova yra Zemaneko studentė. Iš Helenos žinojau, kad Zemanekas dėsto aukštojoje marksizmą-leninizmą, bet vis tiek dabar pasiteiravau, ką būtent dėsto. Atsakė man, kad *filosofiją* (tai, kaip pavadino savo dalyką, pasirodė jam labai būdinga; dar prieš keletą metų būtų sakęs, jog dėsto *marksizmą*, tačiau pastaraisiais metais šis dalykas tapo toks nemėgstamas, ypač jaunimo tarpe, kad Zemanekas, kuriam populiarumas visada buvo visų svarbiausia, nekaltai kyštelėjo marksizmą po bendrine sąvoka). Nusistebėjau ir pasakiau,

juk Zemanekas, kaip gerai pamenu, studijavo biologiją; ir šioje pastaboje slypėjo mano sarkazmas, nukreiptas į dažną marksizmo dėstytojų diletantizmą, prie šios specialybės tūlas nusigaudavo ne mokslinėmis pastangomis, o pabuvęs valdišku propagandininku. Į pokalbį įsiterpė panelė Brožova ir pareiškė, kad marksizmo dėstytojai galvoje vietoj smegenų turi politinę brošiūrą, tačiau Pavelas yra visai kitoks. Panelės žodžiai labai pagelbėjo Zemanekui; jis saikingai protestavo, dėdamasis kuklus, bet tuo pačiu išprovokavo panelę naujoms pagyroms. Taip sužinojau, kad Zemanekas yra tarp mėgstamiausių mokyklos dėstytojų, kad studentai dievina jį kaip tik už tai, dėl ko nemėgsta mokyklos vadovybė: už tai, kad visada sako, ką galvoja, kad yra drąsus ir stoja už jaunimą. Zemanekas vis nedrąsiai protestavo, ir aš iš panelės sužinojau vis naujų detalių apie įvairius konfliktus, kuriuose jis pastaraisiais metais dalyvavęs: kaip jį kartą netgi norėjo išmesti, nes nesilaikęs savo paskaitose pasenusių ir atgyvenusių pagrindų, o norėjęs supažindint jaunimą su viskuo, kas vyksta šiuolaikinėje filosofijoje (esą tuomet apie jį paskelbę, kad norįs slapta pergabenti pas mus „priešo ideologiją"); kaip išgelbėjęs studentą, kurį norėjo pašalinti iš mokyklos už kažkokį berniokišką incidentą (ginčą su policininku), kurį neva mokyklos rektorius (ir Zemaneko priešas) apibūdinęs kaip *politinį* nusikaltimą; kaip paskui fakulteto studentės surengusios slaptus mėgstamiausio pedagogo rinkimus ir jisai laimėjęs. Zemanekas jau nė neprotestavo prieš šią šlovės bangą, ir aš pasakiau (su ironija, bet, gaila, kažin ar suprasta), kad suprantu panelę Brožovą, nes, kiek prisimenu, ir mano studentavimo laikais Zemanekas buvęs labai mėgstamas ir populiarus. Panelė Brožova karštai pritarė: esą nėra ko stebėtis, nes Pavelas moka pasakiškai kalbėti ir debatuose gali sumalti kiekvieną priešininką.

– Gal ir taip, – nusijuokė dabar Zemanekas, – tik jeigu aš sutrinsiu juos debatuose, jie gali sutrint mane kitaip, ir daug veiksmingesnėmis priemonėmis nei debatai.

Iš pastarajame sakinyje nuskambėjusio pasididžiavimo savimi atpažinau tą patį Zemaneką, kokį pažinojau, tačiau tų žodžių *turinys* mane išgąsdino: Zemanekas regimai radikaliai nutolo nuo ankstesniųjų savo pažiūrų ir elgsenos, ir jeigu dabar gyvenčiau jo aplinkoje, norom nenorom būčiau stojęs jo pusėn visuose šiuose konfliktuose. Kaip tik tai buvo baisu, kaip tik tam visai nebuvau pasirengęs, to nesitikėjau, nors toks pozicijų pakeitimas nebuvo kuo nors ypatingas, priešingai, buvo įprastas dalykas, daugybė žmonių taip padarė, tikriausiai su laiku padarys ir visa visuomenė. Tačiau būtent iš Zemaneko aš šitokios kaitos ir nesitikėjau; jisai suakmenėjo mano atmintyje tokiu pavidalu, kokį mačiau jį paskutinį kartą, ir dabar turiu įnirtingai neigti jo teisę būti kitokiu, nei aš pažinojau.

Kai kurie žmonės sakosi mylį žmoniją, kiti teisingai pastebi, kad mylėti galima tik vienaskaita, tai yra tiktai atskirus žmones. Sutinku su tuo ir priduriu, jog tai, kas tinka meilei, galioja ir neapykantai. Žmogus – pusiausvyros trokštanti būtybė – savo neapykantos sunkiu atlygina už jam ant pečių sviesto blogio sunkį. Bet pabandykite nukreipti neapykantą į principų abstrakcijas, į neteisingumą, fanatizmą, žiaurumą, arba, jeigu jau pasiekėte tiek, kad neapkenčiate paties žmogiškumo principo, – pabandykite nekęsti žmonijos! Tokia neapykanta viršija žmogaus jėgas, ir žmogus, siekdamas išlieti rūstybę (ir suvokdamas savo ribas), galiausiai nukreipia ją į atskirą asmenį.

Todėl aš išsigandau. Staiga man dingtelėjo mintis, jog dabar Zemanekas kiekvieną būsimą akimirką gali apeliuoti į savo pasikeitimą (kurį, beje, net įtartinai greitai man pade-

monstravo) ir, atsispirdamas į jį, paprašyt atleidimo. Man tai pasirodė siaubinga. Ką jam pasakysiu? Kaip galėsiu atsisakyt? Kaip paaiškinsiu, kad negaliu su juo susitaikyti? Kaip paaiškinsiu, kad tokiu atveju prarasčiau vidinę pusiausvyrą? Kaip paaiškinsiu, kad tada vienas mano vidinių svarstyklių petys staiga išlėktų į viršų? Kaip paaiškinsiu, kad jam skirta neapykanta išlyginu sunkį blogio, prislėgusio mano jaunystę, mano gyvenimą? Kaip jam paaiškinsiu, kad būtent jame matau įsikūnijus viso savo gyvenimo blogį? Kaip jam paaiškinsiu, kad man *reikia* jo neapkęsti?

8

Žirgų kūnai užtvenkė siaurą gatvę. Karalių mačiau iš kelių metrų atstumo. Sėdėjo ant savo žirgo atokiau nuo kitų. Jam abipus – du kiti žirgai su dviem kitais vaikinais, jo pažais. Buvau suglumęs. Pečiai kiek palinkę, kaip ir Vladimiro. Sėdėjo ramus, tarsi niekuo nesidomėdamas. Ar tai jis? Galbūt. Tačiau lygia dalim gali būti ir kas nors kitas.

Prasibroviau arčiau. Juk vis dėlto turiu jį pažinti. Juk turiu atminty įrašytą jo kūno laikyseną, kiekvieną jo gestą! Juk aš jį myliu, o meilė turi savo instinktą!

Sustojau prie pat jo. Būčiau galėjęs užkalbinti. Tai būtų taip paprasta. Bet ir beprasmiška. Karalius negali prabilti.

Paskui Jotis vėl pasislinko prie kito namo. Dabar aš jį pažinsiu! Žirgo žingsnis turi priversti jį padaryti judesį, kuris jį išduos. Žirgui žengiant karalius iš tikrųjų kiek išsitiesė, bet nuo to man nepasidarė aiškiau, kas po dangalu. Rėksmingos juostos ant veido buvo negailestingai nepermatomos.

9

Karalių jotis pajojėjo dar keliais nameliais toliau, mes su būreliu kitų smalsuolių nuėjome paskui juos, ir mūsų pokalbis peršoko prie kitų temų: panelė Brožova nuo Zemaneko perėjo prie savęs ir įsikalbėjo apie tai, kaip mėgsta važinėti autostopu. Kalbėjo taip pabrėždama, kad man iškart tapo aišku, jog čia yra *kartos manifestacija*; nes kiekviena karta turi savo pomėgių, meilių ir interesų kompleksą, kurį išpažįsta su tikru įkarščiu, kad skirtųsi nuo vyresniųjų ir įtvirtintų kartos savitumą. Man visada buvo nemalonus paklusnumas tokiam kartos mentalitetui (tai bandos puikybei). Kai panelė Brožova išvystė provokacinę tezę (jau gal penkiasdešimt kartų buvau girdėjęs ją iš jos bendraminčių), jog žmonija skirstoma į tuos, kurie sustoja stabdomi (laisvamaniški, mėgstantys nuotykius, žmogiški), ir į tuos, kurie nesustoja (siaurakakčiai, socialistiniai miesčionys, nežmoniški), juokais pavadinau ją „autostopo dogmatike“. Ji greit atkirto nesanti dogmatikė, nė revizionistė, nė sektantė, nė nukrypėlė, kad nesanti nei sąmoninga, nei nesąmoninga, kad visa tai mūsų išgalvoti žodžiai, kurie ir priklauso mums, o *jiems* jie svetimi.

– Taip, – patvirtino Zemanekas, – jie kitokie. *Laimė*, kitokie. Ir jų žodynas, laimė, kitoks. Jų nedomina mūsų pasieki-

mai nė mūsų kaltės. Nepatikėsi, bet per stojamuosius egzaminus į aukštąją mokyklą tie jaunuoliai jau nė nežino, kas buvo tie procesai, Stalinas jiems tiktai vardas, o Bucharinas, Kamenevas, Rajkas* jau nėra nė vardai. Įsivaizduok, dauguma jų nežinojo net to, kas toks buvo Clementis*.

– Bet kaip tik tai man ir baisu, – tariau aš.

– Tai nerodo jų išsilavinimo. Tačiau jiems tai yra išsilaisvinimas. Neįsileido į savo sąmonę mūsų pasaulio. Atmetė jį su visa kuo.

– Aklumas pakeitė aklumą.

– Nepasakyčiau. Man jie imponuoja. Myliu juos kaip tik todėl, kad jie visai kitokie. Jie myli savo kūnus. Mes nekreipėme į juos dėmesio. Mėgsta keliauti. Mes tupėjome vienoje vietoje. Mėgsta nuotykius. Mes gyvenimą prasėdėjom susirinkimuose. Mėgsta džiazą. Mes nevykusiai imitavom folklorą. Egoistiškai rūpinasi savimi. Mes norėjom išgelbėt pasaulį, o savo mesianizmu iš tikrųjų vos jo nesunaikinom. Gal jie su savo egoizmu išsaugos jį.

* Laszlo Rajk, Vladimir Clementis – įtakingi Čekoslovakijos komunistų partijos veikėjai, nuteisti mirti per pokarinius sufabrikuotus procesus. *Vert.*

10

Ar tai įmanoma? Karalius! Stati figūra ant žirgo, suvyniota į margas spalvas! Kiek kartų mačiau jį, kiek kartų įsivaizdavau! Pats intymiausias vaizdinys! O dabar jis pavirto tikrove ir nebėra jokio intymumo. Staiga iš to liko tik spalvota lėliukė, ir aš nežinau, kas joje. Bet kas tada intymaus lieka šiame tikrajame pasaulyje, kuriame yra mano karalius!

Mano sūnus. Artimiausias žmogus. Stoviu prieš jį ir nežinau, ar čia jis, ar ne. Tai ką aš išvis žinau, jeigu nė to nežinau? Kiek tikrumo turiu šiam pasauly, jeigu nė tuo nesu tikras?

11

Kol Zemanekas giedojo pašlovinimus jaunajai kartai, žiūrėjau į panelę Brožovą, su liūdesiu įsitikinau, jog tai graži ir simpatiška mergina, ir su pavydu apgailestavau, kad ji nepriklauso man. Ėjo šalia Zemaneko, daug šnekėjo, kas akimirką nutverdama jį už rankos, intymiai į jį kreipdamasi, o aš dar kartą suvokiau (kaip kasmet vis dažniau suvokiu), jog nuo Liucijos laikų neturėjau merginos, kurią būčiau mylėjęs ir gerbęs. Gyvenimas juokėsi iš manęs, atsiųsdamas didžiausios mano nesėkmės priminimą šio vyro meilužės pavidalu, kai dar vakar aš tariamai parbloškiau jį groteskiškoje seksualinėje kovoje.

Kuo labiau man patiko panelė Brožova, tuo giliau suvokiau, kad ji visiškai priklauso savo bendraamžių mąstysenai, pagal kurią aš ir mano amžininkai susiliejame į vientisą neatskiriamą masę ir visi esame deformuoti vienodos nesuprantamos leksikos, vienodai supolitinto mąstymo, vienodų fobijų (besireiškiančių baikštumu, nerimu ar siaubu), vienodai keistų išgyvenimų kažkokiais tamsiais ir nuo jų gana nutolusiais laikais. Jiems net nėra prasmės skirti, kuris iš mūsų aniems laikams pridėjo sunkio, o kuris mūsų stengėsi savo rankomis tą sunkį nuversti. Jiems tai neįdomu, nes šiandien

istorija pati, be mūsų, jį verčia (taip, iš tiesų, tai tik iliuzija, kad be mūsų, bet kas iš to, su mumis ar be mūsų, kai jį nuverčia tikrai ne *mums*, o būtent jiems).

Tą akimirką staiga supratau, kad mūsų su Zemaneku panašumas remiasi ne tuo, kad Zemanekas pakeitė savo pažiūras ir tuo priartėjo prie manęs, bet kad tas panašumas kur kas gilesnis ir *ištisai* apima mūsų likimus: panelės Brožovos ir jos bendraamžių žvilgsnis paverčia mus panašiais ir ten, kur mes įnirtingai stojome vienas prieš kitą. Staiga suvokiau, kad jeigu būčiau priverstas (visaip stengčiausi to išvengti!) papasakoti panelei Brožovai apie savo pašalinimą iš partijos, pasakojimas jai pasirodytų tolimas ir perdėm *literatūriškas* (na, taip, tema, aprašyta tiekos prastų romanų!), ir mes abu toj istorijoj, aš ir Zemanekas, būtume jai vienodai atgrasūs, jo ir mano mąstysena, jo ir mano elgsena (abi vienodai išsigimėliškos). Mačiau, kaip virš mūsų konflikto, kuris man ligi šiol gyvas, užsiveria sutaikantys laiko vandenys, kurie, kaip žinome, gali nutrinti ištisų epochų skirtumus, ką kalbėti apie du varganus individus. Bet aš visom keturiom priešinčiausi, atstumdamas pasiūlymą taikytis, kurį perša pats laikas; aš juk gyvenu ne amžinybėje, esu prikaustytas prie savųjų trisdešimt septynerių gyvenimo metų ir nenoriu nuo jų atsipalaiduoti (kaip atsipalaidavo Zemanekas, taip greitai prisitaikęs prie jaunųjų mentaliteto), ne, nenoriu iššokti iš savo likimo, atsipalaiduoti nuo savųjų trisdešimt septynerių metų, nors tai toks menkas ir netvarus laiko tarpas, jau dabar užmirštamas, jau dabar užmirštas.

Jeigu Zemanekas bičiuliškai pasilenks ir pradės man kalbėti apie tai, kas buvo, ir prašyt susitaikymo, aš atmesiu susitaikymą. Taip, atmesiu susitaikymą, nors jį palaikytų panelė Brožova ir visi jos amžininkai, net ir pats laikas.

12

Nuovargis. Staiga panorau numot į viską ranka. Pasitraukti ir liautis rūpintis. Nebenoriu būti šiame materialiųjų dalykų pasaulyje, kurio nesuprantu, kuris mane apgauna. Yra dar ir kitas pasaulis. Pasaulis, kuriame jaučiuosi kaip namie, kuriame gerai orientuojuosi. Tenai yra kelias, erškėtrožių krūmas, dezertyras, klajojantis muzikantas ir motina.

Paskui vis dėlto įveikiau save. Privalau. Privalau ligi galo išspręst savo ginčą su materialiųjų dalykų pasauliu. Privalau pažvelgti į patį klaidų ir iliuzijų dugną.

Gal galėčiau kieno nors pasiklausti? Joties raitelių? Kad visi iš manęs pasijuoktų? Prisiminiau šios dienos rytą. Karaliaus rengimą. Ir iškart supratau, kur turiu eiti.

13

Turim karalių garbingą, tačiau labai vargingą, jau už poros namelių vėl šūkčiojo raiteliai, o mes ėjome iš paskos. Gausiai išpuošti arklių užpakaliai, mėlyni, rožiniai ir violetiniai užpakaliai šokčiojo priešais mus. Zemanekas staiga parodė jų link ir pasakė:

– Tenai Helena.

Pažvelgiau tenai, bet mačiau tik spalvotus arklių kūnus. Zemanekas parodė dar kartą:

– Tenai.

Pamačiau ją pusiau uždengtą arklio ir pajutau, kad raustu: tai, kaip Zemanekas man ją parodė (pasakė ne „mano žmona“, o „Helena“), liudijo, jog jis žino, kad mes pažįstami.

Helena stovėjo ant šaligatvio krašto ir ištiestoje rankoje laikė mikrofoną, mikrofono laidas vedė į magnetofoną, kuris kabojo per petį jaunam vaikinui, apsirengusiam odiniu švarku, džinsais ir užsidėjusiam ausines. Sustojome netoli jų. Zemanekas (lyg šiaip sau, lyg niekuo dėtas) pasakė, kad Helena yra puiki moteris, kad ji ne tik vis dar pasakiškai atrodo, bet ir yra nepaprastai gabi ir kad jis visai nesistebi, jog mes su ja suprantam viens kitą.

Jutau, kaip man kaista skruostai: Zemanekas kalbėjo visai

neagresyviai, priešingai, labai draugišku tonu, situacijos esme neleido abejoti nė panelės Brožovos žvilgsniai. Ji žiūrėjo į mane reikšmingai ir šypsodamasi, tarsi atkakliai norėtų parodyti savo informuotumą ir simpatiją, jeigu ne sąjungininkės paramą.

Tuo tarpu Zemanekas tęsė lengvabūdiškas pastabas apie savo žmoną ir stengėsi man parodyti (užuolankom ir užuominom), kad viską žino ir nemato tame nieko blogo, nes visiškai liberaliai žiūri į asmeninį Helenos gyvenimą. Norėdamas suteikti savo žodžiams nerūpestingo lengvumo, parodė į nešantį magnetofoną jaunuolį ir pasakė, kad tas berniukas (kuris su tomis ausinėmis ant galvos atrodo kaip didelis vabalas) jau dvejus metus pavojingai įsimylėjęs Heleną ir kad man derėtų būti atsargesniam su juo. Panelė Brožova nusijuokė ir pasiteiravo, kiek jam buvo prieš dvejus metus. Zemanekas pasakė, kad septyniolika ir kad tai tinkamas amžius įsimylėti. Paskui juokaudamas pridūrė, kad Helena, žinoma, nežaidžia su zuikučiais ir apskritai yra dorybinga ponia, tačiau tas vaikiukas, kuo prasčiau jam sekasi, tuo jis aršesnis, gali ir kumščius paleisti į darbą. Panelė Brožova (tęsdama ta pačia dvasia) pastebėjo, kad tikriausiai galėčiau susidoroti su vaikinu.

– Nežinia, nežinia, – šypsodamasis nutęsė Zemanekas.

– Neužmiršk, kad aš dirbau kasyklose. Nuo tada tebeturiu raumenis, – aš norėjau taip pat sviesti ką nors lengvesnio ir net nepastebėjau, kad šiuo priminimu nutraukiau pokalbio laisvumą.

– Jūs dirbote kasyklose? – paklausė panelė Brožova.

– Tie dvidešimtmečiai berniukai, – įsikibęs laikėsi savo Zemanekas, – sudarę gaują tampa tikrai pavojingi ir gali susitvarkyti su bet kuriuo jiems nepatikusiu.

– Ar ilgai? – klausė panelė Brožova.

– Penkerius metus.

– Ar seniai?

Prieš devynerius metus.

– Na, tai gana seniai, tie raumenys tikriausiai jau subliuško, – tarė, norėdama prie bičiuliškų juokų greitai primesti ir savo trigrašį. Tačiau tą akimirką aš iš tikrųjų pagalvojau apie savo raumenis ir apie tai, kad jie nė kiek nesubliuško, o yra labai gerai treniruoti, ir kad blondiną, su kuriuo čia kalbuosi, galėčiau apdaužyti visais esamais būdais, – ir, kas svarbiausia ir liūdniausia, kad, norėdamas sugrąžinti jam seną skolą, nieko daugiau ir neturiu, išskyrus tuos raumenis.

Vėl įsivaizdavau, kaip Zemanekas bičiuliškai ir su šypsena kreipiasi į mane ir paprašo, kad užmirštume viską, kas tarp mūsų buvo, ir pasijutau sutrikęs: Zemaneko prašymą atleisti palaiko ne vien jo pažiūrų permaina, ne vien laikas ir perspektyva iš paukščio skrydžio, ne vien panelė Brožova ir jos bendraamžiai, bet ir Helena (taip, visi dabar stojo jo pusėn ir prieš mane!); jeigu Zemanekas atleidžia jai svetimavimą, tai jis atsimoka man, norėdamas, kad ir aš jam atleisčiau.

Kai (vaizduotėje) išvydau tą jo šantažuotojo fizionomiją, pasitikinčią įtakingais savo sąjungininkais, mane apėmė toks noras smogti jam, kad išties pamačiau, kaip mušu jį. Aplinkui blaškėsi šaukiantys raiteliai, tviskėjo auksinė saulė, panelė Brožova kažką pasakojo, o mano įtūžusiose akyse stovėjo sukruvintas jo veidas.

Taigi taip buvo vaizduotėje, bet ką padarysiu tikrovėje, kai jis paprašys, kad atleisčiau jam?

Su siaubu suvokiau, kad nieko nepadarysiu.

Priėjome Heleną su jos techniku, dabar nusiimančiu nuo galvos ausines.

– Jūs jau pažįstami? – nustebo Helena, pamačiusi mane su Zemaneku.

– Mes jau labai seniai pažįstami, – tarė Zemanekas.

– Kaip tai? – stebėjos ji.

– Mes pažįstami iš studentiškų laikų, studijavome tame pačiame fakultete, – tarė Zemanekas, ir man pasirodė, jog tai vienas paskutiniųjų tiltelių, nutiestų į tą gėdingą (panašią į ešafotą) vietą, kurioje manęs paprašys atleisti.

– Dieve, koks atsitiktinumas, – tarė Helena.

– Ko nenutinka pasaulyje, – tarė technikas, norėdamas priminti, kad ir jo esama.

– Jūsų dviejų dar nesupažindinau, – susigriebė Helena ir pasakė man: – Tai Jindra.

Mes su Jindra (neišvaizdžiu šlakuotu vaikinu) paspaudėme vienas kitam rankas, o Zemanekas tarė Helenai:

– Mes su panele Brožova manėme paimti tave kartu, bet aš gerai suprantu, kad gal tu labiau norėtum važiuoti su Liudviku...

– Tai jūs važiuosite su mumis? – dabar paklausė vaikinas su džinsais, ir man išties pasigirdo, kad paklausė ne itin draugiškai.

– Ar turi čia automobilį? – pasiteiravo manęs Zemanekas.

– Neturiu, – atsakiau.

– Tai parvažiuosi su jais, ir komfortas, ir geriausia kompanija, – tarė jis.

– Bet aš varau šimtu trisdešimt! Ar nebijosit? – paklausė vaikinas su džinsais.

– Jindra! – aprėkė jį Helena.

– Galėtum važiuot su mumis, – tęsė Zemanekas, – bet aš manau, kad pirmenybę suteiksi naujai draugei, o ne senam draugui.

Atsainiai ir lyg tarp kitko pavadino mane *draugu*, ir aš pasijutau per žingsnį besąs nuo gėdingo susitaikymo. Dabar Zemanekas akimirkai nutilo, tarsi svyruodamas, ir man dingte-

lėjo, jog tuoj pasikvies mane į šalį, kad galėtume pasikalbėti akis į akį (nuleidau galvą, tarsi dėdamas ant kaladės), tačiau aš klydau: Zemanekas pasižiūrėjo į laikrodį ir kalbėjo toliau:

– Tiesą sakant, nebeturime laiko, nes prieš penktą norime būti Prahoj. Taigi turime atsisveikinti. Iki, Helena, – ištiesė ranką Helenai, paskui atsisveikino su manimi ir techniku paspausdamas rankas. Panelė Brožova taip pat visiems paspaudė rankas, įsikibo Zemanekui į parankę ir nuėjo.

Nuėjo. Negalėjome nuo jų akių atitraukti: Zemanekas ėjo išsitiesęs, aukštai (pergalingai) pakelta šviesiaplauke galva, o juodaplaukė sklendė šalia ir iš užpakalio atrodė žavingai, lengvakojė, ji man patiko. Patiko beveik skausmingai, nes tolstantis jos grožis buvo ledinis ir *abejingas* man, kaip abejingas man buvo ir Zemanekas (jo nuoširdumas, iškalba, jo atmintis ir sąžinė), kaip abejinga man buvo visa mano praeitis, kuriai paskyriau pasimatymą gimtajame mieste, norėdamas jai atkeršyti, ir kuri čia praėjo pro šal, tarsi nė nepažindama manęs.

Dusau iš gėdos ir pažeminimo. Netroškau nieko daugiau, tiktai dingti, pasitraukti į nuošalę ir ištrinti visą šitą nešvarią ir klaidžią istoriją, šį kvailą pokštą, ištrinti Heleną su Zemaneku, ištrinti užvakar, vakardieną ir šiandieną, ištrinti, ištrinti taip, kad neliktų nė pėdsako.

– Ar nesupyktumėt, jeigu mes su drauge redaktore persimestume pora žodžių akis į akį? – paklausiau techniko.

Pasivedžiau Heleną į šalį. Ji norėjo kažką paaiškinti, kažką kalbėjo apie Zemaneką ir jo panelę, sutrikusi atsiprašinėjo manęs, esą turėjusi pasakyt jam viską; tačiau tą akimirką manęs niekas jau nebedomino, troškau vieno: dingti iš čia, iš čia ir iš visos šios istorijos, padėti tašką. Žinojau, kad nebegaliu daugiau apgaudinėti Helenos, ji buvo nekalta, o aš elgiausi niekingai, paversdamas ją daiktu, akmeniu, kurį norėjau (ir nesugebėjau) sviesti į kitą. Dusau nuo besityčiojan-

čios savo keršto nesėkmės ir savo niekingo elgesio, buvau pasiryžęs baigti tai bent dabar, nors ir pavėluotai, bet vis dėlto anksčiau, nei bus per vėlu. Bet nieko negalėjau paaiškinti, ne vien dėl to, kad tiesa būtų buvusi per skaudi, bet ir dėl to, kad ji vargu ar būtų supratusi. Tad pasirinkau ryžtingą konstatavimą: keletą kartų pakartojau jai, kad susitikome paskutinį kartą, jog daugiau su ja nesimatysiu, kad nemyliu jos ir ji turi tai suprasti.

Tačiau viskas buvo daug blogiau, nei tikėjausi: Helena pabalo, pradėjo virpėti, nenorėjo tikėt manim, nenorėjo manęs paleisti, teko patirti tikrą kankynę, kol galiausiai pavyko ištrūkti ir nueiti.

14

Aplinkui buvo vien arkliai ir kaspinai, ir aš likau ten stovėti; ilgai taip stovėjau, paskui priėjo Jindra, nutvėrė už rankos, suspaudė ją ir paklausė: kas jums, kas jums? Aš neištraukiau rankos ir sakiau jam: nieko, Jindra, nieko, kas man galėtų būti, ir balsas buvo kažkoks aukštas, svetimas, tęsiau keistai skubėdama, ką turime dar susukti; tuos šūkčiojimus turim, turime du pokalbius, dabar turim dar įrašyt komentarą, kalbėjau taip apie dalykus, apie kuriuos niekaip negalėjau galvoti, o jis tylėdamas stovėjo šalia ir gniaužė mano ranką.

Niekada dar nebuvo palietęs manęs, visada buvo nedrąsus, tačiau visi žinojo, kad yra įsimylėjęs mane, o dabar štai stovėjo šalia ir gniaužė mano ranką, o aš vapėjau apie mūsų rengiamą laidą ir negalvojau apie tai, galvojau apie Liudviką ir dar, kaip juokinga, tvykstelėjo mintis, kažin kaip atrodau prieš Jindrą, ar taip susijaudinusi neatrodau bjauriai, bet gal ne, juk neblioviau, tiesiog buvau susijaudinusi, ne daugiau...

Žinai, Jindra, palik mane kuriam laikui, einu parašysiu tą komentarą ir tuojau įrašysiu jį, jis dar kurį laiką laikė mane ir švelniai klausė: kas jums nutiko, Helena, kas jums, bet aš nusisukau ir nuėjau į vietos komitetą, kur turėjau mums skirtą kambarį, nuėjau ten, pagaliau buvau viena, kambarys tuščias, su-

smukau ant kėdės, padėjau galvą ant stalo ir taip sustingau. Siaubingai skaudėjo galvą. Atidariau rankinuką, gal turiu kokių tablečių, bet nė nežinau, kodėl atidariau, žinojau juk, kad jokių tablečių nepasiėmiau, paskui prisiminiau, kad Jindra turi visokiausių vaistų, ant kablio kabojo darbinis jo chalatas, kyštelėjau ranką kišenėsna ir išties radau ten kažkokią tūbelę, taip, tai nuo galvos skausmo, dantų, nuo išijo ir trišakio nervo, nuo sielos skausmo nėra, bet bent nuo galvos padės.

Nuėjau prie čiaupo kito kambario kampe, įsileidau vandens į indelį nuo garstyčių ir užgėriau dvi tabletes. Dvi, to pakaks, to turėtų pakakti, žinoma, nuo sielos skausmų analgetikai nepadės, nebent visą tūbelę praryčiau, nes didelis analgetikų kiekis yra nuodai, o Jindros tūbelė kone pilna, gal ir užtektų.

Bet tai buvo tiktai mintis, grynas vaizdinys, tik kad tas vaizdinys vis sugrįžta, turėjau vis pagalvoti, dėl ko išvis gyvenu, kokia prasmė gyventi toliau, tačiau išties ne taip, apie nieką panašaus negalvojau, apskritai tuo momentu daug negalvojau, tik įsivaizdavau, kad nebegyvenu, ir nuo to staiga pasidarė taip saldu, taip keistai saldu, kad nelauktai užsigeidžiau juoktis ir tikrai prajukau.

Padėjau ant liežuvio dar vieną tabletę, visai nebuvau nusprendusi nusinuodyti, tiktai spaudžiau rankoje tą tūbelę ir tariausi „laikanti rankose savo mirtį“, buvau užburta tokio paprastumo, rodės, kad žingsnelis po žingsnelio artėju prie gilios bedugnės, ne tam, kad šokčiau į ją, o tik kad žvilgtelėčiau. Prisipyliau vandens stiklinę, užgėriau tabletę ir vėl grįžau į mūsų kambarį, langas buvo praviras, ir iš tolo buvo girdėti vis hylom hylom, naminiai ir daržiniai, bet į tai grumėjo automobiliai, trankūs sunkvežimiai, žiaurūs motociklai, motociklai, užgožiantys viską, kas gražu pasaulyje, kuo tikėjau ir dėl ko gyvenau; tas triukšmas buvo nepakeliamas, nepakeliamas buvo ir beję-

giškas šūkčiojančių balselių silpnumas, tad uždariau langą ir vėl pajutau tą nesiliaujantį sielos skausmą.

Per visą gyvenimą Pavelas manęs taip nenuskaudė kaip tu, Liudvikai, kaip tu per vieną minutę. Pavelui aš atleidžiu, suprantu jį, jo liepsna greit nuslops, jai reikės naujo kuro ir naujų žiūrovų, naujos publikos; skriaudė jisai mane, bet dabar per šį naują skausmą matau jį be jokio pykčio ir visai motiniškai, fanfaronas, komediantas, ilgametės pastangos išsisukti iš mano glėbio juoką kelia, eik tu, Pavelai, eik sau, suprantu tave, o tavęs, Liudvikai, nesuprantu, atėjai pas mane prisidengęs kauke, atėjai prikelti manęs, o prikėlęs sunaikinti, tave, vien tave prakeikiu, prakeikiu ir kartu prašau, kad ateitum, kad ateitum ir susimylėtum.

Dieve mano, gal tai tiktai kokio baisaus nesusipratimo būta, gal tau Pavelas ką pasakė, kai buvote kartu, ką aš žinau, klausiau tavęs, maldavau, kad paaiškintum, kodėl nebemyli manęs, nenorėjau tavęs paleisti, keturiskart sulaikiau, bet tu nenorėjai nė girdėti, kartojai: galas, viskas, pabaiga, galutinai baigta; tai gerai, tebus galas, pagaliau sutikau su tavim ir tokiu aukštu balsu, sopranu, tarsi kalbėtų kas kitas, kokia bręstanti mergaičiukė, pasakiau tuo aukštu balsu, *ką gi, linkiu gero kelio*, juokinga, nė nežinau, kodėl palinkėjau tau gero kelio, tiesiog liežuvį panižo, linkiu gero kelio, ką gi, linkiu gero kelio...

Tikriausiai nė neįsivaizduoji, kaip myliu tave, tikrai neįsivaizduoji, gal manai, kad esu poniutė, ieškanti nuotykių, ir nenutuoki, kad esi mano lemtis, mano gyvenimas – viskas... Gal rasi mane čia, gulinčią po balta drobule, ir tada suprasi, kad užmušei brangiausia, ką turėjęs gyvenime... Arba ateisi, o aš, mano dieve, būsiu dar gyva, ir galėsi dar išgelbėt mane, klūposi prieš mane ant kelių ir verksi, o aš glostysiu tavo ranką, plaukus ir atleisiu, viską tau atleisiu.

15

Iš tiesų nieko kita nebepadarysi, reikėjo kaip nors nuslopinti šią kvailą istoriją, šį nevykusį pokštą, kuris nesitenkino pačiu savim, o siaubingai dauginosi, skaidėsi į vis naujus kvailus pokštus; norėjau ištrint visą šią dieną, atsiradusią per neapsižiūrėjimą vien todėl, kad rytą pramiegojau ir nespėjau išvažiuoti, norėjau ištrinti ir visa, kas siejosi su šia diena, visas tas kvailas pastangas pasiekti Heleną, kurios taip pat kilusios iš klaidos.

Skubėjau tarsi jausdamas už savęs persekiojančius Helenos žingsnius, ir švystelėjo mintis: jeigu būtų buvę įmanoma ir aš tikrai būčiau ištrynęs keletą bereikalingų dienų iš savo gyvenimo, ką tai pagelbėtų, kai *visa* mano gyvenimo istorija buvo pradėta iš klaidos, nevykusiu atviruko pokštu, tuo atsitiktinumu, ta nesąmone? Pagalvojau, kad iš klaidos kilę dalykai yra lygiai tikri, kaip ir teisėtai, iš būtinybės kilę.

Kaip norėčiau atšaukt savo praeitį! Tiktai kaip galėčiau atšaukti ją, kai klaidos, iš kurių ji radosi, nebuvo mano vieno klaidos? *Kas* klydo tada, kai už gryną pinigą buvo priimtas kvailas mano atviruko pokštas? Kas klydo, kai buvo areštuotas ir įkalintas Aleksejaus tėvas (šiandien, beje, jau seniai reabilituotas, bet dėl to ne mažiau miręs)? Tos klaidos buvo

tokios dažnos, tokios visuotinės, kad buvo jau ne išimtys ar „klaidos“ visuotinėje eigoje, o priešingai, kaip tik jos ir sudarė tą eigą. Tad kas vis dėlto klydo? Pati istorija? Ta dieviškoji, protingoji? Ir kodėl, tiesą sakant, tai turėtų būti jos *klaidos*? Taip atrodo tik mano žmogiškam protui, bet jeigu istorija išties turi kokį nors savo protą, kodėl tai turėtų būti teisingumo siekiąs, į žmogiškąjį supratimą besibeldžiąs, mokytojiškai rimtas protas? O jeigu istorija krečia pokštus? Dabar suvokiau, kaip bejėgiškai atrodytų mėginimas atšaukti savo pokštą, kai aš pats su visu savo gyvenimu esu įtrauktas į daug daugiau apimantį (ir mano suvokimui neaprėpiamą) ir niekaip neatšaukiamą pokštą.

Kaimo aikštėje (jau nutilusioje, nes Karalių jotis pasiekė kitą kaimo galą) pamačiau į sieną atremtą didelę lentą, raudonomis raidėmis skelbiančią, kad šiandien ketvirtą popiet sodo restorane koncertuosianti cimbolų kapela. Šalia buvo aludės durys, kadangi iki autobuso išvykimo buvo likusios beveik dvi valandos ir buvo pietų metas, aš įėjau vidun.

16

Taip baisiai norėjos man žengt dar žingsnelį arčiau tos bedugnės, norėjau persisverti per užtvarą ir pasižiūrėti į ją, tarsi toks žvilgsnis galėtų suteikt paguodą ir nusiraminimą, tarsi tenai giliai, bent tenai giliai, jeigu ne kur kitur, tarsi tenai, bedugnės dugne, galėtume surast vienas kitą ir būt kartu, be nesusipratimų, be piktų žmonių, be senatvės, be liūdesio, visam laikui... Vėl perėjau į kitą kambarį, kol kas buvau prarijusi keturias tabletes, tai niekis, tai dar labai toli ligi tos bedugnės, dar nė užtvaros neliečiu. Išbėriau ant delno likusius vaistus. Paskui pasigirdo iš koridoriaus atidaromos durys, išsigandau ir susižėriau tabletes burnon, paskubomis rydama, buvau prisikimšusi pilną burną, jutau, kaip suskaudo stemplė, nors ir užgerdavau kiek galėdama.

Tai buvo Jindra, paklausė, kaip sekasi darbas, ir aš iškart pasikeičiau, visas pasimetimas praėjo, jau ir balsas buvo nebe tas aukštas, svetimas, buvau ryžtinga ir žinanti, ko noriu. Žinai, Jindra, gerai, kad atėjai, man kai ko reikėtų. Jis paraudo, tarė, kad dėl manęs viską padarytų ir džiaugiasi, kad man geriau. Taip, man visai gerai, tik palauk truputį, turiu kai ką parašyti; atsisėdau, paėmiau popieriaus ir parašiau. Liudvikai, mano brangiausias, mylėjau tave visa siela ir kūnu, ir mano kūnas ir mano siela dabar nežino, dėl ko gyventi. Atsisveikinu su tavim, myliu tave, sudie, Helena. Nė neperskaičiau, ką para-

šiusi. Jindra sėdėjo priešais, žiūrėjo į mane ir nežinojo, ką rašau, greitai sulanksčiau popierių ir norėjau įkišti į voką, bet voko niekur nebuvo. Atsiprašau, Jindra, gal turi kokį voką?

Jindra ramiai nuėjo prie spintos už stalo, atidarė ir ėmė raustis, kitą kartą būčiau įspėjusi, kad nesiraustų po svetimus daiktus, bet šį kartą norėjau greičiau, tik greičiau voko; ištiesė jį man, ant jo buvo vietos komiteto antspaudas, įkišau į jį laišką, užklijavau, o ant voko užrašiau Liudvikas Jahnas; prašau, Jindra, ar atsimeni tą žmogų, kur stovėjo prie mūsų, kai buvo ten ir mano vyras su ta panele, taip, tas juodaplaukis, negaliu išeit ir paprašysiu, kad surastum jį ir tai perduotum.

Vėl, vargšelis, nutvėrė mane už rankos, ką jis pagalvojo, kaip aiškino sau mano susijaudinimą, nė sapnuot būtų nesapnavęs, kas čia vyko, tiktai nujautė, kad kažkas ne taip, vėl laikė mano ranką ir staiga man taip jo pagailo, o jis pasilenkė, apkabino mane ir prigludo lūpom prie lūpų; norėjau priešintis, bet jis tvirtai laikė mane, ir dingtelėjo mintis, jog tai paskutinis vyras mano gyvenime, kurį bučiuoju, jog tai paskutinis mano bučinys, ir staiga visai apsvaigau, irgi apkabinau jį ir suspaudžiau, pravėriau lūpas ir pajutau jo liežuvį ant savojo ir jo rankas ant mano kūno ir su svaiguliu pajutau, kad būtent dabar esu visiškai laisva ir niekuo nesirūpinu, nes esu visų apleista ir mano pasaulis žuvęs, todėl aš visai laisva ir galiu daryti, ką panorėjusi, esu laisva kaip ta mergaitė, kurią išmetėme iš darbo, niekuo nuo jos nesiskiriu, mano pasaulis žuvęs, niekada jo nesugrąžinsiu, jau neturiu kam būti ištikima ir dėl ko būti ištikima, staiga esu visiškai laisva, kaip ta technikė, ta kurvytė, kas naktį gulanti vis į kitą lovą; jei gyvenčiau toliau, taip pat kas naktį gulčiau į kitą lovą. Jaučiau tarp lūpų Jindros liežuvį, esu laisva, žinojau, kad galiu pamylėti jį, norėjau jį pamylėti, nesvarbu kur, kad ir čia, ant stalo, arba ant lentinių grindų, staigiai ir greitai, paskutinįkart pamylėti, pamylėti prieš galą, bet Jindra jau išsitiesė, išdidžiai šypsojosi, jau einąs ir paskubės sugrįžti.

17

Per nedidelį kambarį su penketu šešetu stalų, tirštai prirūkytą ir pilną žmonių, skriejo padavėjas, ant ištiestos rankos laikydamas didelį padėklą su kauge lėkščių, kuriose atpažinau kepsnį su bulvėmis (tikriausiai vienintelį sekmadienio patiekalą), ir be ceremonijų skindamasis kelią tarp žmonių bei stalų, išbėgo į koridorių. Pasekiau paskui jį ir atradau, jog koridoriaus gale esama durų į sodą, kur taip pat pietaujama. Gale buvo laisvas staliukas po liepa, tenai ir prisėdau.

Iš tolo per kaimo stogus ataidėdavo jaudinantis hylom hylom, ataidėdavo iš taip toli, kad tie garsai čia, namų sienų apsuptame aludės kiemelyje, atrodė pusiau realūs. Ir tas tariamas realumas užvedė ant minties, jog visa aplink mane visai nėra dabartis, o tikra praeitis, kaip prieš penkiolika, dvidešimt metų, kad hylom hylom yra praeitis, Liucija praeitis, Zemanekas praeitis, o Helena buvo tiktai akmuo, kuriuo norėjau sviesti į tą praeitį. Visos šios trys dienos tebuvo šešėlių teatras.

Ką? Tiktai šios trys dienos? Visas mano gyvenimas, dingojasi man, visada buvo pripildytas šešėlių, ir dabartis jame užimdavo anaiptol ne garbingiausią vietą. Įsivaizduoju judantį eskalatorių (tai yra laikas) ir žmogų ant jo (tai aš), kuris bėga prieš judėjimo kryptį; eskalatorius vis dėlto juda greičiau, nei

aš, todėl mane pamažu tolina nuo tikslo, į kurį bėgu. Tas tikslas (keistas, *užpakaly* esantis tikslas!) yra politinių procesų praeitis, praeitis salių, kuriose pakeliamos rankos, baimės „juodųjų“ kareivių ir Liucijos praeitis, praeitis, kuri užkerėjo mane, kurią stengiuosi iššifruoti, išpainioti, kuri neleidžia man gyvent, kaip turėtų gyvent žmogus, tai yra veidu į priekį. Tuo pačiu – tai kasdien vis tolimesnė praeitis (nes eskalatorius juda greičiau už mane), kuo toliau, tuo sunkiau iššifruojama ir išpainiojama, tad ir mano bėgimas (su į praeitį nukreiptomis akimis ir nepatenkintu teisingumo poreikiu) yra visiškai *bergždžias*.

Yra čia ir pagrindinė grandis, kuria norėčiau susisiet su mane hipnotizuojančia praeitim, ir toji grandis yra kerštas, tiktai kad kerštas, kaip įsitikinau per šias dienas, yra lygiai bergždžias kaip ir visas mano bėgsmas atgal. Taip, anuomet, kai fakulteto auditorijoje Zemanekas paskaitė Fučiko „Reportažą su kilpa ant kaklo“, anuomet reikėjo prieiti ir tėkšti jam antausį, tiktai anuomet. Prabėgus laikui, kerštas virsta kažkuo apgaulingu, asmenine religija, mitu, kasdien vis labiau nutolstančiu nuo jo dalyvių, kurie mite lieka vis tokie patys, nors tikrovėje (eskalatorius be paliovos juda) jie jau seniai kitokie. Šiandien kitas Jahnas stovi prieš kitą Zemaneką, ir antausis, kurį likau jam skolingas, jau nebeatgaivinamas, nebeatkuriamas, galutinai prarastas, tad jei smogsiu jam dabar, tiek metų praėjus, mano smūgis bus visai nesuprantamas ir, būdamas nesuprantamas, taps kažkuo kitu, nei aš tikėjausi, jis gali pasukti netikėčiausia kryptim, ir aš negaliu jo pasukt kur noriu, tuo mažiau pateisinti jį.

Pjausčiau ant lėkštės didelį kepsnio gabalą, ir vėl ausis pasiekė silpnai ir ilgesingai virš kaimo stogų atplasnojęs hylom hylom. Prieš akis stojo uždengtas karalius ir jo jotis, širdį sugniaužė žmogiškųjų gestų nesuprantamumas.

Jau daug šimtmečių Moravijos kaimuose vaikinai išjoja taip kaip šiandien, su paslaptingu pranešimu, kurio nežinoma kalba parašytas raides perteikia su graudinančia ištikimybe, visai jų nesuprasdami. Senovės žmonės tikriausiai norėjo pranešti kažką svarbaus ir šiandien atgyja savo palikuonyse lyg kurčnebyliai oratoriai, bylojantys publikai gražiais ir nesuprantamais gestais. Jų pranešimas niekada nebus iššifruotas ne tik todėl, kad nėra šifro rakto, bet ir todėl, kad šiais laikais, kai susikaupė tiek daug senų ir naujų pranešimų, perrėkiančių vienas kitą ir nebeatskiriamų, žmonės nebeturi kantrybės išklausyt jo. Jau šiandien istorija tėra plonytis siūlelis to, kas įsiminta, virš užmaršties vandenyno, bet laikas bėga ir jo susikaups tiek daug, kad nepadidėjusi individo atmintis nebegalės jos aprėpti. Iškris ištisi šimtmečiai ir tūkstantmečiai dailės ir muzikos, šimtmečiai atradimų, mūšių, knygų, ir bus blogai, nes žmogus praras savęs paties supratimą ir jo istorija susitrauks ligi kelių schematiškų ir beprasmių santrumpų. Tūkstančiai kurčnebylių Jočių jos prieš tuos tolimus žmones su liūdnais ir nesuprantamais pranešimais, bet niekas neturės laiko išklausyt jų.

Sėdėjau užeigos sodelio kampe prie tuščios lėkštės, nė nepastebėjau, kaip suvalgiau kepsnį, ir jaučiau, kad esu (jau dabar!) įtrauktas į tą neišvengiamą ir beribę užmarštį. Priėjo padavėjas, paėmė lėkštę, švystelėjęs šluoste nubraukė nuo stalo keletą trupinių ir nuskubėjo prie kito stalo. Man pagailo šitos dienos, ir ne todėl, kad buvo bergždžia, o todėl, kad nė tas bergždumas nebus išsaugotas, kad bus užmirštas ir su šiuo stalu, ir su šia apie galvą zvimbiančia muse, ir su šiom gelsvom dulkelėm, kurias man ant staltiesės beria žydinti liepa, su prastu ir lėtu aptarnavimu, tokiu būdingu dabartinei visuomenei, kad ir ta visuomenė bus užmiršta, o dar anksčiau bus užmirštos jos klaidos ir nukrypimai bei skriaudos,

dėl kurių taip kankinausi ir išgyvenau, kurias bergždžiai stengiausi ištaisyti, bausti už jas ir jas atpirkti, nes tai kas įvyko, įvyko ir yra jau nebepakeičiama.

Tai išvydau staiga – dauguma žmonių apgaudinėja save dvigubai klaidingu tikėjimu: tiki *amžina atmintim* (žmonių, daiktų, veiksmų, tautų) ir atperkamumu (veiksmų, klaidų, nuodėmių, skriaudų). Abu tikėjimai yra neteisingi. Iš tikrųjų yra visai priešingai: visa bus užmiršta, ir niekas nebus atpirkta. Atpirkimo (atkeršijimo ir atleidimo) užduotį atliks užmarštis. Niekas neatitaisys skriaudų, kurios jau padarytos, bet visos skriaudos bus užmirštos.

Vėl įdėmiai apsidairiau aplink, nes žinojau, kad bus užmiršta liepa, stalas, žmonės prie stalo, padavėjas (pavargęs po vidudienio skubos) ir šita užeiga, kuri (nepatraukli iš gatvės) čia, sodelyje, buvo gana maloniai apipinta vynuogienojais. Žvelgiau pro praviras jos koridoriaus duris, kuriose ką tik pradingo padavėjas (toji pavargusi šio jau ištuštėjusio ir nutilusio kampelio širdis) ir iš kurių (vos tamsai užsivėrus paskui padavėją) išniro berniukas su odine striuke ir džinsais. Jis įėjo į sodelį ir apsidairė, paskui pamatė mane ir pasuko manęs link; tik po kelių sekundžių susivokiau, kad tai Helenos technikas.

Nepakenčiu situacijų, kai mylinti, bet nemylima moteris grasina sugrįžimu, tad kai berniukas ištiesė man laišką („Ponia Zemankova siunčia jums“), norėjau kuo ilgiau jo neskaityti. Pasakiau jam, kad prisėstų, jis paklausė (alkūne atsirėmė į stalą ir suraukęs kaktą ramiai žvelgė į saulės nutviekstą liepą), o aš padėjau voką priešais save ant stalo ir paklausiau:

– Gal ko išgertume?

Jis gūžtelėjo pečiais. Aš pasiūliau degtinės, bet jis atsisakė, nes vairuosiąs, bet pridūrė, jei aš noriu, jis mielai į mane pasižiūrės. Noro aš nejutau, tačiau prieš mane ant stalo gu-

lėjo vokas, kurio nesinorėjo atplėšti, tad bet kokia kita veikla mane gelbėjo. Todėl paprašiau pro šal ėjusio padavėjo, kad atneštų man vodkos.

– Gal žinote, ko Helenai reikia iš manęs? – paklausiau.

– Iš kur aš galiu žinoti. Perskaitykite laišką, – atsakė.

– Nieko skubaus? – vėl paklausiau.

– Jūs manote, jog turėjau jį išmokt mintinai tam atvejui, jei pasimestų? – sviedė.

Paėmiau voką (tai buvo valdiškas vokas su vietos komiteto antspaudu), paskui vėl padėjau ant stalo priešais save ir, nežinodamas, ką sakyti, tariau:

– Gaila, kad negeriate.

– Juk tai liečia ir *jūsų* saugumą, – atsakė jis. Supratau užuominą ir tai, kad ji nebuvo ištarta atsitiktinai, nes berniukas nori pasinaudoti buvimu prie mano stalo, siekdamas išsiaiškinti apie kelionę atgal ir galimybę likti dviese su Helena. Buvo gana mielas, iš jo veido (nedidelio, blyškaus ir strazdanoto, su riesta trumpa nosimi) galėjai išskaityti viską, kas vyksta viduje. Tas veidas buvo toks permatomas gal todėl, kad tai buvo nepataisomai vaikiškas veidas (pasakiau „nepataisomai“, nes vaikiškumas dvelkė iš nenormaliai smulkių bruožų, kurie su amžiumi netampa vyriškesni, net ir pasenus lieka pasenęs vaikiškas veidas). Tas vaikiškumas vargu ar guodė dvidešimtmetį berniuką, nes tokiame amžiuje jis diskvalifikuoja, tad nelieka nieko kita, kaip visomis priemonėmis jį užmaskuoti (taip kaip jį andai maskavo, – ak, nesibaigiantis šešėlių teatras! – berniokėlis vadas mūsų kareivinėse) drabužiais (odinė berniuko striukė buvo plačiapetė, gerai pasiūta, tinkanti prie veido) ir elgesiu (kupinu pasitikėjimo, truputį šiurkštoku, kartais lengvabūdiškai abejingu). Deja, net ir su šia maskuote nuolatos išsiduodavo: raudonavo, gerai nevaldė balso, kuris, kai bent kiek susijaudindavo, pradėda-

vo šokčioti (tai pastebėjau jau per pirmą susitikimą), nevaldė nei savo akių, nei mimikos (norėjo pasirodyti esąs abejingas, važiuosiu ar nevažiuosiu su jais į Prahą, tačiau kai dabar patikinau jį, kad liksiu čia, jo akys nesutramdomai sutviskėjo).

Kai po kiek laiko padavėjas per klaidą atnešė ne vieną, o dvi degtinės taureles, berniukas numojo ranka ir pasakė, tegu neneša atgal, jis išgersiąs.

– Nepaliksiu juk jūsų vieno, – tarė ir pakėlė taurelę.

– Tai į jūsų sveikatą!

– Į jūsų! – atsakiau, ir mes susidaužėme.

Paskui įsileidom į kalbą, ir sužinojau, kad berniukas tikisi išvažiuoti maždaug po dviejų valandų, nes Helena dar norinti čia, vietoje, apdoroti parengtą medžiagą, tikriausiai įrašyti savo pačios komentarą, kad jau rytoj viską būtų galima transliuoti. Paklausiau, kaip sekasi dirbti su Helena. Vėl truputį paraudo ir atsakė, kad Helena tai sugeba, bet gal per smarkiai spaudžia bendradarbius, nes pati gali bet kada dirbti ir viršvalandžius, neatsižvelgdama į tai, kad kiti gal jau norėtų namo. Pasiteiravau jo, ar jis taip pat skuba namo. Atsakė, kad ne, kad jam asmeniškai įdomu. Paskui, pasinaudodamas, kad klausiau apie Heleną, neįkyriai ir tarsi tarp kitko klustelėjo:

– Iš kur, tiesą sakant, pažįstat Heleną?

Atsakiau jam, o jis smalsavo toliau:

– O Helena šauni, ar ne?

Kalbėdamas apie Heleną atrodė pakilus ir patenkintas, ir aš tai priskyriau jo maskuotei, nes akivaizdu, kad apie beviltišką Helenos garbinimą buvo visuotinai žinoma, ir jam reikėjo visais įmanomais būdais gintis nuo nelaimingai įsimylėjusiojo karūnos, kuri, kaip žinoma, yra gėdos karūna. Tad nors į berniuko pasitenkinimą ir nežiūrėjau rimtai, vis dėlto tai bent truputį palengvino prieš mane gulinčio laiško sun-

kumą, pagaliau pakėliau jį ir atplėšiau: „Mano kūnas ir mano siela... neturi dėl ko gyventi... Atsisveikinu...“

Kitame sodelio gale pamačiau padavėją ir sušukau jam: „Moku!“ Jis linktelėjo galva, tačiau nesileido išmušamas iš savo orbitos ir vėl pradingo koridoriuje.

– Eime, neturime laiko, – tariau berniukui.

Jis pakilo, ir greit perėjom per sodelį; berniukas sekė iš paskos. Perėjome koridorių ir pirmąjį kambarį ligi išėjimo, padavėjui teko norom nenorom vytis mus.

– Kepsnys, sriuba, dvi vodkos, – diktavau jam.

– Kas čia vyksta? – prigesusiu balsu pasidomėjo berniukas.

Užmokėjau padavėjui ir paprašiau berniuko kuo greičiau nuvest mane pas Heleną. Leidomės pirmyn sparčia žingine.

– Kas atsitiko? – paklausė jis.

– Ar dar toli? – perklausiau.

Jis parodė ranka, ir aš nuo žinginės perėjau prie bėgimo. Bėgome abu ir greit atsidūrėme prie vietos komiteto. Tai buvo žemas, baltai dažytas, vartais ir dviem langais gatvėn atgręžtas namelis. Įėjom vidun ir atsidūrėme nesvetingoje raštinėje: prie lango stovėjo du vienas prieš kitą sustumti rašomieji stalai, ant vieno jų gulėjo magnetofonas praviru dėklu, bloknotas ir moteriška rankinė (taip, Helenos), prie abiejų stalų buvo kėdės, o kambario kampe stovėjo metalinė kabykla. Ant jos kabojo du apsiaustai: boloninis Helenos ir aptrintas vyriškas.

– Štai čia, – tarė berniukas.

– Čia jums davė tą laišką?

– Taip.

Tačiau šią akimirką raštinė buvo beviltiškai tuščia. Sušukau:

– Helena! – ir pats išsigandau, kaip netvirtai ir baugiai nuskambėjo mano balsas. Niekas neatsiliepė. Darkart sušukau: „Helena!“ – ir berniukas paklausė:

– Kažką pasidarė?

– Panašu, – patvirtinau aš.

– Rašė jums apie tai?

– Taip, – atsakiau. – Jokiu kitu kambariu čia nesinaudojote?

– Ne.

– O viešbutyje?

– Tenai atsiskaitėm iš ryto.

– Tai turi būti čia, – pasakiau ir išgirdau berniuko balsą, šokčiojantį ir baugų: „Helena!“

Pravėriau duris į gretimą kambarį. Ir čia buvo raštinė: rašomasis stalas, krepšys popieriaus, trys kėdės, spinta ir kabykla (kabykla tokia pat kaip ir pirmajame kambary: metalo strypas, stovintis ant trijų kojelių ir viršuje išsišakojantis – panašiai kaip apačioje – į tris metalines ataugas. Kadangi ant jos nekabėjo jokie apsiaustai, kabykla stovėjo tuščia ir žmogiška, nuo geležinio jos nuogumo ir juokingai išskleistų rankų į mane padvelkė baime). Virš rašomojo stalo buvo langas, o šiaip aplinkui vien plikos sienos, jokios durys niekur nevedė. Abidvi raštinės, regis, buvo vieninteliai šio namelio kambariai.

Sugrįžome į pirmąjį kambarį, paėmiau nuo stalo bloknotą ir perverčiau, ten buvo sunkiai perskaitomos pastabos, liečiančios (sprendžiant iš kai kurių žodžių, kuriuos sugebėjau perskaityti) Karalių joties legendą, jokių nurodymų, jokių naujų atsisveikinimo žodžių. Atidariau rankinę: ten buvo piniginė, nosinaitė, lūpdažis, pudrinė, dvi išbyrėjusios cigaretės, žiebtuvėlis; jokios vaistų tūbelės, jokio išgertų nuodų buteliuko. Karštligiškai galvojau, ką Helena galėjo pasidaryti sau, ir labiausiai man lindo galvon nuodų vaizdinys, bet turėtų būti likusi tūbelė arba buteliukas. Nuėjau prie kabyklos ir apčiupinėjau moteriško boloninio lietpalčio kišenes, jos buvo tuščios.

– Ar nėra ant aukšto? – staiga nekantriai ištarė berniukas, nes ieškojimas kambary, nors ir trukęs porą sekundžių, matyt, atrodė betikslis. Išbėgome į koridorių ir pamatėm dvejas duris: vienų viršutinis trečdalis buvo įstiklintas ir pro jį neaiškiai buvo matyti kiemas. Pravėrėm antras, artimesnes, ir už jų pasirodė akmeniniai tamsūs, dulkių ir suodžių sluoksniu nukloti laiptai. Užbėgome viršun. Mus apgaubė prietema, nes buvo tik vienas stoglangis (murzinu stiklu), pro kurį sunkėsi matinė, pilka šviesa. Aplinkui buvo matyti įvairaus šlamšto (dėžės, daržo įrankiai, kauptukai, kastuvai, grėbliai, o tarp jų krūvos aplankų ir sena sulūžusi kėdė), tarp kurio klupinėjome.

Norėjau sušukt „Helena!“, bet iš baimės neįstengiau žodžio ištarti, bijojau po to stosiančios tylos. Berniukas taip pat nešaukė. Vartėme sendaikčius ir tylomis apžiūrinėjome tamsius kampus, jutom, kokie mes abu įsitempę. Ir toji didžiausia baimė sklido iš mūsų, iš mūsų pačių tylėjimo, kuriuo pripažinome, kad jau nesitikime Helenos atsakymo, kad jau ieškome vien jos kūno, kabančio arba gulinčio.

Tačiau nieko taip ir neradome ir nusileidome žemyn į raštinę. Vėl apžiūrėjau visą inventorių, stalus, kėdes, kabyklą, iškeltose rankose laikančią jos lietpaltį, o paskui dar kartą kitame kambary: stalą, kėdes, spintą ir vėl kabyklą, su skausmingai ištiestomis tuščiomis rankomis. Berniukas šūktelėjo (bereikalingai): „Helena!“, ir aš (be reikalo) pravėriau spintą, kurioje radau pilnas aplankų, rašymo reikmenų, lipnių juostų ir liniuočių lentynas.

– Bet juk turi būti dar kas nors! Tualetas! Arba rūsys! – šūktelėjau, ir vėl išėjome į koridorių. Berniukas atidarė duris į kiemą. Jis buvo nedidelis, kampe stovėjo triušių narvas, toliau – tankia nešienauta žole užaugęs sodas, iš žolės kilo vaismedžių kamienai (tolimame sąmonės kampelyje įstengiau pastebėt, kad sode gražu, tarp šakų žalumos šviečia dan-

gaus žydrynė, kad medžių kamienai kreivi ir šiurkštūs, kad tarp jų tvieskia keletas geltonų saulėgrąžų). Sodelio gale idiliškame obels šešėlyje pamačiau medinę kaimiškos išvietės būdelę. Nubėgau prie jos.

Prie siauros sąvaros viena didele vinimi prikalta besisukiojanti lentelė (horizontalioje būsenoje uždaranti dureles iš lauko) stovėjo vertikaliai. Įspraudžiau pirštus tarp durelių ir sąvaros ir truputį spustelėjęs supratau, kad išvietė uždaryta iš vidaus. Tai tegalėjo reikšti, kad viduje yra Helena. Tyliai sušnabždėjau: „Helena! Helena!“ Niekas neatsiliepė, tik obelis vėjo gūsyje šakomis brūkštelėjo medinę būdelės sieną.

Žinojau, jog tyla uždarytoje būdelėje reiškia patį blogiausia, bet žinojau ir tai, kad nelieka nieko kito, kaip atplėšt dureles, ir kad tai privalau padaryt būtent aš. Vėl įkišau pirštus į plyšį tarp durelių ir sąvaros ir iš visos jėgos patraukiau. Durelės (laikomos ne kabliuko, o, kaip dažnai būna kaime, vien užsuktos virvele), nesipriešino ir atsilapojo ligi galo. Priešais ant medinės pasostės išvietės tvaike sėdėjo Helena. Išblyškusi, tačiau gyva. Spoksojo į mane persigandusiomis akimis ir mašinaliai traukė žemyn užverstą sijoną, kuris net labiausiai stengiantis siekė vos pusę šlaunų; Helena tempė jo kraštą ir spaudė prie savęs kojas.

– Jėzau, bėkit iš čia! – šaukė ji išsigandusi.

– Kas jums? – sušukau aš. – Ką išgėrėte?

– Šalin nuo manęs! Pasitraukite! – šaukė ji.

Dabar už mano nugaros pasirodė berniukas, ir Helena sušuko jam:

– Jindra, bėk iš čia! Bėk iš čia!

Ji pasikėlė išvietėj ir ištiesė rankas į duris, bet aš įsispraudžiau vidun tarp jos ir durų, tad ji susvirduliavusi vėl turėjo prisėst ant apskritos išpjovos lentoje.

Tą pat akimirksnį vėl pakilo ir su nirtulinga jėga (išties

nirtulinga, nes tai buvo po didžiulės įstangos likusių jėgų likučiai) puolė mane. Abiem rankom įsikibo į švarko atlapus ir išstūmė lauk. Atsidūrėm lauke.

– Tu žvėris, žvėris, žvėris! – šaukė (kiek įstengė išrėkt nusilpusiu balseliu) ir purtė mane, paskui staiga paleido ir per žolynus puolė bėgti į kiemą. Norėjo pasprukti, bet neapsižiūrėjo: sutrikusi, nesusitvarkiusi išpuolė iš išvietės, tad jos kelnaitės (tos, kurias pažinojau iš vakar dienos, lateksinės, pritaikomos ir kojinėms prisegti) liko nuleistos ligi kelių ir neleido jai bėgti, sijonas, tiesa, buvo nuleistas, bet šilkinės kojinės buvo apsmukusios, viršutinė tamsesnioji jų dalis kartu su parištėm siekė kelius ir kyšojo žemiau sijono). Jai pavyko keletas smulkių žingsnių ar šuoliukų (avėjo aukštakulniais bateliais), nutolo kokius tris metrus ir parkrito (į saulės nutviekstą žolę po medžių šakom prie aukštos rėksmingos saulėgrąžos). Paėmiau ją už rankos ir norėjau pakelti. Ji ištrūko, o kai vėl pasilenkiau, pradėjo daužytis kumščiais į visas puses, tad gavau keletą smūgių, bet jėga nutvėriau ją, pakėliau ir prispaudžiau prie savęs glėbyje tarsi tramdomuosiuose marškiniuose.

„Žvėris, žvėris, žvėris“, – pasiutusiai švokštė ji ir laisvąja ranka daužė man į nugarą. Kai (kuo taikingiau) pasakiau: „Helena, nurimkit“, – spjovė man į veidą.

Nepaleidau jos iš glėbio, tik pasakiau:

– Nepaleisiu, kol nepasakysite, ką prarijote.

– Dinkit, eikit šalin, šalin! – šaukė ji kaip padūkusi, bet staiga nutilo, liovėsi priešintis, ištarė:

– Leiskit.

Pasakė tai visai kitu (tyliu ir pavargusiu) balsu, tad aš atleidau glėbį ir pažvelgiau į ją. Su siaubu pamačiau, kad jos veidas persikreipia nuo baisios įtampos, mėšlungiškai susiveria žandikauliai, akys nieko nebemato, o visas kūnas kniumba ir leipsta.

– Kas jums? – paklausiau, o ji be žodžių nusigręžė ir pasuko atgal išvietės pusėn. Jos eisenos niekada neužmiršiu: mažais žingsniukais žengė supančiotom savo kojom, nereguliariais greitais žingsniukais; kelio gal trys keturi metrai, bet ir tame tarpe kelis kartus sustojo, ir tuomet galima buvo pastebėt (pagal silpnus kūno traukulius), kad sunkiai kovoja su dūkstančiais viduriais. Pagaliau priėjo išvietę, nutvėrė dureles (likusias ligi galo atlapotas) ir uždarė jas paskui save.

Likau stovėti ten, kur pakėliau ją nuo žemės, o kai iš išvietės pasigirdo garsus verksmingas dūsavimas, pasitraukiau dar toliau. Ir tik dabar pastebėjau, kad šalia stovi berniukas.

– Likite čia, – pasakiau jam. – Turiu iškviesti gydytoją.

Įėjau į raštinę. Telefoną išvydau iškart nuo durų, stovėjo ant rašomojo stalo. Blogiau buvo su telefonų knyga, niekur jos nemačiau, čiuptelėjau vidurinės stalo lentynos rankenėlę, ji buvo užrakinta, o visos mažesnės šoninės lentynėlės taip pat; užrakintas buvo ir gretimas stalas. Nuėjau į kitą kambarį, tenai rašomajame stale buvo tik viena lentyna, ji buvo atvira, bet, išskyrus keletą fotografijų ir peilį popieriui pjaustyti, nieko tenai nebuvo. Nežinojau, ko griebtis, ir mane apėmė (dabar, kai žinojau, kad Helena gyva ir kad kažin ar jai grės mirtis) nuovargis. Akimirką sustingau kambary, bukai spoksodamas į kabyklą (liesa metalinė kabykla, iškėlusi aukštyn rankas, tarsi pasiduodama kitų malonei), paskui (greičiau iš nevilties) atidariau spintą. Ant aplankų kaugės pamačiau mėlynai žalią Brno krašto telefonų sąrašą. Nuėjau prie telefono, atsiverčiau ir susiradau ligoninių puslapius. Jau surinkau numerį ir išgirdau signalus ragelyje, kai į kambarį įbėgo jaunuolis.

– Niekur neskambinkit! Nėra reikalo! – šaukė jis.

Nesupratau jo.

Ištraukė man iš rankų ragelį ir padėjo atgal.

– Nėra reikalo, sakau jums.

Pareikalavau, kad paaiškintų, kas vyksta.

– Tai ne nuodai! – šūktelėjo ir nuėjo prie kabyklos, kyštelėjo ranką į vyriško apsiausto kišenę ir ištraukė tūbelę, atkimšo ir apvertė aukštyn, ji buvo tuščia.

– Tai šitai išgėrė? – paklausiau aš.

Jis linktelėjo.

– Iš kur žinot?

– Pati pasakė.

– Tai jūsų tūbelė?

Linktelėjo. Paėmiau ją jam iš rankų. Užrašas skelbė: analgetikai.

– Tai manote, kad šitiek analgetikų nekenksminga? – surikau ant jo.

– Ten buvo ne analgetikai, – tarė jis.

– Tai kas ten buvo? – šaukiau.

– Laisvinantys, – atkirto jis.

Aprėkiau jį, kad nekvailintų čia manęs, nes turiu žinoti, kas atsitiko, o jo tauškalai niekam nereikalingi. Paliepiau tuojau pat atsakyti man.

Išklausęs mano riksmus, jis taip pat suriko:

– Sakiau juk, kad ten laisvinantys. Tai ką, visi aplink turi žinoti, kad man su viduriais negerai!

Ir aš supratau, kad tai, kas man nuskambėjo kaip kvailas pokštavimas, buvo tiesa.

Žvelgiau į jį, į paraudusį jo veidelį, į buką nosytę (mažą, tačiau pakankamą, kad ant jos išsitektų daug strazdanų) ir man aiškėjo viso to prasmė: tūbelė nuo analgetikų turėjo pridengti jo ligos juokingumą, lygiai kaip džinsai ir galinga striukė – vaikiškos povyzos juokingumą; jis gėdijosi savęs ir su didelėmis pastangomis nešė savo paauglio lemtį. Šią akimirką mylėjau jį, savo drovumu (šituo paauglystės taurumu) jis

išgelbėjo Helenos gyvybę ir mano būsimų metų miegą. Su nebyliu dėkingumu žvelgiau į jo atlėpusias ausis. Taip, jis išgelbėjo Helenos gyvybę, tačiau nepaprastai gėdingo jos pažeminimo kaina, aš tai suvokiau, suvokiau ir tai, jog tai nepelnytas, beprasmis, menkiausio teisingumo šešėlio neturįs pažeminimas. Suvokiau, jog tai dar vienas neatitaisomas dalykas neatitaisomybių grandinėje; jaučiausi esąs kaltas, ir mane užvaldė primygtinis (nors ir neaiškus) poreikis bėgti prie jos, prisiimti sau visą kaltę ir visą atsakomybę už tokį beprasmišką žiaurumą.

– Ko į mane vėpsot? – garktelėjo vaikinas. Nieko neatsakiau ir, apeidamas jį, išėjau į koridorių. Pasukau į kiemą vedančių durų link.

– Ko jums ten reikia? – jis iš užpakalio nutvėrė už švarko ir mėgino patraukt prie savęs; aš čiupau jį už riešo ir atplėšiau nuo savo pečių. Jis apėjo aplink ir užstojo kelią. Žengiau pirmyn ir norėjau jį atstumti. Jis mostelėjo ir smogė kumščiu man į krūtinę.

Smūgis buvo silpnutis, bet vaikinas atšoko ir vėl atsistojo priešais laisva boksininko poza; veido išraiškoje baimė maišėsi su beatodairiška drąsa.

– Jums ten nėra ką veikti! – sušuko man. Likau stovėti. Man toptelėjo, kad vaikinas gal ir teisus: neatitaisomo tikriausiai jau niekuo neatitaisysi. O vaikinas, matydamas, kad stoviu ir nesiginu, vėl sušuko:

– Esate jai šlykštus! Šika ant jūsų! Ji sakė man! Jai nusišikt ant jūsų!

Nervinis persitempimas žmogų paverčia bejėgiu ne tik prieš verksmą, bet ir prieš juoką. Pastarųjų vaikino žodžių realumas buvo toks paveikus, kad šypsnys kryptelėjo man lūpas. Vaikiną tai įsiutino; šįkart pataikė man į veidą, o antrą smūgį vos atrėmiau. Jis žengė žingsnį atgal ir kumščius kaip boksi-

ninkas atstatė prieš veidą, tad už jų kyšojo tik atlėpusios rožinės ausys.

Tariau jam:

– Baikit. Aš išeinu.

– Šiknius! Bailys! Žinau, kad esi čia nagus prikišęs! Surasiu dar tave, durniau! Kvaily! – šaukė jis įkandin.

Aš išėjau į gatvę. Buvo tuščia, kokios tuščios būna gatvės po švenčių, tik vėjelis plaikstė dulkes ir ginė jas prieš save žeme, tuščia kaip mano galva, mano tuščia paniurusi galva, kurioje ilgai neatsirado nė vienos mintelės...

Tiktai po kiek laiko susigriebiau, kad rankoje tebelaikau tuščią tūbelę nuo analgetikų, pažvelgiau į ją: buvo baisiai aptrinta, matyt, jau senokai tarnavo vaikinuko laisvinančiųjų priedanga.

Toji tūbelė dar po kiek laiko priminė man kitas tūbeles, dvi Aleksejaus migdomųjų, ir dabar suvokiau, kad vaikinas, tiesą sakant, visai neišgelbėjo Helenos gyvybės, juk jeigu tūbelėje tikrai būtų buvę analgetikai, vargu ar jie būtų galėję kaip nors kitaip paveikti, išskyrus skrandžio traukulius, tuo labiau, kad vaikinas ir aš buvome netoliese. Helenos neviltis sąskaitas su gyvenimu bandė suvesti gerokai toliau nuo mirties slenksčio.

18

Ji stovėjo virtuvėj prie viryklės. Nugara į mane. Lyg niekur nieko.

– Vladimiras? – atsakė nė neatsisukdama: – Juk tu jį matei! Tai ko dabar klausi?

– Meluoji, – pasakiau: – Vladimiras šį rytą su Kouteckio anūku išvažiavo motociklu. Atėjau tau pasakyti, kad žinau tai. Žinau, kodėl jums rytą taip tiko ta kvaiša redaktorė. Žinau, kodėl neįleidot manęs, kai rengėt karalių. Žinau, kodėl karalius laikėsi tylėjimo įžado Jočiai dar neprasidėjus. Viską gerai apgalvojote.

Mano žodžiai trikdė Vlastą. Bet greitai ji atgavo pusiausvyrą ir nusprendė gelbėtis puldama. Tai buvo keistas puolimas. Keistas jau vien todėl, kad priešininkai nestojo akis į akį. Ji liko stovėti atsukusi nugarą, žiūrėdama į burbuliuojančią sriubą. Balso ji nepakėlė. Jis liko kone abejingas. Tarsi tai, ką sakė, būtų seniai suprantami dalykai, kuriuos tik dėl mano keistenybių ir nesupratingumo dabar tenka be reikalo išsakyt balsu. Bet jei noriu išgirsti, tebūnie. Vladimiras nuo pat pradžių nenorėjęs būti karaliumi. Ir Vlasta dėl to nesistebi. Anksčiau vaikinai patys rengdavo Karalių jotį. Dabar tai organizuoja dešimtis organizacijų, tam šaukiamas apskri-

ties partijos komiteto susirinkimas. Nieko šiandien žmonės nebegali daryti patys, savo pačių valia. Viskas tvarkoma iš viršaus. Anksčiau vaikinai patys išsirinkdavo karalių. Dabar jiems iš aukščiau rekomendavo Vladimirą, norėdami atsidėkoti jo tėvui, ir visi turėjo paklusti. Vladimirui gėda, kad jis – protekcinis vaikas. Protekcinių vaikų niekas nemėgsta.

– Nori pasakyti, kad Vladimiras manęs gėdijasi?

– Nenori būti panašus į protekcinį vaiką, – pakartojo Vlasta.

– Ir dėl to draugauja su Kouteckių šeima? Su tais ribotais žmogeliais? Tais miesčioniškais kvailiais? – teiravausi.

– Taip. Dėl to, – patvirtino Vlasta. – Milošas dėl savo senelio negali eit studijuoti. Vien todėl, kad senelis turėjo statybinę firmą. Vladimirui durys visur atviros. Vien todėl, kad tu esi jo tėvas. Vladimirui tai nemalonu. Ar gali suprasti?

Pirmą kartą gyvenime pajutau jai pyktį. Apgavo mane. Visą laiką abu šaltai stebėjo mane besidžiaugiantį. Koks aš sentimentalus, koks susijaudinęs. Ramiai apgaudinėjo, abejingai stebėjo mane.

– Tai negi buvo būtina taip apgaudinėti mane?

Vlasta sūdė makaronus ir kalbėjo, kad su manim sunku. Neva aš gyvenu savame pasaulyje. Esu svajotojas. Nenorinti atimt iš manęs idealų, tačiau Vladimiras yra kitoks. Jo nedomina mano dainelės ir šūkčiojimai. Jis toks, koks buvęs jos tėvas. Tas supratęs pažangą. Buvo pirmasis kaime, dar prieš karą įsigijęs traktorių. Paskui viską iš jų atėmė. Bet vis tiek nuo to laiko, kai jų laukai priklauso kooperatyvui, seniai nebėra tokių derlių.

– Neįdomu man jūsų laukai. Noriu žinot, kur Vladimiras. Išvažiavo į Brno vykstančias motociklų lenktynes? Pasakyk!

Stovėjo nugara į mane, maišė makaronus ir giedojo savo. Vladimiras visai kaip jo senelis. Toks pats smakras ir akys. Ir Vladimiro nedomina Karalių jotis. Taip, jeigu jau noriu ži-

noti, išvažiavo į lenktynes. Pasižiūrėti lenktynių. Ir kodėl ne. Jį labiau domina motociklai, o ne kaspinuotos kumelės. Kas iš jų. Vladimiras šiuolaikinis žmogus.

Motociklai, gitaros, motociklai, gitaros. Kvailas ir svetimas pasaulis. Paklausiau jos:

– Prašau pasakyti man, kas tai yra šiuolaikinis žmogus?

Stovėjo nugara į mane, maišė makaronus ir dėstė, kad nė mūsų buto negalinti bent kiek šiuolaikiškiau įrengti. Kiek ginčų buvę dėl šiuolaikiško toršero! Nė modernus šviestuvas man nepatikęs. O juk kiekvienam aišku, kad toks šiuolaikiškas toršeras yra gražus. Visi šiandien perka tokias lempas.

– Nutilk! – riktelėjau. Bet jos buvo neįmanoma sustabdyti. Buvo jau užsivedusi. Atsukusi man nugarą. Smulkią, piktą, liesą nugarą. Tai labiausiai mane erzino. Ta nugara. Nugara be akių. Nugara, bukaprotiškai pasitikinti savim. Nugara, su kuria negalima susikalbėti. Norėjau nutildyt ją. Atsukti veidu į save. Bet jutau jai tokią atgrasą, kad nenorėjau nė prisiliesti. Atsuksiu į save kitaip. Atidariau indaują ir paėmiau lėkštę. Trenkiau ją į žemę. Iškart nutilo. Tačiau neatsigręžė. Dar viena lėkštė, ir kitos lėkštės. Vis tebestovėjo nugara į mane. Susigūžusi. Iš jos nugaros mačiau, kad bijo. Taip, ji bijojo, bet buvo užsispyrusi ir nenorėjo pasiduoti. Liovėsi maišiusi, bet ir toliau gniaužė maišyklę rankoje. Laikė ją kaip išsigelbėjimą. Aš neapkenčiau jos, o ji nekentė manęs. Ji nejudėjo, o aš nenuleidau nuo jos akių, nuo indaujos lentynų šluodamas ant grindų vis daugiau indų. Neapkenčiau jos, o šią akimirką neapkenčiau ir visos jos virtuvės. Tipiškos šiuolaikinės virtuvės su šiuolaikine indauja, šiuolaikinėmis lėkštėmis ir šiuolaikinėm stiklinėm.

Nesijaučiau įsiutęs. Ramiai, liūdnai, kone su nuovargiu žvelgiau į skeveldrom nusėtas grindis, išsvaidytus puodus ir prikaistuvius. Daužiau savo namus. Namus, kuriuos mylėjau, kuriuose ieškodavau prieglobsčio. Namus, kuriuose jaus-

davau švelnią savo vargingos mergelės valdžią. Namus, kuriuose apgyvendinau pasakas, dainas ir geruosius aitvarus. Žiū, ant šių trijų kėdžių sėdėdavome per mūsų pietus. Ak, tie malonūs pietūs, per kuriuos buvo guodžiamas ir kvailinamas paikas ir patiklus šeimos maitintojas. Vieną po kitos paėmiau kėdes ir nulaužiau jų kojas. Numečiau ant grindų tarp puodų ir sudaužytų stiklinių. Aukštyn kojomis apverčiau virtuvės stalą. Vlasta nejudėdama stūksojo prie viryklės atsukusi man nugarą.

Iš virtuvės nuėjau į savo kambarį. Paluby kabojo rožinis burbulas, stovėjo toršeras ir bjauri šiuolaikinė sofa. Ant fisharmonijos juodame dėkle gulėjo mano smuikas. Paėmiau jį. Ketvirtą valandą turime groti restorano sodelyje. Tačiau dabar tik pirma. Kur eisiu?

Iš virtuvės girdėjau kūkčiojimus. Vlasta verkė. Tai buvo širdį draskantys kūkčiojimai, ir kažkur giliai savyje pajutau skausmingą gailestį. Kodėl nepravirko dešimčia minučių anksčiau? Būčiau galėjęs pasiduoti saviapgaulei ir vėl išvysti joje vargingą mergelę. Bet dabar per vėlu.

Išėjau iš namų. Viršum namų stogų sklido Karalių joties šūkčiojimai. Turim karalių vargingą, tačiau garbingą. Kur pasukt? Gatvės priklausė Karalių jočiai, namai Vlastai, aludės girtuokliams. Kur mano vieta? Esu senas, apleistas, išvytas karalius. Garbingas ir nuskurdintas karalius be įpėdinio. Paskutinysis karalius.

Laimė, už kaimo esama laukų. Kelias. O už dešimties minučių prieini Moravos upę. Atsiguliau ant kranto. Dėklą su smuiku padėjau po galva. Ilgai taip gulėjau. Valandą, gal ir dvi. Ir galvojau, kad tai jau pabaiga. Taip nelauktai ir staiga. Vienu mojumi. Neįsivaizdavau jokio tęsinio. Visada gyvenau lygiagrečiai dviejuose pasauliuose. Tikėjau abipuse jų harmonija. Bet tai buvo netiesa. Dabar esu išvytas iš vieno pa-

saulio. Iš to tikrojo. Man lieka tik išsigalvotasis. Bet aš negaliu gyventi vien išsigalvotame pasaulyje. Nors ten manęs ir laukia. Nors mane ir šaukia dezertyras, nors laiko man pabalnotą žirgą ir raudoną skarelę. Tiktai dabar supratau! Dabar supratau, kodėl neleido man nusitraukti skarelės ir norėjo viską man tik nupasakot! Tik dabar supratau, kodėl karaliaus veidas turi būti uždengtas! Ne tam, kad jo nematytų, o kad jis nematytų!

Neįstengiau nė įsivaizduoti, kad reikės atsikelti ir eiti. Rodės, negalėsiu žengti nė žingsnio. Ketvirtą manęs lauks. Bet aš neturėsiu jėgų atsikelti ir nueiti ten. Tiktai čia man gera. Čia, prie upės. Čia teka vanduo, teka lėtai ir per amžius. Lėtai teka, ir aš čia lėtai ir ilgai gulėsiu.

Netikėtai mane kažkas užkalbino. Tai buvo Liudvikas. Laukiau naujo smūgio. Bet jau nebebijojau. Jau niekas nebegalėjo manęs nustebinti.

Jis prisėdo šalia ir paklausė, ar jau rengiuosi popietiniam grojimui.

– Negi nori ten eiti? – paklausiau jo.

– Taip, – atsakė jis.

– Ar dėl to čia atvažiavai? – paklausiau jo.

– Ne, – atsakė, – ne dėl to. Tačiau dalykai baigiasi kitaip, nei mes tikimės.

– Taip, – pritariau, – visai kitaip.

– Jau valandą bastausi po laukus. Nesitikėjau tave čia sutikti.

– Aš taip pat ne.

– Žinai, noriu paprašyti tavęs, – staiga tarė, nežiūrėdamas man į akis. Visai kaip Vlasta. Nežiūrėjo man į akis. Bet iš jo tai netrukdė. Net geriau, kad nežiūri man į akis. Man atrodė, kad taip nežiūrėdamas slepia gėdijimąsi. O toks gėdijimasis mane šildė ir gydė.

– Noriu paprašyt, – tarė, – gal galėčiau šiandien su jumis groti.

19

Kol išvyks artimiausias autobusas, buvo likusios dar kelios valandos, tad vidinio nerimo genamas šalutinėmis gatvėmis leidausi lauk iš kaimo, toliau nuo gatvių, į laukus ir stengiausi išguit iš galvos visas mintis apie prabėgusią dieną. Nebuvo lengva: jutau tvinksint lūpą, perkirstą vaikinuko kumštelio, ir vėl iškildavo neaiškūs, neapibrėžti Liucijos kontūrai, primenantys, kad visur, kur mėginau atsiteisti už patirtą skriaudą, galiausiai paaiškėdavo, jog aš pats esu skriaudėjas. Vijau šalin tas mintis, nes viską, ką jos be paliovos kartojo, šiuo metu gerai žinojau. Stengiausi, kad galva liktų tuščia, įsileisdavau tik tolimus (jau vos vos girdimus) raitelių balsus, kurie nunešdavo mane kažkur toli už manęs ir mano skaudžios istorijos ir suteikdavo atgaivą.

Laukų takeliais apėjau visą kaimą, kol pasiekiau Moravos krantą ir nuėjau paskui srovę. Kitame krante buvo matyti kelios žąsys, toli lygumoje miškas, o visur aplinkui laukai. Paskui savo ėjimo kryptimi pamačiau ant žole apaugusio kranto kažką gulint. Priėjęs arčiau atpažinau jį: gulėjo ant nugaros, veidu į dangų ir po galva buvo pasikišęs dėklą su smuiku (visur aplink, kiek užmatai, lygūs ir tolimi laukai, su šiose apylinkėse susmaigstytais plieniniais stulpais, laikančiais aukš-

tos įtampos laidus). Lengvai galėjau išsilenkti, nes jis žiūrėjo į dangų ir nematė manęs. Bet aš šįsyk išsilenkti nenorėjau, labiau būčiau norėjęs išvengti savęs ir įkyrių minčių, tad priėjau ir užkalbinau jį. Pakėlė akis į mane, ir man pasirodė, jog tos akys neramios ir baugščios, pastebėjau (po daugelio metų pirmą kartą mačiau jį iš arti), kad iš tankių jo plaukų, visada pridėdavusių dar porą centimetrų prie ir taip aukštos figūros, beliko tik praretėjusios sruogos, o ant pakaušio tiktai keletas liūdnų liežuvėlių pridengia pliką odą. Tie dingę plaukai priminė man daugel metų, per kuriuos mums neteko matytis, ir staiga man pagailo to laiko, tų daugel metų, kai nesimatėme, kai vengiau jo (iš tolo vos girdimai atsklido raitelių šūksniai), netikėtai pajutau jam staigią ir prasikaltusią meilę. Gulėjo ant žemės, remdamasis alkūnėmis, toks didelis ir nerangus, o dėklas su smuiku buvo juodas ir smulkus lyg kūdikėlio karstas. Žinojau, kad jo kapela (kadaise ir *mano* kapela) šiandien popiet turi groti kaime, ir pasiteiravau, ar galėčiau ir aš groti su jais.

Tą prašymą išsakiau nė nepagalvojęs ligi galo (žodžiai sakytum rados anksčiau už mintį), bet nors ištariau juos neapgalvotai, vis dėlto mano širdis tam pritarė, mat šią akimirką buvau kupinas liūdnos meilės, meilės šiam pasauliui, kurį prieš daug metų visai apleidau, tolimam ir senam pasauliui, kuriame raiteliai su užmaskuotu karaliumi apjoja kaimą, pasauliui, kuriame vaikštoma baltais marškiniais rauktomis rankovėmis ir dainuojamos dainos, pasauliui, kuris man susilieja su gimtojo miesto ir mano motinos (mano nusavintos motinos) paveikslais, su mano jaunyste. Per visą dieną ta meilė tyliai augo many ir šią akimirką pratrūko kone verksmingai; mylėjau tą senąjį pasaulį ir tuo pat metu prašiau, kad jis suteiktų prieglobstį, kad išgelbėtų mane.

Tačiau kaip tai padaryti, ir ar turiu teisę? Ar ne aš dar tik užvakar išsilenkiau Jaroslavo vien todėl, kad jo povyza tren-

kė man atgrasiu muzikiniu folkloru? Ar dar šį rytą su ta pačia atgrasa nesiartinau prie folkloro šventės? Tad kas many staiga išlaisvino tas senas užtvaras, penkiolika metų neleidusias man palaimingai prisiminti cimbolų kapeloje praleistą jaunystę, su susijaudinimu sugrįžt į gimtąjį miestą? Gal tai, kad prieš keletą valandų Zemanekas šaipėsi iš Karalių joties? Tad gal *jis* išbjaurino man liaudies dainas ir *jis* dabar jas nuskaistino? Negi iš tiesų aš tesu tiktai kitas kompaso rodyklės galas, o jis yra jos viršūnė? Negi išties esu taip gėdingai priklausomas? Ne, ne vien Zemaneko pašaipa paveikė, kad vėl staiga galėjau mylėti etnografinių apdarų, dainų ir cimbolų kapelų pasaulį; galėjau mylėti jį, nes jau rytą (netikėtai) atradau jį esant vargingą, vargingą ir *apleistą*. Jis buvo apleistas pompastikos ir reklamos, apleistas politinės propagandos, apleistas socialinių utopijų, apleistas kultūros darbuotojų spiečių, apleistas apsimetinėjančių mano amžininkų, apleistas (ir) Zemaneko; tas apleistumas nuskaistino jį; tas apleistumas buvo priekaištingas, nuskaistindamas jį, deja, jau besivaduojantį mirtimi, apleistumas nutvieskė jį kažkokiu nepakartojamu *paskutiniu grožiu*; tas apleistumas grąžino jį man atgal.

Kapela turėjo groti tame pačiame restorano sodelyje, kur dar neseniai pietavau ir skaičiau Helenos laišką. Kai atėjome su Jaroslavu, sėdėjo ten keletas pagyvenusių žmonių (kantriai laukiančių muzikinės popietės) ir daugmaž tiek pat girtuoklių, klydinėjančių nuo stalo prie stalo. Toliau apie šakotą liepą buvo išdėstyta keletas kėdžių, į kamieną atremtas pilka drobule apsiaustas kontrabosas, netoliese stovėjo atidaryti cimbolai, prie kurių sėdėjo vyras baltais rauktiniais marškiniais ir tylutėliai plaktukėliais braukė stygas; kiti kapelos nariai stovėjo atokiau, ir Jaroslavas pristatė man juos: antrasis smuikas (aukštas juodaplaukis jaunuolis moravišku

kostiumu) buvo čionykštės ligoninės gydytojas, akiniuotas bosistas buvo apskrities komiteto švietimo inspektorius, klarnetininkas (jis bus toks malonus ir paskolins man klarnetą, paskui pasikeisim) buvo mokytojas, cimbolininkas – gamyklos planuotojas. Išskyrus cimbolininką, kurį prisiminiau iš anksčiau, visi nauji žmonės. Kai paskui Jaroslavas iškilmingai pristatė mane kaip seną veteraną, vieną iš kapelos steigėjų bei garbės klarnetininką, susėdome ant kėdučių po liepa ir pradėjome groti.

Jau seniai nebuvau laikęs rankose klarneto, tačiau dainą, kuria pradėjome, gerai mokėjau, tad greitai nusikračiau pradinio susikaustymo, ypač kai kiti muzikantai ją sugrojus gyrė ir nenorėjo tikėti, kad pirmą kartą groju po tokio ilgo laiko; paskui padavėjas (tas pats, kuriam prieš kelias valandas paskubomis mokėjau už pietus) pastatė po liepa stalą ir išdėstė mums šešetą stiklinaičių ir apipintą demižoną vyno; pradėjom lėtai gurkšnoti. Po kelintos dainos linktelėjau mokytojui, jis perėmė iš manęs klarnetą ir vėl pakartojo, kad groju puikiai. Džiaugiausi tuo pagyrimu, atsirėmiau į liepos kamieną ir, žiūrint į dabar be manęs grojančią kapelą, užplūdo seniai nepatirtas širdingas draugiškumo jausmas, ir aš dėkojau jam, kad atėjo man pagelbėti sunkios dienos pabaigoj. Čia prieš akis vėl išniro Liucija, ir pagalvojau, kad tik dabar žinau, kodėl ji apsireiškė man kirpykloje ir kitą dieną Kostkos pasakojime, tiek pat legendiniame, kiek ir teisingame: tikriausiai norėjo pasakyti man, kad jos likimas (išniekintos mergaičiukės likimas) artimas manajam, kad nors mes ir prasilenkėm, neatpažinom viens kito, bet mūsų gyvenimai yra dvynukiški, gimingi, atitinkantys, nes abudu yra *nuniokojimo istorijos*, kaip nuniokojo kūnišką Liucijos meilę ir atėmė iš jos elementarią gyvenimo vertybę, taip ir iš mano gyvenimo buvo atimtos vertybės, kuriomis rengtasi remtis, kurios buvo

skaisčios ir nekaltos kilmės. Taip, jos nekaltos, kūniška meilė, kad ir kaip nuniokota Liucijos gyvenime, yra nekalta, lygiai kaip ir mano krašto dainos buvo ir yra nekaltos, kaip nekalta yra cimbolų kapela, kaip nekalti mano namai, kurių nebenoriu matyti, kaip nekaltas man buvo Fučikas, į kurio paveikslą negalėjau žiūrėti be pasišlykštėjimo, kaip ir žodis „draugas“, nors ir skambėdavęs man grėsmingai, yra nekaltas, lygiai žodis „tu“ arba žodis „ateitis“, ir daug kitų žodžių. Kaltė slypėjo kitur ir buvo tokia didžiulė, kad jos šešėlis plačiai nusidriekė per visą nekaltų dalykų (ir žodžių) pasaulį ir niokojo jį. Mudu su Liucija gyvenome nuniokotame pasaulyje, o kadangi nemokėjome gailėtis nuniokotų dalykų, nusisukome nuo jų, taip žalodami ir save. Liucija, šitaip mylėta mergele, taip netikusiai mylėta, ar ne tai atėjai pasakyt man po tiek metų? Atėjai užtarti nuniokoto pasaulio?

Daina baigėsi, ir mokytojas ištiesė man klarnetą, pasakė, kad šiandien daugiau negrosiąs, kad aš groju geriau ir esu vertas pagrot ilgiau, nes nežinia, kada vėl atvažiuosiu. Pastebėjau Jaroslavo žvilgsnį ir atsakiau, kad labai norėčiau kuo greičiau vėl atvažiuot į kapelą. Jaroslavas paklausė, ar tikrai taip manau. Patvirtinau, ir pradėjome groti. Jaroslavas jau seniai buvo pakilęs nuo kėdės, stovėjo palenkta į šoną galva, smuiką priešingai visoms taisyklėms laikė įrėmęs žemai į krūtinę ir griežbeing vaikštinėjo. Antrasis smuikas ir aš taip pat kartkartėmis pakildavome, ypač kai panorėdavom suteikt kuo daugiau erdvės improvizacijos dvasiai. Ir kaip tik tomis akimirkomis, kai atsiduodavome improvizaciniams nuotykiams, reikalaujantiems vaizduotės, tikslumo ir gero tarpusavio supratimo, Jaroslavas tapdavo visų mūsų siela, ir aš stebėjausi, koks nuostabus muzikantas yra šis milžiniškas vyriškis, taip pat (ir jis visų pirma) priklausąs nuniokotosioms mano gyvenimo vertybėms; jis buvo atimtas iš manęs, o aš (savo gėdai

ir nenaudai) leidau atimt jį, nors tai buvo, ko gero, pats ištikimiausias, neapsimetinėjantis, nekalčiausias bičiulis.

Pamažu keitėsi sodelyje susirinkusi publika: prie kelių pusiau užimtų stalų, kurie nuo pradžios su gan karštu susidomėjimu sekė mūsų grojimą, atsirado visas būrys vaikinukų ir merginų (gal ir iš kaimo, bet tikriausiai iš miesto), užėmęs likusius stalus, užsisakinėjo (labai garsiai) alaus ir vyno ir netrukus (alkoholio lygiui kylant) pradėjo reikšti savo nesutramdomą poreikį būti matomi, girdimi, būti pripažinti. Tad atmosfera sodelyje greitai kito, darėsi vis triukšmingesnė ir nervingesnė (jaunikliai šlaistėsi tarp stalų, šūkalojo tarpusavy ir savo merginoms), kol aš nutvėriau save nebesusitelkiantį groti ir per dažnai žvilgčiojantį į sodelio stalus bei su neslepiama neapykanta stebintį paauglių veidus. Stebint tas ilgaplaukes galvas, demonstratyviai ir teatrališkai spjaudančias aplink save žodžius ir seiles, atgijo senoji mano pagieža nebrandumo amžiui, ir dingojosi man, jog regiu prieš save vien tik aktorius, užsimovusius bukaprotišką vyriškumą, išdidų negailestingumą ir šiurkštumą vaizduojančias kaukes. Neįžvelgiau jokio pateisinimo, kad galbūt po kaukėmis slypi kitas (daug žmogiškesnis) veidas, nes baisiausia man atrodė kaip tik tai, kad veidai po kaukėmis aistringai atsiduoda kaukių nešvankumui ir nežmoniškumui.

Matyt, ir Jaroslavas jautė kažką panašaus, nes staiga nuleido smuiką ir pasakė, kad jam visai nepatinka groti tokiai publikai. Jis pasiūlė išeiti ir aplinkiniu keliu per laukus pasukti miesto link, taip, kaip kažkada vaikščiojome, kažkada seniai. Dar juk visai graži diena, greit pradės temti, bus šiltas vakaras, švies žvaigždės, ir ten kur nors prie erškėtrožių kero sustosime ir grosime patys sau, savo malonumui, kaip kadaise; dabar gi esam neva įpratę (kvailas įprotis) groti tiktai organizuotai, progomis, ir neva Jaroslavui tai įgrisę.

Iš pradžių visi kone su entuziazmu pritarė, nes, regis, visi jautė, kad jų meilei liaudies dainoms išreikšti reikalinga intymesnė aplinka, bet paskui bosistas (švietimo inspektorius) pastebėjo, kad pagal sutartį privalome groti ligi devintos, jog to ir tikisi draugai iš apskrities bei restorano direkcija, jog taip suplanuota, ir turime atlikti, ką esame įsipareigoję, nes kitaip sugriautume šventės dienotvarkę, o lauke, gamtoje galėsime sugroti ir kitą kartą.

Tą akimirką sodelyje įžiebė ant nuo medžio prie medžio nutiestų laidų kabančias lempas. Kadangi dar nebuvo sutemę, dar tik leidosi prietema, jos neskleidė aplink šviesos, tiktai tvieskė pilkoj erdvėj lyg didelės sustingusios ašaros, balkšvos ašaros, kurių negalima nubraukti ir kurios pačios negali nukristi. Visa tai turėjo kažkokio staigaus ir nesuprantamo ilgesio, ir niekaip nebuvo galima jam pasipriešinti. Jaroslavas vėl pakartojo (šįkart beveik prašydamas), kad nebenori čia likti, kad norėtų eiti į laukus prie erškėtrožių kero ir groti ten savo džiaugsmui, bet paskui numojo ranka, įrėmė smuiką į krūtinę ir pradėjo groti.

Šį kartą jau nesileidome publikos blaškomi ir grojome daug labiau susikaupę nei iš pradžių. Kuo abejingesnė ir šiurkštesnė darėsi restorano sodelio aplinka, kuo tirščiau gaubė mus triukšmingu savo nesidomėjimu, paversdami mus užmiršta sala, kuo ilgesingiau darėsi mums, tuo labiau gręžėmės į save ir grojome daugiau patys sau, nei kitiems, taip mums pavyko užmiršti viską aplink ir iš muzikos susikurti kažkokį gaubtą, kuriame lyg stiklinėje kajutėje, nuleistoje į šaltų vandenų gilumą, buvome apsaugoti nuo nerimstančių girtuoklių.

– Jeigu vanduo būt rašalas, o kalnai – pergamentas, žvaigždės rašytų sostuos viso pasaulio pasakojimus, vis tiek niekas nesurašytų meilės manos testamento, – neištraukdamas smuiko iš pasmakrės dainavo Jaroslavas, ir aš jaučiausi laimingas

vidur šių dainų (vidur stiklinės šitų dainų kajutės), kuriose liūdesys nėra žaismingas, šypsena nėra kreiva, meilė nėra juokinga, o neapykanta ne baikšti, kuriose žmonės myli kūnu ir siela (taip, Liucija, lygiai kūnu ir siela!), kur supykus siekiama peilio arba kardo, pradžiugus šokama, iš nevilties puolama į Dunojų, kur meilė dar yra meilė, o skausmas tebėra skaudus, kur pirminiai jausmai dar neiškrypę iš pagrindų, o vertybės dar nenuniokotos. Ir dingojosi man, kad vidur tų dainų aš esu *namie*, kad iš jų esu kilęs, jų pažymėtas, kad jos yra mano gimtieji namai, kuriuos išdaviau, bet kurie *tuo labiau* išlieka gimtinė (nes pats gailingiausias yra balsas tos gimtinės, kuriai prasikaltome), tačiau tuo pačiu suvokiau ir tai, kad tokia gimtinė nėra šio pasaulio (ar tada tai gimtinė, jeigu ne šio pasaulio?), kad tai, kaip čia dainuojame ir grojame, yra tik prisiminimas, senovės liekana, vaizdingas išsaugojimas kažko, ko jau nebėra, ir jutau, kaip šios gimtinės pamatai smunka man po kojomis, kaip aš grimztu, laikydamas prie lūpų klarnetą, kaip grimztu vis giliau į metų, į šimtmečių gelmę, į neįžvelgiamą gilumą (kur meilė tebėra meilė, o skausmas skaudus), ir su nuostaba sakiau sau, kad vienintelė mano gimtinė ir yra šis grimzdimas, tas tyrinėjantis ir geidžiamas krytis, ir, patirdamas saldų svaigulį, atsidaviau jam.

Paskui pažvelgiau į Jaroslavą, norėdamas pagal jo veidą pasitikrinti, ar esu vienišas savo egzaltacijoje, ir pastebėjau (jo veidą apšvietė liepos šakose virš mūsų pakabintas žibintas), kad jis labai išblyškęs, kad jau liovės dainuoti grieždamas, kad jo lūpos kietai sučiauptos, kad baugščios jo akys tapo dar baimingesnės, kad jo griežiamoje melodijoje suskambo nebe tie tonai ir kad ranka, kuria laikė smuiką, smunka žemyn. Staiga jis nustojo griežti ir atsisėdo ant kėdės; priklaupiau prie jo. „Kas tau?“ – paklausiau. Jo kakta sruvo prakaitas, o dešine jisai nusitvėrė kairiąją ranką aukščiau,

prie peties. „Labai skauda“, – atsakė. Kiti dar nepastebėjo, kad Jaroslavui bloga, ir toliau skendėjo muzikiniame transe be pirmojo smuiko ir be klarneto, kurių tylėjimu pasinaudojo cimbolininkas, leisdamas pasireikšti savo instrumentui, dabar lydimam tiktai antrojo smuiko ir boso. Žengiau prie antrojo smuiko (prisiminiau, kad Jaroslavas pristatė jį esant gydytoją) ir pakviečiau prie Jaroslavo. Dabar grojo vien cimbolai su bosu, o antrasis smuikas paėmė Jaroslavą už kairiosios rankos riešo ir ilgai, labai ilgai laikė ją, paskui pakėlė jo vokus ir pasižiūrėjo į akis, po to palietė suprakaitavusią kaktą.

– Širdis? – paklausė jis.

– Ranka ir širdis, – atsakė visas pažaliavęs Jaroslavas.

Pagaliau mus pastebėjo ir bosistas, atrėmė bosą į liepą ir priėjo, tad dabar skambėjo vien cimbolai, nes cimbolininkas, nieko nenutuokdamas, buvo laimingas galėdamas sugrot solo.

– Paskambinsiu į ligoninę, – tarė antrasis smuikas.

Žengiau prie jo:

– Kas tai?

– Pulsas vos užčiuopiamas. Ledinis prakaitas. Tai infarktas.

– Po šimts! – šūktelėjau.

– Nebijok, dar atsigaus, – paguodė mane ir greit nužingsniavo į restorano pastatą. Brovėsi tarp jau gerokai įkaušusių žmonių, kurie nė neatkreipė dėmesio, kad mūsų kapela nebegroja, nes buvo užsiėmę vien savimi, savo alumi, savo šnekomis ir keiksmais, kitame sodelio gale virtusiais muštynėmis.

Dabar nutilo ir cimbolai, visi apsupo Jaroslavą, kuris pažvelgė į mane ir pasakė, kad viskas dėl to, kad likome čia, kad nenorėjo čia likti, norėjo į laukus, ypač dėl to, kad aš atėjau čia, ypač kad aš sugrįžau, kad būtume galėję gražiai groti laukuose.

– Nekalbėk, – raminau, – tau reikia ramybės.

Pagalvojau, kad po infarkto tikriausiai atsigaus, kaip kad

spėjo antrasis smuikas, bet kad tai bus jau visiškai kitoks gyvenimas, gyvenimas be aistringo užsidegimo, be entuziastingo muzikavimo kapeloje, gyvenimas po mirties patronatu, antrasis kėlinys, kėlinys po pralaimėjimo, ir aš pajutau (šią akimirką niekaip negalėjau paaiškinti tokios nuojautos), kad likimas dažnai baigiasi anksčiau už gyvenimą ir kad Jaroslavo likimas baigėsi. Didžiulio gailesčio apimtas pagloščiau plinkantį jo pakaušį, liūdnas ilgas sruogas, dengiančias plikę, ir su baime suvokiau, kad mano kelionė į gimtąjį miestą, kuriame norėjau trenkt smūgį nekenčiamam Zemanekui, baigiasi tuo, kad laikau rankose partrenktą bičiulį (taip, tą akimirką mačiau save, laikantį jį ant rankų, laikantį ir nešantį jį, didelį ir sunkų, tarsi neščiau neaiškų savo paties prasikaltimą, mačiau save, nešantį jį per abejingą minią ir verkiantį).

Taip stovėjom prie jo gal dešimt minučių, paskui vėl pasirodė antrasis smuikas, davė mums ženklą, mes padėjome Jaroslavui atsistoti ir, prilaikydami jį, lėtai nuvedėm per triukšmingą paauglių maišatį į gatvę, kur su įžiebtomis šviesomis laukė baltas greitosios pagalbos automobilis.

Baigta 1965 m. gruodžio 5 d.

Serija „Garsiausios XX a. pabaigos knygos“

- ✓ Peter Høeg „Panelės Smilos sniego jausmas“
- ✓ Jostein Gaarder „Sofijos pasaulis“
- ✓ Kerstin Ekman „Įvykiai prie vandenų“
- ✓ Umberto Eco „Fuko švytuoklė“
- ✓ Michael Ondaatje „Anglas ligonis“
- ✓ Einar Már Guðmundsson „Visatos angelai“
- ✓ Robert Schneider „Miego brolis“
- ✓ Andréï Makine „Prancūziškas testamentas“
- ✓ Peter Høeg „Moteris ir beždžionė“
- ✓ Milan Kundera „Nemirtingumas“
- ✓ Nino Ricci „Šventųjų gyvenimai“
- ✓ Thomas Brussig „Herojai kaip ir mes“
- ✓ Andrzej Zaniewski „Žiurkinas“
- ✓ Gabriel García Márquez „Apie meilę ir kitus demonus“
- ✓ Michael Larsen „Netikrumas“
- ✓ Alessandro Baricco „Šilkas“
- ✓ Viktor Pelevin „Čiapajevas ir Pustota“
- ✓ Irvine Welsh „Traukinių žymėjimas“ (Trainspotting)
- ✓ Ute Ehrhardt „Geroms mergaitėms dangus, blogoms – viskas“
- ✓ Susanna Tamaro „Eik kur liepia širdis“
- ✓ Umberto Eco „Vakarykštės dienos sala“
- ✓ E. Annie Proulx „Akordeono nusikaltimai“
- ✓ Elfriede Jelinek „Geidulys“
- ✓ Zyranna Zateli „Grįžtantys su vilkų šviesa“
- ✓ Svava Jakobsdóttir „Gunlodos saga“
- ✓ Agneta Pleijel „Žiema Stokholme“
- ✓ Lydie Salvayre „Šmėklų draugija“
- ✓ Ute Ehrhardt „Kaip tapti bloga mergaite“
- ✓ Carl-Johan Vallgren „Lošėjo Rubašovo dokumentai“
- ✓ Michael Larsen „Gyvatė Sidnėjuje“
- ✓ Alina Fernández „Alina“
- ✓ Margaret Atwood „Greis“
- ✓ Ingrid Noll „Šaltas vakaro dvelksmas“
- ✓ Eva Wlodarek „Neliksiu nepastebėta“
- ✓ Catherine Clément „Teo kelionė“
- ✓ Connie Palmen „Dėsniai“

- ✓ Robert Schneider „Oreigė“
- ✓ Nikolaus Piper „Feliksas finansininkas“
- ✓ Lennart Hagerfors „Svajonė apie Ngongą“
- ✓ Arto Paasilinna „Zuikio metai“
- ✓ Judith Krantz „Tesės Kent brangenybės“
- ✓ Elizabeth Wurtzel „Prozaco karta“
- ✓ Marie-Claire Blais „Geismai“
- ✓ Ian McEwan „Amsterdamas“
- ✓ Ragnhild N. Grødal „Grobuonis!“
- ✓ Zoë Jenny „Žiedadulkių kambarys“
- ✓ Denis Guedj „Papūgos teorema“
- ✓ John O’Donohue „Anam ċara. Keltų pasaulio dvasinė išmintis“
- ✓ Jean-Pierre Vernant „Pasaulis, dievai, žmonės. Mitų interpretacijos“
- ✓ Philippe Delerm „Pirmas gurkšnis alaus ir kiti maži malonumai“
- ✓ Chuck Palahniuk „Kovos klubas“
- ✓ Carl Sagan „Demonų apsėstas pasaulis“
- ✓ Alessandro Baricco „Jūra vandenynas“
- ✓ Milan Kundera „Atsisveikinimo valsas“
- ✓ Umberto Eco „Rožės vardas“
- ✓ John Banville „Parodymų knyga“
- ✓ Michal Viewegh „Mergaičių auklėjimas Čekijoje“
- ✓ Pentii Lempiäinen „Skaičių simbolika“
- ✓ Milan Kundera „Juokingos meilės“
- ✓ Milan Kundera „Gyvenimas yra kitur“
- ✓ Dietrich Schwanitz „Vyrai“
- ✓ Finn Skårderud „Nerimas“
- ✓ John O’Donohue „Amžinybės atbalsiai“
- ✓ José Donoso „Tamsus nakties paukštis“
- ✓ Joseph Heller „22-oji išlyga“
- ✓ Karl Ove Knausgård „Anapus pasaulio“
- ✓ Frédéric Beigbeder „Meilė trunka trejus metus“
- ✓ Milan Kundera „Lėtumas“
- ✓ Arthur Hailey „Detektyvas“
- ✓ Umberto Eco „Baudolinas“
- ✓ Lucía Etxebarria „Meilė, smalsumas, prozakas ir abejonės“
- ✓ Gilbert Sinoué „Dienos ir naktys“
- ✓ Peter Carey „Oskaras ir Liusinda“
- ✓ Milan Kundera „Pokštas“

Kundera, Milan
Ku-183 Pokštas : romanas / Milan Kundera ; iš čekų kalbos vertė Almis Grybauskas. – Vilnius : Tyto alba, 2002. – 365[3] p. – (Garsiausios XX a. pabaigos knygos)

ISBN 9986-16-279-3

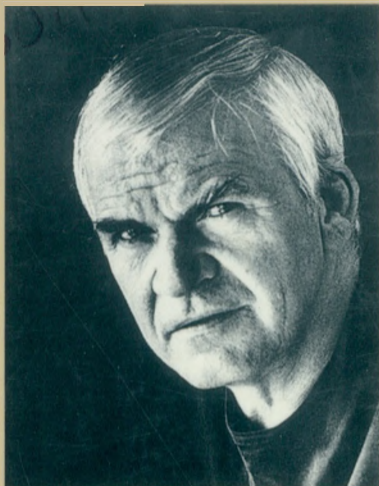
Jau šiame, pirmajame (1967), Milano Kunderos romane ryškūs visi pagrindiniai egzistencijos motyvai, kurie vyraus vėlesniuose jo romanuose: prisiminimai ir užmarštis, kerštas ir gailestis, rimtumas ir lengvumas, meilės ir sekso atsiskyrimas.

UDK 885.0-3

MILAN KUNDERA
POKŠTAS
Romanas

Iš čekų kalbos vertė *Almis Grybauskas*
Viršelio dailininkė *Ilona Kukenytė*

SL 1686. 2002 12 04. 13,44 apsk. l. l. Tiražas 3000 egz. Užsakymas 1438
Išleido „Tyto alba“, J. Jasinskio 10, 2600 Vilnius
Spausdino UAB „Standartų spaustuvė“, S. Dariaus ir S. Girėno 39, 2038 Vilnius

Milanas Kundera (g. 1929) – pasaulinio garso prozininkas, dramaturgas, poetas, eseistas. Nuo 1975 metų gyvena Paryžiuje. „Pokštą“ (1967) laikyti knyga apie konkretų laiką ir vietą būtų klaidinga. Jau šiame, pirmajame, Kunderos romane atrasime visus pagrindinius egzistencinius motyvus, kurie įvairiai varijuojami vėlesniuose jo romanuose. Tai prisiminimai ir užmarštis, kerštas ir gailestis, rimtumas ir lengvumas, žmogaus ir jo veiksmų susvetimėjimas, meilės ir sekso atsiskyrimas bei kitos būdingos autoriaus temos. Ir šiame romane pasaulis yra spąstai, kurių neįmanoma išvengti. Ir čia viskas nutvieksta nepakartojama Kunderos ironija.

„Tad kas vis dėlto klydo? Pati istorija? Ta dieviškoji, protingoji?.. O jeigu istorija krečia pokštus?“

ISBN 9986-16-279-3

www.tytoalba.lt